

ISSN 1563-0242
Индекс 75869; 25869

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

ҚазҰУ ХАБАРШЫСЫ

Журналистика сериясы

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ

ВЕСТНИК КазНУ

Серия журналистики

AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

KazNU BULLETIN

Journalism series

№3 (41)

Алматы
«Қазақ университеті»
2016

ХАБАРШЫ

ЖУРНАЛИСТИКА СЕРИЯСЫ №3 (41)

25.11.1999 ж. Қазақстан Республикасының Мәдениет, ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде тіркелген

Күәлік №956-Ж.

Журнал жылына 4 рет жарыққа шығады

ЖАУАПТЫ ХАТШЫ

Дудина Е.И., филол.ғ.к. доцент
(Қазақстан)

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Медеубек С.М., филол. ғ.к., доцент, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ (ғылыми редактор) (Қазақстан)
Садуақасов А.А. аға оқытушы, (ғылыми редактордың орынбасары) (Қазақстан)
Велитченко С.Н., филол.ғ.к., доцент (редактор) (Қазақстан)
Мамырова К.С., аға оқытушы (редактор)(Қазақстан)
Антипов К.В., э.ғ.д., профессор, И. Федоров атындағы Мәскеу Мемлекеттік баспасөз университетінің ректоры (Ресей)
Барлыбаева С.Х., т.ғ.д., профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ (Қазақстан)

Беккер Р., з.ғ.д., Н. Коперник атындағы университеті халықаралық қатынастар факультетінің деканы (Польша)

Браун М., профессор, Вайоминг университеті (АҚШ)
Бекболатұлы Ж., э.ғ.к., проф.м.а, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ (Қазақстан)

Нүрғожина Ш.И., филол.ғ.д., профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ (Қазақстан)

Окай А., профессор, Ыстамбұл университеті (Туркия)

Сұлтанбаева Г.С., саяси ғ.д., профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ (Қазақстан)

Шыңғысова Н.Т., филол.ғ.д., профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ (Қазақстан)

ҚАЗАҚ
УНИВЕРСИТЕТІ
БАСПА ҮЙІ

Ғылыми басылымдар бөлімінің басшысы

Гульмира Шаккозова
Телефон: +77017242911
E-mail: Gulmira.Shakkozova@kaznu.kz

Редакторлары:

Гульмира Бекбердиева, Агила Хасанқызы

Компьютерде беттеген

Айша Қалиева

Жазылу мен таратуды үйлестіруші

Мәлдір Өміртайқызы
Телефон: +7(727)377-34-11
E-mail: Moldir.Omirtaikyz@kaznu.kz

ИБ №10325

Басуға 13.12.2016 жылы қол қойылды.
Пішімі 60x84 1/8. Көлемі 12,9 б.т. Офсетті қағаз. Сандық басылыс.
Тапсырыс №33. Таралымы 500 дана. Бағасы келісімді.
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің «Қазақ университеті» баспа үйі.
050040, Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.
«Қазақ университеті» баспа үйінің баспаханасында басылды.

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2016

1-бөлім
**ЖУРНАЛИСТИКА:
ҚОҒАМ, ТІЛ, ТАРИХ,
САЯСАТ, ЗАҢ, ЭКОНОМИКА**

Раздел 1
**ЖУРНАЛИСТИКА:
ОБЩЕСТВО, ЯЗЫК, ИСТОРИЯ,
ПОЛИТИКА, ЗАКОН, ЭКОНОМИКА**

Section 1
**JOURNALISM:
SOCIETY, LANGUAGE, HISTORY,
POLICY, LAW, ECONOMY**

Ibrayeva G.

**Concepts of images «past»
and identify the «real» in the
perception of youth events of the
twentieth century: the historical
media discourse**

In a period of serious political, social and economic transformation a new generation has grown in Kazakhstan. This generation has its own viewpoints, values, opinions and attitudes towards the world in which borders have become global. That is why it is important to study youth with regard to their temporal self-identification as they are perceiving this world through a prism of digital technology and are actively using up to 4-5 devices, social networks and have “friends” in different continents. “Is there a link between images of the past formed by mass media and images of the past which create the identifying basis of youth’s consciousness?” This hypothesis was previously suggested in an scientific project “Russia in 1917 in perceptions of modern youth: media discussion” under a leadership of an academic I. M. Dzyaloshinskiy, which become a foundation for the research of Kazakhstan’s youth [1].

Key words: social networks, images of the 20th century, the media, the barriers of information, historical consciousness.

Ибраева Ф.

**XX ғасырдағы оқиғаларды
саралай отырып «өткені» мен
«бүгінін» жастар санасында
айқындалуы:
тарихи медиадискурс**

Қазақстанда елеулі саяси, әлеуметтік-экономикалық қайта құру кезінде өз көзқарастары бар, құндылықтары бар, әлемге өз ұстанымымен қарым-қатынастары бар жастар туып өсті. Олардың шекаралары жаһандық деңгейде болды. Сондықтан осы, әлемді сандық технологиялар призмасынан қабылдайтын, әлеуметтік желілерді меңгерген, сол арқылы дүниенің түкпір-түкпірінде достары бар жастарды зерттеу орынды. Бұл болжам алғаш рет ғалым И. Дзялошинскийдің «1917 жылдардағы Ресей қазіргі жастардың ұғымында медиакурсы» ғылыми жобасында жасалған. Осының негізінде Қазақстан жастары зерттеу нысанына айналды [1].

Түйін сөздер: әлеуметтік желілер, 20-шы ғасыр бейнелері, бұқаралық ақпарат құралдары, ақпаратты кедергілер, тарихи сана.

Ибраева Г.

**Концепты образов «прошлого»
и идентификация
«настоящего» в восприятии
молодежи событий XX века:
исторический медиадискурс**

В период серьезных политических, социальных и экономических трансформаций в Казахстане родилось и выросло новое поколение, со своими взглядами, ценностями, своей позицией и отношением к миру, границы которого стали глобальными. Именно поэтому изучение молодежи, которая воспринимает мир через призму цифровых технологий, активно использует разные девайсы до 4-5, пользуется социальными сетями, имеет “друзей” на разных континентах, важно с точки зрения их темпоральной самоидентификации. “Существует ли связь между образами прошлого, формируемыми масс-медиа и образами прошлого, создающими идентификационный каркас сознания молодежи”? Эта гипотеза ранее была выдвинута в научном проекте «Россия в 1917 году в восприятии современной молодежи: медиадискурс» под руководством ученого И.Дзялошинского и стала основополагающей для исследования казахстанской молодежи [1].

Ключевые слова: социальные сети, образы XX века, медиа, барьеры информации, историческое сознание.

**CONCEPTS OF IMAGES
«PAST» AND IDENTIFY
THE «REAL» IN THE
PERCEPTION OF YOUTH
EVENTS OF THE
TWENTIETH CENTURY:
THE HISTORICAL MEDIA
DISCOURSE**

Introduction

A serious support for strengthening this hypothesis was a sociological research conducted (throughout 2014 – 2015) in Kazakhstan titled “Youth of Central Asia. Kazakhstan” organized with the help of Fund of Friedrich Ebert and an experienced sociologist B. Raki-sheva. Representatively of findings don’t arouse any doubts as they were gathered using a methodology of a famous European youth research conducted in Germany since 1953 called “Shell Youth Study”, which was adapted to conditions and special features of Kazakhstan.

Scope of research totaled 1000 respondents, 2 focus groups, 5 in-depth interviews with young people aged 14 to 29 years. It became evident that 74,9% of surveyed people are actively interested in international news. Events in neighboring Russia interest people much more, than events in USA, countries of Western Europe and even other neighboring countries like Uzbekistan, Tajikistan and others. It can be explained by the view that informational space in Kazakhstan is dominated by Russian mass media and that the leading language of broadcasting is Russian. A logical answer to a question about a country with which Kazakhstan should build close relations by young respondents was Russia (72%), European Union (36%), Kyrgyzstan (35%), China (30,7%), Uzbekistan (29,8%). Reserved relation should be held with USA (40%), NATO (34%), Iran (29,8%) [2].

According to results of this research it can be concluded that after collapse of Soviet Union Russia’s has remained its informational presence in Kazakhstan and it is very difficult for a new state to create its own media space.

Following objectives are set:

1. Is the presence of Russia’s mass media a “barrier” on the way of establishing a connection between “images of the past” and creation of “identifying basis of consciousness” of Kazakhstan’s youth?
2. Is there an informational space in Kazakhstan and how strong is its influence on historical consciousness of a it’s new generation?

Research methodology was based on a survey research, identical to the one conducted by a group of researchers lead by I.M. Dzyaloshinskiy – representatives of Higher School of

Economics, National Research University. Survey research is aimed on an analysis of a historical consciousness of modern youth in Kazakhstan. Students were asked to write their opinion on ten most significant events, which influenced the destiny of Kazakhstan in XX century. Furthermore, in the right column they were asked to rank these events from “1” to “10” by their importance. Pilot survey, conducted by the author covered more than one hundred students in the journalism faculty of Al-Farabi Kazakh National University [3].

Main body

Analysis of research findings showed that historical discourse of a youth’s consciousness in Kazakhstan covers all of the XX century starting from civil war, rebellion of 1916 in the Kazakh steppe, famine and repression of 1930’s, creation of Kazakh Soviet Socialist Republic, the Great Patriotic War, perestroika and establishment of an independent state – Kazakhstan.

List of important historical events is shown in the following table in which events are placed according to a ranking from largest amount of mentions to lowest.

№	Historical events
1.	Establishment of an independent state
2.	Inclusion of Kazakhstan into international organizations like United Nations, Shanghai Cooperation Organization, OSCE
3.	Election of country’s President
4.	Gaining of independence symbols: national emblem, flag, hymn, national currency.
5.	Constitution of the Republic of Kazakhstan in 1995
6.	Victory in the Great Patriotic War and participation of Kazakh people in this war
7.	Closure of nuclear reactor and cease of nuclear experiments
8.	December events in 1986 against the assignment of Moscow appointee into Political Bureau
9.	Creation of Nation’s Assembly of Kazakhstan
10.	Transfer of Kazakhstan’s capital
11.	First Kazakh astronauts and Baikanur
12.	Sporting achievements of Kazakhstan in Olympic Games

Slogans which students mention as having attributes of national consciousness are – “strengthening the status of Kazakh language”, “development of national consciousness”, “rehabilitation of forgotten representatives of enlightenment and culture”. As a feature of a sovereign Kazakhstan students mention “introduction of Kazakhstan’s products into international markets”, “development of private business”, “creation of a baking system”, “introduction of internet and social networks” and etc.

It is noteworthy to say that students generally accentuate events which took place in the period of formation of country’s independence, although there are separate mentions of historical facts. In particular there are references to names of notable Kazakh intellectuals and akyns, forgotten Kazakh batyrs and biy (judges) and repressed political leaders of “Alash” party.

One of the solutions to the problem of creating an informational space in Kazakhstan according to the “Governmental program of functioning and development of languages for 2011-2020” is an acquisition of Kazakh language by 60 to 95% of country’s inhabitants. This will result in the following ratios: amount of people speaking Russian will total around 90% and people speaking English – 20% [4].

Even now percentage rating of published newspapers and magazines in Kazakh started to dominate in the informational preferences of young people as well as a percentage rating of TV and radio programs in Kazakh and Russian languages.

For the last five-ten years ratio of Kazakh language content in the internet increased and many newspapers in Kazakh have transferred from print editions to online versions. It allows to combine material presentation with photo, video and text, construct an attractive design, use info-graphics,

data journalism, long-reads. Experts have started to notice the dominion of advertising not on television but in the internet.

Kazakh language content which was previously distributive and peaceful is now analytical and assertive.

New media for many young people in Kazakhstan is not only a mode for communication but for receiving information about the country's history, historical figures which defined the country's independent status one hundred years ago, about national culture, traditions, political and economic life. Names of many governmental and public figures once forgotten during repression of 1930's have resurfaced again.

Social networks have obtained opinion leaders who along with traditional mass media like newspapers, television and radio have become informal "channels of information" transmitting information in Kazakh and Russian languages. Most popular social networks among young people are "Moi Mir", "VKontakte" and also Facebook, Instagram, Twitter and etc. Preferences of Kazakhstan's youth (1500 people were surveyed) to use information from internet confirm results of a research "Media preferences of Kazakhstan's people" [5]. Therefore, new media along with traditional mass media play a significant role in identification of Kazakhstan's people as representatives of a singular nation. Nowadays it is habitual for Russian and Korean broadcasters to speak in Kazakh language, for musical groups with Eu-

ropean looking singers to sing traditional Kazakh songs. Famous sportsmen which receive gold and silver medals in Olympic Games position themselves as citizen's of Kazakhstan.

According to the Ministry of information and communication (reconstructed on 6th of May, 2016) "as of 1st of July, 2016 in the Republic of Kazakhstan 2763 active mass media are registered. Majority in the general structure – 86% - print mass media, 11%-electronic mass media, 3% - informational agencies" [6].

Conclusion

As can be seen from the above, the statement that, first-of-all, presence of Russia's mass media is becoming a "barrier" on the way of a link between "images of the past" and the created "identifying basis of consciousness" of Kazakhstan's youth is incorrect. Content of surveys confirms that Kazakhstan's youth adequately perceive current changes in the life of the sovereign state, despite the presence of foreign mass media in its media space.

Second-of-all, Kazakhstan has a powerful informational space which influences the historical consciousness of the new generation. Historical discourse of the analysis of youth's answers show that many progressive ideas realized the modern Kazakhstan were actualized already in XX century but were made true only now thanks to the gain of the country's independence.

Литература

- 1 Дзялошинский И.М., Пильгун М.А., Давыдов С.Г., Логунова О.С. Россия в 1917 году в восприятии современной молодежи: медиадискурс: монография. – М.: АПК и ППРО, 2015. – 138 с. – С. 8-9.
- 2 Молодежь Центральной Азии. Казахстан. На основе социологического опроса / под научным руководством профессора Клауса Хурельмана. (Германия, Берлин). – Алматы, 2016. – 440 с.
- 3 Международная научно-практическая конференция «Россия в 1917 году в восприятии современной российской молодежи: медиадискурс»: Материалы конференции. 3 ноября 2015 г. – М.: АПК и ППРО, 2015. – 126 с.
- 4 Государственная программа развития и функционирования языков ... primeminister.kz/page/article_item-86
- 5 Отчет по результатам социологического опроса на тему: «Медиа ...medialawca.org » Исследования 26 мая 2014 г. - InternewsKazakhstan |Право и СМИ Центральной Азии
- 6 Данные Министерства информации и коммуникаций РК. <http://www.mic.gov.kz/ru/kategorii/deyatelnost-7>

References

- 1 Dzyloshinskiy I.M., Pilgun M.A., Davydov S.G., Logunova O.C. "Rossia v 1917 godu v vospriyatii sovremennoq molodezhi: mediadikurs". Monografiya. - M.: APK I PPRO, 2015. – 138 c., c. 8-9.
- 2 Molodezh Centralnoi Azii. Kazakhstan. Na ocnove sociologicheskogo oprosa. Pod nuynchnym rukovodstvom professor Klaysa Hurelmana (Germaniya, Berlin), Almaty, 2016. - 440 c.
- 3 Mezhdunarodnaya nauchno-prakticheskaya konferenciya "Rossiya d 1917 godu v vospriyatii sovremennoi rossiyskoi molodezhi: mediadiskurs". Materialy konferencii, 3 Noybry, 2015 g. - M.: APK i PPRO, 2015. - 126 c.
- 4 Gosudarstvennaya programma razvitiya I funkcionirovaniya yzukov... primeminister.kz/page/article_item-86
- 5 Otchet po resultatam sociologocheskogo oprosa na temu "Media..." medialawca.org > Issledovaniya 26 maya 2014 g. - Pravo i SMI Centalnoy Asiyi.
- 6 Dannye Ministerstva informaci i Kommunikaciui <http://www.mic.gov.kz/ru/kategorii/deyatelnost-7>

Шыңғысова Н.Т., Капарова Е.А.

**Халықаралық
журналистиканың даму
тенденциялары**

Халықаралық журналистика – БАҚ пен журналистер қызметінің халықаралық аспектілерін зерттеумен айналысатын журналистика саласы. Қазіргі таңда аталмыш сала жоғары қарқынмен жан-жақты дамып келе жатыр. Мақалада халықаралық журналистиканың даму тенденциялары мен жаңа ақпараттық қоғамның ерекшеліктері қарастырылады.

Түйін сөздер: халықаралық журналистика, даму тенденциялары, журналистиканың жаһандануы, журналистиканың коммерциялануы.

Shyngysova N.T., Kaparova E.A.

**Development tendencies of
international journalism**

International journalism – branch of journalism, which research international aspects of Mass media’s activity and journalists. Nowadays international journalism develops rapidly. In this state main tendency of developing international journalism and characteristics of new informational society.

Key words: International journalism, tendency of development, globalization of journalism, commercialization of journalism.

Шыңғысова Н.Т., Капарова Е.А.

**Тенденции развития
международной журналистики**

Международная журналистика – направление журналистики, которое занимается исследованием международных аспектов деятельности СМИ и журналистов. На сегодняшний день международная журналистика развивается быстрыми темпами. В статье определены основные тенденции развития международной журналистики и особенности нового информационного общества.

Ключевые слова: международная журналистика, тенденции развития, глобализация журналистики, коммерциализация журналистики.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖУРНАЛИСТИ- КАНЫҢ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ

Халықаралық журналистика БАҚ пен журналистер қызметінің халықаралық аспектілерін зерттеумен айналысатын журналистика тармағы. Журналистиканың аталған бөлімі халықаралық оқиғаларды, ұлттар арасындағы түрлі қақтығыстарды, шет елдерде болып жатқан жаңалықтарды тарату арқылы бүкіл әлемді бір-бірімен ақпарат таратудағы жаңа технологияларды қолдана отырып байланыстырады. Халықаралық журналистика бүгінде журналистиканың ең маңызды салаларының біріне айналған. Халықаралық журналистика саласындағы зерттеулер бүгінгі күні ақпараттық қоғам қалыптастыру және «жаңа» БАҚ-тың құрылуы (мультимедиа мен жаһандық байланыс тораптарының синтезделуі нәтижесінде туындаған БАҚ) жағдайындағы бұқаралық ақпарат құралдарының өзгеруіне жіті назар аударып отыр.

Бұқаралық ақпарат құралдары қызметінің ұлттық ерекшеліктеріне қарамастан, халықаралық журналистиканың жалпы, әлемдік даму тенденциялары бар.

Заманауи қоғамда:

1. Ақпараттың жаһандану нәтижелерін есепке алу және оны аймақтық сұраныспен байланыстыру;
2. Журналистика мен экономиканың БАҚ ұйымдары деңгейінде ғана емес, кең ауқымда өзара байланысы мен тәуелділігі;
3. Бұқаралық ақпарат құралдарын монополияландыру мен капиталды біріктірудің жаңа түрлері;
4. БАҚ-тың одан әрі дамуы мен мамандануы;
5. Соңғы онжылдықта орын алған шет елдегі тәжірибелік журналистиканың маңызды ерекшеліктері;
6. БАҚ-ты техникамен қамтамасыз етуге мемлекеттердің инновациялық саясаты мен ұлттық құндылықтарының әсері.

Халықаралық журналистиканың маңызды мәселесі ақпараттық қызметтің жаһандануы мәселесі болып отыр. Жаһандану әлем халықтарының мәдениетін өзара байланыстыра, байыта отырып, ашық типтегі қоғамға айналуына тигізіп жатқан әсері мол. Сондай-ақ, әлемнің кез келген түкпірімен бір сәтте ақпарат алмасып, бұқаралық сананы дамытуға, елдер мен халықтардың рухани даму тенденциялары байқала бастады. Бүгінде жаһандық қоғам әлемде орын алып жатқан халықаралық жағдайлардың трансұлттық БАҚ-тардан барынша толық, әрі екіжақты ақпаратты талап етеді. Бұл заманның жаңа талабы.

Ақпараттық мекемелерді құқық қорғау, экологиялық, діни қоғамдық бірлестіктер жиі сынға ала бастады.

Журнал-газеттерді жаңа түрлерінің, радио мен телевидениенің қызметінің, технологиялық, ақпараттық және байланыс процестерінің жаңа жетістіктері біздің жаңа ақпараттық қоғамға аяқ басқанымызды көрсетеді. Футурологтардың болжағанындай, ғылыми-техникалық революция бұқаралық коммуникация құралдарына әсерін тигізді.

Ақпараттық үрдістердің бүкіләлемдік деңгейге шығып, ақпарат кеңістігі пайда болды, жаңа ақпараттық технологияларды ғаламдық деңгейде пайдалану мүмкіндігі туды. Осылайша, адамзат қоғамындағы журналистиканың қызмет аясы кеңейіп, рөлі артуда. Г.В. Жирков: «XXI ғасыр – электронды мифология дәуірі болмақ». Біз оның лебін сезіне бастадық деген болатын.

Ғылым мен техника дамуы ақпаратты жинау, өңдеу, сақтау мен таратуға бірқатар өзгерістер әкелді. Аталған жағдайларда бұқаралық ақпарат құралдарының дамуына әсер ететін мемлекеттің реттеушілік рөлі күшіне енеді.

Журналистика дамуының әлемдік тенденцияларын сараптау – ақпараттық жаһандануы әлемдік қауымдастықтың ақпарат тарату стратегияларын қайта қарап, жаңалауға жол ашты.

Жаһандық ақпарат пен «аймақтық ақпараттың» бірігуі БАҚ-тың қоғамдық пікір қалыптастырып, оны басқару әрекеттерін одан әрі жандандыра түсуде. «Ауқатты» және «әлсіз» мемлекеттер арасындағы шекара одан әрі алшақтап, адам бостандығына, баспасөз бен сөз еркіндігіне қауіп төндіріп отыр.

Қазіргі таңда журналистика мен экономика арасында тығыз байланыс орнап жатыр. БАҚ-тың экономикалық құрылымы өзгеруде. Жарнаманың қаржы көзі ретіндегі рөлі артып, әлемнің көптеген елдерінде мемлекет түрлі жеңілдіктер мен гранттар беру, үкіметтік жарнама арқылы БАҚ-ты қаржыландырады.

Бұқаралық ақпарат құралдарының қаржы-өндірістік топтарға енуі БАҚ-тың қаржылай тұрақты болуына септігін тигізеді. Баспаөздің дифференциациясы мен мамандануы басылымның, радио мен телеарна қызметінің әсерлілігін күшейтеді.

Шетел тәжірибелік журналистикасының өзгерістерінің ішінде, бірнеше маңызды бағытты атап көрсетуге болады: «ұлттық», тұтынушылық, зерттеу, «жаңа» журналистика және т.б. бағыттар. Бұл бағыттардың мақсаты – әр бұқаралық ақпарат құралдарының қай салада

болмасын, нақты материал жариялау. Сонымен қатар, аталмыш бағыттар заманауи журналистикаға әсерін тигізіп жатқан нарықтың талабына сәйкес келеді.

Ғылым мен техниканың дамуы заманауи бұқаралық ақпарат құралдары мен байланыс құралдарына, журналист қызметінің түрі мен әдістеріне айтарлықтай әсер етті.

Соңғы жылдары ақпараттық кеңістіктің жаһандануы аталған түрлі үрдістер орын алып кетті. Бұл құбылыс байланыс техникасы мен электрониканың жетістіктерімен тығыз байланысты. Ақпараттың тындармандар мен оқырмандарға, көрермендерге тез арада жете бастағандығынан, түрлі оқиғалардың куәгерлері де көбейе бастады. Мыңдаған километр қашықтықтарға қарамастан, ол куәгерлердің арасына біз де кіреміз. Бір сұрақ туындайды. Бұл құбылыс қандай әлеуметтік нәтиже береді?

Компьютерлік желілер бүкіл әлемді жаулап алып жатыр. Қазір әлемнің кез келген түкпірінен әркім өзінің таңдаған ақпарат көзінен қалаған ақпаратын ала алады. Ғылыми-техникалық прогрестің журналистикаға енуі ойламаған жетістіктерге қол жеткізді.

Халықаралық журналистиканың дағдарыстық жағдайлары. Ақпараттық кеңістіктің жаһандауына қарамастан, қауырт соғыс аяқтала салысымен халықаралық журналистика дағдарысқа ұшырады. Шет елдердегі медиа ұйымдардағы тілшілер қосынының азаюынан, БАҚ тәжірибесінде өзге елдің ақпаратын қайта жариялаудың көбеюі, телевидение мен радиодағы, газет беттеріндегі бөлімдер мен айдарлардың қысқаруы, тіптен мүлдем жойылып кетті. Мәселен, 30 жыл бұрын АҚШ телеарналарының жаңалықтар бағдарламасында халықаралық ақпарат эфир уақытының 45% алса, XXI ғасырларда көлемі 15,5%-ға қысқарған. Көптеген елдерде халықаралық тақырыптарды қозғайтын кәсіби басылымдардың саны мүлдем азайып кеткен.

2001 жылдың 11 қыркүйегінде орын алған жағдайдан кейін баспасөздің қызығушылығы әлемдік деңгейге қайта жандана бастады. Жалпы бұл жағдай әлемдік журналистиканың назарынан тыс қалған жоқ. Ақпараттық процестердің жаһандануына қарамастан, әлемнің әр аумақтарындағы елдердің ірі БАҚ-тардың назарына ілікпей қалып жатқандығынан, әлемнің медиалық аясы тарыла бастады. Сыни сарапшылардың айтуы бойынша, бірқатар мемлекеттер әлемнің медиа картасынан жойылып кетіп жатыр. Бұл – қазіргі таңдағы БАҚ-тың күшін көрсетеді.

Заманауи халықаралық журналистиканың даму тенденцияларын дұрыс жүргізу БАҚ саласындағы ұлттық саясатты дұрыс жөнге келтіруге көмектеседі.

Халықаралық журналистиканың ХХІ ғасырдың басындағы дамуы қарама-қайшы тенденциялармен бірге келді. Біріншіден, әлемнің көптеген елдерінде мерзімді және электронды басылымдардың коммерциялануы байқалды (Д. МакКуэйлдың айтуы бойынша, нарықтық талаптар ғаламдық массмедиа мәдениетіне айналып бара жатыр). Ірі трансұлттық корпорацияларға тиесілі медиалық жеке меншік, медиумагнат түсініктері пайда бола бастады. Жаһандық ақпарат кеңістігі дамып келе жатыр. Ал екіншіден, ақпараттық кеңістікте қоғамдық белсенділік, БАҚ-ты сынға алу мен мониторинг құрайтын азаматтық мекемелердің қызметі даму үстінде. Сол арқылы халықаралық қоғамдық бұқаралық ақпарат құралдарын дамыту мәселесі – бүгінде халықаралық журналистиканың алдында тұрған үлкен міндет.

Журналистиканың коммерциялануы. Коммерциялану дегеніміз – ақпараттық нарық факторларының әсерінен туындайтын медиалық кеңістіктің құрылымдық және мазмұндық ерекшеліктері. Журналистикада баспасөз нақты бір нарыққа қызмет етеді деген түсінік қалыптасқан. Алайда, журналистиканың өзге модельдерін алға тартушылар, журналистер өз үндеулерін белгілі бір азаматтарға, қоғамдық пікірге немесе оқырманға арнайы бағыттайды деген ойда.

Нарық заманында газет пен журналдардың басылуы, көрсетілім қызметі ақпараттық индустрияның ажырамас бөлігіне айналып бара жатыр. Бүгінгі халықаралық журналистика ақпараттық индустрияның қойылатын талаптарына, менеджмент пен маркетингтің стандарттарына толық сай келеді. Шетелдік журналистерге арналған американдық орталықтардың бірінде: «Американдық жаңалықтар индустриясы кәсіп болып табылады», – деген. «Үлкен Еуропада» бұқаралық ақпарат құралдарын «медиаиндустрия», ал журналистің туындысын «медиаөнім», – деп, оны тауар өнімі ретінде қарастырады. Сәйкесінше, журналистер мен БАҚ-ты ақпарат нарығына тауар мен қызмет ұсынушылар.

Журналистиканың қарқынды коммерциялануы мен массмедиаға мемлекет тарапынан

бақылау азайғандықтан, БАҚ пен журналистердің қызметін нарықтық механизм арқылы экономикалық жолмен реттеу қажеттілігі туды. Нарықтың қысымы бұқаралық ақпарат құралдары мен журналистерге: «бәсекелестік ортасында олар маркетинг ережелеріне сай қызмет етіп, коммерциялық табысқа жету немесе нарықта өз ережелерін орнату керек», – деп, «ойын тәртібін» түсіндіріп, басымдылықтарды анықтап берді.

Нарықтық ортаның көш басына қатаң бәсекелестігіне барынша ауқымды аудиторияның назарын өзіне аударта алған, басылымдар мен жарнамадан түсетін қаражаттың өлшемін анықтап беретін, жалпы айтқанда, коммерциялық табыстың кілті болатындай жоғары рейтингке қол жеткізгендер ғана қол жеткізе алады.

Журналистер мен редакторлар көрсеткіш мәселесімен бас қатырып жүргенде, нарық талаптары күшіне еніп кетеді. Осы орайда екіжақты жағдай орын алып тұр. Әрдайым жоғары көрсеткішке ұмтылып, нарықты барынша жаулап алуға ұмтылыс көлеңкелі цензураға әкеліп соқтырады. Журналистер кең ауқымды аудиторияның назарына ілікпей қалады деген оймен күрделі, қарама-қайшы, шын мәнінде маңызды мәселелерді жарияламайтын болады. Бұл жүйе аудиторияның журналистен күткен тақырыптарын, сұранысын толықтай қанағаттандыра алмайтыны сөзсіз.

Мақалада халықаралық журналистиканың даму тенденциялары қарастырылған. Журналистиканың жаһандануы, халықаралық журналистиканың дағдарыстық жағдайлары, журналистиканың коммерциялануы сияқты әрекеттерден журналистиканың қалпы өзгеріп жатыр. Дәстүрлі журналистика жаңаруда. Бұқаралық коммуникацияның тарихи және заманауи дамуы қаншалықты күрделі әрі қарама-қайшы болып көрінгенімен, журналистиканың заманауи өркеніеттің дамуына тигізген үлесі өте жоғары. Бүгінгі қоғам бұқаралық ақпарат құралдарынсыз қызмет ете алмайтын медиаланған әлеуметке айналды. Журналистика адамзат тағдырына әсер ете бастағандықтан, халықаралық журналистиканың болашақ дамуы адамгершілік, демократияға қағидаларына сай дамып, әлем жұртшылығының мәдени алуан түрлілігі сақталып, өзара сыйласымға сай құрылуы керек.

Әдебиеттер

- 1 Уикипедия: https://kk.wikipedia.org/wiki/halykaralyk_zhurnalistika
- 2 Михайлов С. Современные тенденции развития журналистики <http://evartist.narod.ru/text3/94.htm>
- 3 Халықаралық журналистика тәжірибесі <https://gov.kz/.../xalyqaralyq-zhurnalistika-tazhibesi.html>
- 4 Алматыда журналистика мәселелеріне байланысты жыл сайынғы кездесу өтті https://kaztv.old3.kaztrk.kz/.../page_78282_almatyda-zhurnalistika

Referenses

- 1 Uikipediya: https://kk.wikipedia.org/wiki/halykaralyk_zhurnalistika
- 2 S. Mikhailov. Modern trends in journalism <http://evartist.narod.ru/text3/94.htm>
- 3 Halykaralyk journalism tazhibesi <https://gov.kz/.../xalyqaralyq-zhurnalistika-tazhibesi.html>
- 4 Almatyda journalism maselelerine baylanysty zhyl sayyngy Kezdesu otti https://kaztv.old3.kaztrk.kz/.../page_78282_almatyda-zhurnal

Тәрбиесіз берілген білім, адамзаттың қас жауы.

Әл-Фараби

Басқаларды үйрете жүріп, біз өзіміз үйренеміз.

Сенека

Султанбаева Г.С.,
Велитченко С.Н.

**Общество знаний как
составляющая концепции
нового казахстанского
патриотизма**

Sultanbaeva G.S.,
Velitchenko S.N.

**Society of knowledge as making
conceptions of new Kazakhstan
patriotism**

Султанбаева Г.С.,
Велитченко С.Н.

**Білімді қоғам жаңа
қазақстандық патриотизмнің
құрамдас бөлігі ретінде**

Сегодня одним из стратегических трендов развития Казахстана является новый казахстанский патриотизм. Президент РК Н. Назарбаев направил идею мобилизации «Мәңгілік Ел» своему народу как главное идеологическо-инновационное направление. В статье рассматриваются особенности формирования казахстанского патриотизма в информационном обществе, предложены основные методики формирования нового идеологического концепта.

Ключевые слова: казахстанский патриотизм, «Мәңгілік Ел», общество знаний, информационное общество.

Today, one of the strategic trends of development of Kazakhstan is the new Kazakhstani patriotism. Kazakh President Nursultan Nazarbayev has sent the idea to mobilize “Mangilik El” to their people as the main ideological and innovative direction. The article discusses the features of the formation of the Kazakhstan patriotism in the information society, the basic methodology proposed formation of a new ideological concept.

Key words: Kazakhstan patriotism, knowledge society, the information society.

Бүгінде Қазақстанның стратегиялық трендтерінің бірі ретінде жаңа қазақстандық патриотизм танылады. ҚР Президенті Н. Назарбаев өзінің «Мәңгілік ел» идеясын идеологиялық-инновациялық бағыт ретінде көрсеткен. Мақалада ақпараттық қоғамдағы Қазақстан патриотизмінің құрылу ерекшелігі, жаңа идеологиялық тұжырымның негізгі әдістемесі қарастырылады.

Түйін сөздер: Қазақстан патриотизмі, «Мәңгілік ел», білім қоғамы, ақпараттық қоғам.

**ОБЩЕСТВО ЗНАНИЙ
КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ
КОНЦЕПЦИИ
НОВОГО
КАЗАХСТАНСКОГО
ПАТРИОТИЗМА**

Введение

По мнению западных и российских исследователей, общество знаний – это динамично развивающееся общество, качественное своеобразие которого определяется действием совокупности следующих факторов:

Широкое осознание роли знания как условия успеха в любой сфере деятельности.

Наличие (у социальных субъектов разного уровня) постоянной потребности в новых знаниях, необходимых для решения новых задач, создания новых видов продукции и услуг.

Эффективное функционирование систем производства знаний и передачи знаний.

Взаимное стимулирование предложения знаний и спроса на знания (предложение стремится удовлетворять имеющийся спрос на знания и формировать спрос).

Эффективное взаимодействие в рамках организаций и общества в целом систем/подсистем, производящих знание, с системами/подсистемами, производящими материальный продукт.

Следует отметить, что выражения «общество знаний» и «общество знания» вошли в моду относительно недавно и все чаще используются социологами, экономистами, теоретиками менеджмента для осмысления процессов, происходящих в хозяйственной и политической жизни, в информационной сфере, в структурах образования и науки, в отношениях внутри организаций и между организациями. Ориентация на национальные ценности, социально-политические изменения в стране поставила на повестку дня вопросы формирования, развития, становления, воспитания патриота, гражданина, специалиста. Сегодня одним из стратегических трендов развития Казахстана является новый казахстанский патриотизм.

Основная часть

В опубликованном ЮНЕСКО докладе «К обществам знания» утверждается: «Сегодня общепризнано, что знание превратилось в предмет колоссальных экономических, политических и культурных интересов настолько, что может слу-

жить для определения качественного состояния общества, контуры которого лишь начинают перед нами вырисовываться». Общество знаний приобретает черты нового социального идеала, определяющего направленность стратегий и программ региональных, национальных и международных структур. Потребность в образовании, переподготовке, в дополнительном образовании, в «образовании на протяжении всей жизни» – одна из основных потребностей человека в обществе знания.

Идею общества знаний часто связывают с именем П. Друкера – известного теоретика-менеджмента (Drucker P. F. *Post-capitalist society*. Oxford, 1993: Butterworth-Heinemann, 1993). В 60-х годах XX века подобные идеи высказывали Ф. Махлуп, Д. Белл, Р. Лэйн и другие авторы. Однако предметом широкого общественного интереса идея общества знаний как общества будущего становится лишь в 1990-х годах.

С конца 60-х годов XX века и до наших дней предложено множество толкований того, что такое информационное общество. При всём разнообразии акцентов, степени внимания, уделяемого тем или иным технологическим, экономическим или социальным процессам, информационное общество рассматривается в рамках основных концепций как обладающее по крайней мере следующими характеристиками. Прежде всего, это высокий уровень развития компьютерной техники, информационных и телекоммуникационных технологий, наличие мощной информационной инфраструктуры. Отсюда – такая важная черта информационного общества, как увеличение возможностей доступа к информации для всё более широкого круга людей. Наконец, практически все концепции и программы развития информационного общества исходят из того, что информация и знания становятся в информационную эпоху стратегическим ресурсом общества, сопоставимым по значению с ресурсами природными, людскими и финансовыми [1].

Вместе с тем, как отметил в своем Послании «Социально-экономическая модернизация – главный вектор развития Казахстана» Нурсултан Назарбаев, «Казахстану необходима интеллектуальная революция, которая позволит пробудить и реализовать потенциал нашей нации. Наша задача – изменить отношение казахстанцев и, в первую очередь молодежи, к образованности, к интеллекту, служению Родине и народу» [2]. В решении этой стратегической задачи важнейшее место принадлежит ведуще-

му вузу республики – Казахскому национальному университету имени аль-Фараби, который должен не только стать локомотивом развития системы высшего образования страны в соответствии с современными международными требованиями, но и вносить весомый вклад в развитие общества – науки, культуры, социальной сферы, инновационной экономики.

В трудах иностранных ученых М.Л. Кинга, К. Клакхона, О. Шпленгера, К. Йошинона практической основой считаются исследования о национальной идее и государственных ценностях в США, Германии, Британии, Японии. Исследования российских ученых Л.Н. Гумилева, В.В. Ильина, А.С. Панарина, В.Э. Багдасаряна, С.С. Сулакшина, В.И. Якунина, Ю.И. Рубинского, М.И. Лапицкого, А.А. Галкина, В.Г. Гельбраса о национальных, государственных, патриотических ценностях и национальных интересах являются теоретическо-методологическими основами научного осмысления формирования нового казахстанского патриотизма. Посвящение народу И. Черчилля «Their finest hour», «Зеленая книга» государственного деятеля Ливии М.Каддафи о третьей всемирной теории, «Рухнаме» Туркменбаши С.Ниязова являются доказательством того, что государственная власть управляет ценностями, чтобы войти в число развитых стран. Таким образом, в процессе развития государства национальная идея выполняет важную функцию концентратора ценностей.

В Казахстане, который находится на пути инновационного развития и который поставил перед собой стратегическую цель вхождения в ряды 30 развитых стран мира, национальная идея «Мәңгілік Ел» станет важнейшим идеологическим направлением. Национальная идея «Мәңгілік Ел» является результатом исторического развития общества, развития национального сознания. Президент РК Н.Назарбаев направил идею мобилизации «Мәңгілік Ел» своему народу как главное идеологическо-инновационное направление [3].

Западные ученые в области коммуникативистики, такие, как Р. Хабермас, отмечают, что коммуникационное действие всегда порождает в то же время коммуникационный процесс. Идеология не существует вне коммуникационного процесса, который сам существует, с одной стороны, внутри идеологической претензии на значение, с другой стороны, внутри процесса осуществления власти (коммуникационной среды власти), то есть всегда является в той или

иной мере дискурсивно-правовым управлением самой коммуникацией со стороны власти. Поэтому идеология как коммуникационное действие может быть основой совершенно различных коммуникационных процессов, либо коммуникационного процесса манипуляции, либо коммуникационного процесса конвенции внутри одного и того же правового дискурса (собственно поэтому, предложенного Хабермасом различения на «коммуникационное действие и дискурс» недостаточно для понимания коммуникационного процесса в целом). В какой коммуникационный процесс встраивается то или иное коммуникационное действие, зависит от коммуникационных стратегий, которые осуществляют и поддерживают участники коммуникации

Медиаресурсы государства, транслируя информационные потоки по заданным направлениям, играют значительную роль в трансформации духовной жизни людей, формируют ценностные приоритеты населения и регулируют их функционирование. Организованное государством медиапространство усиливает властные ресурсы политической системы, позволяет превратить противников в союзников, убедить людей в значимости пропагандируемых ценностей. В условиях реформирования казахстанского общества особую значимость приобретает исследование особенностей влияния средств массовой информации на сохранение традиционных и формирование новых духовных ценностей в информационно-коммуникативном пространстве Казахстана.

Определяющими категориями развития экономики, социальной и общественной жизни в сегодняшнем мире становятся знания и информация. Пример развитых стран показывает, что доминирующей тенденцией их развития является ориентация на знание как системообразующую основу рыночной экономики, что обуславливает бурное развитие тех отраслей промышленности и бизнеса, в которые осуществляется трансфер новых наукоемких технологий на основе инновационных подходов. Но знания сами по себе не трансформируют экономику. Для решения этой задачи необходим целый комплекс структур и мероприятий, не только позволяющих осуществить производство знаний и соответствующую подготовку кадров, но и инновационную деятельность, в широком смысле понимаемую как реализацию на рынке товаров и услуг научно-образовательного потенциала. Важное значение играет стимулирующая эти процессы нормативно-правовая база и соот-

ветствующая макроэкономическая ситуация, доступ к источникам знаний на основе прогрессивных информационных технологий и ряд других факторов, способствующих внедрению инноваций. При этом существенно возрастает роль университетов как институтов общества, производящих знание и обеспечивающих опережающую подготовку научно-образовательной, технологической, управленческой и культурной элиты, а также в концептуальном плане готовых к развертыванию структур инновационного типа и информационных систем.

Среди основных составляющих технологий формирования нового казахстанского патриотизма определены следующие: разработка и внедрение новых форм патриотического воспитания молодежи; продвижение в СМИ информационных и PR-стратегий, формирующих идеологический концепт современного Казахстана; развитие и пропаганда традиционных ценностей и традиций казахского народа как доминанты идеологической стратегии «Мәңгілік Ел». Как отмечает профессор Г. Султанбаева, «в условиях Казахстана повышение качества человеческого капитала определяет необходимость сделать шаг в сторону предпосылок интеллектуального вложения в будущее. В связи с этим можно отметить национальную комплексную программу «Интеллектуальная нация – 2020» – исторический документ, в котором отмечается необходимость интеллектуальной революции в пробуждении национального потенциала и его развитии, считается фундаментальной основой формирования интеллектуальной нации. Повышение культурно-политических знаний, интеллектуального сознания казахстанцев, любви к родному краю являются основой формирования интеллектуальной нации» [4].

Коммуникация, информация и знания – движущие силы прогресса, содействующие повышению уровня и качества жизни. ИКТ (информационно-коммуникационные технологии), будь то традиционные или современные их формы, предоставляют людям во всем мире новые и надежные возможности развития. Кроме того, многие страны, прежде всего наименее развитые, не имеют полноценного доступа к информации и к информационным обменам, что лишает их шансов на перспективы долгосрочного и устойчивого развития. Коммуникация имеет двойную задачу – способствовать развитию экономики и менталитета. Ее реализация связана с мультикультурными факторами и открытостью, стратегией устойчивого развития, созданием

атмосферы доверия в обществе. Для Казахстана развитие информационно-коммуникационных технологий в целом и спутниковых технологий в частности становится одним из ключевых факторов в решении вопросов конкурентоспособности. Как известно, одним из основных направлений в реализации программы форсированного индустриально-инновационного развития РК до 2014 года является развитие коммуникационных технологий, а также подготовка высококлассных специалистов в этой области.

В становлении Казахстана как конкурентоспособного государства, нации, страны повышение качества человеческого капитала и развитие патриотизма берет свое начало с активизации и мобилизации национального интеллекта. Как известно, интеллектуальная нация определена главным приоритетом индустриально-инновационного развития страны, поэтому необходима разработка информационной политики, прогнозирующей реализацию потенциала страны в новом направлении.

Для Казахстана, как и для других развивающихся стран, стратегической сверхзадачей является проведение общей модернизации, в рамках которой будут не просто созданы институты и механизмы современного общества, а создано само современное общество. Ныне в мире складывается новое разделение труда – в сфере интеллектуального труда, в сфере научного и культурного производства и обслуживания – рождается экономика знания, формируется информационное общество. Казахстан во взаимодействии со своими партнерами может и должен предпринять все усилия, чтобы войти в общество будущего.

Новый казахстанский патриотизм выступает интегративной основой общественного сознания полиэтнического народа Казахстана. Новая об-

щественная идеология и новое казахстанское общественное сознание, должны сформировать у каждого гражданина Казахстана убеждение, что главной формой богатства страны становится опережающей уровень интеллектуального и духовного развития населения, принимающий форму человеческого капитала и обеспечивающий инновационный процесс в каждой сфере человеческой деятельности.

Выводы

Комплексный междисциплинарный научный подход к изучению роли и места Казахстана в мировой системе, анализ имеющихся здесь вызовов и угроз, учет политической и культурной специфики соседних регионов и стран, проведения реформ, этнического менталитета, а также ретроспективное освещение историко-культурных взаимовлияний цивилизации Запада и Востока является чрезвычайно актуальным.

В данный исторический период приоритетным направлением государственной политики считается информационная стратегия. Это требует дальнейшей реализации социально-политических и экономических реформ, проводимых властью, а также профессионального и грамотного, системного и эффективного проведения информационной коммуникационной политики. В связи с этим возникает необходимость в разработке коммуникационной стратегии, основанной на духовно-нравственных нормах, ориентированных на формирование общественного сознания гражданина интеллектуального общества. Разработка механизмов реализации коммуникационной стратегии в рамках государственной информационной политики Казахстана является залогом дальнейшей модернизации политических и гуманитарных коммуникационных процессов.

Литература

- 1 Алексеева И. Общество знаний и гуманитарные технологии <http://gtmarket.ru/laboratory/expertize/5986>
- 2 Назарбаев Н.А. Социально-экономическая модернизация – главный вектор развития Казахстана//akorda.kz
- 3 www.akorda.kz
- 4 Султанбаева Г. От интеллектуальной нации – к интеллектуальному потенциалу. – Алматы, 2013. – С.9.

References

- 1 Alekseeva I. Obshchestvo znaniy i gumanitarnye tekhnologii //http://gtmarket.ru/laboratory/expertize/5986
- 2 Nazarbaev N.A. Social'no-ehkonomicheskaya modernizaciya – glavnyj vektor razvitiya Kazahstana//www. akorda.kz
- 3 www.akorda.kz
- 4 Sultanbaeva G. Ot intellektual'noj nacji – k intellektual'nomu potencialu. – Almaty, 2013. – S.9

Истинные слова не бывают приятны.
Приятные слова не бывают истинны.

Конфуций (Кун-цзы)

Кто посвятит свою жизнь служению науке, того
имя и после смерти будет бессмертным.

А. Навои

Жақсылықбаева Р.С.
**Экономикалық
басылымдардың өзекті
мәселелері**

Мақалада автор экономикалық басылымдардың қоғам үшін маңыздылығына баға беріп, жетістік пен кемшіліктерін талқылайды. Сондай-ақ, мерзімді баспасөздегі экономикалық сараптаманы дамыту, жетілдіру бағыттарына тұжырымды ұсыныстар айтады.

Түйін сөздер: журналист, ақпарат, экономикалық сараптама, іскерлік журналистика, экономикалық газет, айдар.

Zhaxylykbaeva R.S.
**Actual problems of economical
publications**

In the article author gives an estimate to the importance of the economic printing for society, analyzes its achievements and shortcomings. Also the author shows the development of economic analysis in the periodic printing and gives concrete proposals for the development of this direction.

Key words: journalist, information, economic analysis, business journalism, economic newspaper, rubric.

Жақсылықбаева Р.С.
**Актуальные проблемы
экономических изданий**

В статье автор дает оценку значимости экономической печати для общества, анализирует ее достижения и недостатки. Также показывает развитие экономического анализа в периодической печати и дает конкретные предложения для развития данного направления.

Ключевые слова: журналист, информация, экономический анализ, деловая журналистика, экономическая газета, рубрика.

ЭКОНОМИКАЛЫҚ БАСЫЛЫМДАРДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Іскерлік ақпаратсыз жаңа заманғы экономика жүрісінен жаңылады. Мұндай хабар-ошарсыз экономика дамудан қалады. Бірінші мақсаты қоғамға ақпарат беру болып табылатын БАҚ өзге ақпарат жариялаушы орындармен бірге қаржылық мекемелердің қалыпты жұмыс істеуіне керекті маңызды жаңалықтармен қамтиды. Нәтижесінде, іскерлік журналистика қаржы саласының қызметкерлеріне сүзгіден өткен, мейлінше жан-жақты талқыланып, мамандар пікірімен салыстырылған мәліметтер ұсынады.

Іскерлік БАҚ-тан нәсіп терген журналистердің алдында күрделі әрі қызықты міндет тұр. Ол болып жатқан оқиғаларды жан-жақты ұғынып, себеп-салдарын анықтап қана қоймай, өз түсінігін аудиторияға түсінікті тілмен жеткізе білу қажет. Оған қоса, оқиға сауатты және қызықты етіп баяндалуы тиіс. Неге десеңіз, экономика саласында жалпы оқырманға түсініксіз терминдер жетерлік. Ал, оқырман мағлұмат алу мақсатымен үңілетін басылымдағы мақала біткенді журналист ұғынықты, қарапайым тілмен жазуға міндетті. Әрине, бұлай жазу журналистің шеберлігі саналса керек.

Қазақстандық БАҚ бизнестің бір тармағына айналды ма деген сауалға республикалық «Айқын» газетінің Бас редакторы Нұртөре Жүсіп: «Бүгінгі таңда қазақстандық БАҚ бизнес ретінде қалыптасу үстінде деп айтуға болады. Нарықтық экономика жағдайында өмір сүріп отырғандықтан нарықтық құндылықтар ортамызға еркін енді. Сондықтан ақпарат кеңістігі де бұл заңдылықты айналып өте алмайды. Кезінде бизнес-жоба ретінде өмірге келген «Караван» сияқты газеттер бірнеше сатылулардан өтті. Осындай жағдай қазақтілді баспасөзге де тән...» [1].

Бүгінде қазақ басылымдары арасында экономикалық мерзімді баспасөз санатына жататындар саусақпен санарлық. Алдыңғы легінде республикалық «Экономика» апталық газеті (2006 жыл 15 желтоқсан) және «Қазақстан Іскері» газеті тұр (2008 жыл 27 наурызынан жарық көреді).

«Экономика» газеті қазақ, орыс тілдерінде шығады. Тұрақты айдарлары: «Бизнес және Қоғам», «Бизнес және Әлеумет», «Бизнес және Дайджест» т.с.с. Жалпы, безендірілуі және экономикалық тақырыптағы мақалалар жариялауда «Экономика» басылымы еліміздегі ең беделді басылымдар

санатында. Басылым ұжымы оқырманның экономикалық сауатын ашу жолында нәтижелі еңбек етіп келеді.

Сегіз беттен тұратын «Қазақстан Іскері» қоғамдық-экономикалық газетінің «Қоғам», «Қаржы-қаражат», «Компаниялар», «Нарық», «Бизнес Академия», «Технология» айдарларында оқырман көз алмай оқитын тартымды әрі қызықты мақалалар бар.

Экономикалық тақырыпта еліміздегі барлық дерлік қоғамдық-саяси басылымдар қалам тербейді. Яғни, олардың әрқайсысында экономикалық қосымша беттер мен тұрақты айдарлар бар. Атап айтқанда, «Жас Қазақ» газеті – «Дәулет», жауапты шығарушы – Гүлзат Нұрмолдақызы; «Дала мен Қала» қоғамдық-саяси апталығы – «Экономика», редакторы – Бауыржан Сабырбеков. «Түркістан» газеті – «Ырыс», жауапты шығарушы – Жаңабек Шағатай. «Алматы Ақшамы» – «Жібек жолы – Экономика», қосымшаның редакторы – Құттыбек Аймахан. Бұл басылымдарды қолына алып көрген кез-келген оқырман, басылымның ең басты бағыты жұрттың экономикалық сауатын көтеріп, халықты сауда-саттықа бейімделуге үндейтінін аңғарады.

Негізі, экономика тақырыбына тереңнен толғап қалам тартатын басылымдар елімізге ауадай қажет. Оны талабы қатты нарық заңы әлдеқашан дәлелдеді. Мұндай басылымдар қоғамның қаржылық сауатын арттырып, жалпы, ел экономикасының дамуына айтарлықтай серпін беретінін жоққа шығара алмайтынымыз тағы шындық. Журналист экономика тақырыбына қалам тербеу үшін бұл саладан терең мағлұмат, жан-жақты хабары болғаны дұрыс. Мүмкіндік болса, экономикалық білім алуға, болмаса, осы тұрғыда білімді жетілдіретін түрлі семинарларға қатысқанның артықтығы жоқ. Күнделікті, мамандырылған басылымдар оқып, осы саланың сарапшыларымен жиі пікірлес болуға тырысқан абзал.

Қысқаша айтқанда, экономика тақырыбында жазу үшін ең алдымен ақпараттық дайындық мол болғаны абзал. Салалық тақырыпта мақала жазу жайында әрбір журналистің өз тәжірбиесіне сүйене отырып айтатын өзіндік пікірлері бар. Журналист Ақас Тажутов: «Журналист қай саланы жазса да сол саланың

білгірі болуы керек. Енді өмірде әртүрлі жағдай болады. Мысалы, банк саласында қызмет етіп жүріп, кейін журналистика саласына ауысқан адамдар бар. Бұлардың жазғаны оқылымды. Өйткені, салалық қызмет түрін де жете меңгерген, жазудың да қыр-сырын меңгерген адам оқылымды жазады. Оның не айтқысы келіп отырғанын оқырман түсінеді. Ал бізде көбінесе түсінбей жазу бар. Орысша жазылған ақпаратты интернеттен аударып алып, түсінбей жазған адамның білімсіздігі көрініп тұрады. Сондықтан, экономика тақырыбына журналист жазса да, экономист жазса да түсініп жазғаны абзал дегенді айтқым келеді және олардың кәсіби білімі болғаны қажет» [2].

Қазақ тілді БАҚ үшін игерілмей жатқан тың сала – интернет-басылымдар. Ел ішінде «Zona.net», «Dialog.kz» сынды басылымдардың тұрақты оқырманы бар. Бірақ экономикалық басылымдары енді қалыптасып жатқан елімізде қазіргі таңда тек іскерлік-қаржылық салаға арналған интернет басылымдар жоқ. Еліміздегі бұқаралық ақпарат құралдарынан ең таңдаулы мақалаларды іріктеп басатын «Абай», «Назар», «Мінбер.кз» сайттары жалпы экономикалық тақырыпта жазылған мақалаларды жариялайды.

Қорыта келгенде айтарымыз, біріншіден, мерзімді басылымдар нөмір сайын бір калонканы экономикалық терминдердің мағынасын түсіндіруге арнауы тиіс. Тіпті, газет-журнал арқылы салалық сөз – терминдер арасында қазақтың дүниетанымына сай келетіндері болса, оларды қолданысқа енгізу туралы ұсыныс та жасауға болады. Ол үшін сала мамандарын, ғалымдарды тартуға болады. Ал бұл экономикалық тақырыптан хабары аз оқырманның білім көкжиегін кеңейтіп, оған жазылған мақаладағы термин атаулыны қиындықсыз түсінуіне ықпалдасады. Екіншіден, экономикалық газет-журналдар ұлттық мақсат-мүддеден айырылмауы тиіс. Әсіресе бұл бағыт қазіргідей жаһандану дәуірінде аса қажет. Үшіншіден, басылымдарда мәні мен мазмұны ішкі-сыртқы әлеуметтік-экономикалық және саяси, мәдени оқиғаларға қатысты жарияланымдарға сараптама жасалып отыруы Оқырманды бей-жай қалдырмайтындай аса маңызды, өзекті деген тақырыптарға қозғау салып отырса құба-құп бола еді.

Әдебиеттер

- 1 Жүсіп Н. // Жас қазақ, – 2008. №24, 28 маусым.
- 2 Тажуатов А. // Экономика, – 2010. 27 мамыр – 3 маусым.

References

- 1 Zusip N. // Zas kazak, -2008. №24, 28 mausym.
- 2 Tazyatov A. // Ekonomika, -2010. 27 мамыр – 3 mausym.

Ошанова О.Ж.

**Бұқаралық ақпарат құралдары
саласындағы интеллектуалдық
меншікті қорғау**

Бұл мақалада құқықтық журналистиканың теориялық мәселелерінің бір тармағы болып табылатын бұқаралық ақпарат құралдары саласындағы интеллектуалдық меншікті қорғау мәселесі жан-жақты сарапталып, оның заңдық негіздері талданады.

Бүгінгі күнде көпшіліктің ғана емес, жалпы салалық мамандардың құқықтық сауаттылығын арттыру күн тәртібіне қойылып, әрі қоғам дамуының қажеттілігі ретінде мойындалуда. Еліміздің заңдарына сәйкес журналистер қызмет барысында өз материалдарын дайындау және жариялау кезінде айтарлықтай құқықтарға ие болады. Автор өз мақаласында осы жоғарыда аталған мәселелерді зерттеу нысанына алып, өзіндік тұжырымдар жасаған.

Мақалада БАҚ-тың түрлі салаларының бір жүйеде, бір негізде қолданылу үдерісі (конвергенция) журналистердің, оның ішінде штаттағы және штаттан тыс кәсіби мамандардың авторлық құқықтарының қорғалуын күшейтуді күн тәртібіне қойып отырғандығы да жақсы көрсетілген.

Түйін сөздер: БАҚ, журналист, құқық, интеллектуалдық меншік, авторлық құқық.

Oshanova O.J.

**Protection of intellectual rights
on the media system**

This research evaluates the protection of intellectual rights on the media system. The author in the article shows the features of the creative work of the journalist and the realization of professional special interests in the status of the journalist, which derived from the specificity of its social role.

The article also discusses the most important properties which together distinguish journalism from other professions, and above all about its artistic character and the public service elements. According to the law of the our country in a professional journalist activity when he prepares and publishes materials for mass media has certain special rights and the advantage is clearly demonstrated in this article.

The article also provides an overview on the recently published study about the protection of intellectual rights on the media system.

Key words: mass media, journalist, regulation, law, rights, intellectual property law, of copyright.

Ошанова О.Ж.

**Защита интеллектуального
права в области СМИ**

В предлагаемой статье автор рассказывает о защите интеллектуального права в области СМИ, показывает характерные черты творческой работы журналиста и пути реализации профессиональных интересов и статуса журналиста, которые производны от специфики его социальной роли.

В статье также рассматривается вопрос о тех важнейших свойствах, которые в своей совокупности отличают журналистику от других профессий, и прежде всего – ее творческом характере и элементах публичной службы. По закону Республики Казахстан журналист в процессе подготовки материалов обладает некоторыми особыми правами, и эти преимущества наглядно демонстрируются в данной статье.

В статье также содержится обзор исследований о защите интеллектуального права в области СМИ.

Ключевые слова: СМИ, журналист, интеллектуальное право, закон, авторское право.

**БҰҚАРАЛЫҚ АҚПАРАТ
ҚҰРАЛДАРЫ
САЛАСЫНДАҒЫ
ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫҚ
МЕНШІКТІ ҚОРҒАУ**

БАҚ саласындағы қызмет кезінде интеллектуалдық меншікке қатысты мәселелер әрқашанда туындап отырады, ол – заңдылық.

Ақпарат және шығарма. Ақпарат құралдары саласында ең алдымен азаматтық құқық нысанының екі түрімен жиі ұшырасамыз, біріншісі – меншік құқығының нысаны ретіндегі ақпаратпен, екіншісі – ерекше құқық нысаны болып танылатын туындылар. Электрондық БАҚ-та бұл жүйеге төмендегідей сабақтас құқықтардың нысаналары қосылады: орындаушылық, фонограммалар, эфирлік және кабельдік хабар тарату жүйелерінің бағдарламалары.

Мерзімді баспасөз басылымдарындағы авторлық құқық нысандарын жүйелейтін болсақ, оларды былайша жіктеуге болады:

а) редакцияның штаттағы қызметкерлерінің жазған әдеби туындылары (қызметтік туындылар);

ә) штаттан тыс тілшілер мен авторлардың әдеби туындылары;

б) басылымды типографиялық өңдеу кезіндегі беттеу және т.б. жұмыс түрлері.

Мерзімді басылымдарда қоғам өмірінде күнделікті болып жатқан оқиғалар туралы ақпараттар басылып жатады. БАҚ-та жарияланған басқа мәтіндерден ерекшелігі, жаңалықтар шығармашылық ізденістің жемісі болып табылмайды, яғни автор деректерді талдап немесе баяндап жатпайды, өзінің жеке қолтаңбасын қалдырмайды. Әрине қажетті ақпараттарды жинау көп күш жігерді және уақытты қажет етеді, жаңалықтардың еркін таратылуы азаматтардың ақпаратқа деген еркін қолжетімділігі құқығымен түсіндіріледі, яғни нақтырақ айтсақ, ақпараттар авторлық құқық нысаны ретінде мойындалмайды. ҚР «*Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы Заңының*» (ҚР 1996 жылғы 10 маусым) 8-бабында авторлық құқық объектілері болмайтын туындылар қатарына «оқиғалар мен фактілер туралы ақпараттық сипаттағы хабарлар» енгізілген.

Заң бойынша «ресми құжаттар (заңдар, сот шешімдері, заң әкімшілік, сот сипатындағы және дипломатиялық сипаттағы өзге де мәтіндер), сондай-ақ олардың ресми аудармалары» авторлық құқықты қорғаудың нысанына кірмейді. Нақтырақ айтсақ, мұндай мәтіндерді БАҚ-та жариялауға еркіндік берілген, яғни

шек қойылмайды. Алайда, кәсіби журналистердің жоғарыда аталған Заңға сәйкес ескеретін бір тұсы бар, егер сот шешімін жариялау немесе парламенттегі пікірсайыстар туралы есептерді жазу барысында журналист оларды іріктеу және қалың көпшілікке ұсынудың пішінін таңдау кезінде өзіндік қолтаңбасын қалдырса, онда бұл мәтіндердің авторлық құқық нысанына алынатынын естен шығармау керек.

БАҚ саласында көп дау тудыратын мәселелердің бірі, ол – *сұхбаттың авторлық құқықтық табиғаты*. Бұл туралы Заңдарда нақты шешімдер көрсетілмеген, алайда сұхбаттағы сұхбат алушы мен сұхбат берушінің авторлық құқықтары туралы ғалымдар мен заңгерлер түрлі көзқарасты ұстанады. Мәселен, ресейлік ғалым А.П. Сергеев «бұл жерде сұхбат сияқты әдеби туындының құрылуына сұхбат алушы және сұхбат беруші қандай үлес қосты, осыны ескеру керек» десе, ал В.А. Дозорцева бастаған ғалымдар «сұхбатқа деген авторлық құқық сұхбат берушіге және оны ұйымдастырған тұлғаға тиесілі, жауапкершілікті екеуі бірлесе көтереді, екеуі серіктес авторлар болып табылады, егер де екеуінің арасында басқа да келісім шарт болмаған жағдайда. Сұхбатты пайдалану тек сұхбат берушінің рұқсатымен ғана жүзеге асырылады» деген тұжырым жасайды (1).

Екі пікірмен де келіспеске болмайды. Шынында да туынды ретінде сұхбат журналист пен сұхбат берушінің өзара шығармашылық қарым-қатынасы негізінде туындайды. Алайда олардың қосқан үлесі әр түрлі деңгейде болуы мүмкін. Мысал ретінде екі жағдайды алайық. *Біріншісі*, журналист сұхбат берушінің әрбір ойын суыртпақтап, оны мақұлдатып, сол алынған жауап мазмұны негізінде мәтін жазады. Бұл орайда журналистің сұхбат алу барысындағы үлесінің қомақты екенін аңғаруға болады, яғни әңгіменің барысын бір арнаға бұрып, сұхбат берушінің ойын нақтылайды және одан алған мәліметтерін жүйелейді. Ал сұхбат берушінің шығармашылық үлесіне келер болсақ, оның тұлғалық бейнесі жауаптарының мазмұнына тәуелді болады. Егер жауаптары тек ақпараттық (мысалы, өрт сөндіру маманы орын алған өрт оқиғалары туралы мәліметтерді жарияласа) немесе біртектес мазмұнда болса, онда сұхбат беруші серіктес болып мойындалмайды. *Екінші жағдай*: журналистің ұсынысы бойынша сұхбаттасушы адам өзінің мақаласын береді, ал сұхбат алушы мақаланың мазмұнына сай сұрақтарды ара-арасына кіріктіріп, тиісті бөлімдерге бөліп, сұхбатқа айналдырады.

Бұл жағдайда журналист редактордың рөлін атқарады, автор ретінде мойындалмайды және серіктес автор да бола алмайды.

Жалпы алғанда сұхбатты серіктес авторлар еңбегінің жемісі деп қараған жөн сияқты, яғни сұхбат шын мәнінде екі адамның шынайы әңгімесі мен шығармашылық үлесінің, әрі жауапкершілікті тең сезінуінің нәтижесінде туындаса, онда ол біртұтас дүние деп мойындалар еді. Ескеретін мәселе, сұхбатты қолдану құқығын сұхбат алушы да және сұхбат беруші де бірлесіп қолдана алады, ал серіктес авторлардың біреуінің негізсіз, нақты бір себепсіз бірлескен туындыны қолдануға шектеу қоюына болмайды. Бұл туралы ҚР «*Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы Заңының*» (10-бабында «Тұтас алғанда туындыны пайдалану құқығы тең авторларға ортақ. Тең авторлардың өзара қатынастары олардың арасында жасалған келісім арқылы белгіленуі мүмкін. Егер тең авторлардың туындысы бөлінбейтін біртұтас дүние болса, тең авторлардың бір де бірінің туындыны пайдалануға жеткілікті негіздері болмайынша тыйым салуға құқығы жоқ» – деп көрсетілген.

Бұл мәселеде көңіл аударатын жайт, егер журналист сұхбатты редакцияның тапсырмасы бойынша әзірлесе, яғни қызметтік міндетінің бірі ретінде атқарса, онда туындының құқықтық табиғаты күрделенеді, яғни сұхбат редакция үшін қызметтік құқық нысаны болып танылады. Алайда сұхбат алушы үшін бұл оның құқықтық жауапкершілігін өзгертпейді, журналист туындының серіктес авторы болып қалады, оған қатысты қызметтік құқық деп мойындалмайды, осылайша ол барлық құқықтарының сақталуын талап ете алады.

Редакциялық почта

БАҚ-тың өз оқырмандарынан, тыңдармандарынан және көрермендерінен келген хаттары ақпарат алудың көзі ғана емес, ол аудиториямен кері байланыс жасаудың тиімді тәсілі де болып табылады. ҚР «*Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы*» Заңына (15-бап) сүйенсек, автордың өз туындысына қатысты мынадай мүліктік емес жеке құқықтары болады:

1) *туындының авторы деп танылу құқығы және оны тануды, соның ішінде, егер іс жүзінде мүмкін болса, туынды кез келген жария пайдаланылған кез келген жағдайда оның даналарына автордың есімін тиісті түрде көрсету арқылы тануды талап ету құқығы (авторлық құқық);*

2) туынды пайдаланылған кез келген жағдайда оның даналарына автордың шын есімінің орнына лақап есімін (бүркеншік есімін) көрсету және соны талап ету немесе есімін көрсетуден бас тарту құқығы, яғни жасырындық (есімі аталу құқығы);

3) туындының атауымен қоса, оған қол сұғылмаушылық құқығы, туындыны кез келген жолмен бүлдіруге, бұрмалауға немесе өзге жолмен өзгертуге, сондай-ақ автордың абыройына немесе беделіне нұқсан келтіре алатын басқа кез келген қол сұғушылыққа қарсы әрекет ету құқығы (автордың беделін қорғау құқығы).

Бұл Заңға сәйкес автор өзінің туындысының бүркеншік атпен және тақырыбымен қоса мазмұнының еш өзгеріссіз жариялануын редакциядан талап етуіне болады. Яғни басылым редакциясы оқырманнан келген хаттың мазмұнын тек автордың келісімімен ғана өзгерте алады деген сөз. Алайда тәжірибе жүзінде бұл заңдылықтар көбіне сақтала бермейді, оқырманның өз хатын басылымға жіберуінің өзі өз туындысының жариялануына мүдделілігі деп түсініледі де, хаттың жариялануына автордың келісімі сұрала бермейді. Сонымен қатар хат мәтінін өзгертуге қатысты да автордан рұқсат алынбайды.

Ең басты ескеретін жайт, ҚР «Бұқаралық ақпарат құралдары туралы» Заңының 17-бабына сәйкес «Оқырмандар хаттарын жариялау кезінде олардың мәтінін қысқартуға және оның мазмұнының мағынасын бұрмаламай редакциялауға жол беріледі».

Ресей Федерациясының «БАҚ туралы Заңында» (1-бөлім, 42 бап) авторлық туынды мен хаттардың ара-жігі ашылып көрсетілген. Онда редакция авторлық туындыны қарастырғанда барлық құқықтарды сақтауға міндеттеледі және редакция автормен туындыны жариялаудың шарттары мен қолданылу мақсатын (туындының көлемі мен жариялану мерзімі, бүркеншік есімді пайдалану немесе құпия сақтау) бірлесе талқылауы тиіс.

Ал оқырман хаттарына келсек, бұл орайда екі елдің заңдары бір үдеден шығуды көздейді, яғни біздің еліміздің заңында (17-бап) «Егер заңда өзгеше көзделмесе, бұқаралық ақпарат құралы редакциясын ол қабылдамай тастаған материалды жариялауға ешкімнің де міндеттеуге құқығы жоқ» – деп көрсетілсе, ал Ресей Федерациясының заңында (1-бөлім, 42 бап) «Редакция не обязана отвечать на письма граждан и пересылать эти письма тем органам, организациям и должностным лицам, в чью компетенцию входит их рассмотрение».

Никто не вправе обязать редакцию опубликовать отклоненное ею произведение, письмо, другое сообщение или материал, если иное не предусмотрено законом» – деп айқындалған.

Журналистік туынды және авторлық құқық

Еліміздің заңдарына сәйкес журналистер қызмет барысында өз материалдарын дайындау және жариялау кезінде айтарлықтай құқықтарға ие болады. Мәселен, ҚР «Бұқаралық ақпарат құралдары туралы» Заңының 20-бабына сәйкес, «өзі дайындаған хабарлар мен материалдарға қолын қойып, шартты атын (бүркеншік атын) көрсетіп таратуға; материалдың мазмұны редакциялық түзетуден кейін журналистің жеке сөзіне қайшы келсе, оған өз қолы қойылып жариялануынан бас тартуға; авторлық және ақпарат көздерінің құпиясы соттың талап етуімен жарияланған жағдайларды қоспағанда, бұл құпияларды сақтауға құқығы бар». Ал ҚР «Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы» Заңына (14-бап, 2 тармақ) сүйенсек, «қызметтік туындыға мүліктік (айрықша) құқықтарға жұмыс беруші ие болады», яғни «Қызмет бабында міндеттерді немесе жұмыс берушінің қызметтік тапсырмасын орындау тәртібі бойынша жасалған туынды авторының мүліктік емес жеке құқығын қызметтік туынды авторы иеленеді». Нақтырақ айтсақ, журналистің қызметтік туындысын қолдану немесе иелену құқығы автордың емес жұмыс берушінің үлесіне бұйырады. Алайда бұл жерде аталған заңның 14-бап, 2 тармағындағы мына ережені ескеру керек: «Қызмет бабындағы міндеттерді немесе жұмыс берушінің қызметтік тапсырмаларын орындау тәртібімен энциклопедияларды, энциклопедиялық сөздіктерді, ғылыми еңбектердің мерзімді және жалғастырыла беретін жинақтарын, газеттерді, журналдарды және басқа да мерзімді басылымдарды жасауға бұл баптың ережелері қолданылмайды». Тұжырымдап айтар болсақ, журналистің мерзімді басылым беттерінде жарияланатын туындысын даярлау және жариялау барысында оның шығармашылық еркіндігі мен кәсіби құқығы сақталады деген сөз.

ҚР «Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы» Заңына (1996 жылғы 10 маусым) сәйкес автор деп шығармашылық еңбегімен ғылым, әдебиет, өнер туындысын жасаған жеке тұлға танылады (2-бап, 1 тармақ). Газет-журналдардың редакциялары, ақпарат агенттіктері заңдық тұлғалар болып танылады да, олар

автор деп мойындалмайды. Алайда, заң оларға мүліктік авторлық құқықтың өтуіне мүмкіндік береді. Мұндай жағдай қызметтік және құрамдас туындыларды жасау кезінде іске асырылады. Қызметтік міндеттерді немесе жұмыс берушінің тапсырмасын орындау кезінде жасалған туындының иегерлерінің авторлық құқығы туралы мәселе «Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы» Заңында былайша анықталған: Қызмет бабында міндеттерді немесе жұмыс берушінің қызметтік тапсырмасын орындау тәртібі бойынша жасалған туынды авторының *мүліктік емес жеке құқығын қызметтік туынды авторы иеленеді* (14-бап, 1 тармақ); Егер жұмыс беруші мен автор арасындағы шартта өзгеше көзделмесе, *қызметтік туындыға мүліктік (айрықша) құқықтарға жұмыс беруші ие* болады (14-бап, 2 тармақ). Мұндай құқықтардың өзара алмасуы жұмыс беруші мен журналистің өзара жасаған еңбек келісім-шарты негізінде іске асырылады.

Бұқаралық ақпарат құралдарында жарияланатын туындылардың көпшілігі штаттағы журналистерге тиесілі. Бұл журналистердің барлығы редакциямен еңбек құқық шартын жасасқандар және олардың туындылары жалпы ережеге сәйкес қызметтік туындылар деп танылады. Осы негізде қарастырар болсақ, осы аталған туындылардың барлығын қолдану құқықтары, сонымен қатар оларды көшіріп басу құқығы редакцияның құзырындағы іс болып табылады.

Авторлық құқық туралы заңда «редакция» деген түсінік жоқ, дегенмен «БАҚ туралы Заңдағы» «редакция» сөзінің «баспагер» деген түсінікпен мағыналас екенін айта кеткіміз келеді, оны заңдар негізінде дәлелдер болсақ, мәселен «БАҚ туралы Заңда» (7-бап, 1 тармақ) «редакция меншік иесінің тапсыруы бойынша бұқаралық ақпарат құралын әзірлеуді және шығаруды (эфирге шығаруды) жүзеге асырады» делінсе, ал «баспагер – бұқаралық ақпарат құралының өнімін өндіруді материалдық-техникалық жағынан қамтамасыз етуді жүзеге асыратын жеке немесе заңды тұлға» (9-бап, 1 тармақ) деп көрсетілген. Нақтылай кетсек, «БАҚ туралы заң» бойынша қолданылатын редакция түсінігі мен «Авторлық құқық туралы заңында» айтылатын баспагер сөзінің түпкі қолданылу мағынасы бір, өйткені екеуінің де түпкі мақсаты мерзімді басылымдарды әзірлеу және шығару. Сондай-ақ радио мен телевизия саласындағы сабақтас құқықтардың нысанына кіретін хабарларды әзірлеу және тарату құқығы, оларды материалдық-техникалық тұрғыдан жабдықтаушы кәсіпорындарға емес, эфирлік және кабельдік хабар тарату ұйымдарына беріледі.

БАҚ-тың түрлі салаларының бір жүйеде, бір негізде қолданылу үдерісі (конвергенция) журналистердің, оның ішінде штаттағы және штаттан тыс кәсіби мамандардың авторлық құқықтарының қорғалуын күшейтуді күн тәртібіне қойып отыр. Журналистердің газет-журнал беттерінде жарияланған материалдары көшіріліп басылып қана қоймай, сандық пішінде де қолданыла бастады. Бұл үдеріс көп жағдайда автордың келісімінсіз және оған тиісті еңбекақысы төленбей іске асырылып жатады. Интернеттің пайда болуымен бірге журналистердің туындыларын еш рұқсатсыз пайдалану тәжірибесі жиілеп кетті және оны реттеу жолдары қарастырылмай отыр.

Журналистік туындылардың авторлық құқығын қорғау мәселесі күн тәртібінде тұр. Ұлыбританияда газет баспагерлері басылымдарда жарық көрген туындыларды қолдануға рұқсат беретін Газеттік Лицензиялық агенттігін (Newspaper Licensing Agency Ltd.) құрған. Ал АҚШ-та бұл мәселелерді шешумен Жазушылардың ұлттық одағы аясында құрылған туындыға құқық беру Авторлық Регистрі және клирингтік палатасы айналысады. Мұндай жеке мүшелікке өту бағытына негізделген авторлық қоғамдар журналистердің, сонымен қатар штаттан тыс тілшілердің мүліктік және мүліктік емес құқықтарын тиімді түрде қорғай алады. Қазіргі таңда Интернет жүйесінде журналистік туындыларды қолдану мәселесін реттеу үшін халықаралық деңгейде газет материалдарын әзірлеушілердің бірлескен жүйесін құру (PRESS MARK) төңірегінде жұмыстар атқарылуда.

Мерзімді басылымдар авторлық құқықтың негізгі нысанасы ретінде

Қазіргі ғылымда мерзімді басылымдарды «ұжымдық еңбектің жүйесі» ретінде қарастыру орын алған, өйткені ондай туындыларды құрастыру нақты белгіленген авторлардың қатысуынсыз атқарылады деп ұғынылады (мысалға, антологиялар, дайджестер), дегенмен бұл түсініктің мағынасын түсіну ауқымдырақ болып отыр, яғни бүгінгі күнде туынды ұжымдық еңбек жемісі деп саналуы үшін ол ұжымдағы әріптестерді бір мақсатта жұмылдырып, олардың әрқайсысының шығарманы әзірлеуде қосқан шығармашылық үлесін айыру мүмкін болмастай етіп тоғыстырып, біртұтас материал әзірлеу жауапкершілігін және белсенділігін мойнына алған заңдық тұлғаның басқаруымен шығару аздық етеді, сонымен қатар әр адамның жекелей

қосқан шығармашылық үлесі біртұтас жүйеде жұтылып кетпейтіндей айқын көрініс табумен қоса, әрі үндестік тауып тұруы керек.

Еліміздің авторлық құқық туралы заңында (*ҚР «Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы» Заңы, 7-бап, 3 тармақ*) газет-журналдарды ұжымдық емес, құрама туындылар жиынтығы деп қарастырады. Заң бойынша газеттер, журналдар және басқа да мерзімді басылымдар материалдарды іріктеу және орналастыруды жүзеге асыру үдерістері шығармашылық (құрастырушылық) еңбек нәтижесі болып табылатын құрамдас туынды санатына жатқызылады. *Заңның 11-бап, 2 тармақшасына* сәйкес мерзімді басылымдарды жарыққа шығаратын баспагерге мұндай басылымдарды тұтас пайдалануға айрықша құқық беріледі. Баспагер мұндай басылымдарды кез келген жағдайда пайдаланса да өзінің атауын көрсетуге немесе оны көрсетуді талап етуге құқылы. Өйткені бұл басылымдар құрамдас туындылар ретінде авторлық құқықтың нысаны деп есептеледі, осыған орай оларды пайдалануға берілген баспагерлердің (редакцияларға) айрықша құқықтары осы *Заңның 16-бабында* санамаланып көрсетіл-

ген барлық мүліктік құқықтарды да (туындыны қайта шығару, туындының түпнұсқасын немесе даналарын кез келген әдіспен тарату, туындыны жария көрсету, туындыны жария орындау, туындыны жария хабарлау, туындыны аудару, өңдеу, туындыны жалпы жұрттың назарына жеткізу) иеленуді көздейді. Нақтырақ айтсақ, басылымдардың редакциялары басқа адамдардың басылымды толық немесе жартылай (мысалға, газет материалын көшіріп басу) пайдалануына рұқсат бере алады.

Редакция баспагер ретінде төмендегідей құқықтарды иелене алады: біріншіден, басылымның нақты бір санын толығымен қолданудағы немесе пайдаланудағы айрықша құқығы; екіншіден, еңбек келісім-шарты негізінде жазылған қызметтік туындыларды пайдалануға деген айрықша құқық; үшіншіден, авторлық келісім-шарттар негізінде жазылып алынған басқа да туындыларды пайдалану құқығы.

БАҚ саласындағы қызмет кезінде интеллектуалдық меншікке қатысты мәселелердің туындап отыратыны заңдылық, оны сауатты заңдар негізінде реттеп қана қоймай, қажет болса жетілдіріп отыру керектігін өмір көрсетіп отыр.

Әдебиеттер

- 1 Проблемы интеллектуальной собственности в Гражданском кодексе России: Материалы международной научно-теоретической конференции // Труды по интеллектуальной собственности. – Т. I. – С. 69.
- 2 Қазақстан Республикасының «БАҚ туралы Заңы» / adilet.zan.kz сайты
- 3 Федотов М. Прововые основы журналистики. – М.: Гуманит. Изд. Центр Центр ВЛАДОС, 2002. – 157 с.
- 4 ҚР «Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы» Заңы, 1996 жылғы 10 маусым, / adilet.zan.kz сайты
- 5 Закон Российской Федерации о средствах массовой информации, 27 декабря, 1991 год, №2124-1

References

- 1 Problemy intellektualnoi sobstvennosti v Grazhdanskom kodekse Rossyy// Trudy po intellektualnoi sobstvennosti. T. I. M., S. 69
- 2 Kazakhstan Respublikasynyn “BAK turaly Zany”/ adilet.zan.kz saity.
- 3 Fedotov M. Provovye osnovy zhurnalistiky. – M.: Gumanit. izd. Centr VLADOS, 2002. – 157 str.
- 4 Kazakhstan Respublikasynyn avtorlyk kuyyk turaly Zany, 1996 zhyl 10 mausym / adilet.zan.kz saity.
- 5 Zakon Rossiiskoy Federacy o sredstvah massoboyinformatcy, 27 dekabr,

Кенжегулова Н.С.

**Причины возникновения
Декабрьского восстания
1986 года: ретроспективный
взгляд (К тридцатилетнему
юбилею возникновения
Декабрьского восстания)**

Kenzhegulova N.S.

**The causes of the December
uprising in 1986: a retrospective
revue (By the thirty-year
anniversary of the
December uprising)**

Кенжеғұлова Н.С.

**Желтоқсан оқиғасының пайда
болуының себептері:
ретроспективті көзқарас
(Желтоқсан көтерілісінің 30
жылдығының қарсаңында)**

Автор в статье, посвященной 30-летию возникновения Декабрьского восстания 1986 года, с ретроспективных позиций выясняет причины возникновения восстания, предпосылки, которые сопутствовали ему в гуще народного сознания. Обращаясь к памятным вехам казахской истории, автор доказывает явную закономерность возникновения восстания.

Ключевые слова: ретроспекция, масс-медиа, массовое сознание, теории прессы, авторитарный режим.

The author in an article on the 30th anniversary of the December uprising of 1986, with retrospective explains the reasons for the uprising, the conditions that accompanied him in the midst of the revival of national consciousness. Turning to the memorable milestones in the history of the Kazakh people, the author demonstrates a clear pattern of occurrence in-surrection.

Key words: retrospective, the media, the mass consciousness, media theory, authoritarian regime.

Автор мақалада Желтоқсан көтерілісінің 30 жылдығына орай заманауи, ретроспекциялық тұрғыдан көтерілістің шығу себептерін анықтауға тырысқан. Қазақ халқының басынан өткен «тар жол, тайғақ кешулерін» саралай отырып, көптеген деректерге сүйеніп, Желтоқсан көтерілісінің халқымыздың тарихындағы заңды құбылыс екенін дәлелдеген.

Түйін сөздер: ретроспекция, нәубет, бұқаралық ақпарат көзі, баспасөз теориясы, тоталитарлық режим.

**ПРИЧИНЫ
ВОЗНИКНОВЕНИЯ
ДЕКАБРЬСКОГО
ВОССТАНИЯ
1986 ГОДА:
РЕТРОСПЕКТИВНЫЙ
ВЗГЛЯД (К ТРИДЦАТИ-
ЛЕТНЕМУ ЮБИЛЕЮ
ВОЗНИКНОВЕНИЯ
ДЕКАБРЬСКОГО
ВОССТАНИЯ)**

Введение

В истории каждого народа имеются судьбоносные события, по своей значимости равняющиеся целым столетиям спокойного развития и в корне меняющие облик не только отдельного народа, но целой эпохи, круша до основания устоявшиеся формации, содействуя распаду существующих систем. Таким и было декабрьское восстание 1986 года, буквально взорвавшее, закосневшее под прессом тоталитарного режима мир и кардинальным образом повлиявшее на дальнейшую судьбу не только казахского народа и огромной империи под названием Советский Союз, но и всего Социалистического лагеря, сконцентрированного вокруг страны Советов общей идеей коммунизма.

Бывший Госсекретарь Республики, видный писатель, общественный деятель Абиш Кекильбаев в оценке декабрьского восстания 1986 года, в связи с его десятилетием, писал: «В Алма-Ате начался процесс развала колосса на глиняных ногах, казавшегося со стороны незыблемой коммунистической империей. С этой точки зрения движение можно расценить, во-первых, как событие, имевшее внутринациональное значение (пробуждение национального самосознания), во-вторых, как событие общесоюзного масштаба (давшее толчок суверенизации союзных республик) в-третьих, как событие мировой значимости (начало распада социалистического лагеря)» [1]. Несомненно, декабрьское восстание возникло стихийно, под влиянием одного или нескольких факторов, но оно подготавливалось исподволь, в самой гуще народного сознания, ему предшествовала тысячелетняя борьба казахского народа за свою независимость. На протяжении всей истории Степи тысячи и тысячи людей отдавали свои жизни за свободу. Сомнения и прозрения, падение духовности и взлет ее до невообразимых высот, противоречия света и тьмы, Добра и Зла, конечной целью противостояния которых и стала обретенная столь дорогой ценой желанная свобода.

Основная часть

Казахская народная пословица гласит: «Кувшин разбивается не в течение тысячи дней, а в один день», чаша народного терпе-

ния была переполнена именно в те декабрьские дни. По этому поводу первый президент Республики Казахстан Нурсултан Назарбаев пишет: «В казахской истории было немало драматических и высоких минут, часов и дней. Одна из таких драматических и высоких минут в новейшей национальной истории – три декабрьских дня 1986 года» [2].

И хотя декабрьское восстание мы можем назвать одним из решающих моментов в истории народа, ему предшествовало множество восстаний в течение трех последних столетий. Они возникали на почве конфликтов демографического, политического, экономического и социального характеров. Именно они подводили народ время от времени к критической черте волнений. И весь этот печальный опыт истории, который, конечно же, по известным причинам, правители тоталитарного режима пытались скрыть от народа за ширмой «белых пятен», начавшиеся проявляться в годы перестройки в публикациях ретроспективной журналистики, одновременно пробуждали дремлющее сознание масс и расшатывали устои государственности огромной и неуклюжей империи. «Декабрьские (1986 г) события в Казахстане – это массовое, демократическое, национально-освободительное политическое восстание народа за самостоятельность и свободу республики против длительного и тотального ущемления национальных прав казахского народа» [3].

Исследование реагирования средств массовой информации Республики на восстание в разные периоды времени: до получения независимости Республикой и после, прежде всего, требует изучения характера публикаций, путей формирования общественного мнения в советской печати, а впоследствии в независимой прессе Казахстана.

Декабрьское восстание способствовало коренным преобразованиям средств массовой информации, так как прямым следствием его является изменение общественного строя.

После декабря «Отход от тоталитаризма и демократизация политической системы открыли широкие возможности для формирования критического мышления, не принимающего закостенелых форм и догм» [4], что явно свидетельствует о том, что декабрьское восстание 1986 года стало «пробным камнем» демократизации СМИ Республики. Если в советское время «...некоторые журналисты, особенно из центральных газет, не выходя из кабинетов, дают политические, экономические и моральные оценки целому народу

республики, событиям декабря 1986 года» [5], то и казахстанские СМИ шли на поводу партийных властей. И только после получения независимости ситуация изменилась в корне.

Одной из основных предпосылок восстания была длительная и затяжная колонизация казахских земель, которая в последние семьдесят лет прикрывалась идеологической ширмой коммунистического режима, «колонизация и ее последствия в течение трех столетий разрушали и уничтожали различными путями и методами менталитет народа, его духовную самобытность» [6]. А когда страдает основной стержень народа, его суть, то протест типа декабрьского восстания неизбежен и является исторической закономерностью. Корни колонизации Казахстана уходят на более чем 250 лет в прошлое. «Материалы российских ориенталистов и миссионеров говорят нам о том, что основная цель и задача их в казахской степи – изучение культуры казахов, быта, этнографии, географии и практики ведения хозяйства. Все это нужно было не столь для изучения казаховедения, сколько для управления и колонизации степного края» [6]. В официальной истории говорилось о добровольном присоединении Казахстана к России, а между тем демократические издания России XIX века писали о колонизации и даже работорговле, процветавшей в то время. «Если обратиться к уставу от 23 июля 1868 года, все вольные русские граждане имеют следующие права по обмену и передаче киргизских (казахских – Ф.Л.) детей: 1) разрешается продавать или менять киргизов обоюбого пола по достижению 25-летнего возраста; 2) продающие или меняющие киргизов должны сообщить пограничной комиссии Оренбурга; 3) приобретшие киргиза имеют право отдать его другому» [7].

Оккупация земель Казахстана проходила медленно, пришельцев привлекал невероятно дешевый человеческий труд, богатые природные ресурсы, необъятные просторы.

Естественно, двуликость отношений – с одной стороны, якобы, «добровольное присоединение» – с другой, страшная колонизация с фактами работорговли, посеяли семена сомнения в душах людей и сказались на их сознании и действиях. Недаром, то и дело в разных концах степи один за другим вспыхивали восстания, которые согласно идеологии, проводимой в те времена, квалифицировались по-разному, но все они носили черты национально-освободительного движения – это восстание, происшедшие в XIX веке под предводительством хана Кенесары

и Сырыма Датова, множество восстаний, происшедших в советское время: Адайское (в 1931 году), Сузакское (1930 году), Батпаккаринское в Тургайской области (в 1929 году), Иргизское, в Актюбинской области (в 1930 году) Бостандыкское в Сырдарьинском округе (в 1929 году) [8], и множество других, которые подавлялись жестоко и характеризовались как антинародные. Даже после установления Советской власти существовали колониальные взгляды на землю и население Туркестана. Мустафа Шокай в своей книге «Туркестан под властью Советов» приводит тезисы из выступлений Таболина – красного командира, который, выступая с докладом на заседании Туркестанского Центрального исполнительного комитета, говорил: [8] «Қырғыздар \қазақтар\ экономикалық жағынан әлжуаз, марксисттердің көзқарасы бойынша құрып бітуге тиіс. Сондықтан да төңкеріс үшін қаржыны аштық пен күреске шығындағынан да майдандарды... қолдауға жұмсаған маңызды...» Что в переводе означает: «Киргизы \казахи\ в экономическом отношении слабые, по мнению марксистов, они все равно должны исчезнуть – вымереть. Поэтому вместо того, чтобы тратить средства на борьбу с голодом, важнее всего их расходовать на поддержку фронтов...». Подобного рода документы до получения Республикой независимости тщательно скрывались или же прикрывались демагогическими «интернационалистскими» лозунгами, а между тем из истории известно, что ложные принципы, особенно в области межнациональных отношений, считаются взрывоопасными.

Одной из важных предпосылок является наличие явного перекося в демографической ситуации. Известный ученый-демограф, доктор политологии Макаш Татим в своей статье: «Қазақ ұлтының қасіреті» [9] пишет: «Демографическая наука поименно может назвать 17 событий, имевших грандиозные демографически вредные последствия, связанные с жизнью нашего народа в течение последних 275 лет». 13 из этих событий произошли в годы Советской власти, и, конечно, знание этих трагических цифр не помогали укреплению доверия народа той системе, которая явно не содействовала его прогрессу и процветанию. Среди этих событий можно назвать 1932 год, когда почти половина казахского народа погибла от голода, другая часть ушла за пределы страны, только третья – самая малая часть осталась на Родине и еле выжила.

Демографическая проблема в республике усугубилась еще тем, что в 20–30-ые годы на

территорию Казахстана были депортированы малые, так называемые «неблагонадежные» народы: корейцы, немцы Поволжья, турки-месхетинцы, в годы Великой Отечественной войны – чеченцы и другие.

Освоение целинных и залежных земель, казалось бы, совершенное во благо народа, ради обеспечения его дешевым хлебом и продуктами, также отрицательно сказалось на демографической ситуации казахского народа – в результате всех перечисленных процессов, он оказался в явном меньшинстве на своей собственной территории. И самое парадоксальное, этот факт вменялся в вину самому казахскому народу, мол, он остался в меньшинстве, значит должен отринуть от себя все национальное и стать интернационалистом.

Следующая предпосылка вытекает непосредственно из предыдущей – опасность потери национального менталитета. Это боязнь ассимиляции как физической, так и духовной, потеря культуры, языка, традиций и т.д. В сознании казахского народа эта фобия возникла еще четыре-пять столетий назад, а может и раньше, ведь были не только джунгарские нашествия, но и реальная опасность китайских завоеваний, территория древней Казахии во все времена была лакомым куском для захватчиков всех мастей. От духовной ассимиляции народ спасался различными путями. Если в годы тотальной исламизации возносилось все тюркское, то во времена джунгарского нашествия в XV – XII века, особенно остро встал вопрос о приверженности казахского народа к исламу. Даже главный документ Великой Степи «Бес жарғы» переделывался в ту эпоху в угоду мусульманской религии. [10] Потому что именно мусульманство стало в то время одним из факторов самосохранения нации.

Именно эти предпосылки подводили народ к выступлениям и волнениям, которые зачастую завершались восстаниями типа 1986 года. В статье «Великое восстание 1916 года в Казахстане и Средней Азии – звено в цепи колониальных движений народов Востока» [11] профессор К.Н. Кожахметов пишет: «Колониальный период в истории Средней Азии и Казахстана заполнен национально-освободительными движениями и вооруженными восстаниями народных масс. Исследователи насчитали около 300 подобных выступлений казахов против русского колониализма». Декабрьское восстание 1986 года, несомненно, является последним, и потому самым значительным в этом ряду.

Со стороны структур тоталитарной системы,

в том числе и в средствах массовой информации, наблюдались неоднократные попытки отобразить восстание в перевернутом виде, использовался метод «переактуализации», то есть, подача заведомо лживой, не соответствующей действительности информации как правдивой, что вызывало справедливый гнев у аудитории. Например, после декабрьского восстания 1986 года как идеологическими, так и партийными органами, также и в СМИ стали активно изыскиваться различные причины, послужившие, якобы, для «возникновения событий», и каждая из них была нелепей предыдущих.

Подобные предвзятые мнения высказывались со страниц центральной печати неспроста, видимо, уже тогда «подготавливалась» почва для общеизвестного Постановления ЦК КПСС, после которого весь народ был объявлен в национализме [12].

Самой основной причиной восстания является политическая. В обществе происходило обюрокрачивание чиновников-коммунистов. К декабрю 1986 года страна имела классическую сталинскую политическую модель социализма с широким отчуждением широких народных масс от управления государством» [1].

Вторая причина возникновения восстания – экономическая. Принципы плановой экономики, принятые советской системой, в реальной жизни оказались несостоятельными, страна постепенно катилась к краху.

Третьей причиной возникновения восстания является несоответствие декларируемого действительному. Этот вопрос касается непосредственно деятельности СМИ. Согласно принципам Советской Коммунистической теории прессы [13], в средствах массовой информации должна подаваться только та информация, которая угодна правящей коммунистической партии. Четвертая причина – социально-демографическая. Явно сказались последствия сталинского переселения народов, хрущев-

кое освоение целинных и залежных земель, результаты ударных комсомольскихстроек и другие кампании, сопутствующие коммунистическим и комсомольским акциям, и в конечном счете, ситуация сложилась таким образом, что казахский народ оказался в меньшинстве на своей собственной территории. Это было чревато непредсказуемыми последствиями, вплоть до исчезновения как нации. Страх перед уничтожением очень силен, он может вызвать бунт, восстание, революцию самых различных масштабов. Поэтому не удивительно, что, опасаясь потерять свой менталитет, культуру, язык, боясь за свое будущее, молодежь восстала против произвола тоталитарной системы. А то, что восстание совпало с уходом со своего поста Д.А. Кунаева и приходом Г.В. Колбина, – это всего лишь повод, совпадение событий. Просто наступил предел народному терпению. «Непосредственным поводом для протеста молодежи послужило пренебрежение мнением населения республики со стороны центра, направившего первым секретарем Компартии Казахстана совершенно неизвестного в республике партийного работника» [14].

Вывод

Декабрьское восстание, подобно огромной лавине, сдвинувшей с места громадные пласты многовекового залежалого снега, очистило народное сознание от стереотипов и условностей, оказало огромное влияние на средства массовой информации, приобщив их к правде жизни. Развал Советского государства, получение бывшими союзными республиками независимости, в том числе и Казахстаном, пробуждение национального самосознания народа оказало прямое влияние на развал Социалистической системы и воздействие на активизацию общепланетарного демократического движения.

Литература

- 1 Кекильбаев А. Суровое испытание накануне перемен// Казахстанская правда. – 1996. – 12 декабря.
- 2 Назарбаев Н.А. На пороге XXI века. – Алматы, 1996. – С. 37.
- 3 Касимов С. Политико-правовые уроки декабрьских событий// Независимый Казахстан: декабрь 1986 года. – Алматы, 1996, с. 73.
- 4 Аяганов Б. Государство Казахстан: Эволюция общественных систем. – Алматы, 1993. – С. 71.
- 5 Ленгер Ф. Так что же все-таки было присоединение или колонизация?//Қазақ үні. – 1995. – 1 апрель.
- 6 Там же.
- 7 Газета «Дело». – 1870. – №3.
- 8 Омарбеков Т. 20-30 жылдардағы Қазақстанның қасіреті. – Алматы, 1997. – 126-215 б.
- 9 Тәтім М.Қазақ ұлтының қасіреті// Егемен Қазақстан. – 1996. – 8 сәуір.

- 10 Мынжан Н. Қазақтың қысқаша тарихы. – Алматы, 1994. – 86-92 б.
- 11 Қожахметов К. Великое восстание 1916 года в Средней Азии и Казахстане// Қазақ үні. – 1994. – №4.
- 12 О работе Казахской Республиканской партийной организации по интернациональному и патриотическому воспитанию трудящихся: Постановление ЦК КПСС. – Алматы. – Июль, 1987.
- 13 Фред С. Сиберт и другие. Четыре теории прессы. – М., 1998. – С. 157.
- 14 Выводы и предложения комиссии Президиума Верховного Совета КазССР по окончательной оценке обстоятельств, связанных с событиями 1986 года в городе Алма-Ата 17-18 декабря 1986 года. // Казахстанская правда. – 1990, 28 сентября.

References

- 1 Kekilbaev A. Surovye ispytanie nakanune peremen// Kazakhstanskaia pravda, 1996, 12 dekabria.
- 2 Nazarbaev N.A. Na poroge XXI veka, Almaty, 1996, s. 37.
- 3 Kasimov S. Politico-pravovye uroki dekabrskih sobyti// Nezavisimyi Kazakhstan: dekabrij 1986 goda. – Almaty, 1996, s. 73.
- 4 Aiajanov B. Gosudarstvo Kazakhstan: Evoliutsia obshestvennyh sistem. – Almaty, 1993, s. 71.
- 5 Lenger F. Tak vse-taki bylo prisoedinenie ili kolonizatsia?//Kazak uni, 1995, 1 aprelj.
- 6 Tam zhe.
- 7 Gazeta «Delo», 1870, №3.
- 8 Omarbekov T. 20-30zhyldardagyKazakhstannyn kasireti.-Almaty, 1997, 126-215 better.
- 9 TatimM. Kazakh ultynyn kasireti // EgemenKazakhstan, 1996, 8 sauir.
- 10 Mynzhan N. Kazaktyn kaskasha tarihy. Almaty,1994, 86-92 better.
- 11 KozhahmetovK. Velikoevosstanie1916 godavSredneiAziiiKazakhstane // Kazakuni, 1994, №4
- 12 O rabote Kazakhskoi Respublikanskoi partiinoy organizatsii po internatsionaljnomu i patrioticheskomu vospitaniiu trudiashih: Postanovlenie TsK KPSS. Almaty, iunj, 1987.
- 13 Fred S. Sibert i drugie. Chetyre teorii pressy. M., 1998, s. 157.
- 14 Vivody i predlozhenia komissii Prezidiuma Verhovnogo Soveta KazSSR po okonchatelnoi otsenke obstoiatelstv, svyazannyh s sobytiami 1986 goda v gorode Alma-Ata 17-18 dakabria 1986 goda. // Kazakhstanskaia pravda, 1990, 28 sentiabria.

Құрманбаева А., Балабекұлы Д.
**«National Geographic» журналы:
бренд спецификасы**

National Geographic журналының қазақша нұсқасы 2016 жылдан бастап Қазақстан территориясында шығарыла бастады. Бұл басылым АҚШ-тың Ұлттық географиялық қоғамында 1888 жылы National Geographic Magazine болып құрылған. Бастапқыда журналда ғылыми басылым өте аз қолданылған. Бірте-бірте материалдар көбейіп, түрлі түсті фотолармен жоғары сапалы журнал шығарылып, оның танымалдығы күшейе түсті.

Түйін сөздер: журнал, Ұлттық географиялық қоғам, National Geographic Magazine, иллюстрациялар, сурет.

Kurmanbaeva A., Balabekuli D.
**«National Geographic»
magazine: The specifics
of the brand**

Kazakh language version of magazine of National Geographic, natch published in territories Kazakhstan from 2016. Edition of National geographical society the USA of National Geographic Magazine was founded in 1888. Initially a magazine was scientific edition with a minimum of illustrations, however gradually materials began to be accompanied by plenty of photos, edition purchased popularity.

Key words: magazine, National geographical society, National Geographic Magazine, illustrations, photo.

Құрманбаева А., Балабекұлы Д.
**Журнал «National Geographic»:
специфика бренда**

Издание Национального географического общества США National Geographic Magazine было основано в 1888 году. Казахоязычная версия журнала National Geographic издается в Казахстане с 2016 года. Изначально журнал представлял собой научное издание с минимумом иллюстраций, однако постепенно материалы стали сопровождаться большим количеством фотографий, что повлияло на популярность издания.

Ключевые слова: журнал, Национальное географическое общество, National Geographic Magazine, иллюстрации, фотография.

**«NATIONAL
GEOGRAPHIC»
ЖУРНАЛЫ: БРЕНД
СПЕЦИФИКАСЫ**

100 жылдық тарихы бар «National Geographic» журналы жағында брендтің өзі сөйледі. Себебі «National Geographic» журналы – АҚШ-тың Ұлттық географиялық қоғамының үздік жобасы болып табылады. Қазіргі таңда әлемдегі саяхатшы-журналдардың көшін бастап тұр десек те болады.

Он мыңдаған жылдар бұрын адамзат баласы Африка құрлығын тастап кеткеннен бері мәдениетімізді қалыптастырудың негізі – жаңа мүмкіндіктер мен жаңа жерлерді ашуға деген құштарлық болды. Журналдың пайда болу тарихы тікелей АҚШ-тың Ұлттық географиялық қоғамымен байланысты. Ұлттық Географиялық қоғам – білім беруші және ғылыми ұйымдардың ішіндегі ең үлкені және танымалы. Вашингтонда 1888 жылы 27 қаңтарда құрылған. Қоғамдағы білім беру мәселесін талқылау 1888 жылдың 13 қаңтарынан бастап Ақ үй жанындағы Лафайетт алаңында орналасқан «Космос-клуб»-та қолға алынған.

1888 жылдың 13 қаңтарында АҚШ астанасында АҚШ-тың Ұлттық географиялық қоғамы ұйымдастырылған болатын. Американдық 33 азамат географиялық білімді тарату мен қалыптастыруға негіз болатын қоғамдық ұйым туралы талқылау жүргізеді. Ал оның құрамына дүние жүзіне ынтызарлықпен қарайтын және саяхаттауды жақсы көретін географтар, картографтар, натуралистер, метеорологтардан бастап зерттеушілер мен өнертапқыштар, ұстаздар мен адвокаттар, офицерлер мен қаржыгерлер кірген болатын.

Олардың бәрін бір нәрсе біріктірді: патриотизм мен ғылыми білімге деген ұмтылыс және соны адамдарға сіңіру. Олардың кездесуінің басты мақсаты географиялық білімінің таралуы және адамдардың білімінің артуын талқылады. Осылардың арасында атақты географтар, зерттеушілер, әскери адамдар, адвокаттар, метеорологтар, картографтар, натуралистер, банкирлер, педогогтар, биологтар, инженерлер мен ойлап тапқыштар болды. Басқарған әрі шабыт берген Гординнер Грон Хоббард, адвокат және филантроп. Нәтижесінде ол жаңа қоғамның президенті болды. Г.Г. Хоббардтың негізгі ойы географиялық білімнің жалпы мағынада таралуы мен көбеюі, сондай-ақ азаматтарға оқуға ыңғайлы және қол жетімді болуды ұсынды. Мұндай қадам басты принциптің негізін қалады, Ұлттық

қоғамдық қауымдастыққа 100 көлемінде белгілі бір саясат жүргізді.

География деген сөздің астарында әр түрлі ғылымдардың жіктемесі барын атап өткен жөн. Қоғамның құрылуы барысында: Адольф Вашингтон Грили, Гардинер Грин Хаббард, Джордж Кеннан, тұңғыш Аляска зерттеушісі американдық Уильям Долл және т.б.

Гардинер Грин Хаббард екі аптадан кейін ақпан айында президенттікке тағайындалған болатын, ал оның күйеу баласы Александр Грэм Белл оның қызметін 1897 жылы қайын атасының қазасынан кейін жалғастырады. 9 айдан кейін 1888 жылдың қараша айында «National Geographic»-тің алғашқы нөмірі жарыққа шығады. Әу баста журналдың жазылушылары 217 адамды құраған. 1969 жылы «Аполлона-12» астронавтары Айға NGS-дің байрағын орнатқан. 1986 жылы Алвин су асты басқарылатын аппараты Титаник кемесінің қалдықтарын зерттеу экспедициясына қатысқан, нәтижесінде су астына жасалған суреттердің барлығы дерлік Ұлттық Географиялық Қоғамның журналына шыққан, оның бір себебі экспедицияны қаржыландырған, қоғам дәл осы NGS болатын. Журнал география, табиғат, тарих, ғылым, мәдениет бағытындағы мақалаларға мамандандырылған.

NGS әлемнің 35 тілінде журналдар, газеттер, телебағдарламалар, фильмдер, карталар, мультимедиялық дискілер шығарады. «National Geographic» журналының ең алғашқы саны 1888 жылдың қараша айында жарық көрген. Бұл 200 дана таралымда шыққан қоңыр мұқабадағы өте жіңішке журнал болатын. Фото саласының сарапшысы саналатын «National Geographic»-тің беттерінде ең алғаш рет жануарлардың су астындағы және түнде түсірілген суреттері жарияланған болатын.

Сонымен бірге, «National Geographic» – мұқабасына голограмманың суретін жариялаған алғашқы басылым болды. Көрмеде ұсынылған фотосуреттер мен жұмыстар он шақты жылдың ішінде дүниеге келген фотоколлекциялар емес. Фотосуреттер аудиторияны журнал тарихы мен зерттеулерімен таныстырады. Әлемнің үздік фотографтарымен жасалған сирек кадрлар көрермендерді тек бейтаныс жерлермен таныстырып қана қоймай, беймәлім дәстүрлер мен таңғажайып жануарлар туралы мәлімет беріп, әлемді жақсы жаққа қарай өзгертуге тырысты. Негізгі – географиялық білімнің таралуы принципі Ұлттық географиялық қоғамының саясатында келесі 100 жыл бойы басты қағида болып есептелді. Сол жылдың қазан айында адвокат және

филантроп – Гардинер Грин Хаббард қоғамның пайда болуына үлкен үлес қосқан адам, орталықтың басылымының шығару туралы шешім қабылдады.

Осылайша тиражы 200 дана құрайтын «National Geographic» журналы пайда болды. Алғашында журнал қоғам мүшелерінің қызығушылығын қамтамасыз ететін ғылыми бағытты ғана ұстанған болатын, сол себепті де басылым тым ғылыми болып есептелді. 1898 жылы Хаббард қайтыс болғаннан кейін, қоғамның президенті болып телефонды ойлап тапқан Александр Белл сайланды.

Белл «National Geographic» журналының ұстанған басылымдық саясатын өзгертті, журналдың бас редакторы ретінде жиырма үш жасар мектеп оқытушысын Гилберт Гросвенорды шақыртты. Ол өз кезегінде специализацияланған басылымды нағыз саяхат журналына айналдыра алды. Журналды тек қоғам мүшесі ғана сатып алатындай емес, тіпті қоғамның істеріне жаны ашитын кез келген адам алып оқи алды. Енді мемлекет қоғамының әрбірі, аула сыпырушысы, су құбырын жөндеушісінен бастап ғалымдар мен «патшалармен» бірге Перуге, сонымен қатар Оңтүстік полюске дейін журналмен бірге саяхаттай алды. Ал «National Geographic» сол себепті географиялық фактілерге толы жинақтардан әлем туралы таза шындыққа айналып, АҚШ журналистикасында айтарлықтай із қалдырды.

«National Geographic» журналының сырлы тибеттік Лхаса қаласының суретіне толы саны шыға салысымен 1905 жылдың қаңтарында түбегейлі өзгерістер басталды. Басылымның материалдарды тек сурет арқылы жеткізуі сенсацияға ғана айналмай, журналдың жаңа бағытын қалыптастырып, фотожурналистика дамуына үлкен үлес қосты. Ең алғашқы аэрофотосуреттер бір жыл өткен соң басылып шығарылды. Ал екінші дүниежүзілік соғыс басталысымен, географиялық қоғамның әлемнің әрбір жерінен түсірілген суреттердің, карталардың және басқа да картографиялық ақпараттардың көптігі АҚШ армиясына өз көмегін тигізді.

Сонымен қатар, Ұлттық географиялық қоғамы журнал бетінде жарық көріп отырған көптеген экспедициялар мен жобаларды қаржыландырып отырды. Осылайша, Хирама Бингэмнің «Перу – таңғажайыптар елі» атты құрамына карталар, суреттер мен фотосуреттер кіретін материалы 1913 жылдың сәуір айында шыққан санның барлық бетіне жарияланды.

Журналмен әйгілі Роальд Амундсен және Роберт Пири сынды саяхатшылар ынтымақтасты,

олар өз кезегінде басылымды әлемде өз орны бар, танымал әрі ғаламшардың табиғаты мен ұлттық дәстүрлері туралы ең үздік деп санады.

Ең алғашқы түрлі-түсті фотосуреттер журнал сыртына 1959 жылы шығарыла бастады, бірақ алғашқы тұтас түрлі-түсті басылым үш жылдан кейін жарық көрген болатын. «National Geographic» жануарлардың түнде түсірілген суретін жариялаған ең алғашқы басылым болып есептеледі. Басылымда мұнымен қоса, су асты суреттер де ең алғаш басылды. Ал 1959 жылы «National Geographic» түрлі-түсті суреттерді журнал сыртында қолдану туралы шешім қабылдады.

«National Geographic» ғылыми ашылулар журналы болып саналады, ал оның авторларының құрамында тарихта терең орны бар адамдар кездеседі. 1952 жылы журналда аты аңызға айналған су асты зерттеушісі Жака-Ив Кустоның мақалалары жарық көрген. Ал ғарышкер Джон Гленн Ұлттық географиялық қоғамның туын ғарыштық орбитаға да алып барған болатын.

2003 жылы отандық саяхатшы – журналдар нарығына «National Geographic» сынды атақты журналдың келуі сарапшылардың сақтануын туғызған еді. Дегенмен 1990 жылдың соңына таман «GEO» журналының келуін ескерсек, бұл көптен күткен жағдай болды десек қателеспейміз.

Дистрибьюторлардың бірі журналдың алғашқы саны шыққаннан-ақ өзінің «RBC daily» берген сұхбатында мынандай қорқыныш қаупін айта кеткен болатын: «Журналдың бірін-

ші нөмірі ойдағыдай болған жоқ. Бұл журнал біз көрмеген жаңа бағыт, жаңа серпіліс алып келеді деп 10 жыл күткен едік. Ал шындығында мүлдем бұлай болған жоқ. Журналдың тақырыптары мен оны беру тәсілі көңілден шықпады. «National Geographic» баршамызға белгілі өзінің суреттерімен таң қалдыратын еді, алайда алғашқы санында суреттер бізді қуанта қойған жоқ. Мұның барлығын да бізге Сенковия көрсетіп үлгерген еді. Бұл журналдың «географиялық» басылымдар арасында төңкеріс жасайтынына күмән келтіремін. Оның орнына бұл журнал жарнамалық табысты мақсат тұтатын тағы бір басылымға айналатын секілді. Ресейлік «National Geographic», менің ойымша, жарнама беруші мақсатын көздейтін, сырты әдемі әрі қымбат қағазда басылып, дүңгіршіктерде тұратын журнал болуы әбден мүмкін [1].

Бұл ең алғашқы «Үлкен шатқал мен Йеллоустонның алғашқы зерттеушілері, Америка туын әлемнің түкпір-түкпіріне жеткізгендер, біздің танымал таулардың биіктігін өлшегендер, өзендер мен оның жағаларының әрбір иілген жерін байқағандар, флора мен фаунаның таралуын зерттегендер, аборигендердің салт-дәстүрлерін бізге таныстырғандар мен көшкіндер мен тасқындардың бағытын көрсетіп бергендер болды» [2].

Бұл коммерциялық емес бірігудің мақсаты «географиялық білімдердің таралуы», ал оның шарты «ғылымның қадір-қасиетіне сәйкес соншалықты ұзын әрі либералды» [3].

Әдебиеттер

1 Лучинская С.Ю. Жаһандану шарты бойынша бұқаралық ақпарат құралдарындағы Саяхатшы-журналдар: филология ғылымдары кандидатының диссертациясы. 10.01.10 / Лучинская Софья Юрьевна; [Қорғаған орын: Кубан. мемлекеттік. ун-т]. – Краснодар, 2009. – 165 с.: ил. РГБ ОД, 61 10-10/308.

2 Чуков П.И. Специализацияланған газеттер басылым бір типі ретінде. Автореф. дисс. канд. филол. наук. Ростов н/Д., 2004. 114, с.164.

3 Чуков П.И. Специализацияланған газеттер басылым бір типі ретінде. Автореф. дисс. канд. филол. наук. Ростов н/Д., 2004. 114, с.164.

References

1 Lwshinskaya S.Y. Traveller Magazines in media in terminos globalizationis: philologicis kandītanıñıñ scientiae conclusio- nes. 10.01.10 / Lwshinskaya Sophia.; [Defendi Kuban. State. University]. – Krasnodar, 2009. – CLXV s.; II. RSL OD, LXI 10-10 / CCCVIII.

2 Zhwkov P.I Book Type Specializaciyalangan. Avtoref. Diss. Candia. filol. Sciences. Rostov n / D. 2004. CXIV, s.164.

3 Zhwkov P.I Book Type Specializaciyalangan. Avtoref. Diss. Candia. filol. Sciences. Rostov n / D. 2004. CXIV, s.164.

Альжанова А.Б.
**СМИ о загадке
сонной болезни
в Акмолинской области**

Статья посвящена освещению СМИ «сонной болезни» в двух селах Акмолинской области. Автор прослеживает публикации в СМИ загадочной болезни с 2013 года. Поднимает вопросы возникновения тайной болезни, анализирует причину. Приводит рейтинг упоминаемости «сонной болезни» в СМИ.

Ключевые слова: сонная болезнь, село Калачи, СМИ, ученые, экология, здравоохранение.

Alzhanova A.B.
**Media about the mystery of
sleeping sickness
in akmola region**

The article is devoted to media coverage of carotid disease in two villages in Akmola region. The author traces the publication in the media of a mysterious illness in 2013. Raises the questions of occurrence of the secret disease, analyzes the cause. Leads the ranking of occurrence of sleeping sickness in the media.

Key words: sleeping sickness, village of Kalachi, media, scientists, environment, health.

Альжанова А.Б.
**БАҚ Ақмола облысындағы
ұйқы ауруының
құпиясы туралы**

Мақала Ақмола облысындағы екі ауылдағы ұйқы ауруының БАҚ-тағы жариялануына арналған. Автор БАҚ-тағы жұмбақ ауруы туралы басылымдарды 2013 жылдан бері бақылап келеді. Құпиялы аурудың пайда болу мәселелерін көтереді, себептерін анықтайды. БАҚ-тағы ұйқы ауруының ескерілуіне рейтинг жүргізеді.

Түйін сөздер: ұйқы ауруы, Калачи ауылы, БАҚ, ғалымдар, экология, денсаулық сақтау.

СМИ О ЗАГАДКЕ СОННОЙ БОЛЕЗНИ В АКМОЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ

С журналистской точки зрения было интересно наблюдать за развитием странной болезни в Акмолинской области. Исследованием болезни, поразившей жителей поселка Красногорский и села Калачи Акмолинской области, занимались ученые Казахстана, России, специалисты Всемирной организации здравоохранения. Проводились комплексные исследования – глубочайшее лабораторное и на уровне компьютерных томографий. Работала целая группа экологов, вирусологов и токсикологов. В общей сложности с марта 2013 года было проведено около 7 тысяч исследований всех факторов, которые могли являться причиной возникновения симптома энцефалопатии.

Введение

В марте 2013 года в Акмолинской области отмечена вспышка странной болезни. За неделю с 26 по 30 марта в больницу Есильского района слегли семь жителей сел Калачи и Красногорский. Люди жаловались на головные боли, вялость и потерю памяти. Медики затруднялись сказать, почему слегли люди разных возрастов, самому старшему из которых 53 года, а самому молодому – 17 лет. Все они не общались друг с другом.

Предварительный диагноз тогда поставили – токсическая энцефалопатия неясной этиологии. Возможно, вспышка связана с ослаблением организма, отравлением или радиационной обстановкой.

В середине января 2014 года в селе Калачи во второй раз произошла вспышка неизвестной болезни. У жителей, ни с того ни с сего, наблюдалась заторможенность, сонливость, дезориентация в пространстве, частичная потеря памяти и даже галлюцинации. Люди могли среди бела дня упасть и проспать двое суток подряд.

Снова были отобраны пробы воздуха в самих жилых помещениях на содержание токсичных газов, произведены замеры на уровень радона, гамма-фона, отобраны пробы пищевых продуктов, питьевая вода, снег. Также повторно были взяты исследования биожидкости (слюна, моча) и пробы ногтей и волос, и все эти исследования проводились на базе научно-практического центра санэпидэкспертизы и мониторинга Алматы. Вместе

с этим, российские ученые исследовали местные площади на содержание урана, тяжелых металлов, различных химических элементов.

Одной из причин болезни предположили местонахождение поселка в зоне влияния бывшей отработки месторождений урана.

Известно, что депрессивный поселок Красногорский в советское время был процветающим горняцким городком. В его окрестностях добывали уран для атомных бомб. Во времена независимости шахты с участием США закрыли. Фонащие отвалы в рамках государственной программы собрали и закопали в специальных могильниках.

Сонливость отмечалась патологическая: люди спали по 2-3 суток так крепко, что даже родные не могли растормошить их, а проснувшись, ничего не помнили. Одна из них бабушка, которая ела за столом, упала и заснула. «Лет сто назад было такое заболевание «эндемический энцефалит Экономо», там схожие симптомы. Основной – нарушение сна, только там больные спали месяц и больше. Врачи определили его как летаргический энцефалит, который вызывает сонливость. Но природа его неизвестна, в настоящее время встречается только стертая форма заболевания», – рассказал врач-невропатолог, заведующий инсультным центром Акмолинской областной больницы Сергей Ганиев [1].

Пока же болезнь продолжает свирепствовать, некоторые из жителей попадают в больницы повторно. Помимо местных жителей Калачи, которые страдают так называемой «сонной болезнью», в поселке зафиксирован случай неадекватного поведения домашнего животного.

В частности жительница поселка Калачи Акмолинской области Елена Жаворонкова утверждает, что «сонной болезнью» заразился ее кот Маркиз. Изначально, по словам женщины, кот стал агрессивным, кидался на собаку, стены, покусал хозяйку. Затем, в ночь на субботу животное внезапно уснуло. До сих пор кота невозможно разбудить, он не реагирует ни на какие внешние раздражители [2]. «С 11 часов вечера он стал агрессивным, кидался на стены, его выворачивало, он весь изгибался, выпучил глаза, постоянно мяукал. Мучил нас до трёх ночи. Выкинула его в прихожую, где была собака, Маркиз и на неё стал кидаться, шум, лай, пришлось его обратно домой занести. Чтобы успокоился, щлепнула его тапком, он разгоняется и впивается мне в ногу! Перепугал всех в доме. После сам внезапно уснул, и до сих пор ни на что, даже на корм, не реагирует. Уже 11 утра, а он до сих пор спит, ещё и храпит» [3].

Основная часть

Объективно проанализировав новости и другую информацию о «сонной болезни», публикуемую в СМИ, автор пытался узнать, какова она и в каких объёмах и пропорциях появляется.

По результатам мониторинга печатных и электронных СМИ Казахстана (база данных предоставлена ИЦ «Казахстанский Пресс-клуб») за период с марта 2013 г. по октябрь 2016 г. сформулированы следующие данные. Изменение медиaprостранства вокруг «сонной болезни» во временном отрезке отразилось в диаграмме №1. Стоит отметить, что наибольшее количество материалов приходится на 2015 год, когда журналистами было выпущено 310 материалов.

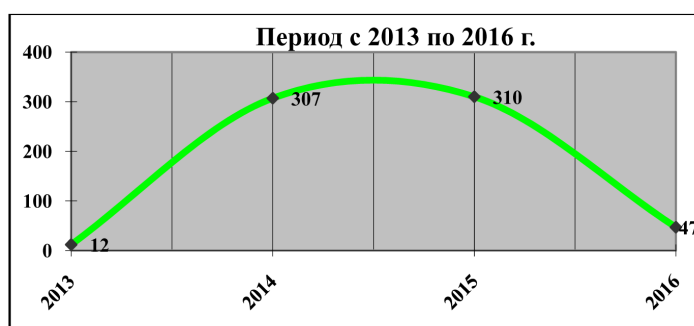

Диаграмма 1

В рейтинге упоминаемости «сонной болезни» за период с марта 2013 по октябрь 2016 г.

превалировало количество материалов электронных СМИ – 395 материалов.

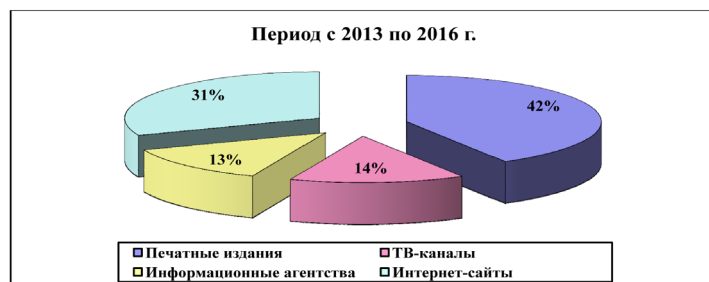

Диаграмма 2

На долю телевизионных каналов приходится 98 материалов; информагентства – 87 материалов; интернет-сайты – 210 материалов; печатные СМИ – 281 материал. При

этом общее количество материалов составило 676.

Общая картина распределения публикаций по темам выглядит следующим образом:

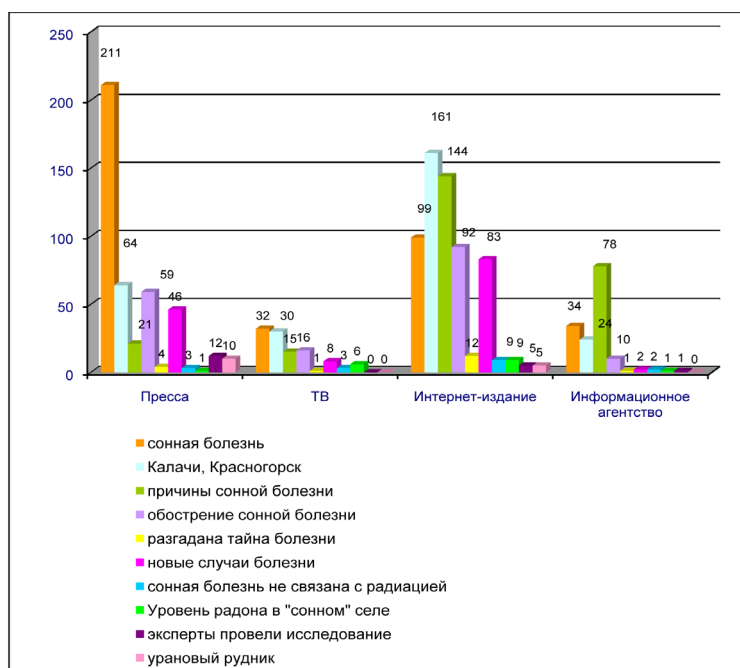

Диаграмма 3

Выводы

О небольшом селе Калачи в Акмолинской области, где проживали порядка 680 человек, теперь узнали во всех уголках Казахстана. В связи с неблагоприятной экологической обстановкой государством было поддержано решение о переселении жителей села Калачи и поселка Красногорский в другие регионы области. Много семей разъехалось по районам при содействии руководителей сельхозформирований. На 23 декабря 2015 года переселены 138 семей (314 человек, из

них 73 ребёнка, 7 инвалидов, 77 пенсионеров и 157 трудоспособных жителей).

В двух населённых пунктах зафиксировано 170 фактов проявления так называемой «сонной болезни». «Энцефалопатия неясной этиологии» была диагностирована у 133 человек. У некоторых недуг проявлялся неоднократно. Последний случай зарегистрирован 12 апреля 2015 года. С апреля 2015 года по сегодняшний день в известном селе Калачи Есильского района Акмолинской области не зарегистрировано ни одного случая проявления «сонной» болезни. За содержанием

радона и вредных веществ ведется мониторинг. По данным руководителя департамента по защите прав потребителей Кайрата Баймуханбетова, отмечается снижение несоответствующих результатов по содержанию объемной активности радона в помещениях жилых домов с 34% (в прошлом году) до 2,6% (в этом году) [4].

С 2016 года изучение территории села Калачи приостановлено. В бюджете РК средства на обследование территории села Калачи не предусмотрены.

Разгадывая загадку «сонных» Калачей, учёные Национального ядерного центра сделали открытие мирового уровня по влиянию работающих печей на организм человека. Большое содержание угарного газа в воздухе посёлков Калачи и Красногорский – одна из причин «сонной болезни». К такому выводу пришли казахстанские учёные после проведения в населённом пункте тщательных исследований. Эти данные подтвердили и результаты исследований в Праге и Москве.

References

- 1 N.Baymuldin. Eto vse pridumal Cherrhill' v vosemnadtsatom godu. Ekspress K: 06.04.2013.
- 2 Kot iz sela Kalachi zabolet «sonnoy boleznyu». KZinform.com: 18.01.2015.
- 3 G.Azamat. K akimu i deputatu prisoyedinilsya kot. Megapolis: 19.01.2015.
- 4 A.Turar. Za posledniy god v s.Kalachi ne zaregistrirvano sluchayev vspyshki «sonnoy» bolezni. Bnews.kz: 17.03.2016.

Литература

- 1 Баймулдин Н. Это все придумал Черчилль в восемнадцатом году // Экспресс К. – 06.04.2013.
- 2 Кот из села Калачи заболел «сонной болезнью». KZinform.com: 18.01.2015.
- 3 Азамат Г. К акиму и депутату присоединился кот // Мегаполис. – 19.01.2015.
- 4 Турар А. За последний год в с. Калачи не зарегистрировано случаев вспышки «сонной» болезни // Bnews.kz. – 17.03.2016.

Өзіңді қарапайым жылы лебізіңмен сыйлата білмесең,
құр қаталдықтан түк те шықпайды.

А.П. Чехов

Ештеңе туралы сұрамайтын адам ештеңе үйренбейді.

Т. Фуллер

Муסיнова А.А.

Заимствованная лексика в русском языке казахстанцев как результат формирования общеказахстанской культуры

В статье доказывается важность сохранения диалогичности культуры Казахстана в контексте глобализации и нового информационного общества как гаранта социальной и политической стабильности. Для этого рассмотрен аспект заимствования современным русским языком лексем казахского языка как показатель начала постепенного формирования нового – казахстанского варианта русского языка и, как следствие, развития модели общеказахстанской культуры. Не последняя роль в данном процессе принадлежит масс-медиа.

Ключевые слова: Казахстан, казахский язык, русский язык, заимствованная лексика, масс-медиа, культура, диалогичность, информация, коммуникация.

Moussinova A.A.

The loan words in the Kazakhstani people's Russian language, as a result of the formation of common Kazakstan culture

The article proves the importance of preserving the dialogic of culture of Kazakhstan in the context of globalization and the new information society, as a guarantor of social and political stability. For this aspect it considered borrowing of the modern Russian language tokens of the Kazakh language, as an indicator of the beginning of the gradual formation of a new – Kazakhstani version of the Russian language and, as a consequence, the development of model of the common Kazakhstani culture. Not the last role in this process belongs to mass media.

Key words: Kazakhstan, Kazakh, Russian, language, loan words, mass media, culture, dialogism, information, communication.

Муסיнова Ә.А.

Қазақстандықтардың орыс тілінен енген лексикасы жалпы қазақстандық мәдениеттің қалыптасуының нәтижесі

Қазақстандағы диалогтік мәдениеттің маңыздылығын сақтайтын, дәлелдейтін жаһандану және жаңа ақпараттық қоғам әлеуметтік және саяси тұрақтылықтың кепілі ретінде мақалада көрсетілген. Қазақстанның жалпы мәдени дамыту моделі салдарынан, орыс тілі қазақ тілінің әсері нәтижесінде өзгеріп, бірте-бірте жаңа орыс тілі болып, жалпы қазақстандық мәдени модельге айналды. Бұл үдерісте басты рөл атқаратын масс-медиа.

Түйін сөздер: Қазақстан, қазақ тілі, орыс тілі, алынған лексика, бұқаралық ақпарат құралдары, мәдениет, диалог, ақпараттық байланыс.

ЗАИМСТВОВАННАЯ ЛЕКСИКА В РУССКОМ ЯЗЫКЕ КАЗАХСТАНЦЕВ КАК РЕЗУЛЬТАТ ФОРМИРОВАНИЯ ОБЩЕКАЗАХСТАНС- КОЙ КУЛЬТУРЫ

Введение

На фоне проблемы культурного размежевания казахстанского общества по признаку владения казахским языком все отчетливее проявляются положительные языковые тенденции – взаимопроникновение казахского и русского языков за счет заимствования отдельных лексем, органично ассимилирующихся в обоих языках.

В данной статье будет рассмотрен аспект заимствования современным русским языком лексем казахского языка как показатель начала постепенного формирования нового – казахстанского варианта русского языка и, как следствие, развития модели общекзахстанской культуры. Не последняя роль в данном процессе принадлежит масс-медиа.

Основная часть

Заимствованная лексика существовала в языках всегда. К ней не применимы характеристики нужности или не нужности. Это реальность, данность, которая входит в любой язык с момента его формирования, если только носители языка не являются объединением, живущим абсолютно автономно от остального мира, как, например, редкие сегодня племена аборигенов, проживающих в Африке или Новой Зеландии.

С позиции гражданина Казахстана – уникального государства, на территории которого проживают представители более ста национальностей, а значит, людей, говорящих на разных языках, легко констатировать данный факт. Регулировать процесс заимствования сложно, так как лексем, если они прошли проверку временем, остаются в языке, отобранные его носителями по принципу краткости и четкости маркировки предмета или явления, то есть удобства.

Тюркизмы в русском языке – явление не новое. Слова заимствовались из тюркских языков в русский, древнерусский и праславянский языки в разные исторические периоды. Через посредство тюркских языков в русский (как и в западноевропейские языки) попали также и слова арабского и персидского происхождения, имеющие поэтому лингвистичес-

кий статус тюркизмов. Основная масса заимствований приходится на период XVI–XVII веков. Тюркизмами называются также слова тюркского происхождения независимо от языка-посредника.

Данные условия применимы и к словам казахского языка, заимствованным русским языком. В Казахстане в последнее время, в связи с активизацией освоения казахского языка как представителями коренной национальности, так и других этносов, проживающих на территории республики, имеет место тенденция развития казахстанского варианта русского языка за счет заимствования современным русским языком лексем казахского языка.

Чтобы обозначить статус русского языка в республике, нужно отметить, что согласно части 2 статьи 7 Конституции Республики Казахстан государственным языком в Республике Казахстан является казахский язык. Но в силу исторически сложившихся условий языком межнационального общения является русский. Он употребляется в государственных организациях и органах местного самоуправления наравне с казахским языком. Также государство заботится о создании условий для изучения и развития других языков народов Казахстана [1].

Широкое распространение на территории современного Казахстана русский язык получил в XX веке, после установления советской власти и переселения и депортации различных этнических групп, а также политики русификации, в результате чего русский фактически стал языком межнационального общения.

Ситуация сохранялась и к моменту распада СССР, так как совокупная численность русскоязычных в Казахстане превышала численность титульного населения. И хотя после 1989 года русский язык утратил государственный статус, он сохранил статус языка межнационального общения.

Административная сфера применения русского языка после обретения суверенитета в 1991 году несколько сократилась в рамках государственной политики постепенного перевода делопроизводства ряда областей республики на казахский язык. В то же время русский язык сохранил свои позиции в экономической и общественной жизни страны, в которых он остаётся более употребительным, особенно это касается масс-медиа.

Отличительная черта русскоязычия Казахстана заключается в том, что большинство людей, говорящих по-русски в современной республике, этническими русскими не являются.

В большом количестве случаев это сами казахи, часто владеющие только русским языком в силу полученного образования и языковой среды, в которой они выросли, или двуязычные казахи, владеющие русским, как вторым языком.

К той же категории относятся украинцы, корейцы, белорусы, узбеки, уйгуры, то есть представители разных народов, проживающих в республике. Они тесно взаимодействуют друг с другом: вместе учатся и работают, дружат, вступают в супружеские отношения, внося в мононациональные семьи новые традиции, обычаи и, конечно, язык. А поскольку русский язык продолжает выполнять функцию средства межнационального общения, то именно он заимствует как освоенные, так и неосвоенные лексемы казахского языка, среди которых встречаются разновидности варваризмов, интернационализмы и тюркизмы.

Яркими примерами освоенных лексем казахского языка являются слова, чей статус в русском языке закреплён законодательно: Акорда, Мажилис, маслихат, аким, акимат, названия партий «Нур Отан», «Ак жол», «Азат» и другие.

Акорда – резиденция Президента Республики Казахстан в Астане. Это официальное название закреплено законодательно и без перевода используется и на казахском языке – «Ақорда», и на русском языке – «Акорда». Слово состоит из двух частей «ак» (каз. – белая, светлая), «орда» (древнетюрк. ordu) – «ставка, резиденция, дворец» [2]. Название резиденции аналогично названию Белого дома (англ. the White House) – официальной резиденции Президента США, расположенной в Вашингтоне, или Белого дома России – зданию Правительства Российской Федерации в Москве. В силу кириллического алфавита казахского языка лексема фактически идентична на обоих языках. Разницу составляет только одна буква «к», обозначающая специфический сонорный звук казахского языка.

Слово «Мәжіліс» с казахского языка переводится как «обмен мнениями». В русском варианте оно звучит как «Мажилис», обозначая нижнюю палату Парламента Республики Казахстан. Название закреплено пунктами 1, 3 статьи 50 Конституции Республики Казахстан и Конституционным законом РК «О Парламенте РК и статусе его депутатов» [3], [4].

Если в Великобритании существует Палата лордов и Палата общин, в России Совет Федерации и Государственная Дума, то в Казахстане Сенат и Мажилис Парламента Республики Казахстан. При употреблении в русском языке

слово «мажилис» изменяется по падежам. Например «Презентация законопроекта о коллекторах вызвала бурное обсуждение в Мажилисе» или «... принят Постановлением Мажилиса Парламента Республики Казахстан» и так далее [5], [6]. Стоит отметить, что депутатов Мажилиса парламента по-русски называют «мажилисменами», то есть сама собой родилась и вошла в русский язык удобная казахско-английская лексема. Например, заголовок в «Казахстанской правде» «Встреча с мажилисменами» или «Общественность ВКО поставила ряд актуальных вопросов перед мажилисменами» [7], [8].

Не менее интересна в плане заимствования судьба названий партийных институтов Казахстана. Партия «Нур Отан» (каз. Нұр Отан – свет отечества) – крупнейшая пропрезидентская партия Казахстана. Основана в 1999 году по инициативе действующего президента Нурсултана Назарбаева как партия «Отан», он же является её лидером. Об освоении лексемы свидетельствует не только склонение данной лексемы по падежам русского языка: Нур-Отаном, Нур-Отану, например, «Зачем «Нур-Отану» понадобились «паровозы»?» [9]. Интересен факт именования членов партии «Нур Отан» в масс-медиа «нуротановцами». Это подтверждают заголовки новостей на портале международного информационного агентства «Kazinform», публикующего исключительно официальную информацию, например, «Трудоустройство выпускников взяли на контроль депутаты-нуротановцы в Павлодаре» или заголовок информационной заметки с портала не менее официального информационного агентства «Хабар» «Нуротановцы отказались от идеи строительства курорта «Кок-Жайляу» [10], [11].

По аналогии с названием партии «Нур Отан» можно разобрать и наименования других партий, таких как «Акжол», «Бирлик», «Азат» и т.д. **Демократическая партия Казахстана «Ак жол»** (каз. «Ақ жол» – светлый путь) – политическая партия в Казахстане, позиционирует себя «конструктивной оппозицией» и последователем движения «Алаш» начала XX века. Политическая партия «Бирлик» (каз. «бірлік» – единство) была создана в результате объединения двух политических партий «Адилет» и «Руханият». Подтверждения освоения русским языком казахских названий партий встречаются в масс-медиа повсеместно. Например, заголовок «Акжоловцы требуют отказаться от сокращения программы «Дорожная карта-2020» или цитата «Бирликовцы планируют расширить востребованность

малых и средних предприятий, создав для бизнесменов благоприятные административные, а главное, экономические условия» [12], [13]. Названия данных партий также склоняются по правилам русского языка: «Ак жолу ответили на критику Минздрава» [14].

Мэрии областей, районов, городов называются в Казахстане «акиматами», а мэры – акимами. Оба слова производные от казахского слова «әкім» – «наместник», «правитель». Казахский язык, в свою очередь, заимствовал это слово из арабского языка. В нем оно звучит как «хаким» – «умный», «мудрый», «гений». При употреблении в русском языке данные лексемы изменяются по падежам и числам: «дано поручение акиму (акимам)», «акиматом (акиматами) проведено мероприятие» или, например, заголовок «Акиму г.Актобе дано поручение усилить работу акимата города» [15].

Казахская лексема «маслихат» (так назывались собрание казахов в период ханства) также законодательно закреплена в русском языке. Сегодня в Республике Казахстан это местный выборный представительный орган, который избирается населением области (города республиканского значения, столицы) или района (города областного значения). Депутаты маслихата выражают волю населения и в соответствии с законодательством Республики Казахстан, определяют меры, необходимые для её реализации и контролируют их осуществление. Слово одинаково пишется на обоих языках, склоняется по падежам. Например, «В Казахстане обсуждается выборность акимов маслихатами» [16].

Первого октября 2015 года в связи с запуском «Автоматизированной системы учета и оплаты проезда в общественном транспорте города Алматы лексика русскоговорящего населения в Казахстане, в частности, в Алматы обогатилась еще одним словом – «оңай» (каз. «просто»). С позиции русского языка слово «оңай» является варваризмом, так как аналога карточек на русском языке не существует и в текстах русскоязычных СМИ слово пишется в казахской транскрипции, не склоняется по падежам. Например, «Эксперимент: как работает система «Оңай»? Или «Алматинцам объяснили, как пополнить тариф «Проездной» на картах «Оңай» [17], [18].

Прочно вошло в русский язык в Казахстане такое праздничное казахское слово как «той» – пиршество с приглашением большого количества гостей. Короткое и емкое оно ясно и четко характеризует маркируемое явление. Слово

«той» можно назвать экзотизмом, так как оно описывает традицию народа отмечать важные события жизни в широком кругу близких и родственников. Оно также изменяется по падежам и числам русского языка: готовится к тою, в этой семье той следует за тоем; три тоя, пять тоев.

Итак, из приведенных примеров видно, что о нужности или ненужности заимствованной лексики говорить не приходится, так как заимствование между языками – процесс постоянный и необратимый. А в Казахстане, где основными языками общения являются казахский и русский языки, он проходит гармонично, положительно влияя на атмосферу взаимопонимания и дружбы между народами, а также укрепляя позиции казахского языка, так как лексемы казахского языка все активнее внедряются в повседневную жизнь русскоязычной части общества, что способствует процессу органичного постепенного изучения казахского языка.

Выводы

Конечно, обострение проблемы культурного размежевания общества по признаку владения казахским языком налицо. Поводом для бурного обсуждения темы в СМИ и социальных сетях послужил инцидент, произошедший осенью 2013 года, когда бывший чиновник применил физическое насилие против стюардессы авиакомпании SCAT – пнул девушку за то, что на его вопрос, прозвучавший на казахском языке, стюардесса ответила на русском языке.

Философское осмысление мира, культурные коды, генетическая память народа – все находится в языке. И языковая проблема в стране, по мнению журналиста Тулегена Байтукенова, не столько лингвистическая, сколько культурологическая, а потому дальнейшие конфликты на этой почве неизбежны. «Но, кажется, сейчас не самый подходящий момент для выяснения того, кто лучший, – надо искать точки соприкосновения и понять, что мы все на одном корабле. А наша главная задача – не дать ему утонуть», – заключает журналист [19].

«Истинная национальность состоит не в описании сарафана, а в самом духе народа», – писал Н.В. Гоголь. Казахстан – полноправный член мирового сообщества, завоевавший высокий авторитет на международной арене благодаря политической стабильности, высоким темпам развития экономики, мощному научному потенциалу, богатейшему духовному наследию и достижениям в области культуры и искусства. И в этом немалую роль играет национальная многоликость и толерантные отношения между представителями разных национальностей и языковых групп, что всегда украшало Казахстан и поднимало его имидж на международной арене.

Поэтому именно сейчас перед политиками, государственными деятелями, научной и творческой интеллигенцией особенно остро стоит вопрос сохранения диалогичности отечественной культуры в условиях нового информационного общества, как гаранта сохранения социальной и политической стабильности. Иначе зарождающаяся ксенофобия, воздвигнутая в ранг мировоззрения, грозит стать причиной вражды и масштабных конфликтов на почве национального и социального деления людей.

Казахстанская культура, синтезировавшая в себе культуры более чем ста национальностей, уникальна. Секрет этой уникальности кроется в диалогичности, которая не сводится лишь к простому общению или обмену информацией между представителями разных народностей.

«Диалогичность культуры – это отражение определенного уровня внутренних связей, причем таких, которые позволяют, преодолевая догматизм, стереотип мышления, понять другие взгляды, другие культуры, выявить в них рациональное зерно и обогатить им собственное», – считает К. Кушербаев [20]. И потому процесс взаимопроникновения языков и культур в рамках одной многонациональной страны нужно считать процессом положительным, несущим в себе надежду на создание нового формата межнационального общения – общеказахстанской культуры.

Литература

- 1 Статья 7 Конституции Республики Казахстан (2016) – Конституция Республики Казахстан. – Алматы: изд-во «Юрист» – 5 с.
- 2 Орда // Большая советская энциклопедия: [в 30 т.] / гл. ред. А.М. Прохоров. – 3-е изд. – М.: Советская энциклопедия, 1969-1978.
- 3 Статья 50 Конституции Республики Казахстан (2016) – Конституция Республики Казахстан. – Алматы: изд-во «Юрист» – 15 с.

- 4 Конституционный закон Республики Казахстан «О Парламенте Республики Казахстан и статусе его депутатов» (2012). – Алматы: изд-во «Юрист» – 17 с.
- 5 Исенов Т. (2016) Презентация законопроекта о коллекторах вызвала бурное обсуждение в Мажилисе – <http://www.kazpravda.kz/news/obshchestvo/prezentatsiya-zakonoproekta-o-kollektorah-vizvala-burnoe-obsuzhdenie-v-mazhilise/> – Дата обращения к ресурсу 02.10.2016.
- 6 Регламент Мажилиса РК – <http://www.parlam.kz/ru/mazhilis/reglament> - Дата обращения к ресурсу 02.10.2016.
- 7 Байгуринов Ж. (2016) Встреча с мажилисменами – <http://www.kazpravda.kz/fresh/view/vstrechi-s-mazhilisimenami> – Дата обращения к ресурсу 02.10.2016.
- 8 Общественность ВКО поставила ряд актуальных вопросов перед мажилисменами (2016) – http://www.inform.kz/ru/obshchestvennost-vko-postavila-ryad-aktualnyh-voprosov-pered-mazhilisimenami_a2781546 – Дата обращения к ресурсу 02.10.2016.
- 9 Сатпаев Д. (2016) Зачем «Нур-Отану» понадобились «паровозы» – http://forbes.kz/life/observation/zachem_nur_otanu_ponadobilis_parovozyi - Дата обращения к ресурсу 02.10.2016.
- 10 «Трудоустройство выпускников взяли на контроль депутаты-нуротановцы в Павлодаре» (2016) -http://www.inform.kz/ru/trudoustroystvo-vypusknikov-vuzov-vzyali-na-kontrol-deputaty-nurotanovcy-v-pavlodare_a2949748 – Дата обращения к ресурсу 02.10.2016.
- 11 «Нуротановцы отказались от идеи строительства курорта «Кок-Жайляу» (2016) – <http://khabar.kz/archive/ru/obshchestvo/item/35987-nurotanovtsy-otkazalis-ot-idei-stroitelstva-kurorta-kok-zhajlyau> – Дата обращения к ресурсу 02.10.2016.
- 12 «Акжоловцы требуют отказаться от сокращения программы «Дорожная карта-2020» (2016) -<https://www.zakon.kz/4820187-akzholovcy-trebujut-otkazatsja-ot.html> – Дата обращения к ресурсу 02.10.2016.
- 13 Уранкаева Ж. (2016) Партия «Бірлік» намерена расширять востребованность малых и средних предприятий. – <http://www.kazpravda.kz/news/politika/partiya-birlik-namerena-rasshiryat-vostrebovannost-malih-i-srednih-predpriyatii> - Дата обращения к ресурсу 02.10.2016.
- 14 «Ак жолу ответили на критику Минздрава» – <http://www.zakon.kz/4764395-ak-zholu-otvetili-na-kritiku-minzdrava.html> – Дата обращения к ресурсу 02.10.2016.
- 15 Ендибаева С. (2016) Аким у г.Актобе дано поручение усилить работу акимата города»<http://aktobenews.kz/ru/?p=1301> – Дата обращения к ресурсу 02.10.2016.
- 16 Ан О. (2016) В Казахстане обсуждается выборность акимов маслихатами<http://www.kursiv.kz/news/vlast/vybornost-akimov/> – Дата обращения к ресурсу 02.10.2016.
- 17 Антонов С. (2016) «Эксперимент: как работает система «Оңай»? – <http://www.voxpopuli.kz/eksperiment/-eksperiment-kak-rabotaet-sistema-onay-12588.html> – Дата обращения к ресурсу 02.10.2016.
- 18 Алматыцам объяснили, как пополнить тариф «Проездной» на картах «Оңай» (2016).<http://www.caravan.kz/news/almatincam-obyasnili-kak-popolnit-tarif-proezdnoj-na-kartakh-ongajj-383468/> – Дата обращения к ресурсу 02.10.2016.
- 19 Байтукенов Т. (2013) Покажи язык! // Время. – 10 октября. – <http://www.time.kz/articles/moment/2013/10/10/pokazhi-jazik> – Дата обращения к ресурсу 21.12.2015.
- 20 Кушербаев К. (1991) Нация как субъект культуры: дис. д-ра философ. наук. М., 54-68 с.

References

- 1 Article 7 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan (2016) – Constitution of the Republic of Kazakhstan. – Алматы: Publishing House “Lawyer” – 5 p. (In Russian)
- 2 Orda // The Great Soviet Encyclopedia: [30 m.] / Ch. Ed. AM Prokhorov. – 3rd Ed. – М.: Soviet Encyclopedia, 1969-1978. (In Russian)
- 3 Article 50 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan (2016) – Constitution of the Republic of Kazakhstan. – Алматы: Publishing House “Lawyer” – 15 p. (In Russian)
- 4 The Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan “On the Parliament of the Republic of Kazakhstan and the status of its deputies” (2012). – Алматы: Publishing House “Lawyer” – 17 p. (In Russian)
- 5 Isenov T. (2016) Presentation of the reservoirs of the bill sparked intense discussion in the Mazhilis – <http://www.kazpravda.kz/news/obshchestvo/prezentatsiya-zakonoproekta-o-kollektorah-vizvala-burnoe-obsuzhdenie-v-mazhilise/> – Date of treatment to resource 02/10/2016. (In Russian)
- 6 Regulation Majilis – <http://www.parlam.kz/ru/mazhilis/reglament> – Date of treatment to resource 02/10/2016. (In Russian)
- 7 Baygurinov J. (2016) Meeting with Majilismen – <http://www.kazpravda.kz/fresh/view/vstrechi-s-mazhilisimenami> – Date of treatment to resource 02/10/2016. (In Russian)
- 8 The public EKR has put a number of pressing issues before Majilismen (2016) – http://www.inform.kz/ru/obshchestvennost-vko-postavila-ryad-aktualnyh-voprosov-pered-mazhilisimenami_a2781546 – Date of treatment to resource 02/10/2016. (In Russian)
- 9 Satpayev D. (2016) Why “Nur-Otan” needed “locomotives” – http://forbes.kz/life/observation/zachem_nur_otanu_ponadobilis_parovozyi – Date of treatment to resource 02/10/2016.
- 10 “Employment of graduates took the control-Nur Otan deputies in Pavlodar” (2016) -http://www.inform.kz/ru/trudoustroystvo-vypusknikov-vuzov-vzyali-na-kontrol-deputaty-nurotanovcy-v-pavlodare_a2949748 – Date of treatment to resource 02/10/2016. (In Russian)

- 11 “Nur Otan abandoned the idea of building a resort” Kok Zhailau “(2016) – <http://khabar.kz/archive/ru/obshchestvo/item/35987-nurotanovtsy-otkazalis-ot-idei-stroitelstva-kurorta-kok-zhajlyau> – Date of treatment to resource 02/10/2016. (In Russian)
- 12 “Akzholovtsy need to abandon the reduction of the” Road Map-2020 “(2016) – <https://www.zakon.kz/4820187-akzholovcy-trebujut-otkazatsja-ot.html> – Date of treatment to resource 02/10/2016. (In Russian)
- 13 Urankaeva J. (2016) The party “Birlik” intends to expand the demand for small and medium-sized enterprises. – [Http://www.kazpravda.kz/news/politika/partiya-birlik-namerena-rasshiryat-vostrebovannost-malih-i-srednih-predpriyatii](http://www.kazpravda.kz/news/politika/partiya-birlik-namerena-rasshiryat-vostrebovannost-malih-i-srednih-predpriyatii) – Date of treatment to resource 02/10/2016. (In Russian)
- 14 “Ak Zholu responded to the criticism of the Ministry of Health» – <http://www.zakon.kz/4764395-ak-zholu-otvetili-na-kritiku-minzdrava.html> – Date of treatment to resource 02/10/2016. (In Russian)
- 15 Endibaeva S. (2016) Akim of Aktobe was instructed to strengthen the work of akimat »<http://aktobenews.kz/ru/?p=1301> – Date of treatment to resource 02/10/2016.
- 16 An O. (2016) in Kazakhstan discussed the election of akims maslikhats <http://www.kursiv.kz/news/vlast/vybornost-akim-mov/> – Date of treatment to resource 02/10/2016. (In Russian)
- 17 Antonov, S. (2016) “Experiment: how the system works” Оңай “? – [Http://www.voxpopuli.kz/eksperiment/-eksperiment-kak-rabotaet-sistema-onay-12588.html](http://www.voxpopuli.kz/eksperiment/-eksperiment-kak-rabotaet-sistema-onay-12588.html) – Date of treatment to resource 02/10/2016. (In Russian)
- 18 Almaty residents explained how to fill rate “travel card” on the cards “Оңай» (2016). <http://www.caravan.kz/news/almatin-cam-obyasnili-kak-popolnit-tarif-proezdnoj-na-kartakh-ongajj-383468/> – Date of treatment to resource 02/10/2016. (In Russian)
19. Baitukenov T. (2013) Show me your tongue! // Time. – 10 October. -<http://www.time.kz/articles/moment/2013/10/10/pokazhi-jazik> – Date of treatment to resource 12/21/2015. (In Russian)
20. Kuserbayev K. (1991) The nation as a cultural entity: dis. dr. philosopher. sciences.- М, 54-68 p. (In Russian)

2-бөлім
АҚПАРАТ ӘЛЕМІ

Раздел 2
МИР ИНФОРМАЦИИ

Section 2
WORLD OF INFORMATION

Ахметова Л.С.
**Брестская крепость
и КазГУ: связь времен**

В статье рассказано о событиях 75-летней давности, когда 22 июня 1941 года бывшие студенты, аспиранты, преподаватели первого университета Казахской ССР – Казахского государственного университета (КазГУ) – встретили Великую Отечественную войну будучи защитниками Брестской крепости и участниками боев в районе города Брест.

Ключевые слова: 22 июня 1941 года, Великая Отечественная война, Казахский государственный университет, Брест, Брестская крепость, память, священный долг перед Родиной, поиски и находки.

Ahmetova L.S.
**Brest fortress and KazSU:
link of times**

Summary: In article it is told about events of 75-year when on June 22, 1941 the former students, graduate students, teachers of the first university of Kazakh Soviet Republic – the Kazakh state university (KazSU) – have met the Great Patriotic War being defenders of the Brest fortress and participants of fights near the city of Brest.

Key words: On June 22, 1941, the Great Patriotic War, the Kazakh state university, Brest, the Brest fortress, memory, a holy duty before the Homeland, searches and finds.

Ахметова Л.С.
**Брест қамалы және ҚазМУ:
заманалар жалғастығы**

Мақалада 75 жыл бұрын өткен оқиғаларға Қазақ КСР-нің бірінші университеті – Қазақ мемлекеттік университетінің (ҚазМУ) бұрынғы студенттері, аспиранттары, оқытушылары қатысқандары туралы, 1941 жылдың 22 маусым айында Брест қамалының қорғаушылары ретінде және Брест қаласының маңындағы шайқастарда Ұлы Отан соғысына кіргені айтылған.

Түйін сөздер: 1941 жылдың 22 маусым айы, Ұлы Отан соғысы, Қазақ мемлекеттік университеті, Брест қаласы, Брест қамалы, еске алу, Отан алдындағы қасиетті парыз, іздестіру және табу.

БРЕСТСКАЯ КРЕПОСТЬ И КАЗГУ: СВЯЗЬ ВРЕМЕН

Введение

В 2016 году исполнилось 75 лет со дня кровопролитных боев в обороне Брестской крепости и в районе города Брест, начала Великой Отечественной войны. С введением новых технологий, работы интернет, ежегодного открытия документов тех лет в архивах разных стран, поисковики обнаруживают не только новые данные в трагических событиях тех лет, но и убеждаются в том, что советская пропаганда сыграла огромную роль в трактовке тех или иных событий, в результате чего часть истории того времени оказалась незаслуженной забытой или искаженной.

Проблема

Перед поисковиками и историками по изучению обороны Брестской крепости и боев в районе города Брест стоит вопрос, как можно детально с помощью фактов, сбора материалов, документов и воспоминаний оставшихся в живых после войны участников этих событий, восстановить историческую справедливость в отношении событий в трагических днях и ночах июня-июля 1941 года в Бресте и Брестской крепости.

Задачи

Задачами поисковиков и историков являются изучение новых данных по Брестской крепости и городу Бресту июня-июля 1941 года, сопоставление их с документами и воспоминаниями оставшихся в живых после войны и показ событий тех далеких лет без использования идеологии прошлого и настоящего. Реальные события реальных лет.

История вопроса

Брестской крепостью я начала заниматься в школьные годы, вот уже 48 лет прошло. Однако то, что всю сознательную жизнь работаю в Казахском национальном университете им. аль-Фараби (КазНУ), а в прошлом – Казахском государственном университете (КазГУ), действительно повлияло и на мои поисковые работы. 1 сентября 2016 года исполнилось 45 лет моей активной общественной, учебной, педагогической и поисковой деятельности в КазНУ им. аль-Фараби.

Со студенческих лет мы гордились своими университетскими фронтовиками. В 70-е годы их было много. Впрочем, такова

была политика партии и государства. Все организации свято чтит память о Великой Отечественной войне.

И то, что в КазГУ в музее истории и на памятной стелле погибших воинов находятся фотографии и фамилии защитников Брестской крепости, мне было известно с 1 курса.

Конечно, тогда не разделяли на защитников Брестской крепости и участников боев в районе г. Бреста. В сознании всех людей Брест так же ассоциировался с крепостью.

Прошло много лет, прежде чем я обратилась в архив университета и стала там искать документальные доказательства людей.

На 1941 год в Алма-Ате находились 10 высших учебных заведений и 10 техникумов и училищ, то есть практически все высшие и большинство находящихся в Казахстане средних специальных заведений [1].

Таким образом, КазГУ и другие высшие учебные заведения были приоритетными в подготовке новых кадров. На этот факт следует обратить внимание, в Красной армии просто не хватало квалифицированных призывников, имеющих среднее и высшее образование. Необходимо отметить, что в то время недавно прошли репрессии в отношении военных, и их катастрофически не хватало. Кроме того, в феврале 1940 года, когда шел данный призыв, шла советско-финская война, которой нужны были солдаты [2].

Но воинские призывы с высших учебных заведений значили также многое: отбирали в Красную армию будущую элиту Казахстана. А в то время практически не было людей, имеющих среднее и высшее образование. Стране нужны были люди с высшим образованием, а тут вдруг призывы на войну. Отсюда вывод: не все было просто и правильно в военной структуре нашей страны тех времен.

С 4 февраля 1940 года в связи с призывом в армию ряд студентов и преподавателей университета, институтов и техникумов, учителей школ города Алма-Аты были уволены с работы или исключены из рядов студенчества. Такие заявления я увидела в архиве КазГУ у студента 1 курса биологического факультета Владимира Фурсова [3] и студента 1 курса физико-математического факультета Георгия Страутмана [4]. В Центральном Государственном архиве Республики Казахстан (ЦГА РК) в делах КазГУ увидела приказ об увольнении Т. Сатыбалдина [5]. Там было множество и других заявлений об исключении с связи с призывом в армию. Посокльку речь идет о службе в Красной армии в Брес-

те и Брестской крепости, поэтому я и выбрала данные фамилии.

И уже 6 февраля 1940 г. эшелон воинов из Алма-Аты и Алматинской области направился к месту несения службы. По дороге к ним присоединяют вагоны с Джамбулской области. Куда ехали, естественно, об этом никто из призывников не знал. Однако все знали, что ехали на войну, на запад. В это время шла война с белофиннами (Финская кампания, Зимняя война – вооруженный конфликт между Финляндией и СССР, который произошел в период с 30 ноября 1939 года по 13 марта 1940 года).

У меня сегодня в списках 26 студентов и преподавателей разных вузов и техникумов Казахстана. Из них 12 защитников Брестской крепости. 11 – участники боёв в районе г. Брест. 3 человека – неизвестно, где находились на 22.06.1941 г. и в каком полку они служили. Только 10 из 26 остались в живых на конец войны.

Из них 6 человек – из КазГУ, 5 студентов и один преподаватель. Однако мы будем вести рассказ о 12 воинах, которые имеют отношение к университету. Как мы уже отмечали, 6 человек были призваны из стен университета. Седьмой – Жуматов Габбас Жуматович призван из Казахского Политехнического университета будучи студентом первого курса, но после войны, он прибывает в Алма-Ату и поступает учиться на исторический факультет КазГУ. И впоследствии вся жизнь его связана с КазГУ. И сегодня 98-летний аксакал в строю. Является почетным председателем Совета ветеранов университета [6].

Восьмой – Санин Александр Степанович (командир минометного расчета). После войны работал в КазГУ преподавателем [7].

И еще четверых воинов мы считаем своими, так как их родственники работают и учатся сегодня в КазНУ имени аль-Фараби. Об этом будет сказано ниже.

Деревянко Григорий Давыдович (1917-1941) – уроженец г. Омельгород Александровского р-на Кировоградской области, украинец. Призван в ряды РККА Фрунзенским РВК г. Алма-Ата в феврале 1940 г. Аспирант КазГУ им. С.М. Кирова, Алма-Ата. Защитник Брестской крепости, был заместителем политрука 98 отдельного противотанкового артиллерийского дивизиона. По должности – ответственный секретарь бюро ВЛКСМ 98 опад. Пленен в БК 23 июля, на 32 день войны. В 1941 г. погиб в лагере для военнопленных Бяло-Подляска в Польше – Stalag 307, в нескольких десятках километров от крепости [8].

Кудинов Александр Иванович (1918-1944), уроженец Акмолинской области Молотовского района с. Преображенка, русский, из КазГУ, б/п. Призван в ряды РККА Фрунзенским РВК г. Алма-Ата. Ст. сержант, ком. отд. Неизвестно, где находился на 22.06.41. и где служил. О нем вспоминал В. Фурсов в одном из писем к родным. Больше сведений нет. По данным ОБД «Мемориал», убит 22.01.44. и похоронен в братской могиле кладбища с. Батарейка Темрюкского района Краснодарского края [9].

Сатыбалдин Турар И., 1913 г.р., казах, уроженец Туркестана, призван в феврале 1940 г. Фрунзенским РВК г. Алма-Ата. Преподаватель кафедры математического анализа КазГУ, кандидат в члены ВКП(б). Служил в 204 гаубично-артиллерийском полку, находящемся в форте Ковалево. Участник боёв в районе г. Брест. Погиб в боях по освобождению г. Будапешта (о. Балатон) в феврале 1945 г. [5].

Страутман Георгий Каганович (1921-1941) – уроженец г. Семипалатинск, латыш. Студент физмата КазГУ, г. Алма-Ата. Участник боёв в районе г. Брест. На 22.06.1941 г. – мл. сержант, командир орудия 204 гаубичного артиллерийского полка, форт Ковалево. Последнее письмо получено родными из-под Бобруйска в десятых числах июля 1941 г. [4].

Фурсов Владимир Иванович, русский (1921-1995) – уроженец г. Усть-Каменогорска, русский. Студент 1 курса биофака КазГУ. Призван в ряды РККА в 1940 г. Алма-Атинским ГВК. Защитник БК. Сержант, командир 1 огневого расчёта 1 огневого взвода минометной батареи 125 стрелкового полка. Секретарь комсомольской организации батареи. 22. 06.41. прорвался из БК. Пленен. Остался жив [3].

Хасан из КазГУ (только имя) – основание: письмо В.И. Фурсова от 28.02.40. [10].

Жуматов Г.Ж., казах, выпускник Алматинского техникума связи, сержант, 204 гаубично-артиллерийского полка в форте Ковалево. После войны поступил на исторический факультет КазГУ, закончил его и затем работал все время в КазГУ до ухода на пенсию. В настоящее время – почетный председатель Совета ветеранов войны в КазНУ им. аль-Фараби [6].

В архивах КазНУ сохранились личные дела В. Фурсова, Г. Страутмана, Г. Жуматова, А. Кудинова. Я не нашла личных дел Г. Деревянко и Т. Сатыбалдина. Просмотрела приказы КазГУ за 1939-1940 годы в ЦГА РК.

Нет дела Хасана. Кто он? Преподаватель или студент? Осталось одно имя в письме Влади-

мира Фурсова родным. Но он служил в Брестском гарнизоне, ведь только там мог видеть и общаться с ними сержант В. Фурсов, а потом написать об этом в письме к родным, что вместе с ним служат еще товарищи из КазГУ.

Г. Деревянко и В. Фурсов были защитниками Брестской крепости.

Г. Страутман, Г. Жуматов и Т. Сатыбалдин были участниками боев в районе г. Брест.

После войны остались в живых только двое – В. Фурсов и Г. Жуматов, которые потом долгие годы работали в КазГУ. В настоящее время аксакал Г.Ж. Жуматов является самым старым и самым уважаемым человеком в нашем университете. В сентябре 2016 г. ему было 98 лет.

Подробно обо всех рассказывать я не буду. О них много есть материалов в интернете, написаны книги, воспоминания оставшихся в живых. Опубликовала и я свои материалы.

О Деревянко Григории знают все среди поисковиков, знатоков и исследователей защитников Брестской крепости. И у нас, в Казахстане, о нем было написано несколько газетных статей, в книгах Н. Шахова. В музее Брестской крепости на него также имеется достаточно солидная папка писем и фотографий из прошлой довоенной жизни.

13 марта 1941 г. Григорий писал родителям:

– Отец, ты там маму поддержи, а то она сильно войны боится. А она будет. Будет сильная, ужасная и беспощадная. Я чувствую.

Но бояться нечего... [8]

В настоящее время складывается определенное мнение среди исследователей благодаря новым документам, что Григорий Деревянко мог быть последним известным по фамилии защитником Брестской крепости. В одном из документов есть сведения, что он пленен на 32 день войны.

Мамиев Абдиразак Мамиевич (1917-1977) – уроженец Курдайского р-на Жамбылской области, казах. Призван – Алма-Атинская обл. 1939 г. Рядовой, снайпер 3 св 4 ср 2 сб. 125 сп. 22.06. прорвался из БК. Жив. Спас командира. Особо отличившийся. Защитник БК. Сын Мами Кайрат Абдразакович – председатель Ассоциации выпускников КазНУ им. аль-Фараби [11].

Сапаев Джумаш – 1919 г.р., с. Жана-Турмыш Чиликский р-н Алма-Атинской обл., призван Чиликским РВК 4.02.1940 г., б/п Рядовой, стрелок 6 ср 2 сб. 125 сп. Погиб в БК. Защитник БК. Племянница – преподаватель КазНУ им. аль-Фараби Сапаева Гульжан [12].

Ажимуратов Нурдаулет – 1914 г.р., с. Тау-Тургень Энбекши-Казахский р-н Алма-Атинская

обл. Студент Тургенского педучилища. Призван 4.02. 1940 г. Эмбекши-Казахским РВК Алма-Атинской обл. Рядовой 333 сп. Погиб в БК. Защитник БК. Родственница – работник архива КазНУ им. аль-Фараби [13].

Байжигитов Кожикен Нурсагатович – 14.02.1921-27.01.1988 гг., аула N5 Аксуатский р-н Семипалатинская обл. Призыв в октябре 1940 г., казах Рядовой, курсант мин. взвода полковой школы 44 сп. 24.06. прорвался из БК. Жив. Защитник БК. Внук Байжигитов Санжар Болатулы – студент 4 курса факультета географии и природопользования, из ВКО, с. Урджар [14].

Достижения

Таким образом, в ходе поисковых работ найдены фамилии наших героев студентов, аспирантов, преподавателей и родственников наших работников – защитников Брестской крепости и участников боев в районе города Брест. Среди 12 человек по национальному составу: 7 казахов, 3 – русских, 1 – украинец, 1 – латыш.

Заключение

Сегодня мы говорим о них как о предвестниках победы, как о тех казахстанцах, кто первым пролил свою кровь 22 июня 1941 года на далекой западной границе.

Выводы

Мифы и легенды советских времен о Брестской крепости постепенно уступают детальному исследованию боев на каждом участке земли крепости, сверяются воспоминания оставшихся в живых, скрупулезно рассматриваются немецкие источники.

Уходит в прошлое пропаганда тех времен и исключительное право только одних писать воспоминания, давать интервью, пропагандировать одних героев, а других не рекомендовать, в связи с пленом, другими разными качествами и понятиями советского времени.

Рекомендации

Продолжить изучение новых материалов в архивах разных стран по жизни и судьбам воинов из КазНУ им. аль-Фараби и Казахстана.

Восстановить историческую справедливость в отношении пропавших без вести и считать их погибшими за Родину.

Найденные копии документов передать в Мемориальный комплекс «Брестская крепость-Герой» и в республиканские и областные музеи и архивы Казахстана.

Литература

- 1 Алма-Ата. Энциклопедия. – Алма-Ата: Главная редакция Казахской Советской энциклопедии, 1983. – 607 с. /46/
- 2 Советско-финская война (1939—1940) – [https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%82%D1%81%D0%BA%D0%BE-%D1%84%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D0%B2%D0%BE%D0%B9%D0%BD%D0%B0_\(1939%E2%80%941940\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%82%D1%81%D0%BA%D0%BE-%D1%84%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D0%B2%D0%BE%D0%B9%D0%BD%D0%B0_(1939%E2%80%941940))
- 3 Фурсов Владимир Иванович – личное дело в архиве КазНУ им. аль-Фараби
- 4 Страутман Георгий Иоганович – личное дело в архиве КазНУ им. аль-Фараби
- 5 Сатыбалдин Турар – ЦГА РК, фонд 1352, опись 1, д.д. 394, 411
- 6 Жуматов Габбас Жуматович – личное дело в архиве КазНУ им. аль-Фараби
- 7 Абишев Г. Под знаменем Родины. – М.: Военное издательство Министерства обороны СССР. – 1967. – 212 с. /148/
- 8 Деревянко Григорий Давыдович – Ахметова Л.С. 1941. Брестская крепость. Казахстан – Алматы, 2016. – 624 с. /244-255/
- 9 Кудинов Александр Иванович // Хромов И. Цитадель бессмертия // Вечерний Алматы. – Апрель-май 2011 г. – № 56. Письмо Фурсова В. От 28.02.1940 г.
- 10 Хасан // Хромов И. Цитадель бессмертия // Вечерний Алматы. Апрель-май 2011 г. – № 56. Письмо Фурсова В. От 28.02.1940 г.
- 11 Мамиев Абдиразак Мамиевич – Ахметова Л.С. 1941. Брестская крепость. Казахстан – Алматы, 2016. – 624 с. /283-292/
- 12 Сапаев Джумаш – Ахметова Л.С. 1941. Брестская крепость. Казахстан – Алматы, 2016. – 624 с. /454, 528/
- 13 Ажимуратов Нурдаулет – Ахметова Л.С. 1941. Брестская крепость. Казахстан – Алматы, 2016. – 624 с. /444, 577/
- 14 Байжигитов Кожикен – Ахметова Л.С. 1941. Брестская крепость. Казахстан – Алматы, 2016. – 624 с. /479, 566/

References

- 1 Alma-Ata. Jenciklopedija. – Alma-Ata: Glavnaja redakcija Kazahskoj Sovetskoj jencik-lopedii, 1983. – 607 s. /46/
- 2 Sovetsko-finskaja vojna (1939—1940) – [https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%82%D1%81%D0%BA%D0%BE-%D1%84%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D0%B2%D0%BE%D0%B9%D0%BD%D0%B0_\(1939%E2%80%941940\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%82%D1%81%D0%BA%D0%BE-%D1%84%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D0%B2%D0%BE%D0%B9%D0%BD%D0%B0_(1939%E2%80%941940))

- 3 Fursov Vladimir Ivanovich – lichnoe delo v arhive KazNU im. al'-Farabi
- 4 Strautman Georgij Ioganovich – lichnoe delo v arhive KazNU im. al'-Farabi
- 5 Satybaldin Turar – CGA RK, fond 1352, opis' 1, d.d. 394, 411
- 6 Zhumatov Gabbas Zhumatovich – lichnoe delo v arhive KazNU im. al'-Farabi
- 7 Abishev G. Pod znamenem Rodiny. – M.: Voennoe izdatel'stvo Ministerstva oborony SSSR. – 1967.-212 s. /148/
- 8 Derevjanko Grigorij Davydovich – Ahmetova L.S. 1941. Brestskaja krepost'. Kazahstan – Almaty, 2016. -624 s. /244-255/
- 9 Kudinov Aleksandr Ivanovich // Hromov I. Citadel' bessmertija. Vechernij Almaty. Aprel'-maj 2011 g., № 56. Pis'mo Fursova V. Ot 28.02.1940 g.
- 10 Hasan // Hromov I. Citadel' bessmertija. Vechernij Almaty. Aprel'-maj 2011 g., № 56. Pis'mo Fursova V. Ot 28.02.1940 g.
- 11 Mamiev Abdirazak Mamievich – Ahmetova L.S. 1941. Brestskaja krepost'. Kazahstan – Almaty, 2016. -624 s. /283-292/
- 12 Sapaev Dzhumash – Ahmetova L.S. 1941. Brestskaja krepost'. Kazahstan – Almaty, 2016. -624 s. /454, 528/
- 13 Azhimuratov Nurdaulet – Ahmetova L.S. 1941. Brestskaja krepost'. Kazahstan – Almaty, 2016. – 624 s. /444, 577/
- 14 Bajzhigitov Kozhiken – Ahmetova L.S. 1941. Brestskaja krepost'. Kazahstan – Almaty, 2016. – 624 s. /479, 566/

Shyngysova N.T.
**The base of suitable service
with Mass Media**

The article describes the principles of interaction between the media and PR-department of the example of Kazakhstan companies. The stages of formation and development of Kazakhstan PR-market. Marked feature PR-manager, analyzed the theoretical aspects and the practical effectiveness of internal and external company communication.

Key words: PR-market media relations, crisis management PR, internal communications.

Шыңғысова Н.Т.
**Бұқаралық ақпарат
құралдарымен өзара тиімді
қызмет негіздері**

Мақалада БАҚ-пен өзара тиімді қызмет негіздері қазақстандық компаниялар мысалында ашылады. Қазақстандағы PR-нарығының даму кезеңдері айқындалады. PR-менеджердің міндеті, мекеменің ішкі, сыртқы тиімді коммуникациясы теориялық және тәжірибелік тұрғыда сипатталады.

Түйін сөздер: PR-нарығы, БАҚ-пен тиімді байланыс, дағдарыс PR-ы, ішкі коммуникациялар.

Шыңғысова Н.Т.
**Основы эффективного
взаимодействия со СМИ**

В статье раскрываются принципы взаимодействия СМИ и PR-отдела на примере казахстанских компаний. Определены этапы становления и развития казахстанского PR-рынка. Обозначены функции PR-менеджера, проанализированы теоретические аспекты и практическая эффективность внутренних и внешних коммуникаций компании.

Ключевые слова: PR-рынок, взаимодействие со СМИ, антикризисный PR, внутренние коммуникации.

**THE BASE OF
SUITABLE SERVICE
WITH MASS MEDIA**

Kazakhstan's labor market is in great need of professional public relations (PR) experts with relevant education. It is not easy to learn every nuance of the profession, which accompanied by challenges and excitement. At the same time the local PR-market does not have professionals with special education working in this field, however, their natural talents cannot be ignored. They gained useful skills of PR profession over the years through experience since they entered domestic market. Unfortunately, we should confirm that, we do not have enough qualified professionals with special knowledge in this field.

When Kazakhstan was in economic crisis, PR market has undergone significant changes. The growing demand for crisis communications, as well as financial communications hampered the growth of the market. During the crisis, lack of advice and access to effective communications demonstrated there was a shortage of qualified PR specialists. Gradually the local agencies began to be active.

In mid of 2000 the PR and media market has become an important issue. However, at this stage the importance and value of internal PR is not so clear. In 2004 companies that provided teambuilding service in Kazakhstan introduced local companies with many aspects of corporate culture.

Around 2005-06 about 81% of Kazakhstani companies paid to be advertised in local media, and most of them were engaged in paid publications materials [1]. We can't say that the level of PR was so high, because of little competition. At that time the press secretaries were more in demand, rather than PR professionals.

The public relations department is currently present in many Kazakhstani companies and treated with importance. The effectiveness of PR campaigns is estimated by the growth of positive materials in mass media. However many institutions are limited to the creation of the media card. Sophisticated techniques, including computerized news clip analysis, survey sampling, content analysis and attempts to correlate efforts directly with sales, can be used for measurement of effectiveness of media and PR campaigns. Therefore, the importance of these techniques is quite high.

Important role of PR professional lays in the ability to write publication in reputation and requirement of the media outlet. Sometimes materials can be negative about the company. Therefore,

PR specialist defines the most effective ways of using the methods above, when dealing with media. The company's PR specialist should research journalists and editors, establish good relationship with them and find out who is writing about competing companies. That will contribute in the future publications about the company.

By observing the various printed publications, we can learn about the media outlet. In general, company's positive image might be a source for the publication of information materials. At the same time lots of material about the company's activity in print editorial is highlighted as "advertisement" and that should be changed. Otherwise people would think that it is not relevant or the content is advertorial. Unfortunately, the materials that are paid in most cases have no interest for general public and they might look like advertising.

It's important that PR specialist should be focused on protecting the interests of the institution itself when working with agencies or media people. In addition they have to prepare business publications for printing in relevant industry publications. That requires some effort. The company should be ready to provide the information at any time for journalists. If the journalist cannot get the necessary information about the company, he won't ask it for the second time.

During the assessment of the publications, PR specialist should know the effectiveness of media and communication and know its target audience and how they can make decisions based on this information.

Public relations specialist has to possess various skills and manage them in crisis situations. The crisis may come at any time. That can be disasters, consumer dissatisfaction with the quality of the product or service, workers' strike, scandal, corruption, etc. All this might have a negative impact on the reputation of the company. In the matter of the urgent need PR specialist has to react quickly. Of course, it's better to avoid the crisis, but it might be helpful to be prepared and have knowledge of crisis management in the worst case scenario.

Forecast of anti-crisis measures is to focus on the issues. The anti-crisis tools, methods and recommendations are made in advance. How to communicate with journalists about what is required in the event of a crisis? How to discuss difficult issues? What kind of situation should it be and who should be interviewed? The person who is responsible for all the answers is PR specialist. PR person manages effective cooperation with stakeholders in the field of media and information policy.

In Kazakhstan a lot of companies' established effective communication with media, government and other stakeholders. Not all of them have their own PR department and they are engaged in outsourcing their PR activities. The current PR market provides the following services: media events, press conferences, blog tours, speech writing, promotion of a new product or service, etc.

The role of PR manager is to implement the company's PR strategy, and one of the main part of the PR specialist's job is to establish good relationship with the media and meet their needs. There are 96 per cent of Kazakhstan companies PR activities carried out with help of media. It is necessary to establish effective relationships with editors and journalists, which usually planned ahead and sometimes by combining the interests of society as their stakeholders, and others to respect the Code of Conduct. The PR plan of the work and activities is the most important aspect of the media and communication [2].

The main part of the plan needs to communicate effectively with media. The more and better relationships they can build, the more influence they can exert on the media. The sources of information can be anywhere and be accessed in formal or informal way. Open sources of information in media are: the Internet, information leaflets, press releases, briefings, press conference materials. It is easy for various companies just to pay for article to be published or printed. But as it was mentioned before people are not always trust the information when it was paid to be published. At the same time PR materials should be useful for society. In order to publish the material free of charge in newspaper/journal or even post it on web platform it needs to study the needs of the media, to be able to satisfy and establish close relationship with the media, so to become a permanent source of information.

PR person should be able to choose information properly which is relevant to the interests of the media outlet. Because not only newspapers/journals/TV/radio/blogs has different subjects, also they have audiences in different ways. Institutions are often hold important and significant events, as well as quite a few large companies to achieve good results. It just should be advantageously transmitted through the media. PR specialist should always try to publish PR materials for free, that will depends on his talents and abilities to pursue main editor in chief that their PR article is relevant and interesting for the audience of that media outlet. PR person also should not impose his point of view, in case of failure to provide required information, data or analysis, wont

make a good favor for PR person. There are lot of factors that can affect publishing PR for free and PR should know them and also be aware of trends.

Internal communications were always been a biggest part of in the office life. PR manager should be very careful with confidential information that can be internal communication. Also it can be the only source of information, but usually for journalists it's challenging to obtain such information from other media or from inside the company. The job of journalist is to collect honest and reliable information to prepare all the necessary material for article.

If the journalist did not obtained the data in sufficient way or the information is unreliable, because obtained from public sources or not trustworthy, it might be considered as second-order information. In this case, the reliability of the primary source is very important. According to Sam Black, giving confidential information to media, PR person should warn not to publish it [3]. Do not agree with this opinion, is necessary in company's interests to keep confidential information.

Organization of information due to disagreement with the crisis experienced PR specialist with the media to give a rational set of true relationships, organization, positive attitude. PR specialist to work hard and interesting. Heavy competition among the thousands of news that PR can be a barrier to prevent the publication of the material, not only the type and weight of the content and speed of information (in electronic form) to the location of the material in the media. Thus the audience with a sense of responsibility to society and the media to provide them with information in a timely manner.

Public relations builds publicity for the organization and coordinates media interaction and events. The crisis communicator's job is to protect the image the PR specialist has worked so hard to cultivate during a crisis. Without proper crisis communication, the results can be disastrous. PR person would be struggling to figure out what to do. There is a great risk of looking like organization is trying to cover something up. Ultimately, company could lose credibility with their audience—which would be the worst.

Due to the fact that PR practitioners often face the challenge of dealing with positive as well as negative publicity, monitoring media is essential. PR is about anticipation and interpretation of public opinion and attitudes that might impact the future of a company. Customers, suppliers, employees, investors, journalists and regulators can have a powerful impact. They all have an opinion about the company they come into contact with – whether

good or bad, right or wrong. These perceptions will drive their decisions about whether they want to work with, shop with and support these companies.

In today's competitive market, reputation can be a company's biggest asset – the thing that makes you stand out from the crowd and gives you a competitive edge. Effective PR can help manage reputation by communicating and building good relationships with all company's stakeholders.

The larger the organization the more closely must be communication with the media and need to develop a close relationship. The relationship between the news media and the PR industry is a complex and increasingly symbiotic one. The media is the central for much of the PR industry's messages. PR practitioners want to place their stories in the news or other publications and programmes. Without being able to do this, PR would lose one of its main avenues for communication with the public. Only after this information is carried out in bilateral cooperation information can be competitive in the market strategy. It includes: the target audience, effective methods of service, the media, etc. In the media and the organization of joint principles to the organization identifies. Aleshina gives us 10 points and advice. If the information from the media distort the facts, on what measures to use in [4].

The press service is the part of the government through the various activities with the media take political decisions aimed at eliminating political institution. The press service of the classical definition of the public interest, taking into account the need to take into account the target audience is told that it should refrain from unilateral. Press service of the objectives of the endless inform the public about the decisions taken about the activities of the organization (is carried out through the media), and other organizations, citizens proclaims, social and political phenomena to predict authorities will inform the authorities and officials form the image of their service analyzes the views of the public opinion, the media of the different types of information (press release, overview, etc.) prepared and distributed in accordance with the Law on Mass Media journalists covering the activities of the organization on behalf of the editorial will give an accreditation, press conferences, briefings, etc. will prepare the meetings. Finally, distributes information and media information services, media organization evaluate the materials. Press service, depending on the structure of the organization. The location of the press service of the organization, a separate room must be provided with technical equipment must be experienced people working

there may be freelance workers. Digital printing equipment, lab, digital video, free distribution of information within the organization, media monitoring, corporate publications rational organization of the press service.

PR specialist writes the topic is what journalists need to know that professional level.

The press service of the institution, with consistency and with a single information, journalists should be provided with all the information needed. The problem is there is no information. You do not have to be the first head of the customer, in the full knowledge of the case, his head next to a man should even be a source of information for the media. Theirs self-confidentnes, will help them to give interview to jounalists and improve language skills, brief answers to all the questions, with practical examples with facts. If false or misleading information has been published in the press, it should be taken immediately (to prevent exposing false information).

Of course, it is impossible to be in a good relations with all the media in Kazakhstan. However,

the material quality of the organization is the right choice for publication in the media knew. The Large Kazakhstan companies, institutions, media centers can make media cards (media database). Where the mass media in their contact list, description (type, form, genre, frequency, circulation, direction, the audience, the internal structure of the editorial address) will be displayed and updated this list is updated from time to time.

Comprehensively trained professionals working in PR department of any company should know all the information about the institution and should be able to establish effective relationship with the media. Efficient and professional relationship with the media determines the location of the company's image in the society and creates a favorable public opinion. The development of the relationship with the media, ethics be more inclined to save any changes you need to put the interests of the society rather than corporate purposes. In general, it is necessary that each journalist and PR specialist with the implementation of the quality of their work have to develop mutual understanding.

References

- 1 Anopçenko TY and dr.Kommwnikacijonny management. Control of ethics and culture. – Rostov-on-Don: “Phoenix”, 2010. – 380 p.
- 2 Caroline Black. Case and konkwretny PR. – M., 2004. – 116 p.
- 3 Sam Black. Vvedenie in public relations. – Rostov-on-Don: «Phoenix», 1998. 67 p.
- 4 Source I. Public relations menedjerov and marketerov. – M., 1997. – 78 c.

Мен еш уақытта өз оқушыларыма еш нәрсе үйретпеймін – тек қана олардың оқуы үшін жағдай жаратамын.

Альберт Эйнштейн

Сұлтанбаева Г.С.
**Мультимедиалық
журналистика мүмкіндіктері**

Мақалада мультимедиалық журналистиканың ерекшелік сипаттары медиакритиканың құрамдас бөлігі ретінде дамуын қарастыра отырып, желіде жұмыс істеу әдістерімен, веб парақшаларын әзірлеудің шығармашылық процесімен, сайттарды басқару жүйесімен жазылған.

Түйін сөздер: веб парақша, мультимедиалық, медиа.

Sultanbayeva G.S.
**As part of the multimedia
journalism mediacriticism**

The article discusses the characteristic feature of the development of journalism as an integral part of the media criticism, the working methods of multimedia, social networking with the process of creativity, development of web-flyers, websites with the control system.

Key words: web page, multi-media, media.

Сұлтанбаева Г.С.
**Возможности мультимедийной
журналистики**

В статье рассматривается характерная особенность развития журналистики как составной части медиакритики. Проводится анализ методов работы мультимедиа, социальных сетей, разработки веб-листовок, сайтов с системой управления.

Ключевые слова: веб-страница, мультимедийный, медиа.

**МУЛЬТИМЕДИАЛЫҚ
ЖУРНАЛИСТИКА
МҮМКІНДІКТЕРІ**

Ғаламтор – мүдделер тоғысатын алаң. Ол саяси, әлеуметтік, бизнес, ғылым, өнер жан-жақты мүдделер алаңы. Дегенмен әлемдік желінің адамзатқа берген үлкен сыйы – медианың тәуелсіздігі. Біз, әрине, әлем елдерінде барлық баспасөз ғаламтор пайда болғалы тәуелсіз деген қағида ұсынбаймыз. Дегенмен бүгінде әлем алақандағыдай ашық. Әлем халықтары (географиялық тұрғыда емес) шекара ұғымынан әлдеқашан ұмытты. Еркін ақпараттық ағынның, тәуелсіз желілердің тасқыны бізге жаңа қағидалар ұсынды. Жаңа ережелер қалыптастырды.

Біздің сөзімізге дәлел: «Ғаламтордағы тәуелсіз журналистер биліктен, дәстүрлі баспасөзге тән практикалар мен идеялардан еркін бола алады», – дейді чилилік Гильермо Кулель, Mercurio Group аймақтық БАҚ бас менеджері.

БАҚ онлайн медиа саласында ойысқан тұста «тәуелсіз бизнестің» жаңа үлгісі пайда болды. Бұл тәуелсіздіктің негізгі артықшылығы мыналарда:

- билік корпорациясы мен саясаткерлердің ықпалы артуы;
- журналистикадағы ескі тәртіптің жойыла бастауы;
- тәуекел, қатердің басымдығы.

Электронды БАҚ-тың интерактивтіліктен онлайнға көшуі аудиторияның сенімділігін арттыра түсті. Бұл – бизнестің басты талабы, пайда әкелудің – тамыры. *Табысты бұқаралық медиа тарихын жасауда пайдалы кеңестер ретінде мамандар мынадай ұсыныстар айтады:*

- онлайн БАҚ саласындағы кәсіпкерлерді өз сайттарындағы трафиктердің үнемі қадағалап, ненің табысты, ал ненің табысыз болғанын зерделеп отыру;
- ақпарат тұтынушылардың бағамын ескеру;
- орын алған сәтсіздіктерді саралау;
- табысты ұйымдардың тәжірибесін зерделеу;
- болашақты стратегиялық жоспарлау.

Тіпті ақпарат тұтынушының өнімге деген құштарлығын ғашық адамның хал-күйімен, құштар болуымен салыстырады.

Ғаламтордың әлеуметтік кеңістіктегі басымдығын ерекше атаған жөн. Әлеуметтік желілердің өзіне тән мінез-құлық кодексі бар. Бірінші кезекте журналисті не толғандыратынын емес, аудиторияны не қызықтыратынын ойлаңыз. Іздеушілер әлеуметтік желілерге емес, вебсайттарға көп трафик жұмсаған сайын,

желілер онлайн БАҚ-тың басты қозғаушы күшіне айналады. Іздеуші ынталандыру, жауап беруді реттейтін механикалық алгоритм ғана. Әлеуметтік медиада оқырмандар мақаланы достары мен таныстарына оқып шығуды ұсынады, **яғни БАҚ пен пайдаланушы арасында тиімді қарым-қатынас орнайды.** Әлеуметтік желілер трафик жұмсауда іздеуші жүйелерді басып озады.

Онлайн БАҚ өз бизнесі мен этикалық принциптерде ашық болу қажет. Жаңа оқырмандарға журналистік материал мен жарнаманы ерекшелігін түсіндіру керек. Жарнама берушілер бұл шектеуді алып тастағысы келеді, бұл кикілжің тудыруы мүмкін. Көптеген редакторлардың тәжірибесіне сүйенсек, редактор мен жарнама берушінің арасындағы ашық диалог арқылы өзара түсіністікке жетуге болады.

Әлеуметтік желілерде тиімді промоушн жүргізу үшін журналистерге арналған ең жақсы 5 iPad қосымшаларын атауға болады. Журналистер өздерімен бірге бейнеаппаратура, фотоаппараттар, диктофон, қойын кітапшасы, қалам, ноутбук тәрізді жабдықтарды тасып жүруге мәжбүр болатын. Соңғы жылдары жеңіл әрі портативті, микрофонмен және HD бейнекамерасымен, фотоаппаратпен жабдықталған құрал, блогерлер үшін ыңғайлы құрылғылар бұл қиындықты бірнеше есе жеңілдетті. Мына бес қосымша сізге iPad-тың жұмыс тиімділігін арттыруға көмектеседі.

1. Мәтін жазу. Мақала жазу үшін қосымшаны таңдау жеке бас ісі – WriteRoom. Бұл қосымша аса қарапайым. Онда құжаттарды жіктеуге арналған папкалары бар құралдар панелі мен курсоры бар клавиатураны қамтиды. Dropbox синхрондауда сөздер саналады, экран шетіне басып отырып курсорды жүргізе аласыз.

2. Фотосуреттерді редакциялау. Apple iPad фотоаппаратын пайдаланатын журналистерге арналған Filterstorm Pro қосымшасы ауқымды файлдарды ашып, серияларды өңдеп, FTP-ға жүктеп, IPTC мәліметтерін қосуға мүмкіндік береді – мұның бәрі iPad-та фотосуреттерді редакциялауға арналған.

Сондай-ақ оған рейтингтер жүйесі мен редакциялауға арналған толық жиынтық кіреді, ол шаблондар жасауға, қорғаныш белгілерін енгізуге, т.с.с. мүмкіндік береді.

Егер сіз блог жүргізіп, iPad 2 камерасымен суретке түсіретін болсаңыз, Filterstorm, PhotoForge 2 арзан әрі қуатты редакторлық бағдарламалар, фильтрлер санымен және редакциялауға және көлемін өзгертуге мүмкіндік беретін қызметтермен ерекшеленеді.

3. Бейнематериалдарды редакциялау. Қазіргі сәттен iPad-та бейнематериалдарды редакциялауға арналған қосымшалар көп емес, алайда Apple iMovie iPad қосымшасы көп мүмкіндіктер береді. Сондай-ақ қолайлы интерфейс жоғары жылдамдық – материалды жылдам аяқтауы тиіс журналист үшін маңызды элемент.

4. Аудиоматериалдарды жазу. SoundNote сандық диктофонның орнын алмастырды. Қосымша интервьюді жазу кезінде оны теріп отыруға мүмкіндік береді: одан соң бұл жазбалар аудиожазба үшін индекске айналады. Қол ұшын тигізген сәтте жазба сол сөз жазылған жерінде қосылады. Басқа құрылғыларда да соны жасап көріңіз.

5. Полицей радиосы. Шұғыл жаңалықтар репортерлері үшін 5-0 Radio HD Police Scanner – жалпы жинақта міндетті түрде болуы тиіс құрал. Қосымшада әлем бойынша полицейлердің, өрт сөндірушілердің, жедел жәрдем қызметінің 35 000 фидтер бар. Қосымшаны background режимінде ұстау керек, сонда фидтерді басқа жұмыстармен қатар бір мезетте тыңдай аласыз.

Білім алушының интеллектуалдық потенциалын дамытуға септігін тигізетін оқу ақпаратын іздеу, өңдеу, пайдалану секілді қажетті дағдыларды меңгеру кезінде интернет оқу іс-әрекетінің тиімді құралы болып табылады.

Электрондық ресурстар дегеніміз графикалық, мәтіндік, сандық, сөйлеу, музыкалық, видео, фото және басқа да ақпараттардың жиынтығы. Бір электрондық ресурста ақпараттық немесе ақпаратты-анықтамалық көздер, ақпаратты құру және өңдеу құралдары, басқару құрылымдары бөліп көрсетілуі мүмкін. Дегенмен бүгінгі таңда жарияланып отырған электронды оқулықтар электрондық ресурс ретінде қолданылып отырма? Өз сапасына сай келе ме деген орынды сұрақтар туындайтыны рас. Әсіресе интернет журналистика саласына қатысты электрондық ресурстар дидактикалық қасиеттерін жоғалтатын қағаз жүзінде қысқартылмауы керек. Электронды ресурс қолданылуының жоғары деңгейімен және көркемдік безендірілуімен, ақпараттардың толықтығымен, әдістемелік нұсқаулардың және техникалық орындалуының сапалылығымен, көрнекілігімен, баяндаудың қисындылығы мен жүйелілігімен ерекшеленуі тиіс [1].

Электронды ресурстардың мүмкіндіктерінің бірі – интернет-порталдарынан және сайттардан жарияланымды алуға болады. Бірақ қалай іздеймін? Қайдан табамын деген сұрақтар тағы туындайды. Сондықтан алдымен интернет журналистика бойынша электрондық ресурстардың

жүйелік және каталогтық критерийлерін жасау керек.

Нәтижесінде білім алушыларға интернет журналистиканы оқытуда республикалық білім беру жүйесіне және оның кредитті-рейтингтік жүйесіне негізделген сапалы, тиімді және барлық талаптарға жауап беретін электрондық ресурстарды қалыптастыратын педагогикалық зерттеулер жүргізуді дамыту қажеттілігі туындайды. Интернет журналистиканы қазақ тілінде оқытуға арналған электрондық ресурстар жасау, сол саланың қазақ тілді терминологиясын анықтау және олардың электрондық ресурстардың мазмұны мен құрылымына әсері тағы бір жеке мәселе болып отыр [2].

Білім алушының интеллектуалдық потенциалын дамытуға септігін тигізетін оқу апаратын іздеу, өңдеу, пайдалану секілді қажетті дағдыларды меңгеру кезінде интернет оқу іс-әрекетінің тиімді құралы болып табылады.

Білім беруде электронды оқыту құралдары жөнінде дидактикалық түсінік екі элементті құрайды:

– электронды оқу материалдары – кестелер, графиктер, сызбалар; транспоранттар, слайдтар; мәтіндік, графикалық, дыбыстық, анимациялық, бейнелік ақпараттар т.б.

– электронды оқу материалдарын ұсыну құралдары: теле-радио сайттары, мультимедиялық, бейнелік, интерактивті сенсорлық тақталар т.б. Оқу материалдарында мұндай құрылғыларды мультимедиялық құралдар болып саналады.

Мультимедиялық технологиялар саласындағы мамандардың пікірінше, бұл саланың дамуын анықтайтын факторлардың бірі – дербес мультимедиялық компьютерден желілік жүйеде жұмыс істейтін мультимедиялық кешендер ортасына өту процесі.

Бүгінгі таңда білім беру қызметінде электронды оқу басылымдарын жобалау және жасау кезінде бір аппараттық-операциялық жүйенің түрлерімен:

– браузер түрі мен типімен;
– байланыс каналының, видеожүйенің, бағдарламаның өнімділігімен;
– перифериялық жабдықтардың болуымен;
– жүйелік компоненттердің (драйвер) болуымен;
– браузер функциясының кеңейту құралдарымен анықталады [3].

Электронды ресурстарды қолданып, жобалық тапсырмаларды орындау оң нәтижелер береді. Жалпы интернет журналистикадағы сапалы электронды ресурстарды тиімді пайдаланудың нәтижесінде:

– кәсіби және зерттеу қызметтерінде ақпараттық құралдар және телекоммуникациялық технологиялар қолдану арқылы білім алушының қарым-қатынасын жоғарылату;

– білім алушының базалық білім жүйесін түрлендіру, оларды келешекте толықтыру және дамыту;

– жұмысты жобалауда керекті жаңа білімнің қажеттілігін сезіну мен тұрақтылығын қамтамасыз ету;

– білім алушылар қызметінің, әсіресе зерттеу жұмыстарын орындауда активтілігін арттыру;

– жобалық тапсырмаларды орындауға мүмкіндік беретін шығармашылық қасиетін дамыту;

– жаңа білім алу мен оларды қолдану аймағында кеңінен пайдалануға тәрбиелеу т.б. қасиеттерді толықтыруға болады.

Сонымен қатар электронды ресурстарды байыту мақсатында интернет басылымдардың саны мен сапасына да көңіл бөлініп, белгілі бір талаптарды қамтамасыз ету қажеттілігі туындап отыр. Мәселен, бүгінде сұранысы жоғары тақырыптарға енген денсаулық сақтау және білім беру, арақатынасы 15% және 14% тең. Халықты әлеуметтік қорғау жайында да шамамен осынша жазылған [4].

Жалпы контент ерекшелігін сипаттайтын тағы бір маңызды көрсеткіш – ол жарияланымдардың үндестілігі.

Оның үш бірдей санаты анықталып отыр:

Позитивті үндестілік;

Сыни үндестілік;

Бейтарап үндестілік.

Жүргізілген талдауларға сәйкес жарияланған мақалалардың жалпы көлемінің 38% сыни реңкті материалдар қатарына жатқызылды. Бейтарап жарияланымның үлесі 31%, жағымды үндестіктегі материал үлесі 29%.

Ары қарай талдау көрсеткендей, баспа газеттерінің сайты интернет-басылымдармен салыстырғанда сыни және жағымды үндестіктегі материалдарды жиі жариялайды. Соның ішінде сыни материалдар үлесі жағымды жарияланымдарға қарағанда басым, 43% – 33%-ға қатынасына тең.

Контент-талдау барысында жарияланымдармен таныса отырып, жазылған пікірлер саны да ескерілді, нәтижесінде тұтынушылардың таңдау ерекшеліктерін анықтауға үлкен мүмкіндік туды.

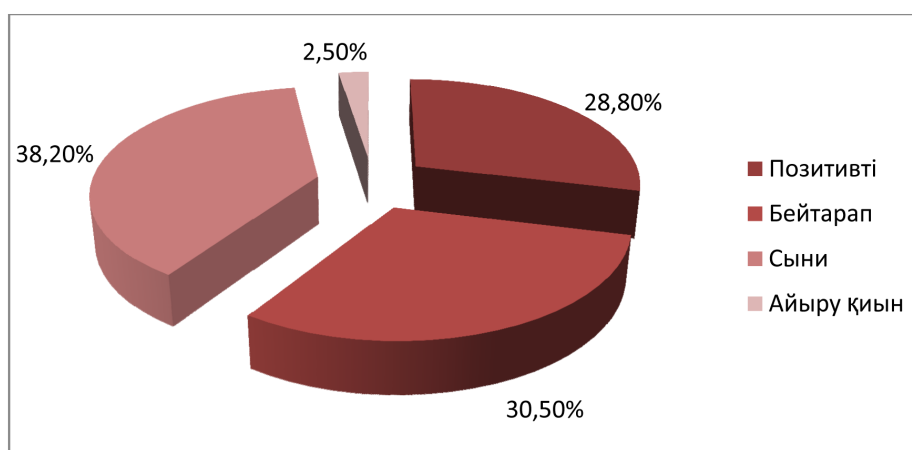
Есептеулерге қарағанда электронды газет беттерінде жарияланған бір материал 690 рет қаралады. Ең жоғарғы қаралу 11833 рет.

Интернет басылымдармен баспа газеттер сайтына қарап шығушылар саны арасында айтарлықтай айырмашылықтар бар. Егер бір

жарияланым бірінші жағдайды орта есеппен 832 рет қаралса, екіншісінде бұл көрсеткіш 2 еседей төмен – 380. Көріп отырғанымыздай, интернет басылымдар сайты тұтынушылар арасында жиі қаралады, оқылады. Сонымен қатар, қазақ тілді қолданушылар, яғни оқырмандар арасында

журналистика жанрының мына түрлері ерекше сұранысқа ие – репортаж, сұхбат, ал ғылыми мақалалар және әдеби шығармаларға сұраныс аздау болып тұр. Қысқа ақпараттық жарияланым түрлері, оқырмандар арасында айтарлықтай жоғары сұранысқа ие.

Сайттың жарияланымдарындағы үндестілік көрсеткіші.

Зерттеу нәтижелеріне сүйене отырып, айтарымыз, қазақ интернет-журналистикасы салыстырмалы түрде дамып келеді. Соңғы 5 жылдықта сайттар, интернет ресурстар саны көбейді. Мәселен, ұлттық тақырыпты қамтитын abai.kz, namyz.kz, jaqsy.kz, turkystan.kz сынды сайттармен қатар ұлттық апталық газеттердің, соның ішінде anatili.kz, jasqazaq.kz, zhasalash.kz, zhasorken.kz, интернет беттерінде электронды нұсқалары пайда болды. Алайда мерзімді басылымдардың сайттарына қарағанда жеке электронды ақпарат құралдары ресурстарынан интерактивтілікті байқауға болады. Мысалы, «Қазақстан» ұлттық телеарнасының сайты kaztrk.kz контентті өзге әлеуметтік желілер арқылы таратып қана қоймай, интернеттің көмегімен аудитория пікірін білуге ұмтылады. Сол секілді, «Хабар» агенттігінің khabar.kz қызметкерлері Twitter әлеуметтік желісінде оқырмандарының жазған-сызғандарын эфирдің жүгіртпе жолынан көрсетіп отыруды дәстүрге айналдыруда. «Қазақ радиосының» Facebook-тағы парақшасы «Сазды сәлем» бағдарламасына құттықтауларды қабылдау мақсатында құрылған дүние. Алайда мультимедиалық сипаты әлі де болса төменгі дәрежеде. Жаңа медиа интерактивтілігі мен технологиялық ерекшеліктерін мейлінше көбірек пайдалануға тырысып жүрген azattyq.org пен baq.kz сайттарын айта аламыз.

Бұдан 5 жыл бұрынғы зерттеу нәтижелері интернетті тек қала тұрғындары жиі пайдаланады дегенді көрсетсе, қазір ауылдық жерлерде де интернетті белсенді пайдаланушылар көп екенін байқап жүрміз. Өңірлік газеттердің мәселен, otugar-tv.kz, akorda.kz жиі жаңалануы жергілікті жерлерде ақпаратты интернет беттерінен алушылардың көбейгендігін айғақтайды. Шет елде медиа құралдары әлдеқайда дамып кеткен, біз тек жыл санап соны аударумен келеміз. Интернет қолданушылар дені жастар болғандықтан қазақ тілді ресурстар ортақ тақырып пен мүддеге құрылған. Мәселен, kerekinfo.kz жұмыс бастылар үшін түрлі мағлұмат алаңы, surak-zhauar.kz мектеп жасындағылар үшін ақпарат алмасу алаңы. Ал ana-bala.kz ана мен бала қарым-қатынасы, бала тәрбиесі жайында ақпарат берер сайт. Айта берсек, жетістіктер де аз емес. Мәселен, қазақ журналистерінің басын қосып отырған kazjur.kz, massaget.kz ресурсы қазақ тілдерінде блог ашуға мүмкіндік береді. Арнайы блог жүргізуге арналған bloktime.kz тұғырнамасы тағы бар.

Қорыта айтқанда, интернет журналистика дегеніміз – өткен нәрсені сызып тастап, жаңа бір дүние бастау, «ойдан ойыншық құрастыру» деген сөз емес. Бұл – жаңару мен өсу, заман көшіне ілесу. Тек сол ғаламтордың, оның әсерінен туындаған БАҚ-тың жаңа формасы – жаңа

медианы өз ой-санамызға лайықтап қолдансақ болғаны. Қазақ баспасөзінде қалыптасқан мектеп пен кәсіби шеберлікті енді интернет-журналистикада да біртіндеп қалыптастыру қажет. Қазірден бастап бұл мәселеге ден

қоймасақ, ертеңгі күні бұл «базарға» айналып кетері сөзсіз. Алдымен, заңнан бастау керек сияқты. Сонда ғана ғаламтор журналистикасы дамып, электронды ресурстарды тиімді қолдана алатын боламыз.

Әдебиеттер

- 1 Есназарова А.А. Білім беру қызметінде электронды оқу басылымдарын пайдалану әдістемесі. – Қызылорда, 2012.
- 2 Клеппэль П. Интернет СМИ: За и Против. <http://www.newspeak.by/content.php?id=1123>
- 3 <http://baq.kz>
- 4 <http://www.ofstrategy.kz/>
- 5 <http://thenews.kz/2013/01/24/1305876.html>
- 6 Сұлтан М. Дәурен Қуат: Кәсіби бәсекелестіктің төмендігі қазақ интернет-журналистикасының дамуына тұсау болуда. <http://baq.kz/kk/news/22252>

References

- 1 A. A. Esnazarova. Methods of use of electronic textbooks in the educational activity. Kyzyl-Orda, 2012.
- 2 Kleppél P. Internet Media: pros and cons. <http://www.newspeak.by/content.php?id=1123>
- 3 <http://baq.kz>
- 4 <http://www.ofstrategy.kz/>
- 5 <http://thenews.kz/2013/01/24/1305876.html>
- 6 Sultan M. Ryan Power: Professional Kazakh low competition is a presentation of the development of online journalism. <http://baq.kz/kk/news/22252>

Барлыбаева С.,
Тлепбергенова А.

**Реализация программы
«Информационный
Казахстан-2020»**

В настоящее время происходит процесс глобализации, дигитализации медийного пространства, развития новых медиа, что повлияло на изменение коммуникационной среды в мире и в Казахстане.

В статье говорится об основных государственных проектах и программах, которые реализовываются в настоящее время в республике. Это программа «Информационный Казахстан-2020», проект по переходу на цифровое вещание к концу 2016 года, «Цифровой Казахстан» и другие.

Ключевые слова: массовая коммуникация, медийная среда, новые медиа, информационные технологии, «Информационный Казахстан-2020».

Barlybayeva S.,
Tlepbergenova A.

**The realization of program
«Information Kazakhstan-2020»**

At present time is the influence the process of globalization, digitalization of media sphere, development of new media to communication changes in the world and Kazakhstan. In this article is about the main government projects and programs, which realize at present time in our Republic. This programs is «Information Kazakhstan», «Digital Kazakhstan» and others.

Key words: mass communication, media sphere, new media, information technologies, «Information Kazakhstan-2020».

Барлыбаева С.,
Тлепбергенова А.

**Ақпараттық «Қазақстан-2020»
бағдарламасының жүзеге
асырылуы**

Мақалада жаңа медианың даму ерекшеліктері және дәстүрлі бұқаралық ақпарат құралдарымен салыстырыла қарастырылады. Әлемдегі жаңа медианың қалыптасуы мен дамуына нақты мысалдар келтіреді. Жаңа медиа дамуы жайлы ғалымдардың теориялық еңбектеріне сүйене отырып, тәжірибемен байланыстырады. Сонымен қатар, мақалада жаңа медиа ұсынған жаңа мүмкіндіктер туралы ақпараттар берілген.

Түйін сөздер: масс медиа, ақпараттық «Қазақстан-2020» бағдарламасы, жаңа медиа.

**РЕАЛИЗАЦИЯ
ПРОГРАММЫ
«ИНФОРМАЦИОННЫЙ
КАЗАХСТАН-2020»**

Во всем мире происходит либерализация и глобализация медиарынков. Одновременно с этими процессами происходит слияние компьютерных, телекоммуникационных и вещательных технологий, т.е. конвергенция. Подобная интеграция приводит к тому, что информационная индустрия расширяется, стирая жесткие границы между секторами традиционных систем массовой коммуникации и создавая новые медиасистемы. Исторически эти сектора развивались отдельно, но в настоящее время, благодаря технологическим новшествам, границы этих секторов размылись, идет активный процесс их интеграции. Процесс интеграции в гораздо большей степени охватывает технологии и системы передачи информации.

Свободный рынок идей в эпоху глобальной информационной инфраструктуры все больше определяется коммерческими целями, которые и диктуют стремление к либерализации. В расширяющемся медиaprостранстве печать, аналоговое радио и телевидение воспринимаются как традиционные СМИ, новые каналы доставки информации и сама информация, основанные на дигитализации (переход на цифровой стандарт), определяются как «новые медиа». Новые медиа воспринимают как каналы цифровой коммуникации, в которых текст, графические и движущиеся изображения, звук представлены в едином «пакете» и которые имеют различные формы производства, распространения, приема и хранения информационного продукта.

Особенностью новых медиа стало изменение характера коммуникации. Потребление новых медиа имеет более индивидуальный персональный характер. Возникли новые структуры межличностной и индивидуальной коммуникации (сотовая, мобильная телефония, видео по требованию и др.). По мнению исследователей, коммуникологов, новая коммуникационная среда будет выглядеть как телевидение, но функционировать будет как Интернет.

Глобальное распространение информации и коммуникации создает возможности для свободного общения на разных уровнях: вертикальном, горизонтальном, сетевом, массовом и индивидуальном. Модели изменения медиасистем в Казахстане и за рубежом становятся похожими, а тенденция глобализации играет в этом процессе не последнюю роль. Использование

новых информационных технологий усиливает процесс конвергенции и ведет к построению глобального информационного общества.

Информационные процессы имеют глобальный характер, но они имеют национальную специфику того государства, в котором они происходят. В Казахстане с обретением суверенитета сформировалась новая система средств массовой коммуникации, развивается новое медийное пространство. И важно здесь учитывать национальную специфику, культурную самобытность общества, специфику телекоммуникационного развития в республике в эру глобализации. Важно понять влияние этого информационного потока на культуру, образование, образ жизни людей.

Государство при создании и решении больших информационных проектов, программ учитывает экономические, политические, технологические условия, влияние этого коммуникационного процесса на культурно-духовное развитие общества.

Электронные средства массовой коммуникации имеют широкий диапазон воздействия на наиболее универсальные средства общественной коммуникации: образование, вероисповедание, досуг, развлечения и др. Данные структуры, в свою очередь, оказывают прямое или косвенное влияние на формирование культурных ценностей. По силе воздействия, по степени влияния на взгляды, убеждения, поведение людей средства массовой информации не имеют себе равных в общественной жизни.

В системе средств массовой коммуникации, включающей традиционные – печать, радио и телевидение (ТВ), сложилась группа «новейших» средств информации. К ним относятся: спутниковое ТВ, кабельное, видео, мобильная телефония, сотовая связь, телетекст, Интернет, волоконно-оптическая связь, ТВ высокой четкости, интерактивное и цифровое вещание, блогосфера, социальные сети. Новейшие медиа изменяют наше мировоззрение, изменяют информационный уровень общества, открывают новые коммуникационные возможности.

Аналитики «Internet Live Stats» представили статистику по числу Интернет-пользователей и проникновению интернета в 201 стране мира. Согласно данным на 1 июля 2016 года, на первом месте по числу пользователей оказался Китай, где доступ к Интернету имеют более 721 миллиона человек (52,2% от всего населения страны). На втором и третьем местах – Индия – более 460 млн. человек (34,8%) и США (более 286 млн. человек (88,5%) [1].

Казахстан по данному показателю занимает 43 место, число Интернет-пользователей в нашей стране достигло 9,9 млн. человек, увеличившись за год на 1,8%. (По другим данным отмечалось 12 млн. пользователей Интернета в республике). Но что же интересует казахстанских пользователей в сети? По данным анализа медиа потребления TNS, Интернет обычно используется для работы с электронной почтой, поиска информации и просмотра новостей. Кроме того, фильмы смотрят 54% пользователей, музыку слушают 43%. Согласно рейтингу «SimilarWeb», наиболее популярные площадки в Казахстане – социальные сети (ВКонтакте, Одноклассники, Facebook), поисковые системы (Google, Яндекс), портал Mail.ru, а также видеохостинг YouTube.

Активными пользователями социальных сетей в Казахстане являются 3,3 миллиона человек, то есть пятая часть населения страны. Такие данные указаны в отчете, подготовленном агентством «Медиа-Систем» с помощью сервиса «Brand Analytics» (Исследование проводилось зимой 2015-2016 года) [2].

По данным Агентства по статистике Республики Казахстан, по итогам 2015 года в Казахстане зафиксировано 31,4 млн. SIM-карт (+8,4% к 2014 году), при населении более 17 млн. человек. Таким образом, уровень проникновения мобильной связи составил 185%. Более 35% (11 млн.) из этих SIM-карт имеют возможность выхода в Интернет [3].

В медиапотреблении Казахстана, в рейтинге популярности СМИ – лидируют: отечественное телевидение и печатные СМИ. В Казахстане чаще, чем в других странах СНГ востребованы зарубежные, российские масс-медиа, особенно ТВ. И также более выражен интерес к международным событиям. Более 60% опрошенных в стране уверяют, что главными источниками получаемой информации являются отечественные СМИ. Как отмечает ОФ «Стратегия», «в целом жители Казахстана продемонстрировали относительно высокий уровень активности в познавательных процессах, это отразилось и на высоком уровне потребления различных медиа. Удовлетворять свой интерес казахстанцы могут с помощью различных современных коммуникационных средств, отдавая предпочтения тем из них, которые более распространены и экономически приемлемы. Приоритет в выборе был отдан казахстанским СМИ, зарубежные, в первую очередь, российские, масс-медиа играют, скорее, дополняющую роль [4].

На встрече 6 сентября 2016 года Президента РК с министром информации и коммуникации РК Дауреном Абаевым – Нурсултан Назарбаев отметил важность проведения эффективной информационной политики для обеспечения безопасности медийного пространства страны. Одной из главных задач является эффективное противостояние различным угрозам в информационном пространстве.

В Казахстане была разработана Государственная программа развития цифрового телерадиовещания в РК на 2008-2015 годы. С 2012 года в Казахстане запущена сеть цифрового эфирного телевидения. Завершение строительства сети цифрового эфирного телевидения намечено к концу 2016 году.

В настоящее время с 2013 года реализуется государственная программа «Информационный Казахстан-2020». Программа направлена на внедрение инфо-коммуникационных технологий во всех сферах экономики. «К 2020 году должно стать увеличение объема телевизионной продукции казахстанского производства до 60% от общего эфирного времени. Число Интернет-сайтов в доменах .kz и .kaz должно увеличиться на 50% по сравнению с 2012 годом. Объем производства ТВ продукции способом размещения заказа среди частных телеканалов на условии софинансирования составит не менее 15 проектов в год, при этом объем переданного государственным телеканалами в аутсорсинг составит 60%. Казахстанские телеканалы станут доступны на территории 110 стран, как отмечал экс-министр Д.Мынбай – а количество СМИ в Интернете составит 95% от их общего количества. К 2020 году количество абонентов национальной спутниковой сети должно достигнуть 1 млн. человек» [5].

В программе «Информационный Казахстан-2020» особый акцент делается на развитие медийного пространства, на производстве казахстанского контента, на повышение уровня удовлетворенности отечественным информационно-культурным продуктом. Данная программа способствует созданию открытой информационной среды для социально-экономического и культурного развития казахстанского общества.

В настоящее время в правительстве идёт работа по разработке новой программы «Цифровой Казахстан», которая создаст новую цифровую платформу, улучшит возможности ведения бизнеса и повысит качество жизни населения. Как отметил министр по инвестициям и разви-

тию РК Асет Исекешев: «Новая политика призвана стать одним из ключевых драйверов страны в нынешней экономической ситуации. Основным приоритетом в рамках программы будет завершение обеспечения полностью доступа к широкополосному Интернету для населения страны» [6].

Акционерное общество АО «Казконтент» было создано в 2009 году в целях формирования национального контента и развития казахстанского сегмента сети Интернет. Проекты Холдинга ориентируются на формирование национального контента на государственном языке, который будет полезен казахстанцам. Один из проектов АО «Казконтент», реализуемый в рамках государственной программы «Информационный Казахстан – 2020» – «Переход печатных СМИ в Интернет». На сегодняшний день из 2213 изданий более 50% отечественных СМИ приняли участие в проекте, а 1200 печатных изданий получили возможность полностью перейти в Интернет или дополниться онлайн-версией.

Вот некоторые из проектов «Казконтент», как отмечает председатель правления АО «Казконтент» Аскар Ахметов [7].

Vnews.kz

Казинформ продолжает быть информационным агентством, став главным информационным рупором страны. Vnews уйдет в другой сегмент – разъясняющих новостей и будет это делать через призму обзоров, интервью, опросов, экспертизы и мультимедийных материалов.

Baq.kz

Baq.kz будет претендовать на звание главного информационного агентства, работающего на государственном языке. Baq.kz – агрегатор с собственными новостями, информационный портал № 1, дающий эксклюзивные новости из регионов с аналитической составляющей и возможностью влияния на широкие круги населения.

Kaztube

Первый национальный видеопортал Kaztube станет самым большим агрегатором и хранилищем всего казахстанского видеоконтента. На Kaztube будет размещен уникальный национальный видеоконтент, в том числе «золотой» медиафонд.

E-History.kz

E-History.kz – формат исторического портала. Сайт будет работать для тех, кто любит историю и хочет знать о ней как можно больше. Весь материал будет представлен в увлекательной научно-познавательной форме. На сайт будет добавлен раздел «Казахстаника»

с уникальным историческим контентом в интерактивном виде.

В настоящее время средства массовой коммуникации влияют на нашу жизнь гораздо сильнее, чем все остальное, отсюда быстро меняющиеся ценностные ориентиры, потребительские запро-

сы. Глобальный информационный процесс сильно повлиял на развитие национальных средств массовой информации. Медийное пространство республики адаптировалось к этому процессу, а государство разработало информационную политику, отвечающую требованиям современного времени.

Литература

- 1 Profit.kz, 25 июля 2016
- 2 Сколько людей «сидят» в соцсетях в Казахстане // Tengrinews.kz, 8 февраля, 2016
- 3 Уровень проникновения мобильной связи в Казахстане составил 185% // Computerworld, 12.04.2016
- 4 <http://www.eurasiamonitor.org/rus/>
- 5 Казинформ, 27 ноября 2012г.
- 6 Ишекенова Б. Количество Интернет-пользователей в Казахстане выросло с 8% до 68% // BNews.kz, 17 февраля 2016.
- 7 Profit.kz, 7 сентября 2016,

References

- 1 Profit.kz, 25 July, 2016
- 2 How many people “site” in social network of Kazakhstan // Tengrinews.kz, 8 февраля, 2016
- 3 Level of spreading of mobile telephone in Kazakhstan is consist 185% // Computerworld, 12.04.2016
- 4 <http://www.eurasiamonitor.org/rus/>
- 5 Казинформ, 27 ноября 2012г.
- 6 Ishekenova B. Number of Internet-users in Kazakhstan increase since 8% until 68% // BNews.kz, February 17, 2016.
- 7 Profit.kz, September 7, 2016

Халықтың кемеліне келіп өркендеп өсуі үшін ең алдымен азаттық пен білім қажет.

Шоқан Уәлиханов

Әлімбаева С.Қ., Мысаева Қ.Н.

**Қазақстан – нәсілдік
кемсітушілікке қарсы
мемлекет**

Біз өмір сүріп отырған ХХІ ғасырда нәсілдік кемсітушілік – әлемнің негізгі мәселесіне айналып отыр. Нәсілдік кемсітушілік дегеніміз – нәсілдік белгілеріне байланысты кемсітушілік. Бүгінгі таңда Қазақстан демократиялық реформаларды жүзеге асыруда Орталық Азия мемлекеттерінің арасында көшбасшылыққа ие мемлекет. Мақала авторлары Қазақстандағы демократизацияландыру бағдарламасын талдайды. Қазақстанның қазіргі ұстанып отырған стратегиясы адам құқы мен еркіндігінің сақталуы, азаматтардың этикалық, діни, басқа да белгілеріне қарамастан нәсілдік кемсітушілікке жол бермейтіні жөнінде бағдарламаның ерекшеліктерін айқын көрсетеді.

Түйін сөздер: нәсілдік кемсітушілік, ғаламдық мәселелер, демократиялық реформалар, демократияландыру, дискриминация.

Alimbekova S.K., Myssayeva K.N.

**Kazakhstan – a country
against racism**

We live in the XXI century where racism – as a global problem of the modern world. Racism – discrimination on grounds of race. Today, Kazakhstan is a leader in the Central Asian region for the implementation of democratic reforms. The authors of the article analyzes the democratization program that performs Kazakhstan, aimed at comprehensive protection of human rights and freedom and to prevent any form of discrimination, regardless of the ethical and religious affiliation.

Key words: racism, global problem, democratic reforms, democratization.

Алімбаева С.Қ., Мысаева Қ.Н.

**Казахстан – страна против
расизма**

Мы живем в ХХІ веке, где расизм является глобальной проблемой современного мира. Расизм – дискриминация по расовому признаку. Сегодня Казахстан является лидером в центральноазиатском регионе по осуществлению демократических реформ. Авторы статьи анализируют программу демократизации, которую осуществляет Казахстан, нацеленную на всестороннее соблюдение прав и свобод личности, недопущение любых форм дискриминации, независимо от этической и религиозной принадлежности граждан.

Ключевые слова: расизм, глобальная проблема, демократические реформы, демократизация.

ҚАЗАҚСТАН – НӘСІЛДІК КЕМСІТУШІЛІКKE ҚАРСЫ МЕМЛЕКЕТ

Қазақстан бүгінде Орталық Азияның жетекші мемлекеті атанып отыр. Ол беделге ие болу – еліміздің БҰҰ, ЕҚЫҰ, ШЫҰ, ТМД, АӨІСШК, ЕурАзЭК, ҰҚШҰ сияқты ұйымдардағы белсенді жұмысының жеңісі. Бұл, әрине, Қазақстанның бірлігі жарасқан ел екендігінің айғағы, яғни мұндай түсініктеме қалыптасқан ел өзінен-өзі нәсілдік кемсітушіліктен ада екендігін дәлелдеп тұр. Бұл әрине ең алдымен бейбіт, ынтымақ, бірлік сияқты ұғымдарға келіп саяды. Өзара төзушілік пен өзара құрмет – біздің қоғамымыздың айырықша белгісі.

Қазақстан Республикасының Конституциясы көпұлтты мемлекетте замандастарымыз бен болашақ ұрпақтың лайықты өмірін қамтамасыз ететін мығым азаматтық әлем мен ұлтаралық келісімнің негізі. Ата заңымыз нәсілдік кемсітушілікке жол бермеудің мықты қамалы. Конституцияда адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғау бұл құқықты жүзеге асыруда ұлтына, тегіне, дініне, нәсіліне қарап ажырату емес жалпыға бірдей қарау сияқты басымдықтар бірінші орында тұр. Бұл Конституцияның бірінші бөлімі толығымен азаматқа, оның құқықтарына, бостандықтары мен міндеттеріне арналғанынан көрінеді. Конституцияда одан кейінгі орынды «Адам және азамат» бөлімі иеленеді. Бұл әрине еліміздің Ата заңынан бастап нәсілдік кемсітушілікке қарсы екендігін айғақтайды.

Қазақстан Республикасының Конституциясында адам, адам өмірі, құқығы мен бостандығы жоғары бағаланады. Конституция мәтінінде ұлт туралы ешқандай түсінік жоқ, тек «халық», «адам», «азамат», «әркім» түрінде кездеседі. Ал Конституцияның 14-бабында «тегіне, әлеуметтік, лауазымдық және мүліктік жағдайына, жынысына, нәсіліне, ұлтына, тіліне, дінге көзқарасына, нанымына, тұрғылықты жеріне байланысты немесе кез келген өзге де жағдайлар бойынша ешкімді ешқандай кемсітуге болмайды» – деп көрсетілген.

Міне, осындай басымдықтар мен мемлекеттік деңгейдегі іс-шаралар нәсілдік кемсітушілікті жойып отыр.

Қазақстанға жасаған сапарында Иоанн Павел II: «Ұлы дала төсіндегі бейбітшілік пен келісім мені таң қалдырып және көпұлтты мемлекетте де тыныштықты сақтауға болатынын дәлелдеп отыр», – деп пікір білдірген.

Ұлттық болмысымыздағы сабырлылық, ұстамдылық сияқты асыл қасиеттер саяси бағытымызда да өзінің үлесін қосып отыр. Бүгінгі заманауи ұғыммен біз Толеранттылық аталатын ұстаным Қазақстанның экономикалық прогресінде де, бейбітшілік өркендеуінде де шешуші рөл атқарды деуге болады. Экономикалық даму да өз кезегінде, елдегі тыныштық пен келісімді қамтамасыз етуге мүмкіндік берді. Мұқтаждық пен қажеттіліктің орынды реттелуі де бейбіт келісімнің айғағы. Бейбіт келісім бар жерде нәсілдік кемсітушілік жол алмақ емес.

Елімізде Нұрсұлтан Назарбаевтың бастамасымен Қазақстанның 2030 жылға дейінгі Даму стратегиясы қабылданғаны белгілі. Іс жүзінде Қазақстан бүкіл посткеңестік кеңістікте бірінші болып стратегиялық жоспарлауға ауысты, бүгінде барша жұрт мойындап отырған ол бастама мемлекеттік реформалаудың ең тиімді тетіктерінің бірі болып табылады.

Қазақстанның 2010 жылы Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымының төрағалығында әлемдегі қауіпсіздік пен орнықтылық арта түсуі үшін аз іс атқарылған жоқ.

Ата заңымыздың «Қазақстан Республикасының халқы мен азаматы» делінген екінші тарауында 1948 жылғы Адам құқықтары жөніндегі Жалпыға бірдей Декларацияның кейбір ережелері бекітілді. Мысалы, 6-бапта Қазақстан Республикасы егемендіктің бірден бір иесі және мемлекеттік биліктің қайнар көзі ретінде барлық ұлттарының азаматтарына тікелей де, сондай-ақ өзі сайлайтын мемлекеттік органдар арқылы да мемлекеттік өкімет билігін жүзеге асыруға кепілдік береді. Қазақстан жалғыз егемендікті жеткізуші, мемлекеттік билікті жүргізуші тек қазақ емес барлық ұлттардың азаматтарына мемлекеттік биліктің өздері сайлайтын мемлекеттік органдар арқылы орындалуына кепілдік береді. Бұл Адам құқықтарының жалпыға бірдей Декларациясының азаматтыққа ие болу құқығы көзделген 15-бабына, мемлекеттік басқаруға азаматтардың қатысу құқығы, мемлекеттік қызметке тең дәрежеде қол жеткізу құқығы көрсетілген 21-бабына сай келеді. Бұл бапта сонымен бірге, діни сеніміне, қоғамдық ұйымдарға тиесілігіне, шығу тегіне қарамастан Қазақстан азаматтарына бірдей құқықтар берілетіндігіне кепілдік берілген. Бұл Адам құқықтарының Жалпыға бірдей Декларациясының 6-бабына (құқық субъектілігін мойындатуға құқық), 18-бабына (ой пікірге, діни сенімге, ар ождан бостандығына құқығы) және т.б. сәйкес келеді. Адам және азамат құқықтары

мен бостандықтарының идеологиялық мазмұны адамзаттың өмір сүруіне құқықтық, моральдық тұрғыдан келумен алмасты. Саяси өзгерістермен қатар құқықтық идеология да өзгере бастады. Онда адамды ең үлкен құндылық ретінде бекіту туралы және бұл әлемдегі барлық сандық және бағалы, моральдық түсініктердің бәрі адаммен байланысты деп тұжырымдалды. Бір сөзбен айтқанда Қазақстан Республикасында Адам құқықтары басты факторға айналды. Адам құқығының зор басымдыққа ие болуы – нәсілдік кемсітушіліктің алдын орайтыны жасырын емес.

Нәсілшілдік

Нәсілшілдік адамның құқығы және міндеті белгілі сипаттар бойынша шектелуі. Нәсілшілдік бұл – бір адамның екінші бір адамды тек оның діні, шыққан елі және терісінің басқа түсте болуына байланысты кемсітіп, қорлап әділетсіз қарауы.

Наурыздың 21-і Халықаралық нәсілдік кемсітушілікті жою үшін күрес күні болып табылады. Бұл күн БҰҰ Бас Ассамблеясының 1966 жылғы қазанның 26-сындағы ХХІ сессиясының шешімі бойынша атап өтіледі. 1960 жылғы осы күні Шарпевиле қаласында (Оңтүстік Африка) ОАР-да африкалықтарды міндетті түрде төлқұжаттандыру мақсатындағы апартеид режимінің заңдарына қарсы наразылық бейбіт шеруін өткізу барысында полицейлер тұрғындарға оқ атып, 69 адам қаза тапқан. 1966 жылы осы күнді жария ете отырып, Бас Ассамблея халықаралық қоғамдастықты нәсілшілдік кемсітушіліктің барлық түрін жою мақсатында екі есе күш жұмылдыруға шақырды. Осы атаулы күнге орай, наурыздың 21-і мен 27-сі аралығында әлемнің әр елдерінде нәсілшілдік пен нәсілдік кемсітушілікке қарсы күресуші халықтармен ынтымақтастық апталығы өтіп тұрады.

БҰҰ Бас Ассамблеясы нәсілшілдікке және нәсілдік кемсітушілікке қарсы күрес жөніндегі іс-қимылдың бірінші онжылдығы бағдарламасы аясында 1979 жылғы наурыздың 21-інен (34/24 қарар) барлық мемлекеттерді нәсілшілдікке және нәсілдік кемсітушілікке қарсы күресуші халықтармен ынтымақтастық апталығын атап өтуге шақырды. Уикипедия мәліметі бойынша, **қазіргі кезеңдегі демократиялық қозғалыстар арасында нәсілдік кемсітушілікті жоюға арналған бағыттар бар.** Яғни, қазіргі уақытта мынандай демократиялық қозғалыстар бар: Халық бұқарасының дүниежүзілік соғысқа қар-

сы күресі. Жаңа экономикалық тәртіп орнату жолындағы қозғалыстар. **Нәсілдік және ұлттық кемсітушілікке қарсы бағытталған қозғалыстар.** Бейбітшілік пен демократия жолындағы күрес. Ғалымдар мен дәрігер, заңгерлердің қозғалысы. Жастар, студенттер, әйелдер қозғалысы. Жер мәселесі және әлеуметтік құқықтарды талап ету жолындағы шаруалар қозғалысы. Қоршаған ортаны сақтау жолындағы түрлі бұқаралық қозғалыстар.

2004 жылғы 20 тамызда БҰҰ-ның Нәсілдік кемсітудің барлық нысандарын жою жөніндегі комитетінің 65 сессиясында «Нәсілдік кемсітудің барлық нысандарын жою туралы халықаралық конвенцияны орындау туралы» Қазақстан Республикасының баяндамасы тыңдалды. Нәтижесінде БҰҰ Комитеті Қазақстанның есебіне оң баға беріп, БҰҰ Комитетінің сарапшылары Қазақстанда әртүрлі этностық топтар мен конфессиялардың бейбіт өмір сүруіне барынша қажетті жағдайлар жасалғанын ерекше ықыласпен атайды. Нәсілдік кемсітуді жою жөніндегі БҰҰ Комитетінің тапсырмалары елімізде жүзеге асырылып жатқандығын жоғарыда аталған айқын істерден көре аламыз.

БҰҰ-ның Нәсілшілдікті жою жөніндегі комитетінің сарапшылары Қазақстандағы адам құқықтары бойынша 2007 жылы жасалған баяндамасында, Қазақстанда түрлі этникалық топтар мен конфессиялардың бейбіт қатар өмір сүрулеріне қажетті жағдай жасалғандығы кездейсоқ атап көрсетілмеген. Ондай стратегиялық реформалар Жапонияның, Қытайдың, Оңтүстік Кореяның бүкіл шаруашылық жүйесін түбегейлі жаңартуға мүмкіндік берді. Ондай жобалардың жетістігі тек ресурстарға және шетелдік мемлекеттер мен инвесторлардың ынтымақтастық ниетіне ғана емес, міндеттердің қаншалықты нақты белгіленуімен, олардың қоғам талаптарына жауап беретіндігімен және соңғылардың оларды қолдауға дайындығымен де байланысты. Олай болмаған жағдайда, ел «реформалар рецепттерін» ұсынатын «түрлі-түсті төңкерістер» орын алатын концептуалдық дағдарыс проблемасымен соқтығысады. Осы нақты және жете жасалған жоспар негізінде Қазақстан қысқа ғана мерзімнің ішінде ең қарқынды дамушы елдердің алғашқы ондығының қатарынан көрінуде.

Қазіргі заман тарихында адам құқығын қорғау мен сыйлау ережесі Екінші дүниежүзілік соғыс аяқталысымен БҰҰ Жарғысына енгізілді. Содан кейін 1948 жылы 10 желтоқсанда «Адам құқығы туралы жалпы Декларацияда» адам құқықтары жайлы мәлімделді. Ол 1966 жылы 16

желтоқсанда қабылданған Адам құқығы туралы Халықаралық Пактілердің мәтініне негіз болды. Бұл құжаттың көлемі мен маңыздылығын атаған В.А. Карташкин «Адам құқығы туралы жалпы Декларациясы» 100-ден астам елдің Конституциясын жасауға үлгі болды дейді. Тек 1975 жылы Хельсинки Қорытынды Актісінде ғана адам құқығын қорғау халықаралық-құқықтық дербес қағидаларының бірі болды, яғни барлық мемлекеттер: а) кез келген мемлекеттің аумағындағы адам құқықтары мен бостандықтарын сыйлауы тиіс; ә) адамның саяси, азаматтық, экономикалық, әлеуметтік құқықтарын қандай да бір кемсітушіліксіз іс жүзінде орындауы тиіс; б) жалпы адам құқықтары мен бостандықтарын сыйлауға атсалысу, адам құқықтары бойынша барлық халықаралық міндеттемелерді орындауы тиіс.

Мемлекеттер арасындағы достық қатынастар және ынтымақтастыққа қатысты халықаралық құқық қағидалары туралы 1970 жылы 24 сәуірде БҰҰ-ның Декларациясында бекітілді. Декларацияда негізгі қағидалар қатарына мыналарды жатқызды: күш қолданбау, дауларды бейбіт жолдармен шешу, ішкі істерге араласпау, ынтымақтастық, ұлттардың өзін-өзі билеу және тең құқықтылығы, егемендік теңдігі, халықаралық құқық бойынша міндеттерді адал орындау. 1975 жылы 1 тамызда Хельсинкиде Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық Кеңесінің Қорытынды Актісінде осылардан басқа үш қағида бекітілді: аумақтық тұтастық, шекаралар мызғымастығы, адам құқығы мен бостандығын құрметтеу. Сонымен қатар, қағидаларға БҰҰ Бас Ассамблеясының арнайы қарарлары арналған. Егер халықаралық құқықтың жалпы мойындалған қағидаларының негізгі қайнар көзі БҰҰ Жарғысы болса, онда халықаралық құқықтың жалпы мойындалған нормаларының бөлінуі 1969 жылы қабылданған Халықаралық шарттар құқығы туралы Вена Конвенциясының 53 бабына негізделуі керек.

Қазақстан 2010 жылы желтоқсанда Нью-Йоркте БҰҰ Штаб пәтерінде адам құқықтары күніне арналған жыл сайынғы іс-шаралар аясында «Адам құқықтарын қорғаушылар кемсітушілікке қарсы күрес жолында» тақырыбындағы пікірсайысқа қатысты. Бұл іс-шара БҰҰ Бас хатшысы Пан Ги Мунның, БҰҰ Бас Ассамблеясының Төрағасы Йозеф Дайстың, сондай-ақ бірқатар елдердің құқық қорғаушыларының қатысуымен өтті, оны БҰҰ-ның Адам құқықтары жөніндегі Жоғарғы комиссар басқармасы ұйымдастырды. Қыркүйекте Киев-

те Елбасының Украинаға сапары барысында Қазақстан Республикасындағы Адам құқықтары жөніндегі уәкіл мен Украина Жоғарғы радасының Адам құқықтары жөніндегі уәкіл арасында ынтымақтастық туралы келісімге қол қойылды, ол оң бағаға ие болды және екі достас елдің адам құқықтарын қамтамасыз ету саласындағы ынтымақтастығын кеңейтуге бағытталды.

2010 жылдың 30 маусымында Астанадағы Бейбітшілік және келісім сарайында ЕҚЫҰ-ның төзімсіздікке, нәсілдік кемсітушілікке қарсы күрес – діндер және сенім бостандығы үшін күрес конференциясы өтті.

Төзімділік пен кемсітушілікке қарсылық тақырыбы бойынша жоғары деңгейдегі конференциясы аясында ЕҚЫҰ-ның Іс басындағы төрағасының төзімділік мәселесі жөніндегі 3 жеке өкілінің қатысуымен баспасөз конференциясы өтті. Олар ЕҚЫҰ-ның Іс басындағы төрағасының төзімсіздікке және мұсылмандарды кемсітушілікке қарсы күрес жөніндегі жеке өкілі Әділ Ахметов, антисемитизмге қарсы күрес жөніндегі жеке өкілі Эндрю Бейкер және аталған ұйымның Іс басындағы төрағасының нәсілдік алалаушылыққа, ксенофобияға және кемсітушілікке, оның ішінде христиан және өзге де діни сенім өкілдеріне қатысты төзімсіздік пен кемсітушілікке қарсы күрес жөніндегі жеке өкілі Марио Мауро. Бас қосу кезінде оған қатысушылар бұл конференцияның Қазақстанның беделді ұйым ЕҚЫҰ-ға төрағалық етуіне байланысты ұйымдастырылған ауқымды шара екендігін, сол себепті мұндай шаралар бұдан да айрықша маңызға ие бастамаларға сеп болатындығын атады.

БҰҰ-ның Іс басындағы төрағасының төзімсіздікке және мұсылмандарды кемсітуге қарсы күрес жөніндегі жеке өкілі, Сенат депутаты Әділ Ахметов ЕҚЫҰ-ның Төзімділік пен кемсітушілікке қарсылық тақырыбы бойынша жоғары деңгейдегі конференциясының ашылу салтанатында Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың үстіміздегі жылы ЕҚЫҰ Саммитін Астанада өткізудің маңыздылығын ерекше атап өткенін тілге тиек етті. “Бұл беделді ұйымның Саммиті ең соңғы рет 1999 жылы Ыстамбұлда ұйымдастырылған болатын. Сол уақыттан бері шешілуі кезек күттірмейтін өзекті мәселелер қордаланып қалды. Мәселен, Ауғанстан және Қырғызстандағы жағдайлар. Мен ЕҚЫҰ Парламенттік Ассамблеясының Іс басындағы төрағасының жеке өкілі ретінде биыл Қырғызстанда 3 рет болдым. Менің көз жеткізгенім – бұл елдегі жағдай әлі де тұрақсыз күйде тұр. Уақыт күттірмей шешетін

мәселелер жеткілікті. Сол себепті бұл елдің бүгінгі үкіметіне өз халқының сенімінен шығуы үшін көп тер төгуге тура келеді”, деді Ә. Ахметов. Ол сондай-ақ конференцияда сөз алған азаматтардың барлығы дерлік аталған Саммиттің өтуін құп көріп, қолдау танытқандарын жеткізді. Сенат депутаты өз кезегінде Еуропадағы мұсылмандардың жай-күйіне қатысты біраз құнды мәліметтерді ортаға салды. Оның айтуынша, бүгінде Еуропадағы мұсылмандардың саны 38 млн.-ға жеткен. Жыл сайын Еуропа елдеріне 1 млн. шамасында мұсылмандар келеді екен. Ал 50 жылдан кейін мұсылмандар Еуропаның 20 пайызға жуығын құрайтын көрінеді. “Сол себепті, көп мәдениетті қоғамға әзірге балама жоқ. Мұндай қоғам барлық жерде бар. Мәселен, біздің елімізде 46 діни конфессия бар. 130-ға тарта этнос өкілдері бір шаңырақ астында өмір сүруде. Бұл өте нәзік мәселе. Сондықтан оған аса сақтықпен қарауымыз қажет.

“ЕҚЫҰ өңіріндегі кез келген формадағы кемсітушілік пен төзімсіздікке қасқая қарсы тұруымыз қажет. Себебі, нәсілдік алалаушылыққа, төзімсіздікке, кемсітушілікке қарсы күрес – ол ең алдымен діндер бостандығы мен сенім бостандығы үшін күрес”, – деді Марио Мауро өз сөзінде. ЕҚЫҰ-ның Іс басындағы төрағасының төзімсіздікке және мұсылмандарды кемсітушілікке қарсы күрес жөніндегі жеке өкілі Әділ Ахметов, антисемитизмге қарсы күрес жөніндегі жеке өкілі Эндрю Бейкер және аталған ұйымның Іс басындағы төрағасының нәсілдік алалаушылыққа, ксенофобияға және кемсітушілікке, оның ішінде христиан және өзге де діни сенім өкілдеріне қатысты төзімсіздік пен кемсітушілікке қарсы күрес жөніндегі жеке өкілі Марио Мауро. «Төзімділік және нәсілдік кемсітушілікке төзбеу» атты жоғары деңгейдегі халықаралық конференция Қазақстан дипломатиясының бүгінгі мен болашағы жайында Қазақстан Республикасының Мемлекеттік хатшысы – Сыртқы істер министрі Қанат Саудабаев ой толғады. «Ел мен ел, мемлекет пен мемлекет арасындағы көршілік, саяси, экономикалық, халықаралық, дипломатиялық қарым-қатынастар қазіргі таңда аса маңызды. Өйткені, қазіргі жаһандану жағдайында қандай мемлекет болса да бөлек, оқшау өмір сүре алмайды» – деп атады. Саны екі жүзден асатын мемлекеттер арасындағы жаһандық бәсекелестікте өз елінің мүддесін табанды әрі дәйекті түрде талап етумен қатар, оларды өркениетті қоғамдастықтың мүдделерімен ұтымды үйлестіре алатын, қазіргі халықаралық қатынастар ағымы мен болашағын

дұрыс түсінетін саясаткер ғана әлемдік биіктіктен көріне алады. Қазақстанның бағына біткен осындай саясаткер – Президентіміз Нұрсұлтан Назарбаев деп атады. Егемен Қазақстанның іргетасын қалап, саяси басшылығына келген сәтінен бастап Нұрсұлтан Әбішұлы еліміз үшін нарықтық экономика және демократиялық қоғам құру жолын дұрыс таңдап, өркениетті қауымдастыққа қосылудың өршіл мақсатын қойды. Ішкі тұрақтылықты, ұлтаралық және қоғамдық татулықты сақтай отырып, халықтың болашаққа деген үміті мен ұмтылысын жандандыруы ұлттық жаңғыруымызға қажетті алғышарттар жасады. Қоғамның әр саласында жасаған батыл да жемісті реформалары Қазақстанды өңірдің ең дамыған мемлекеті, дүниежүзілік қауымдастықтың беделді мүшесі деңгейіне жеткізді. Президент Н. Назарбаев негізін қалаған сыртқы саясат теңгермелілік пен прагматизм қағидаттарына сүйеніп, іргелес елдермен тарихи қалыптасқан тату көршілестік пен достықты одан сайын бекітті, ішкі реформаларға қажетті қолайлы сыртқы жағдайларды қамтамасыз етті. Өрі заманымыздың ең ықпалды алыс-жақын мемлекеттерімен терезе теңестіре отырып, өзара тиімді қатынастар құруға мүмкіндікке қол жеткізді.

XXI ғасыр басында Жаңа Тәуелсіз Мемлекеттердің мемлекеттілігі даусыз факт ретінде

болды, сондықтан бұл мемлекеттер үшін Адам құқықтары туралы Халықаралық Билльде көрсетілген адам құқықтарын толық жүзеге асыру мәселесі туды. Адам құқықтары туралы Халықаралық Билльге бес құжат жатады: Адам құқығы туралы Жалпы Декларациясы (1948 жылы 10 желтоқсанда Бас Ассамблеяның 217А (III) қарарымен қабылданып жарияланған); Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы Халықаралық Пакт (1966 жылы 16 желтоқсанда Бас Ассамблея 2200 А(III) қарарымен қабылданып, қол қою мен ратификациялауға, қосылуға ашылған); Азаматтық және саяси құқықтар туралы Халықаралық Пакт және оған Факультативті Хаттама (1966 жылы 16 желтоқсанда Бас Ассамблея 2200 А (XXI) қарарымен қабылданып, қол қою мен ратификациялауға, қосылуға ашылған); Азаматтық және саяси құқықтар туралы Халықаралық Пактіге өлім жазасын алып тастауға бағытталған Екінші Факультативті Хаттама (1989 жылы 15 желтоқсанда 82 пленарлық отырыста қабылданған).

Егер мемлекет осы барлық халықаралық құжаттарды ресми мақұлдап, ұлттық заңнамаларды осыларға сәйкестендірсе ғана адам құқықтары туралы билль тиімді жұмыс істейтін болады. Содан келіп нәсілдік кемсітушіліктен де толықтай құтыла алады.

Әдебиеттер

- 1 Гумилев Л.Н. Этносфера. История людей и история природы. – М.: Экспрос, 1993. – 544 с.
- 2 Гуль А.К. Соотношение международного и внутригосударственного права в практике стран Ближнего Востока (на примере Ливана, Сирии и Израиля): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1988. – 16 с.
- 3 Правовая система социализма: в 2-х кн. / редкол.: В.Н. Кудрявцев и др.; Ин-т гос-ва и права АН СССР. – М.: Юрид. лит., 1986. – Т.2. – 326 с.
- 4 Толковый словарь русского языка конца XX века. Языковые изменения / под ред. Г.Н. Складерской. РАН, Институт лингвистических исследований. – СПб.: Изд-во «Фолио-Пресс», 1998. – 702 с.
- 5 Токаева А. Не имей сто рублей, а имей сто друзей, или Во сколько республике обходится членство в международных организациях//Экспресс К. – 2003, 6 июня.
- 6 Какой это труд – выпускать газету!//Юридическая газета. – 2003, 25 июня.
- 7 Вступительное слово Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева на открытии Евразийского экономического саммита//Казахстанская правда. – 2000, 27 апреля.
- 8 Саидов А.Х. Сравнительное правоведение (Основные правовые системы современности): учебник / под ред. В.А.Туманова. – М., 2000. – 448 с.
- 9 Деев Н.Н. Государственность и этнополитическое развитие // Политические проблемы теории государства. – М., 1993. – 96 с.
- 10 Рубанов А.А. Теоретические основы международного взаимодействия национальных правовых систем. – М.: Наука, 1984. – 159 с.
- 11 Блищенко И.П. Международное и внутригосударственное право. – М.: Госюриздат, 1960. – 239 с.
- 12 Сарсембаев М.А. Международное право: учебник, 3-е издание. – Алматы: Данекер, 2001. – 344 с.
- 13 Назарбаев Н.А. Без подлинного конституционализма нет открытого цивилизованного общества//Толковый словарь Конституции Республики Казахстан. – Алматы: Жеты Жаргы, 1996 – 366 с.

References

- 1 Gumilev L.N. Jetnosfera. Istorija ljudej i istorija prirody. – M.: Jekopros, 1993. – 544 s.
- 2 Gul' A.K. Sootnoshenie mezhdunarodnogo i vnutrigosudarstvennogo prava v praktike stran Blizhnego Vostoka (na primere Livana, Sirii i Izrailja): Avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk. – M., 1988. – 16 s.
- 3 Pravovaja sistema socializma: v 2-h kn. redkol.: V.N. Kudrjavcev i dr.; In-t gos-va i prava AN SSSR. – M.: Jurid. lit., 1986. – T.2. – 326 s.
- 4 Tolkovyj slovar' ruskogo jazyka konca HH veka. Jazykovye izmenenija / pod red. G.N. Skljarevskoj. RAN, Institut lingvističeskikh issledovanij. – Spb.: Izd-vo «Folio-Press», 1998. – 702 s.
- 5 Tokaeva A. Ne imej sto rublej, a imej sto družej, ili Vo skol'ko respublike obhoditsja členstvo v mezhdunarodnyh organizacijah//Jekspress K. – 2003, 6 ijunja.
- 6 Kakoj jeto trud – vypuskat' gazetu!//Juridicheskaja gazeta. – 2003, 25 ijunja.
- 7 Vstupitel'noe slovo Prezidenta Respubliki Kazahstan N.A. Nazarbaeva na otkrytii Evrazijskogo jekonomičeskogo sammita//Kazahstanskaja pravda. – 2000, 27 aprelja.
- 8 Saidov A.H. Sravnitel'noe pravovedenie (Osnovnye pravovye sistemy sovremennosti): uchebnik / pod red. V.A.Tumanova. – M., 2000. – 448 s.
- 9 Deev N.N. Gosudarstvennost' i jetnopolitičeskoe razvitie // Politicheskie problemy teorii gosudarstva. – M., 1993. – 96 s.
- 10 Rubanov A.A. Teoreticheskie osnovy mezhdunarodnogo vzaimodejstvija nacional'nyh pravovyh sistem. – M.: Nauka, 1984. – 159 s.
- 11 Blishhenko I.P. Mezhdunarodnoe i vnutrigosudarstvennoe pravo. – M.: Gosjurizdat, 1960. – 239 s.
- 12 Sarsembaev M.A. Mezhdunarodnoe pravo: uchebnik, 3-e izdanie. – Almaty: Daneker, 2001. – 344 s.
- 13 Nazarbaev N.A. Bez podlinnogo konstitucionalizma net otkrytogo civilizovannogo obshhestva//Tolkovyj slovar' Konstitucii Respubliki Kazahstan. – Almaty: Zhety Zhargy, 1996 – 366 s.

Правдивость речи хороша и гладкость,
Но как прекрасна слов правдивых краткость.

А. Навои

Дудинова Е.И.,
Мухамадиева Л.И.

Аспекты влияния новых технологий на образовательные процессы: опыт факультета журналистики КазНУ имени аль-Фараби

Цифровые технологии значительно меняют структуру и качество образования в Казахстане. Авторы исследования исходят из того, что процесс обучения в рамках использования цифровых технологий модернизируется по трем направлениям: формальные (организационные) процессы; содержательный аспект передачи знаний в системе преподаватель-студент и ментальный концепт, содержащий цифровую грамотность и бекграунд самого студента. В качестве базового компонента и примера цифрового образования студентов КазНУ авторы исследования изучили организационные, содержательные и ментальные концепты реформирования учебного процесса на факультете журналистики КазНУ.

Ключевые слова: цифровая революция, цифровые технологии, студенчество, цифровизация, Интернет, образование, журналистика, коммуникации.

Dudinova E.I.,
Mukhamadiyeva L.I.

Aspects of influence of new technologies on educational processes: experience of faculty of the journalism of al-FarabiKazakh National University

Digital technologies considerably change structure and quality of education in Kazakhstan. Authors of a research recognize that process of training within use of digital technologies is modernized in three directions: formal (organizational) processes; substantial aspect of transfer of knowledge in system the teacher student and the mental concept; containing digital literacy and a background of the student. As a basic component and an example of digital education of students of al-FarabiKazakh National University authors of a research studied organizational, substantial and mental concepts of reforming of educational process within education digitalization.

Key words: digital revolution, digital technologies, students, digitalization, corpus of text, Internet, education, journalism, communications.

Дудинова Е.И.,
Мухамадиева Л.И.

Заманауи технологиялардың білім беру жүйесіне тигізетін әсері: әл-Фараби атындағы ҚазҰУ журналистика факультетінің тәжірибесінен

Заманауи санды технологиялардың Қазақстанның білім беру саласында қолданыла бастауы жүйенің сапалық және құрылымдық жағына бірқатар өзгерістер енгізді. Зерттеу авторлары санды технологияларды қолданып оқыту барысында оқу үдерісінің үш бағыттағы дамуын: ұйымдастыру үдерісі; оқытушы-студент жүйесі бойынша мазмұнды білім беру және студенттің санды технологияларды игерген білімі мен жеке студенттің бекграундық шамасын негізге алған. ҚазҰУ-дың студенттеріне санды технологиялар негізінде білім беруде базалық компонент ретінде авторлар оқу үдерісін ұйымдастырудың мазмұнды және ментальді концептілерін зерттеген.

Түйін сөздер: санды революция, санды технологиялар, студенттік, санға айналдыру, мәтін корпусы, интернет, білім беру, журналистика, коммуникациялар.

**АСПЕКТЫ ВЛИЯНИЯ
НОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ
НА ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ
ПРОЦЕССЫ: ОПЫТ
ФАКУЛЬТЕТА
ЖУРНАЛИСТИКИ
КАЗНУ ИМЕНИ
АЛЬ-ФАРАБИ**

Сегодня становится актуальным изучение факторов воздействия цифровой революции на образование в Казахстане, формирование новой информационной культуры и систему интеллектуальных способностей студенчества.

Цифровые технологии значительно меняют структуру и качество образования в Казахстане. Процесс обучения в рамках использования цифровых технологий модернизируется по трем направлениям: формальные (организационные) процессы; содержательный аспект передачи знаний в системе преподаватель-студент и ментальный концепт, содержащий цифровую грамотность и бекграунд самого студента.

За период постсоветского развития Казахстан значительно продвинулся в информационной сфере. За последние пять лет количество интернет-пользователей выросло почти вдвое. Сегодня каждый второй житель Казахстана получает через интернет информацию, общается, работает. В 2017 году финиширует 1 этап государственной программы «Информационный Казахстан – 2020», выдвигающей нашу страну на передовые рубежи информационных рейтингов. Это очень важный шаг, отвечающий стратегическим стремлениям государства, стимулирующий социально-экономическое и культурное развитие общества и отечественного информационного пространства. Сегодня планируются или уже созданы условия для стопроцентной доступности информационно-коммуникационной инфраструктуры в каждом казахстанском доме; три четверти наших соотечественников станут пользователями сети Интернет к 2010 году; все, без исключения, научно-образовательные учреждения подключаются к единой национальной научно-образовательной сети и многое другое.

Мы видим, как активно интернет входит в нашу жизнь, завоевывая все новые сердца. Это, несомненно, сказывается на системе, методах и процессе обучения студентов, представляющих собой новую генерацию казахстанцев, включающих информационные технологии и потоки в процесс образования. Актуализируются исследования уровней воздействия информации на процесс получения и усвоения знаний, а также изучение возможных последствий этого воздействия для обучающихся.

Изменения, происходящие в современном обществе, вследствие бурного развития цифровых технологий активно обсуждаются их пользователями и представителями различных профессиональных сообществ.

Этому вопросу был посвящен специальный выпуск журнала «Психология Интернета» [1], выступление Кена Робинсона на TED (<https://newtonew.com/overview/ken-robinson-pora-menjatsistemu-obrazovanija>), монографии [2–7]). Эти процессы также изучаются в динамике и сравнении многими организациями (см., например, проекты ФОМ [8], ЮНИСЕФ [9], Института Горшенина [10], доклады ООН, ИТУ и ОЭСД [11–14]), проект МГУ – Университет Хельсинки «Russian Media 2007: Competition and Convergence» [15], научные исследования ученых КазНУ имени аль-Фараби [16].

Специальность журналистика, в этой связи, характеризуется перманентной сопряженностью с информационными потоками. Сегодня студенты-журналисты перестали быть слушателями в аудиториях. Они превратились в субъекты медиасферы: блогеров, модераторов социальных сетей. По данным авторов исследования, треть студентов старших курсов факультета журналистики ведут собственные блоги, имеют 150 и более подписчиков.

Основная часть

Для начала определимся с основными понятиями, используемыми в данном исследовании. Digital Revolution, начавшаяся в 1980-х и продолжающаяся до настоящего времени, определяют, как стремительный и массовый переход от аналогового к цифровому способу обработки, хранения и передачи данных [17].

Особенно интересно изучать корреспондирование (пересечение) концептов цифровой революции и студенчества, так как обучающаяся молодежь это наиболее активная и мобильная социальная группа, основным условием существования которой является организованная по определенной программе подготовка к выполнению высокой профессиональной и социальной роли в материальном и духовном производстве [18]. Как одна из самых динамичных частей общества, студенчество быстро реагирует на малейшие изменения в его структуре, политические и экономические трансформации, улавливает новые технологические, культурные, образовательные тенденции. И самое важное, студенчество – мощное объединение молодых

людей с определенными социально значимыми устремлениями и задачами, обладающих более высокой степенью психологической и поведенческой свободы, нежели представители старшего поколения.

Цифровая революция в нашей стране сегодня характеризуется некоторой транзитивностью, набирает обороты, переводя средства массовой информации в глобализированный сегмент коммуникации. Казахская журналистика становится частью мировой коммуникации. Соответственно, студенты журфака уже не обычные ученики, а носители собственных матриц знаний об окружающем мире, транслируемых ими в собственных блогах, страницах социальных сетей и тому подобное. Таким образом, преподаватели журналистики и медиатренеры работают уже не с объектами обучающей коммуникации, а с субъектами информационной среды, модераторами, лидерами мнений.

Это повышает требования к профессорам, обязывает не просто передавать знания, но синтезировать новые формы раскрытия природных и социальных процессов, способствующих развитию у студентов критического мышления, творческого осознания и восприятия ценностей коллективного сотрудничества, терпимости к другому мнению, глубокому пониманию мировых процессов и перспектив.

Эмпирическая база исследования

В качестве базового компонента и примера цифрового образования студентов КазНУ авторы исследования изучили формальные, организационные признаки учебного процесса. Сюда относят: уникальную Интранет-систему «Универ», электронную библиотеку, цифровизацию университетского кампуса.

Система Универ в КазНУ стартовала около пяти лет назад и представляет собой локальную информационную сеть КазНУ, которая обеспечивает высокий уровень автоматизации управления учебным процессом, активизирует инициативу студентов и их прямую заинтересованность в результатах обучения. Кроме того, данная технология обеспечивает ежедневный и хорошо защищенный контроль над действиями каждого преподавателя и студента. Он-лайн журнал в системе «Универ» КазНУ, заполняемый преподавателями постоянно в течение академического периода, существенно упрощает регистрирующие и контрольные процедуры. Регистрация обучающегося на изучение учебных дисциплин предстоящего

учебного года проводится в системе «Универ» (<http://univer.kaznu.kz>) КазНУ им. аль-Фараби при методической и консультативной помощи кафедр, деканатов, эдвайзеров и Офиса регистратора в онлайн режиме.

Инtranет система КазНУ позволяет студентам отслеживать свои баллы, выбирать курсы и преподавателей. В ней же происходит онлайн общение студентов с педагогами, размещаются задания, новейшая литература, онлайн лекции. При таком подходе исключается и минимизируется человеческий фактор при определении штатов и педагогической нагрузки, так как они формируются посредством указаний студентов, а не симпатий администрации факультетов. Доступность и прозрачность Инtranет-системы создает совершенно новый уровень защиты от коррупции.

На первом этапе такое нововведение казалось чужеродным и неудобным, но с каждым годом доверие к системе растет.

В рамках исследования были изучены студенческие предпочтения за последние три года по следующим параметрам/замерам:

- доступ к системе Универ и удобство интерфейса. Легко/удобно/ трудно/ неудобно;
- качество контента дисциплин и наполняемость УМКД высокое, низкое/полное частичное;
- уровень полезности – высокий/ низкий;
- перспектива отказа от системы Универ. Согласен/не согласен;
- качество и доступ интернета для студенчества на территории кампуса – высокое/низкое.

Было опрошено более 80 студентов факультета журналистики. Фокус-группы по годам: 2014 – 25 человек; 2015 – 28; 2016 год – 27. Результаты исследования показали, что каждый год увеличивается число студентов, активно пользующихся системой Универ. Желание использовать ее возможности в образовательном процессе также растет. Однако вызывает тревогу низкое качество доступа к интернету для студенчества. Что, безусловно, сказывается на процессе обучения и самообразования.

Надо отметить, что, отвечая на последний вопрос, студенты, возможно, имели в виду доступ к интернету через индивидуальные гаджеты. Так как весь парк компьютеров в университете, включая компьютерные классы, аудитории, офисы преподавателей и библиотеку, подключен к кабельной сети интернет.

Важной частью любого образовательного процесса является доступ к учебной литерату-

ре. Научная библиотека КазНУ имеет электронный каталог, который ведется с 1992 года и представлен в Интернете, базы данных текстовой информации и автоматизированную библиографическую картотеку научных трудов профессорско-преподавательского состава университета. С 1999 года Научная библиотека создает копии электронных учебников, выпущено более 140 учебников. Труды ученых университета Научная библиотека представляет в Интернете. Информация о библиотеке в Интернете на сайте: <http://lib.kaznu.kz>

Таким образом, цифровизация КазНУ активно развивается. В рамках данного исследования трудно разьяснить все составляющие цифровой революции в КазНУ. Сюда, несомненно, входят Роботоцентр, Студенческий бизнес-инкубатор (инфраструктурная площадка для создания и развития инновационных проектов), интерактивные классы, Globall-класс, интернет-кафе, Керемет (Центр обслуживания студентов), Телерадиокомплекс КазНУ, Издательство КазНУ «Казак Университеті» и т.д.

Переходя ко второй части исследования – содержательный аспект передачи знаний в системе преподаватель-студент, авторы исходят из того, что влияние цифровых технологий может в разной степени сказываться на образовании студентов естественных и гуманитарных направлений. В этой связи, мы сосредоточимся на изучении аспектов обучения студентов факультета журналистики.

Данная специальность привлекает социально-активных людей, обладающих навыками организации и проведения социальных коммуникаций. Их сотрудничество с преподавателем строится на интерактивной платформе.

С целью выявления основных коммуникационных аспектов, авторы статьи на протяжении ряда лет, используя методы наблюдения, сравнительного анализа, различных форм анкетирования, анализировали реакции и отношение студенчества к цифровым технологиям.

Исследование проводилось в течение трех лет, с 2014-2016 гг. Студенты отвечали на следующие вопросы:

Какой формат лекций предпочтителен: классический или инновационный?

Лекция должна быть полезной или интересной (занимательной)?

Должен ли преподаватель научить думать или просто знать нужный объем материала?

Должен ли преподаватель быть грамотным специалистом или талантливым лектором?

Нужны ли в традиционной лекции цифровые технологии?

Как Вы относитесь к он-лайн (видео) лекциям?

Было опрошено более 65 студентов и магистрантов факультета журналистики. Фокус-группы по годам: 2014 – 15 человек; 2015 – 25; 2016 год – 25.

По результатам исследования стоит отметить, что студенты-журналисты вне зависимости от года опроса предпочитают передовые методы обучения, грамотных специалистов, способных в интересной и доступной форме донести новое знание и свой практический опыт, которые легко можно преобразовать в навыки выбранной профессии. Однако популярность онлайн-лекций растет медленно и оставляет приоритет за «живой» формой межличностного общения. Можно предположить, что причиной является небольшой опыт КазНУ в этом направлении.

Переходя к изучению ментального концепта образования журналистов, содержащего цифровую грамотность и бекграунд самого обучающегося, необходимо признать, что современные студенты факультета журналистики – продукты цифровой революции. Они не представляют себе процесс обучения без интернет-ресурсов и гаджетов. За последние годы, по данным исследований авторов статьи, уровень обладания digital-инструментарием среди студенчества вырос в десять раз.

Авторы исходят из того, что ментальный концепт включает в себя: базовые знания и предыдущий опыт студента; его представления о мире; ожидания от университета и профессоров; видение будущей профессии; систему ценностных приоритетов, образ мышления и чувств. Другими словами, это понимание студентом своих возможностей и устремлений в приобретении навыков и умений с образовательной целью, и на основе ценностных ориентиров.

Проведенное исследование показало, что компьютерные технологии напрямую влияют на качество образования: уровень усвоения, степень закрепления в памяти и возможность применения знания, перерастания в навыки и др. Исследование ряда параметров и индексов сознательного освоения учебного материала показало почти равное стремление студентов к печатным источникам, наряду с электронными.

Конкуренция печатных и электронных СМИ также достигла своего апогея. Печатные изда-

ния, проигрывая электронным в оперативности и доступности, тем не менее, держат планку интеллектуальных и надежных источников информации. Читают печатные СМИ – 25%; Только интернет-версии /мобильные приложения/ – 75%. И это несколько удивительно, так как по данным Министерства информации и коммуникации РК на 1 июля 2016 года из всех СМИ (2763) – 11% составляют электронные. То есть почти одна десятая часть. И именно эта часть популярна среди молодежи в большей степени.

Отмечается также расхождение в понимании ценности печатных изданий студентами и преподавателями. Последние настаивают на необходимости прочтения оригинальных текстов, в то время, как студенты стремятся к сокращенным вариантам и резюме художественных или научных текстов.

По вопросам воздействия digital на ментальность молодежи существуют разные точки зрения. Некоторые считают данный процесс губительным для интеллектуального потенциала нации. Другие же видят в нем возможности глобального информационного обмена и соответственно роста уровня свободы.

Авторы склонны считать, что цифровые технологии при профессиональном подходе способны обогатить образовательный процесс, расширить мультимедийную составляющую, усилить адаптационную функцию образования, подготовить студентов к новым вызовам профессии.

Выводы

Основные итоги исследования вкратце таковы: степень готовности КазНУ имени аль-Фараба к digital-революции – высокая. Необходимость использования digital-инструментария признается и студентами, и преподавателями. Есть фактор отставания преподавателей от digital-запросов студентов. Студентам гуманитарных специальностей не хватает инженерного мышления. Меняется формат отношений преподаватель-студент: от патронажа к сотрудничеству. Преподаватели университетов более не обладают монополией на знания, поскольку цифровые технологии уравнивают возможности преподавателей и студентов в поиске инновационных знаний. Преподаватель журналистики должен уметь не готовить лидеров мнений, а работать с ними уже на начальной стадии обучения в вузе.

Литература

- 1 Психология. Журнал Высшей школы экономики. – Т.8, № 4. – 2011.
- 2 Артюхин В. В. Реальность 2.0b. Современная история информационного общества. – М., 2011. – 432 с.
- 3 Горошко Е. И. Информационно-коммуникативное общество в гендерном измерении: монография. – Харьков: ФЛП Либушкина Л.М., 2009. – 816 с.
- 4 Драйден Г., Вос Д. Революция в обучении. Научить мир учиться по-новому. – М.: ПАРВИНЭ, 2003. – 672 с.
- 5 Berger A. A. Seeing Is Believing. An Introduction to Visual Communication. – 3rd ed. McGraw Hill. Higher Education, 2008. – 262 p.
- 6 Katz J. E., Rice R. E. Social Consequences of Internet Use. The MIT Press, 2002. – 460 p.
- 7 Palfrey J., Gasser U. Born Digital: Understanding the First Generation of Digital Natives. – NY, 2008. – 381 p.
- 8 Поколение-XXI. Проект ФОМ. URL: <http://bd.fom.ru/map/pokolenie21> (дата обращения 15.07.2011). Поколение Рунет: поисковое исследование российского цифрового пространства / Геррит Бежер, Присцилла Коункоу Ховеяда, Акшай Синха. ЮНИСЕФ, 2011. URL: <http://www.unicef.ru/doc/doc.asp?obj=84797> (дата обращения 15.01.2012).
- 9 Студенты – образ будущего. Международное исследование. Институт Горшенина. Киев, Украина, 2011. URL: <http://institute.gorshenin.ua/media/uploads/086/47/dba87ea76027.pdf> (дата обращения 15.01.2012)
- 10 Перспективы коммуникации 2011 (OECD Communications Outlook 2011). URL: http://www.oecd-berlin.de/newsletter/downloads/Communications_RUS.pdf (дата обращения 15.08.2011).
- 11 Information Economy Report 2011. ICTs as an Enabler for Private Sector Development. http://www.unctad.org/en/docs/ier2011_en.pdf (дата обращения 15.01.2012).
- 12 Measuring the Information Society 2011 URL: <http://www.itu.int/ITU-D/ict/publications/idi/2011/index.html> (дата обращения 15.01.2012). OECD Communications Outlook 2011. URL: <http://www.oecd.org/sti/telecom/outlook> (дата обращения 15.01.2012).
- 13 Anikina M. The Youth Audience in Russia: Between New and Traditional Media. // Perspectives on the Media in Russia: “Western” Interest and Russian Developments. Aleksanteri Series, 4/2009. E. Vartanova, H. Nieminen & M.-M.Salminen (Eds). Finland: Gummerus Printing, 2009. – p.243–255.
- 14 Вестник КазНУ, серия журналистики http://bulletin-journalism.kaznu.kz/index.php/1-journal/article/view/455ru.wikipedia.org/wiki/Цифровая_...
- 15 В. Ильин, А.С. Панарин, А.С. Ахизер. Реформы и контрреформы в России: Циклы модернизационного процесса. М., 1996. с. 52
- 16 Степанов, Ю.С. Константы: Словарь культуры. – Изд. 2-е, испр. и доп [Текст] / Ю.С. Степанов. – М.: Академический проект, 2001 – 590 с.

References

- 1 Psihologija. Zhurnal Vysšej shkoly jekonomiki. T.8, № 4, 2011.
- 2 Artjuhina V. V. Real'nost' 2.0b. Sovremennaja istorija informacionnogo obshhestva. M., 2011. – 432 s.
- 3 Goroshko E. I. Informacionno-kommunikativnoe obshhestvo v gendernom izmerenii: Monografija. Har'kov: FLP Liburkina L.M., 2009. – 816 s.
- 4 Drajdjen G., Vos D. Revoljucija v obuchenii. Nauchit' mir uchit'sja po-novomu. M.: PARVINJe, 2003. – 672 s.
- 5 Berger A. A. Seeing Is Believing. An Introduction to Visual Communication. 3rd ed. McGraw Hill. Higher Education, 2008. – 262 p.
- 6 Katz J. E., Rice R. E. Social Consequences of Internet Use. The MIT Press, 2002. – 460 p.
- 7 Palfrey J., Gasser U. Born Digital: Understanding the First Generation of Digital Natives. NY, 2008. – 381 p.
- 8 Pokolenie-XXI. Proekt FOM. URL: <http://bd.fom.ru/map/pokolenie21> (data obrashhenija 15.07.2011). Pokolenie Runet: poiskovoe issledovanie rossijskogo cifrovogo prostranstva / Gerrit Bezher, Priscilla Kounkou Hovejda, Akshaj Sinha. JuNISEF, 2011. URL: <http://www.unicef.ru/doc/doc.asp?obj=84797> (data obrashhenija 15.01.2012).
- 9 Studenty – obraz budushhego. Mezhdunarodnoe issledovanie. Institut Gorshenina. Kiev, Ukraina, 2011. URL: <http://institute.gorshenin.ua/media/uploads/086/47/dba87ea76027.pdf> (data obrashhenija 15.01.2012)
- 10 Perspektivy kommunikacii 2011 (OECD Communications Outlook 2011). URL: http://www.oecd-berlin.de/newsletter/downloads/Communications_RUS.pdf (data obrashhenija 15.08.2011).
- 11 Information Economy Report 2011. ICTs as an Enabler for Private Sector Development. http://www.unctad.org/en/docs/ier2011_en.pdf (дата обращения 15.01.2012).
- 12 Measuring the Information Society 2011 URL: <http://www.itu.int/ITU-D/ict/publications/idi/2011/index.html> (дата обращения 15.01.2012). OECD Communications Outlook 2011. URL: <http://www.oecd.org/sti/telecom/outlook> (дата обращения 15.01.2012).
- 13 Anikina M. The Youth Audience in Russia: Between New and Traditional Media. // Perspectives on the Media in Russia: “Western” Interest and Russian Developments. Aleksanteri Series, 4/2009. E. Vartanova, H. Nieminen & M.-M.Salminen (Eds). Finland: Gummerus Printing, 2009. – p.243–255.
- 14 Vestnik KazNU, serija zhurnalistiki http://bulletin-journalism.kaznu.kz/index.php/1-journal/article/view/455ru.wikipedia.org/wiki/Cifrovaja_...
- 15 V. Il'in, A.S. Panarin, A.S. Ahiezer. Reformy i kontreformy v Rossii: Cikly modernizacionnogo processa. M., 1996. s. 52
- 16 Stepanov, Ju.S. Konstanty: Slovar' kul'tury: Izd. 2-e, ispr. i dop [Tekst] / Ju.S. Stepanov. – M.: Akademicheskij proekt, 2001 – 590 s.

Велитченко С.Н.
**Коммуникационная свобода
деятельности журналиста:
критерии и формы**

В статье рассматриваются основные критерии и формы деятельности журналиста. Автор доказывает, что на современном этапе развития масс-медиа эффективность журналистской деятельности зависит от творческой индивидуальности, владения профессиональными навыками обработки информации, а также свободы личности в массовой коммуникации.

Ключевые слова: журналистская деятельность, массовая коммуникация, информационная культура, творческая индивидуальность, индивидуальный стиль.

Velitchenko S.N.
**Of communication
freedom of activity of journalist:
criteria and forms**

The article deals with the basic criteria and modalities of a journalist. The author argues that at the present stage of development of mass media, journalistic effectiveness depends on creative individuality, ownership of information processing skills, as well as freedom of the individual in mass communication.

Key words: journalistic activities, mass communication, information culture, creative personality, individual style.

Велитченко С.Н.
**Журналист қызметінің
коммуникативтік бостандығы:
критерийлері мен нысандары**

Мақалада журналист қүзыреттілігінің негізгі талаптары мен үлгілері сипатталады. Автор жаһандық кезеңде бұқаралық ақпарат құралдарындағы журналист қүзыреттілігінің тиімділігі жеке шығармашылықтан басталатындығын, ақпаратты өңдеудегі кәсіби дағдылардан, сонымен қатар бұқаралық ақпарат құралдарындағы жеке бостандықтан бастау алатынын дәлелдейді.

Түйін сөздер: журналистік қызмет, бұқаралық коммуникация, ақпараттық мәдениет, шығармашылық даралық, жеке стиль.

**КОММУ-
НИКАЦИОННАЯ
СВОБОДА
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ЖУРНАЛИСТА:
КРИТЕРИИ И ФОРМЫ****Введение**

Современный журналист должен обладать целым комплексом профессиональных качеств и умений, которые бы способствовали успешной реализации стоящих перед сотрудником редакции задач. К наиболее важным журналистским качествам можно отнести: компетентность, эрудированность, владение методологическим инструментарием при сборе и анализе информации, обладание индивидуальным стилем, и др. Известно, что представления о содержании информационной культуры различаются в широком спектре значений – от технократического возвеличивания компьютерной грамотности до философски абстрактного понимания человека как информационной субстанции. Но при этом вряд ли кто-нибудь из специалистов решится возражать против того, что она является принадлежностью личности как одна из характеристик ее внутреннего мира и поведения. Как отмечают ученые, содержание коммуникационной свободы понимается одновременно и максималистски (как способность человека всегда поступать в информационно-коммуникационной сфере в соответствии со своими желаниями, интересами и целями), и комплексно (как способность и возможность слышать, говорить или, наоборот, защищаться от всякого информационного насилия). Эффективность журналистской деятельности во многом зависит от того, насколько прочно слились в сознании журналиста желание достичь определенных целей с помощью воздействия и желание творчески проявить себя в этом виде деятельности [1].

Основная часть

Индивидуальный авторский стиль – это «изюминка» журналиста. Он обозначает не только специфику и характер восприятия, но и идею воспроизведения и взаимодействия журналиста с действительностью и аудиторией. Само понятие индивидуальной стилистики классифицируется несколькими признаками. Первый фиксирует то положение, что авторский стиль является совокупностью методологических и методических предписаний, которыми руководствуется журналист в своей профессии.

Второй – что существует взаимосвязь между различными требованиями, рекомендациями и предписаниями. Третий – что эта совокупность образовывается и развивается во времени.

Индивидуальный стиль журналиста формируется в результате взаимного «привыкания» его и аудитории. Не стоит забывать тот факт, что изучение дисциплины «Журналистика» предусматривает изучение и требует соблюдения определённого комплекса правил и форм написания, к примеру, статей – по форме, стилю и с содержанием определённой лексики. Но всё же психологи давно уже отметили, что «в основе успешного выполнения всякой деятельности могут лежать чрезвычайно разнообразные сочетания «способностей» [2].

Индивидуальный стиль деятельности журналиста выявляется, в первую очередь, на текстовом уровне в оригинальной творческой манере, т.е. в тех устойчивых идейно-содержательных, композиционных и лексико-стилистических особенностях «произведений» автора, которые позволяют читателю идентифицировать различные творения этого автора, дают аудитории основание для «узнавания» журналиста как творческой личности.

Именно на этом факторе – творческой специфичности – акцентируют своё внимание множество исследователей, скорее потому, что здесь можно расставить и особые приоритеты, и составить ряд тезисов для более конструктивного анализа. Можно предположить, что творческая индивидуальность управляет своей манерой, меняя ее в зависимости от типа информационного потока, типа издания и других факторов. Следует учесть также и то, что в текст, как правило, вносятся различные поправки и изменения различными людьми. Именно в социальном эффекте как конечном результате деятельности – в типе и характере изменений, происходящих в самой действительности или в сознании аудитории – журналист полностью выявляет свою творческую индивидуальность. Очевидно, что и творческий процесс журналиста во всех его проявлениях, и его творческая манера запрограммированы в определенной степени ориентацией на тот или иной тип социального эффекта.

Однако, как пишет известный российский исследователь журналистики, профессор С.Г. Корконосенко, если воспринимать прессу в отрыве от личной свободы человека, то она, в конечном счете, предстает как механический процесс передачи сведений или орудие в распоряжении тех

или иных сил. Служение свободной личности придает смысл и ценность журналистской деятельности. При этом под личностью будут пониматься и те, кто создает продукцию журналистики, и те, кто ее воспринимает, и даже те, кто отказывается взаимодействовать с ней [3].

Истоки авторского стиля журналиста – во взаимодействии мировоззрения и нравственных норм, знаний, чувств, умения убеждать, сложившимися социально-психологическими стереотипами. Таким образом, наиболее важным фактором воздействия на потенциальную читательскую аудиторию – это индивидуальность автора. Любая статья, любой журнальный пролог или анонс будут иметь свой успех в том, случае, если он «зацепил» читателя не только темой, но и содержанием, стилистикой, неповторимостью. Эффективность журналистской деятельности во многом зависит от того, насколько прочно слились в сознании журналиста желание достичь определенных целей с помощью журналистского воздействия и желание творчески проявить себя в этом виде деятельности.

Индивидуальный стиль деятельности выявляет себя на текстовом уровне в оригинальной творческой манере, то есть в тех устойчивых идейно-содержательных, композиционных и лексико-стилистических особенностях произведений, которые позволяют читателю идентифицировать различные тексты данного автора, дают аудитории основание для определения журналиста как творческой индивидуальности.

Признаки творческой индивидуальности – это группа объективных признаков: сфера проявления творческого своеобразия, специфика творческого процесса. К субъективным признакам следует отнести доминирующую творческую ориентацию и степень личностной активности. «Творческая индивидуальность журналиста обнаруживает себя в предметной нацеленности, в тематическом своеобразии выступлений автора Журналистская специализация – признак значительной авторской индивидуальности. У настоящего мастера всегда есть обогащенная длительными наблюдениями тема, близкая его духовному складу и объективно необходимая газете» [4].

Любое журналистское произведение рождается, прежде всего, как глубоко личный, индивидуальный замысел. Это очень важный момент в журналистике. Конечно, нельзя «заказать» сотруднику редакции те или иные черты характера или темперамента. «В журналистике находят свое место меланхолические мечтате-

ли и вспыльчивые натуры, волевые лидеры и аккуратные исполнители» [5]. Тем не менее можно выделить такие свойства личности, которые либо помогают выполнять профессиональные задачи, либо затрудняют их выполнение. Социологи, изучающие динамику личностных черт журналиста в течение тридцати лет, отмечают, что такие коренные качества, как оперативность, мобильность, коммуникабельность, адаптивность, любознательность, находчивость, не подвержены влиянию времени, перемен в политике и общественной нравственности.

Поскольку практически всякий журналист имеет дело с человеческими судьбами, нормой следует считать не прагматический интерес к ним, а живую заинтересованность в конкретном человеке, не формальную вежливость, а искреннее сопереживание. То же касается и других черт, которые обычно не принято рассматривать как ресурс повышения эффективности трудовой деятельности. Вот лишь один пример производственной ценности сугубо личных, казалось бы, характеристик человека. Американская фотожурналистка Анни Лейбовитц рассказывала, как получился один из самых знаменитых ее снимков. После скандальной отставки президента США Никсона пресса была приглашена на церемонию его проводов в аэропорту. Вертолет поднялся в небо, фотографы разошлись, только она осталась – из чистого любопытства. В этот момент полицейские начали сворачивать ковровую дорожку – на фоне взлетающего вертолета... Снимок стал символом прощания с президентом, и его напечатали все популярные журналы.

В современной психологии осмысление личности журналиста выходит за пределы его врожденных качеств. Так, исследователь психологической культуры журналиста В.И.Кузин, развивая идеи Э.Фромма, различает у сотрудников СМИ два вида характеров – личностный и социальный, формирующийся условиями жизни и деятельности. За последние годы под влиянием социальной среды в журналистике увеличивается число работников с «рыночным» характером. Его носители ощущают себя продавцами и товаром, исповедуя принцип «Я такой, какой я вам нужен». Принципиально иначе ориентирован продуктивный тип социального характера. В его основе лежат независимость, честность, способность к творческому мышлению. Он соответствует сущности профессии журналиста, тогда как рыночный характер является лишь вынужденным средством приспособления к неопределенному состоянию общества [6].

Выводы

В области средств массовой информации профессиональная культура – это не только хранилище стандартов, стереотипов, памяти журналистского сообщества, но и творческое своеобразие, индивидуальность мастера, умение ломать привычные нормы и создавать новое.

Как и всякий гражданин, журналист имеет право занимать любую позицию в мировоззренческом или политическом споре. Однако это не должно выливаться в подмену фактов окрашенными суждениями, аргументов – политическими декларациями. В противном случае нарушается право аудитории на объективную информацию.

Высокие требования аудитория предъявляет к принципиальности журналиста. У этого качества есть несколько проявлений. Так, вряд ли заслужит общественное уважение корреспондент, который со сменой места работы резко поменял и свои убеждения, во всяком случае, стал публично выражать иные взгляды, отвечающие позиции нового главного редактора.

Опытные журналисты отстаивают ценность такого нравственного качества, которое определяется несколько старомодным и далеким от терминологической точности словом «порядочность». «Если журналист порядочен, он по природе своей не может лгать, угодничать, не позволяет себе быть неточным и неэтичным... Если профессия связана не с желанием и не с формулами, а с другими людьми, в ней действительно профессионально важны человеческие качества», – слышится в диалоге двух мастеров газетного слова. Эта беседа была опубликована под заголовком «Хороший человек – это профессия. Особенно если он – журналист». Нельзя не услышать здесь ответ на вызов рыночной стихии, провоцирующей прагматизм и даже циничное отношение к нравственным постулатам» [7].

В интеллектуальном отношении квалифицированный специалист владеет научными основами своего дела, свободно ориентируется в профессиональных проблемах, понятиях и терминах, а также в источниках пополнения знаний. Исследователи полагают, что в структуре журналистского сознания центральное место занимает своеобразный тип воображения, «настроенный» на быстрое освоение свежей информации, ее ассоциативное увязание с уже известными данными, интерпретацию в свете актуальных для общества проблем.

Кроме традиционных методов – литературно-описательного изложения событий – совре-

менному журналисту требуется освоить основы экономического, психологического, политологического, и в особенности социологического, подходов к изучению действительности. Не следует забывать и о многомерном изучении понятия «информационная свобода». По мнению исследователей, «информационная культура

должна не только дать человеку в информационном обществе информационную свободу, то есть гарантированный доступ ко всей необходимой ему информации... но и предоставить возможности для развития человека как личности, для практической реализации им своих гражданских прав и свобод» [8].

Литература

- 1 Корконосенко С. Г., Кудрявцева М. Е., Слуцкий П. С. Свобода личности в массовой коммуникации / под ред. С.Г. Корконосенко. – СПб., 2010.
- 2 Красных В.В. От концепта к тексту и обратно //Вестник МГУ, – 2008. – С. 24.
- 3 jf.spbu.ru/upload/files/file_1388260388_2827
- 4 Ким М. Н. Технология создания журналистского произведения. – СПб., 2010. – С. 87.
- 5 Дзялошинский И.М. Творческая индивидуальность в журналистике. – М., 2007. – С. 65.
- 6 Цит. по книге: Ким М.Н. Журналистика. Методология профессионального творчества. – СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 2009. – С. 213.
- 7 Лазутина Г.В. Параметры журналистского текста//Журналист, 2005. – №8.
- 8 Корконосенко С.Г., Кудрявцева М.Е., Слуцкий П.С. Свобода личности в массовой коммуникации / Под ред. С.Г. Корконосенко. – СПб., 2010.

References

- 1 Korkonosenko S. G., Kudrjavceva M. E., Sluckij P. S. Svoboda lichnosti v massovoj kommunikacii / pod red. S.G. Korkonosenko. – SPb., 2010.
- 2 Krasnyh V.V. Ot koncepta k tekstu i obratno //Vestnik MGU, – 2008. – S. 24.
- 3 jf.spbu.ru/upload/files/file_1388260388_2827
- 4 Kim M. N. Tehnologija sozdaniya zhurnalistskogo proizvedenija. – SPb., 2010. – S. 87.
- 5 Dzialoshinskij I.M. Tvorcheskaja individual'nost' v zhurnalistike. – M., 2007. – S. 65.
- 6 Cit. po knige: Kim M.N. Zhurnalistika. Metodologija professional'nogo tvorchestva. – SPb.: Izd-vo Mihajlova V.A., 2009. – С. 213.
- 7 Lazutina G.V. Parametry zhurnalistskogo teksta//Zhurnalist, 2005. – №8.
- 8 Korkonosenko S.G., Kudrjavceva M.E., Sluckij P.S. Svoboda lichnosti v massovoj kommunikacii / Pod red. S.G. Korkonosenko. – SPb., 2010.

Только добрые люди могут построить добрый город.

Абу Наср аль-Фараби

Чем ниже человек душой, тем выше задирает нос. Он носом тянется туда, куда душою не дорос.

Омар Хайям

Жұртбай Н.Т., Мамырова К.С.

**Статистикалық
бағдарламалардың ғылыми
зерттеулердегі рөлі**

Статистикалық бағдарламалар – статистика саласындағы саралауға арналған маманданған компьютерлік бағдарламалар. Сандық зерттеулерді қолдану аясының ұлғаюына байланысты статистикалық бағдарламалық қамту (statistic software) саралаудың маңызды бөлігіне айналып келеді. Зерттеушілер қолмен орындалатын қағаз зерттеулерден тиімдірек келетін цифрлі/электронды саралау статистикалық бағдарламалық қамтуға (statistic software) көшуде. Берілген мақалада авторлар бұл бағдарламалардың гуманитарлық ғылымдарда қолданылу тиімділігін қарастырады.

Түйін сөздер: статистика, компьютерлік бағдарламалар, ғылыми зерттеу, ғылыми сандық зерттеу.

Zhurtbay N.T., Mamirova K.S.

**The role of statistical
programs in research**

Statistical software are specialized computer programs for analysis in statistics.

As quantitative research grows, application of statistical software (SS) becomes a more crucial part of data analysis. Researchers are experiencing a transition from manual analysis with paper to more efficient digital/electronic analysis with statistical software (SS). In this article the authors examine the program in terms of efficiency of use in the humanities.

Key words: statistic, computer programs, research, quantitative research.

Жұртбай Н.Т., Мамырова К.С.

**Роль статистических
программ в области
научных исследований**

Статистические программы – специализированные компьютерные программы для анализа в области статистики. По мере роста количественных исследований применение статистического программного обеспечения (Statistical Software) становится все более важной частью анализа данных. Исследователи переживают переход от ручного анализа с бумагой для более эффективного цифрового / электронного анализа с помощью статистического программного обеспечения (Statistical Software). В данной статье авторы рассматривают программы с точки зрения эффективности использования в гуманитарных науках.

Ключевые слова: статистика, компьютерные программы, исследования, количественные исследования.

СТАТИСТИКАЛЫҚ БАҒДАРЛАМАЛАРДЫҢ ҒЫЛЫМИ ЗЕРТТЕУЛЕРДЕГІ РӨЛІ

Кіріспе

Қазақстандық зерттеушілердің жұмысында статистикалық бағдарламалар аса маңызды болып отыр. Олардың зерттеу жұмысында зерттеушілердің теориясы ғана емес, сонымен қатар шешімдердің сандық көрсеткіштері де көрсетіледі. Сандық көрсеткіштер негізінде визуалды ақпараттық инфографика пайда болады. Мақалада салада ғалымдардың жұмысында пайдаланылатын түрлі статистикалық бағдарламалар бойынша салыстырмалы талдау өткіземіз. Бұл зерттеудегі басты мәселе гуманитарлық саладағы зерттеу жүргізу үшін ең қолайлы бағдарлама жасауды қамтамасыз етуді анықтау болып табылады.

Ең негізгі бөлімде Негізгі пакеттердің алғашқы тобының статистикалық бағдарламасын тексереміз. Бұлар мынадай бағдарламалар: OpenStat, JASP, Develve, Explorer, SalStat-2, SOFA, ViSta, PSPP, OpenEpi Version 2.3, Statext, MicrOsiris, Gnumeric, Statist, Tanagra, Dap, PAST, AM, InStat Plus, WinIDAMS, SSP (Smith's Statistical Package), Dataplot, WebStat, Regress+, SISA, Statistical Software, IRRISTAT, Data Desk, MaxStat, SHAZAM, SYSTAT 12, Statlets, Wizard, WINKS, StudyResult, STATGRAPHICS Plus v5.0, NCSS-2007 (Statistical Analysis System), PASS-2008 (Power and Sample Size, and GESS (Gene Expression software for Micro-arrays), MiniTab, InStat, Prism, CoStat 6.2, AppOnFly.

Негізгі бөлім: Толығымен тегін. Еркін айналым олардың толық-функционалды режимінде жүктеліп, пайдалануға болады (ешқандай міндеттемелерсіз). Windows-тың барлық нұсқаларына (Win7 және win8 қоса алғанда) және Linux жүйелеріне (Wine астында) арналған жалпы статистикалық пакет OpenStat, Айова мемлекеттік У Билл Миллер жасап шығарған, деректерді манипуляциялау және талдау қабілеттері, сондай-ақ SPSS сияқты пайдаланушы интерфейсі өте кең. Билл сондай-ақ Adobe Acrobat файлы сияқты керемет пайдалану нұсқаулығын берді. Сонымен қатар, тегін Pascal бағдарламасы, нұсқаулық, алынған деректерді және бастапқы коды бар, LazStats-ке арналған ұксас бағдарламаларды қамтитын OpenStat те бар.

Зерттеуге қаржы талап етілмейді және ішінара статистикалық бағдарламалық қамтамасыз етуге

төленетін болады. <http://statpages.info/> сайты мынадай статистикалық бағдарламаларды жіктейді:

Негізгі топ	Статистикалық талдауларды кең ауқымда қолдану
Ішкі жиын:	Зерттеу нақты ауданның немесе тәжірибенің белгілі бір жиынтығымен айналысады
Ұқсастықты белгілеу және модельдеу	Кешенді, сызықтық емес модельдер мен жүйелерді өңдеу
Биостатистика және эпидемиология	Әсіресе тіршіліктану туралы ғылымдарға пайдалы
Сауалнама жүргізу, тестілеу және бағалау:	Бизнес және әлеуметтік ғылымдарға пайдалы
Excel бағдарламасының кестесі мен қондырғысы	Сізге Excel бағдарламасының соңғы нұсқасы қажет
Бағдарлама тілдері мен Шағын Кітапханалар: статистикалық есептеуге қолайластырылған	Сіз синтаксисті жақсы меңгерген болуыңыз қажет
Сценарийлер және Макро	Сценарий топтама үшін SAS, SPSS, R т.б сияқты.
Аралас	Басқа санаттағының кез келгені де сай емес

SPSS Санақ көрсеткіші статистикалық талдау үшін пайдаланылатын ақылы қызметтегі бағдарламалық пакет болып табылады. Ұзақ өндірілген SPSS-ті Inc. компаниясынан 2009 жылы IBM сатып алды. Қазіргі нұсқасы (2015) IBM SPSS-тің ресми статистикасы саналады. Сол компанияға қатысты өнімдер (IBM SPSS деректер коллекциясы) деректерді интеллектуалдық талдау (IBM SPSS модельдеу), мәтінді талдау, бірігіп жұмыс істеу және (пакеттік және автоматтандырылған скорингтік қызметтер) орналастыру, сондай-ақ зерттеу жүргізу үшін пайдаланылады. Бағдарламалық қамтамасыз ету алғашында қоғамдық ғылымдардың статистикалық пакетін пайдалану (SPSS) үшін қолданылды, түпнұсқа нарығын көрсетті, дегенмен бүгінде бағдарламалық қамтамасыз ету басқа да салаларда, оның ішінде, денсаулық сақтау ғылымы және маркетингте танымал болып табылады.

SPSS қоғамдық ғылымдарды статистикалық талдау үшін кеңінен пайдаланылатын бағдарлама. Оны нарықты зерттеушілер, денсаулықты зерттеушілер, зерттеу компаниялары, үкімет, білім зерттеушілері, сондай-ақ маркетинг ұйымдары, және т.б. деректерде пайдаланады. SPSS бойынша Түпнұсқа нұсқаулық (Nie, Bent & Hull, 1970) қарапайым зерттеушілерге өзіндік статистикалық талдау жасауға мүмкіндік беруге арналған «Әлеуметтанудің ең ықпалды кітаптарының бірі» ретінде сипатталған болатын. Сонымен қатар статистикалық талдау, деректерді басқару (жұмысты таңдау, файлды

пішіндеу, алынған деректерді құрастыру) және деректер құжаттамасы (сөздік жасырын деректер файлында сақталған болатын) базалық бағдарламалық қамтамасыз етудің ерекшеліктері болып табылады.

Статистика бойынша енгізілген базалық бағдарламалық қамтамасыз ету:

Графикалық статистика: **Cross** кестелер жасау, жиіліктер, графикалық зерттеу, Графикалық Статистика Коэффициенті.

Екі өлшемді статистика: Ресурстар, t-тест, ANOVA, Өзара байланыс (Екі өлшемді, ішінара, арақашықтық),

Сандық нәтижелерге қол жеткізу үшін болжам жасау: сызықтық регрессия топтарды анықтау үшін болжам жасау: Факторлық сараптау, кластерлік талдау, (Иерархиялық, екі сатылы, K-ресурстар).

«Студенттік версияны», «демонстрациялық» немесе коммерциялық пакеттерін тегін жүктеуге болады, бірақ әдетте қандай да бір жолмен жеткізілу шектелген.

JASP – жаңа пакеті (әлі күнге дамытуға арналған) бұл авторлардың баспасөз мәлімдемесінде «SPSS үшін үйлесімсіз балама» ретінде сипатталған, сонымен қатар «Байесовтік Санақ көрсеткіші қолжетімді жасалған». Жиі қолданылатын статистикалық талдау көптеген қолайлы интерфейспен қамтамасыз етеді – сипаттамалық статистика, телімдер, t-сынақтар, Левендік сынақ, ANOVA, ANCOVA, электрондық кестелер, Pearson and Spearman қатынасы,

Кендалл Тау-В және желілік регрессия. Осы көптеген зерттеулерге, сонымен қатар ең жақын JASP-ге сәйкес Байесовсктік баламаны ұсынады, Байесовсктік тұжырымдамалар және терминологиямен таныс емес адамдар үшін түсінікті болатын етіп жүзеге асырылуда.

Develve – статистикалық пакет ғылым және R & D техникалық ортада эксперименттік деректерді жылдам және оңай түсіндіруге арналған. Жасырын менюмен емес, бәрі тікелей қол жетімді және нәтижелері де тікелей көрінеді; мысалы, графиктері оңай жылжымалы болып табылады, және оны саусақпен басқан кезде үлкен нұсқасы шыға келеді. Топтық салыстыру үшін нәтижелері тікелей орташа және таңдау көлемі жеткілікті түрде үлкен болса ауытқушылық айырмашылығы маңызын ерекше көрсетеді. Статистикалық тестілеу үшін негізгі режимі, сондай-ақ дизайн бойынша эксперимент режимі бар.

Explorer бағдарламасы – Деректерді барлау/графикалық/ өте талғамды апарып - тастау интерфейсі бар талдау бағдарламасы. Мәтіндік файлдардан деректерді қабылдайды, Excel электрондық кестелер, MySQL деректер базасы және көшірме / аралық сақтағышқа қойылған. Ол диаграммалар және графиктердің оннан астам түрлерінің маңыздылығын тексеріп, негізгі статистикалық жиынтықтарды (χ^2 -квадрат, t , ANOVA) және одан да көп жетілдірілген (Факторлық, негізгі компоненттер, дискриминант, дисперсия, желілік регрессия) талдауларды ұсынады. Орындалатын бағдарламаларды Windows және Mac OSX. Written in JavaScript-ке жүктеуге болады, сондықтан оларды кез келген заманауи браузерде іске қосуға болады.

SalStat-2 – шағын-платформа, деректерді басқаруды қамтамасыз етуде (Импорттау, редакциялау, бос кестелер), статистикалық есептеуде (Сипаттамалы резюме, ықтималдық функциялары, χ^2 – квадрат, t – сынақтар, 1-ANOVA бағыты, регрессиялық, корреляциялық емес параметрлік тесттер, 6 – Сигма) және графикалық жүйеде (желілік, нүктелік диаграмма, аймақтық, гистограмма, қорап жіп, діңгек, бейімделгіш, үштік нүктелік, қалыпты ықтималдық, сапаны бақылау) тиімді пайдаланылатын статистикалық жүйесі.

SOFA (Барлық Статистика үшін ашық) – инновациялық статистика, талдау және есептеу бағдарламасы. Windows, Mac және Linux жүйелері үшін қол жетімді қызмет. Басты назар пайдаланудың қарапайымдылығы болып табылады, онда сіз барып анықтап шыққандай боласыз.

ViSta – Win3.1-ге, Win 95/NT, Mac және Unix-ке арналған, статистикалық аналитикалық құрылымдау және көмек көрсету үшін әзірленген, мүмкіндіктері мол, құрылымдық десктоп орналасқан визуалды статистикалық бағдарлама.

PSPP – SPSS үшін тегін ауыстыру (Дегенмен осы уақытта SPSS талдаудың шағын бөлігін ғана жүзеге асырады). Алайда бұл тегін және ешқашан мерзімі бітпейді. Ол өте тығыз «сыртқы келбетін ресімдейтін» SPSS қайталамасы, нағыз SPSS синтаксисі мен файлдарды да оқиды!

1 миллионнан астам жағдайды және 1 млрд. тан астам құбылысты қолдайды.

Терминалды немесе графиканы пайдаланушының интерфейсін таңдау; Мәтінді таңдау, PostScript немесе Html тұжырымының пішіндері.

Gnumeric, Open Office және Org. басқа да еркін бағдарламалық қамтамасыз етумен өзара әрекеттеседі,

Электрондық кестелер, мәтіндік файлдар мен дереккөздерден деректерді импорттау оңай.

Жылдам статистикалық амалдарды, тіпті өте үлкен деректер жиынтығын.

Лицензия салығынсыз; жарамдылық мерзімі жоқ; этикаға жатпайтын «соңғы пайдаланушының лицензиялық келісімдерінсіз».

Толығымен индекстелген, пайдаланушы нұсқаулығын қараңыз.

Cross платформа; көптеген әр түрлі компьютерлерде және көптеген түрлі амалдық жүйелерде қолданылады.

Windows орнатушы үшін Ескерту!

OpenEpi Version 2.3 – OpenEpi тегін, веб-интерфейсі, бастапқы ашық коды бар, операциялық жүйенің тәуелсіз сериясы денсаулық сақтау және медицинаны пайдаланушылар үшін бағдарламаларды, бірқатар эпидемиологиялық және статистикалық құралдарды қамтамасыз етеді. Жаңа интерфейске ие 2 (4/25/2007) нұсқасы қалқымалы терезелерді пайдаланбай-ақ нәтижелерін ұсынады және жақсы орнату әдістері де бар, сондықтан оны интернет байланысыз іске қосуға болады. 2.2 (2007/11/09) нұсқасы пайдаланушыларға ағылшын, француз, испан, немесе итальян тілдеріндегі бағдарламалық құралдарды іске қосуға мүмкіндік береді.

Statext – мәтіндерді шығарып, негізгі статистикалық сынақтардың жақсы ассортиментін ұсынады (Мәтін негізіндегі графика). Мүмкіндіктері мыналарды қамтиды: қайта реттеу, транспозициялау, кестелер мен деректер саны; кездейсоқ таңдалған үлгісі; негізгі графикасы;

дөнес нүкте, қорап-жіпке арналған мәтін телімдері, бағаналық жапырақ, гистограмма, нүктелік диаграмма; Z – құндылықтарды, құралдардың сенімді интервалын табу, T – сынақтар (Бір немесе екі топ, жұптасқан; бір немесе екі жақты ANOVA талдауы; Pearson, Spearman және Kendall коррекциялық, Сызықтық регрессия, Chi-төртбұрыш ізгіліктің қиыстыру сынағы, тәуелсіз тестілеу; белгісіз тестілеу, Mann – Whitney U және Kruskal-Wallis H сынақтары, ықтималдық кестелер, (z, t, Chi – төртбұрыш, F, U); белгісіз сандардың генераторы; Орталық шектік теоремасы, Chi – төртбұрышты тарату.

Microsirius – кешенді статистикалық және деректерді басқару жүйесіне арналған пакеті Мичиган университетінде әзірленген OSIRIS IV пакеті бойынша жасалған. Ол көптеген деректер жиынтығын орташа пайдалану арқылы күрделі зерттеулерді жүргізу үшін әзірленді. Негізгі ерекшеліктері: кез келген көлемдегі деректер жиынын өңдейді; Excel деректерді де енгізеді; импорт / экспорт SPSS, SAS, және Stats деректер жиынын, ICPSR (Осирис) және ЮНЕСКО (IDCAMS) деректер жиынын оқиды; нарықтық талдау үшін өнім деректерінің техникасы (SEARCH – Үлкен көлемді деректерді жылдам іздеу); тиісті сынақтар таңдау үшін интерактивті шешім бағаны, деректер базасы бар манипуляторлар, (Сөздіктер, сұрыптау, біріктіру, бірізділік, салыстырып тексеру, трансформациялау) ауқымды статистика (Өлшемді, нүктелік диаграмма, ANOVA / MANOVA талдауы, тіркелу желісі, корреляциялық / регрессивтік MCA, MNA, кестелер, екілік сегменттеу, кластерлік, факторлық, MINISSA, элементті талдау, ішкі бірізділік, мекенді талдау) онлайн, веб – пайдаланушылар нұсқаулығы, тек 6Мб RAM жады талап етіледі; нұсқаулықта, соның ішінде 12 Мб дискіні пайдаланады. Функционалдық нұсқасы толығымен тегін, авторлар тұрақты дамуы мен таралуын қолдаушылардың шағын қайырымдылығын бағалайды.

Gnumeric – Excel-ге қарағанда жақсы статистикалық мүмкіндіктерге ие жоғары қуатты кесте. 60 қосымша функцияларды, капитал қаржы айналымы кезінде негізгі қолдау (Black Scholes) және инженерлік-телекоммуникациялық, озық статистикалық талдау, көлемді сандарды генерациялау, сызықты және сызықтық емес есептеу, айқын емес қиылысу, айқын емес қайталау, мақсатты іздеу және Монте Карло Имитациялық модельдеу құралдары.

Статистика – ең негізгі статистикалық мүмкіндіктерді қамтамасыз ететін жинақы,

тасымалдаушы бағдарламасы: деректер базасы манипуляторлар, (жазып алу, трансформациялау, таңдау) сипаттамалы статистика (соның ішінде, гистограмма, box&whisker, диаграмма) корреляциялық және регрессивтік, маңыздылығы ортақ сынақтар, ((chi – төртбұрыш, t – тест, т.б.) С Жазбаша (қол жетімді дерек) басқалардың арасында Unix / Linux, Windows, Mac жұмыс істейді.

Tanagra – тегін (ашық коды бар) өнімді деректер пакеті, онда ең өнімді деректер жүйелерін пайдаланатын стандартты «бағыт диаграммасы» парадигмасын қолдайды. Деректер базасының компоненттері бар, (кестелей бөлінген мәтін) Визуалдау (тор, нүктелік диаграмма) Сипаттамалы статистика (ANOVA, корреляциялық, кестелей талдау), үлгісін таңдау (Таңдау қабаты бар), Функциясын және құрылысын таңдау, Регрессиялық (бірнеше желілік), Факторлық талдау (негізгі компоненттері, еселенген ақпараттар), кластерлеу (kMeans, SOM, LVQ, HAC), жетекшілік нұсқау (логистикалық даму, көп деңгейлі k-NN, перцептрон, Н.Н, ID3 прототипі, дискриминантты талдау, оңай Байестік, радиалды негізгі функциясы), Мета-SPV білім беру, (Мысалы, SPV – электрлі доғаның арттырылуы, толықтырылуы), бағалау (тест – жаттықтыру, кросс – жария ету), Ассоциация (Agrawal a-priori).

Dap – Unix және Linux жүйелеріне арналған Сюзан Bassein дайындаған, әдетте аса қажет болған деректерді басқару, сондай-ақ графикалық талдау (өлшемді статистика, корреляциялық және регрессивтік ANOVA талдауы, категориялық деректерді талдау, логистикалық, регрессивтік және параметрлік емес талдау), статистикалық және графикалық талдау пакеті. SAS негізгі функционалдылықтың кейбірін қамтамасыз етеді, сондай-ақ көптеген SAS компаниясының бағдарламасы файлдарды оқу және іске қосу мүмкіндігіне ие (бірақ барлығын емес). DAP кедергісіз GNU-стилінің «Кепілдік көшіру мүмкіндігі» бағдарламасы бойынша таратылады.

PAST – кең таралған статистикалық таңдау, соның ішінде палеонтологияға бағытталған деректерді оңай пайдалануды талдау пакеті. Функцияларын сызу және модельдеу: электрондық кесте түріндегі деректерді енгізу нысаны, графикалық, қисық іріктеу, маңыздылық критерийлері, (F, T, орын ауыстыру, Chi – төртбұрыш, w.тест ауыстыру, Колмогоров-Смирновтің, Манн-Уитнидің, Шапиро-Уилктің және Спирмена Ро и Тау Кендалдың тесттері, корреляциялық, үйлесімді және тік бағыттағы кестелер, бір бағыттық ANOVA талдауы, Крускал-Уоллис сынағы)

сан алуандық және ұқсастық көрсеткіштері мен профильдері, лайықты модельдердің көптігі, көп факторлы статистикалар, уақыт сериясын талдау, геометриялық талдау, жинақты (кладистикалық) және биостратиграфиялық талдау.

AM – кешенді үлгідегі деректерді талдауға арналған тегін, әсіресе кең масштабты бағалау, сондай-ақ сауалнама жүргізу, деректерді бағалау пакеті. Күрделі статистиканы, жеңіл drag және drop интерфейсі бар, сондай-ақ кешенді көмек жүйесін және статистиканы жүйелі пайдалану жолын түсіндіреді. Шектеулі және ең жоғарғы ықтималдық үлгілері (MML) арқылы бағалауға болады, онда меңгеру шкаласы шектеулі емес ықтималдықтарды бөлуді айқындайды.

Сондай-ақ, NAEP сияқты «шынайы құндылықтарды» талдау бағдарламалары пайдаланылады. Автоматты түрде Тейлор қатарын жуықтату көмегімен күрделі конструкциялар үшін тиісті стандартты қателерді, жинақтау және басқа да көшірмелеу әдістерін қамтамасыз етеді.

Instat Plus – Ұлыбританиядағы Рединг университетінікі (GraphPad Бағдарламалық жылдам қамтамасыз етумен шатастыруға болмайды.) Windows немесе DOS-қа арналған интерактивті статистикалық пакет.

WinIDAMS – ЮНЕСКО-ның сандық ақпаратты өңдеуге және статистикалық талдауға арналған жүйесі. Деректерді манипуляциялау және ратификациялау объектілерінің классикалық және жетілдірілген әдістерін, оның ішінде көп өлшемді кестелерді интерактивті салу, деректердің графикалық барлау, уақыт сериясын талдау, және сандардың көпөлшемді әдістерін статистикалық талдауды қамтамасыз етеді (3D т.б. нүктелік диаграмманы иіру).

SSP (Смиттің Статистикалық пакеті) – Mac және Windows үшін қарапайым, қолайлы пакет, / деректерді Өңдеу / трансформациялау/ импорт / экспортты, сондай-ақ негізгі қорытындыны есептеуді, диаграммаларды дайындау мен тарату функциясының ықтималдығын бағалауды, модельдеуді жүзеге асыруды, құралдар мен пропорцияларды салыстыруды, ANOVA нұсқаларын талдауды, Chi-квадрат тесттерді, қарапайым және көп бағытты регрессияны енгізуге болады.

Dataplot – (Unix, Linux, PC-DOS, Windows) ғылыми визуалдау, статистикалық талдау және модельдеуге арналған. Кең ауқымды математикалық және графикалық мүмкіндіктері бар. Тығыз NIST / SEMATECH Инженерлік Статистика жөніндегі нұсқауға біріктірілген.

WebStat – Java тіліне негізделген статистикалық есептеу World Wide Web-ке арналған.

Браузер қажет, бірақ жүктелген және оқшау режимде іске қосуға болады.

Regress+ – Кәсіби пакет (тек қана Macintosh үшін) өлшемді математикалық модельдеу (теңдеулер жүйесі және бөлу). Кез келген жерде қол жетімді, оның ең қуатты бағдарламалық қамтамасыз ету, мемлекеттік-өнер, пайдаланушы-достық функциялары бар. Мүмкіндіктері өте көп, тіпті оларды осында тіркеуге болады.

SISA – Daan Uitenbroek-тен бастап PC (DOS)-қа арналған Қарапайым Интерактивті Статистикалық талдау. Бірнеше статистикалық есептеу үшін жеке DOS модульдердің тамаша жиынтығы, кейбір жерлерде қол жетімді талдайды.

Пол У. Мильке Jg-дің Статистикалық Бағдарламалық қамтамасыз етуі – орындалатын DOS бағдарламаның үлкен коллекциясы (және Fortran деректер базасы).

Енгізілді: Matrix орналастыру, эмпирикалық дәлдіктегі g-үлгідегі сынақ көлемі, өзара нақты талдау, Спектрлік ыдырата талдау, Нақты mbrp (кездейсоқ блок) талдау, бірнеше жауаптарды көшірудің нақты тәртібі, нағыз кросс-классификациялау және жоғары сапаны енгізу үшін Fisher-ге арналған, Fisher-ге біріктірілген P – мәндер (жасырын талдау), көлемді бөлігінің үлесі, Pearson-Zeltermann, Greenwood-Morgan and Kendall-Sherman-ның жоғары сапасы, Хотеллинг тесті, кем дегенде абсолюттік-регрессиялық ауытқу, дәйекті ауыстырулар тәртібі, LAD регрессиялық, негізгі компонентті талдау, сәйкестікке келтірілген жұп ауыстырулар, Jonkheere-Terpstra. және r – арқылы ұштасқан кестелер, r – тәсілімен ұштасқан кестелер.

IRRISTAT – деректер басқару және эксперименттік деректерді негізгі статистикалық талдау үшін (Windows). Ең алдымен ауыл шаруашылығы үлгілерін зерттеу үшін, бірақ көптеген функцияларын басқа деректерді талдау үшін де пайдалануға болады. Электронды кестеде деректерді басқару, мәтінді редакторлау, ауытқуды талдау, регрессиялық, x Генотип бойынша қоршаған ортаны бірігіп талдау, сапалы сызықтық талдау, бір сайтты талдау, талдау қалыбы, графикалық, кездейсоқ іріктеу және орналастыру, жалпы факторлық EMS, және ортогоналды шелі енгізілді.

Data Desk – ең алғаш 1986 жылы шығарылған, бүгінгі күнге дейін белсенді дамып келе жатқан көне Mac бағдарламасының бірі болып табылады. Қазіргі заманғы нұсқалары (Mac OS X және Windows компьютерлер үшін) Inc деректер сипаттамасы сатуда қол жетімді. Бірақ оның шығу тегі құрметіне, Macintosh жұмыс істейді,

сондай-ақ тегін компьютерлік нұсқасы да бар. (Ол 1984 жылдан 1996 жылға дейін жасалған). Бұл ескі аппараттық қамтамасыз ету дәл қазір ежелгі тарихы болғанымен, қазіргі заманғы Mac, Windows және Linux компьютерлерінде 680x0 компьютерлік бағдарламалық эмуляторы бар (Гриффон жобасын қараңыз).

Қорытынды

Біз 42 статистикалық бағдарламаларды талдадық. Статистикалық бағдарламаларды дайындаушыларға қосымша ақпарат ретінде мынадай қорытындылар жасалды:

Мұндай OpenStat тегін бағдарламалары зерттеуге өте шектеулі мүмкіндік. Ал статистикалық бағдарламалармен жұмыс істеуге тәжірибе қажет.

Ішінара тегін бағдарламалық қамтамасыз ету еркін режимінде деңгейіне жартылай ғана жұмыс істейді.

Демонстрациялау нұсқасын сіз бір рет пайдалануыңызға болады, бірақ бағдарлама нақты зерттеу үшін жарамды болып табылады және сіздің ноутбугыңызға жұмыс нұсқасын орнату үшін сізге оны сатып алу қажет болады. Бұл жарамсыз бағдарламаларды сатып алуды болдырмау мақсатында өте пайдалы іс болып табылады.

Әдебиеттер

- 1 S. Matthew Sunday Abatan, Michael Sunday Olayemi. The Role of Statistical Software in Data Analysis. International Journal of Applied Research and Studies (iJARS) ISSN: 2278-9480 Volume 3, Issue 8 (August – 2014).
- 2 Алексеева А.Ю., Ечевская О.Г., Ковалева Г.Д., Ростовцев П.С. Анализ социологических данных с применением пакета SPSS. Сборник практических заданий. – Новосибирск: Редакционно-издательский центр НГУ, 2003.
- 3 Бююль Ахим, Цёфель Петр. SPSS: Искусство обработки информации. Анализ статистических данных и восстановление скрытых закономерностей: Пер. с нем. / Ахим Бююль, Петр Цёфель – СПб.: «ДиасофтЮП», 2005–608 стр.
- 4 Наследов А.Д. Математические методы психологического исследования: Анализ и интерпретация данных: учебное пособие. – СПб.: Речь, 2004. – 392 с.
- 5 Наследов А.Д. SPSS: Компьютерный анализ данных в психологии и социальных науках. 2-е изд. – СПб.: Питер, 2006 ISBN 978-5-91180-318-6
- 6 Пациорковский В.В., Пациорковская В.В. SPSS для социологов: учебное пособие. – М.: ИСЭПН РАН, 2005. – 433 с.
- 7 Andy Field. Discovering Statistics Using SPSS, Second Edition. – 2005.
- 8 Griffith A. SPSS for Dummies. – Hoboken: Wiley Publishing, 2007.
- 9 Morgan, G. A., Leech, N. L., Gloeckner, G. W., & Barrett, K. C. (2004). SPSS for introductory statistics: Use and Interpretation. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- 10 Leech, N. A., Baret K.C., & Morgan, G.A.(2004). SPSS for intermediate statistics: Use and interpretation.
- 11 Gustav Levine, Sanford L. Braver, David P. Mackinnon, Melanie C. Page, Gustav. Levine’s Guide to SPSS for Analysis of Variance. – 2nd ed. – Lawrence Erlbaum Associates; 2nd edition, 2005. – 200 p. – ISBN 978-0805830958.
- 12 Programming and Data Management for SPSS 16.0: A Guide for SPSS and SAS Users. – ISBN 978-1-56827-399-0
- 13 SPSS. (2003). SPSS 12.0: Brief guide. Chicago: Author.
- 14 Vijay Gupta. SPSS for Beginners. 1999.
- 15 <http://statpages.info>

Ана тілің – асылың, оны білмеген – масылың.

Қадыр Мырза Әлі

Ұстаз ұстаз емес өз шәкірті үшін күймесе, шәкірт шәкірт емес өз ұстазын сүймесе.

Gubasheva D.T., Baimussina Z.B.

**Media Coverage of Kazakhstan
and foreign problems socially
vulnerable population**

An important factor in regulating relations in the sphere of social protection of its citizens is a part of the state. Despite the large number of subjects of social protection, public authorities in foreign countries play an important role in the regulation of social and economic processes, decision-making on social protection measures and social security. All the more important at the present stage in the regulation of social differentiation become regional and local levels of government that are approximations to the needs and demands of citizens. But it is also the task of forming the type of economically active citizens, rely on their own strength, for which the state becomes the protector of economic and social rights. Early detection of changes in the needs and interests of the population, determining the effectiveness of social events promotes expansion of the boundaries of social assistance, making the system more flexible social protection. The social structure of local residents is changing from year to year due to government reforms. Society is always divided into rich and poor in each country. To vulnerable populations include orphans, children whose parents are deprived of parental rights, and that the decision of the court identified in children's homes. In addition, mothers with many children, persons with disabilities (first and second group), the poor, which under the law includes those who have a per capita income below the poverty line.

Key words: social security, charitable foundations, socially vulnerable population, the cost of living, per capita income.

Губашева Д.Т., Баимусина З.Б.

**Қазақстан және шетелдік
БАҚ-та халықтың әлеуметтік
әлсіз тобы мәселелерінің
жарық көруі**

Халықтың әлеуметтік қамтамасыз етілу қатынастарының іске асуында мемлекеттің араласуы маңызды факторлардың бірі болып табылады. Әлеуметтік қорғау субъектілерінің саны көп болғанына қарамастан, маңызды әлеуметтік-экономикалық процестерді реттеуде мемлекеттік органдардың маңызы зор. Азаматтардың әлеуметтік саралау реттелуінің заманауи деңгейінде халықтың қажеттіліктері мен талаптарына жақын тұрған аймақтық және жергілікті басқару органдарының маңызы зор болып отыр. Дегенмен, өз күшіне сенетін, мемлекет оған тек экономикалық және әлеуметтік құқықтарын шешуші, экономикалық тұрғыдан белсенді азаматтың жаңа түрі пайда болуы тапсырмалардың ең негізгісі болып табылады. Жергілікті тұрғындардың қажеттіліктері мен қызығушылықтарының өзгеруін дер кезінде байқап отыру, жасалатын әлеуметтік іс-шаралардың ауқымын кеңейтуге көмектеседі. Кез келген мемлекетте қоғам байлар мен кедейлерге бөлінеді. Әлеуметтік тұрғыдан әлсіз топқа жетім балаларды, ата-ана құқығынан айырылған ата-аналардың балалары, көпбалалы аналар, мүгедектер (бірінші және екінші топтар), табыстары орташадан төмен адамдар жатады.

Түйін сөздер: әлеуметтік қорғау, қайырымдылық қорлары, әлеуметтік тұрғыдан әлсіз топтар, ең төменгі күнкөріс деңгейі, жан басына шаққандағы табыс.

Губашева Д.Т., Баимусина З.Б.

**Освещение в СМИ Казахстана
и за рубежом проблем
социально-уязвимого
населения**

Важным фактором регулирования отношений в сфере социальной защиты своих граждан является участие государства. Несмотря на многочисленность субъектов социальной защиты, государственные органы власти в зарубежных странах играют заметную роль в регулировании социально-экономических процессов, принятии мер по социальной защите населения и его социальному обеспечению. Все большее значение на современном этапе в регулировании социальной дифференциации приобретают региональные и местные уровни государственной власти, которые больше приближены к потребностям и запросам граждан. Но при этом также ставится задача формирования экономически активного типа гражданина, рассчитывающего на собственные силы, для которого государство становится защитником экономических и социальных прав.

Ключевые слова: социальная защита, благотворительные фонды, социально уязвимое население, прожиточный минимум, среднедушевой доход.

**MEDIA COVERAGE OF
KAZAKHSTAN AND
FOREIGN PROBLEMS
SOCIALY VULNERABLE
POPULATION**

An important factor in regulating relations in the sphere of social protection of its citizens is a part of the state. Despite the large number of subjects of social protection, public authorities in foreign countries play an important role in the regulation of social and economic processes, decision-making on social protection measures and social security. All the more important at the present stage in the regulation of social differentiation become regional and local levels of government that are approximations to the needs and demands of citizens. But it is also the task of forming the type of economically active citizens, rely on their own strength, for which the state becomes the protector of economic and social rights.

Early detection of changes in the needs and interests of the population, determining the effectiveness of social events promotes expansion of the boundaries of social assistance, making the system more flexible social protection. At the same time, this approach identifies specific requirements needed, and therefore, less likely to “charity” in which considerable funds are spent for other purposes [1].

It should be noted that in Kazakhstan, the number of charities is growing every year. In today’s time, you can find more than 52 charities, including “Tvoru Dobro” (“Do Good”), “Kus Zholy” (“Milky Way”), “Bauyrzhan”, public fund to help the elderly “Peace of Kazakhstan”, “The Gift”, “Daraboz”, “Shugyla” voluntary relief society “Home”, “Ymit Syyla» (“Give hope”), «Sabi» (“Baby”) and others. The main objective of these funds is to help socially vulnerable population that children grow up in a family; the elderly remain in the family, and to see sick children healthy and happy future.

The social structure of local residents is changing from year to year due to government reforms. Society is always divided into rich and poor in each country. To vulnerable populations include orphans, children whose parents are deprived of parental rights, and that the decision of the court identified in children’s homes. In addition, mothers with many children, persons with disabilities (first and second group), the poor, which under the law includes those who have a per capita income below the poverty line.

According to political analyst Nurtai Mustafayev: “The criteria for inclusion of citizens into the category of socially vulnerable define the government in the face of three departments - the Ministry of Labor and Social Protection, Ministry of Health of the Republic

of Kazakhstan Agency for Statistics. According to the data of the Statistics Agency, the share of the population with incomes below the subsistence minimum in the second quarter of 2013 was 3.2%. If the per capita income below the subsistence level, the person recognize the poor, and he is entitled to a social aid. A living wage - a necessary minimum monetary income per person equal to the cost of the minimum consumer basket. And it is calculated on a quarterly basis by the country and by region. From the value of the minimum subsistence level depends all social payments - the amount of basic pension benefits, MCI (monthly calculation index), the minimum wage.

In 2013, the amount of the minimum subsistence level in the country was 18,660 tenge. Assets ratio amounted to 5.8 in 2012. That is the level of income of 10% richest people exceed the income of the poorest 10% of 5.6 times. Index of polarization of the population by income level from 4 to 5 times be considered non-critical. And despite the fact, that Russia, of course is a social state than Kazakhstan". Of the above you can see that from the amount of the minimum subsistence level in the country depend on social welfare payments to vulnerable populations. Since statistics show the minimum payments, these payments do not cover the monthly consumption of 18 thousand tenge per person.

Another situation with orphans, of which there are 14 thousand in Kazakhstan. According to the law, orphans state provides housing for women over 18. Children without parental care, children's homes are vulnerable social group. This group has a special place in the structure of socially vulnerable categories of the population, and, above all, because the status of the socially disadvantaged provided them temporarily, until reaching the age of majority [2].

Currently, social guarantees and benefits in Kazakhstan amount to more than a thousand, which provides about 200 categories of recipients and the number of persons applying for various social guarantees, benefits and payments is almost 100 ppm people (veterans, the disabled, children, students, the unemployed, displaced persons and other categories of citizens) [3].

The category of socially vulnerable people, you can add the elderly living in nursing homes. Today in Kazakhstan the number of nursing homes 67, 12 thousand elderly people live there. The greatest number of nursing homes are located in East Kazakhstan (11 nursing homes, 2380 seats), followed by Akmola region, there are 10 nursing homes, 1103 seats. After going Kostanay (9 nursing homes, 1129 seats). This statistic was made in 2014.

But the Ministry of Labor and Social Protection of Population of Kazakhstan denied these statistics, noting that the study of the number of nursing homes Office today reached 87, while the number of elderly people of 35 thousand [4].

In Almaty 320 elderly people living in the House of veterans. Here lived Zhusupbek Aimaulytov's son and a nephew of Turar Ruskulov. In Soviet times, there lived Auezkhan Kanafin, which is about 15 years he worked as a Deputy of Minister of Education. Also environmentalist scientist Bektur Toleuishuly, who worked as a researcher in the nature reserve Aksu-Zhabagaly. The house is inhabited by 11 Veterans World War II and 144 veterans of labor. According to "The Human Rights Commissioner of Kazakhstan" in Europe are living in nursing homes elderly people who have no children or those who are not married. In Spain and Greece have boarding facilities for 15-20 people, opened at the initiative of charitable funds and common people. In Denmark boarding are not built for the elderly since 2002. Instead, they are built specially adapted homes for the elderly.

In the history of the Kazakh people have never had any police or children's homes or nursing homes. All the functions of these "authorities" performed their families and relatives. [5] Today, our society cannot be compared with the time when our ancestors roamed. To this day, we honor all those traditions and customs. After all, it's a reflection of our nation. Children never gave parents in nursing homes. Older people have always been considered the nation's treasury, great minds and cozy fireplace. Children from birth imbibed all the wisdom and interpretation; listen to the advice of elders. Children are not left orphans, wives were not widows, and the poor are not left without help. Single people are not left alone; the head of villages took them in their custody, and thus did not have the vulnerable people in society.

Twenty-first century - a century of global action, technology, international agreements, exchange of cultures and traditions, the beginning of new friendships agreements. But at the same time as that of the coin, everything has reversed the country. Our society is modernized now, he knows and accepts the influence of the west. Their demeanor, lifestyle, on the one hand is fascinating, and on the other scares. If the countries of the former Soviet Union lived in the "collective" system, the current rules say that everyone should live only for themselves. Everyone should put itself long-term goals and achieve them. After age chicks fly away to other regions, in order to learn more and gain experience.

Of course, we cannot say that it is bad. The bad news is that the children cool down to the parents, relatives. Over time, this leads to the homes of the elderly. Nowadays the rights of women and men are on the same level. Women can work to build a career and raise a family. But we are now faced with the fact that parents do not have time to raise their children. Children who grow without affection and warmth from parents lose their spiritual connection with each other, which leads again to the homes of the elderly and orphanages. In the west, a nursing home, called "nursing home - a place where old people live to receive medical care" [6]. As we can see, in the west "nursing home" has a different concept. There are older people to get medical help as the house they are unable to get professional help. Clearly, some citizens are "throwing" absolutely healthy parents do not understand that the service of this institution - to help, not to shelter the elderly.

Currently, care for the elderly people who are not able to lead an independent lifestyle, home, carried out in homes for the elderly. Older people elect social assistance and social services as a new way of life. Social norm of caring for the elderly has been known since ancient times. Community-generic forms of assistance and support associated with paganism and it is inseparable from the generic space, which was primarily an expression of mutual responsibility. In particular, he formed and developed institution of the elders. One of the frail elderly forms of support was communal, secular help when old men went from house to house to feed. Elder could appoint "public" guardians, who took him to their sustenance. Community-generic forms of assistance and protection of the poorly protected categories gradually changed and laid the foundation for the state approach in solving social problems of the elderly.

In Poland, the almshouse for a long time there were mostly called "parish hospitals", and only in 1843, when on the basis of the decree of February 18, 1842 was a systematic separation of charitable institutions, they have been renamed to "shelter homes for the elderly and infirm" [7].

In US nursing homes have become part of the daily lives of citizens and become an integral part of social welfare. Many older and not very people during his lifetime not only save money for old age, but advance planning, in which the nursing home they will live after retirement. Numerous boarding houses and homes for the elderly here have become not just social institutions, but a very special business sector.

Frequently, the competition between the different nursing homes are not worse than in the

hospitality industry, as recorded in the best pensions should be a few years before retirement. Due to this pension for the elderly in the United States are so popular, and why the elderly often choose to live in a nursing home living in their own home with their children and grandchildren? To figure it out, it is necessary to consider more closely the activities of the geriatric institutions in the United States.

The first nursing homes in America have started to appear in the 30s of the last century, but at that time their work is not regulated by the state and the institutions themselves (by the way, all nursing homes in those years belonged to individuals) resembled the usual social houses where old people turned out the bare minimum of services. However, since 1935, the state still has funded nursing home and assisted the poor elderly to settle in one of these institutions. Many of the programs operated under the care for people who have lost their life savings during the Great Depression.

The revolution in the field of social security in old age occurred in 1965, when the country's Federal Government has set up a new program of social Medicare insurance, guarantee the right to social security for all citizens over 65 years. The activities of this program relied heavily on the creation of a more extensive network of nursing homes, whose activities are regulated by the public authorities. It was with the advent of Medicare in the United States begun the era of the construction of various facilities for the elderly.

However, despite the efforts of the state, and private individuals, the US nursing homes were still far from ideal and had numerous problems. According to research, in the second half of the XX century in nursing homes about 5% of the elderly had abnormalities in the development of an even greater number of elderly people were seriously ill and needed constant medical accompaniment. Nursing homes were not ready to provide adequate health services, which created serious problems. Another sticking point was the rent (price), the payment of which cannot all guests. To solve all these problems, another reform was undertaken, which introduced specific rules for owners of homes for the elderly, as well as the procedure for assistance to needy elderly people in need of care within these institutions.

In 1998, the government once again turned its attention to the nursing home, this time - on the quality of their work. For the activities of nursing homes was carried out strict supervision; Inspectors saw to it that all the elderly receive quality safe food, highly qualified medical services, adequate care. At the beginning of 2000 for nursing homes

a minimum of care factors were introduced. Since pensions market for the elderly in the United States is actively developing and the quality of services is getting better.

Living in a nursing home elderly person pays out of its own funds, in rare cases; it can count on state aid, subsidies, etc. The average size of the rent from \$ 100 to \$ 160 per day, but this number may be considerably higher, depending on the class and the presence of the establishment of additional services. There are also a few free homes for low-income pensioners, which does not pay for the accommodation he retired, and the state.

To get to the nursing home in the United States may be on their own or as decided by doctors. In order to send an old man in a nursing home is going to a council of doctors, social workers and lawyers who decide and capacity of an old man. Often in such cases, the State has sold all available assets to pay for life-long stay in a nursing home.

Social security of residence in the United States is not limited to the elderly nursing homes standard. In America are several basic types of geriatric institutions:

- Homes for seniors. Normal apartment house, where every pensioner living in his small apartment, which pays the state.
- Pension. Older people are living here on a permanent basis, not only receive care services but also medical care. The average number of about 100-150 people.

- Pension. It differs from the boarding of the hotel only because of its strength, is designed for 10-15 people tend to stay here more comfortable.

- Nursing home. The establishment where the primary focus is on health care. As a rule, seriously ill pensioners live here.

- A nursing home with day stay. Being here is possible only in the daytime, at night; all the old men go home.

In general, in nursing homes in the US elderly people can rely on a set of services: accommodation, care, health services, and leisure activities. The number and quality of services is determined by the cost of living, the higher it is, and the greater the nursing home resembles a country club or elite hotel. The state regulates the activities of private nursing homes and ensures that even the most inexpensive to comply with certain rules of operation.

The main difference between the scopes of geriatric software in the US is that the desire to send a family member in a nursing home is not condemned by society; on the other hand, the opportunity to live in old age in a good nursing home is a sign of success. Such an attitude to the homes of the elderly and affects the quality of their work, as the high level of competition and government regulation forced the owners year after year to improve the quality of their services. Hopefully, in the near future in our country, the nursing home will no longer be something intimidating, and will be a great opportunity to spend their old age in comfort and coziness [8].

References

- 1 Petrova L. R. Socialnaya zashita naseleniya kak factor regulirovaniya differenciacii obshestva: Regionalnyi aspect: Aftoref. dis. ... kand. soc. nauk. – Ufa., 2008. – 1 str.
- 2 <http://www.zakon.kz/4598331-komu-i-kak-gosudarstvo-dolzno-okazyvat.html>
- 3 <http://articlekz.com/article/4576>
- 4 <https://www.nur.kz/222635-vse-bolshe-starikov-v-kazahstane-popadaet-v-doma-prestarelyh.html>
- 5 Statya v Vestnike KazNU. Seriya psihologii i sociologii A. A. Liyassova, F. S. Oskembay, R. N. Alibaeva, T. A. Zhakanova <http://bulletin-psysoc.kaznu.kz/index.php/1-psy/article/view/440> (In Russian)
- 6 <http://dictionary.cambridge.org/ru/nursing-home>
- 7 Chernova O.A., C. Kononov Y.N., H. Ilnickiy A.N., Lebedev I.V. -Historical and medico-social aspects of elderly people residing in retirement homes. -2011
- 8 <http://vrgroup.spb.ru/content/stati/doma-prestarelykh-v-ssha>

Ұлттың тілі — сол ұлттың жаны, жан-дүниесі. Ол жүректі соқтыртып тұрған қан тамыры сияқты. Егерде қан тамыры жабылып қалса, жүрек те соғуын тоқтатпай ма?

Мұхтар Әуезов

Байгожина Д.Ө.,
Мақұлбекова С.Б.

**Мемлекеттік газеттегі
ақпараттың
трансформациялануы:
әлеуметтік жауапкершілік
және ұлттық идеология**

Baigozhina D.O.,
Makulbekova S.B.

**The transformation of
information in the state
newspaper: Social responsibility
and national ideology**

Байгожина Д.О.,
Мақұлбекова С.Б.

**Трансформация информации
в государственной газете:
социальная ответственность
и национальная идеология**

Мақалада «Егемен Қазақстан» газетінің рөлі, идеологиялық мақсаты, басылымдағы ақпараттық саясат және халықаралық жаңалықтардың берілу қисынына жазылған.

Түйін сөздер: «Егемен Қазақстан» газеті, идеология, ақпараттық саясат, халықаралық жаңалықтар.

The feature of newspaper Egemen Kazakhstan are examined in the article. Role of newspaper or Kazakhstan, ideological iam. And also informative politics, development of international news in a newspaper.

Key words: role of newspaper, informative politics, international news.

В статье рассматриваются особенности газеты «Егемен Қазақстан», идеологическая цель издания. Также авторы исследуют информационную политику, концепцию и специфику подачи международных новостей в данном издании.

Ключевые слова: газета «Егемен Қазақстан», идеология, информационная политика, международная новость.

**МЕМЛЕКЕТТІК
ГАЗЕТТЕГІ
АҚПАРАТТЫҢ
ТРАНСФОРМАЦИЯЛА-
НУЫ: ӘЛЕУМЕТТІК
ЖАУАПКЕРШІЛІК
ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ
ИДЕОЛОГИЯ**

Демократия жер жүзіндегі барша жұрттың прогресшіл арман-тілегі ғана емес, бірден-бір таңдауы да болып отыр. Тек бұған кейбір кертартпа қоғам болмаса ғана, жалпы алғанда ұлттар мен халықтар оң ниет танытып келеді. Қазіргі заманда журналистиканы демократиядан бөліп қарау мүмкін емес. Себебі, журналистиканың көтерер жүгі аз емес. Қоғамды да, билікті де журналистика үнемі замана ауқымында айнадағыдай көрсетіп отырады. Мұның өзі бұқаралық ақпарат құралдарының күнделікті жұмысы, іс-әрекеті.

Сондықтан да соғыс пен бейбітшілік тақырыбы күні бүгінге дейін адамзат өміріндегі басты мәселе ретінде сақталып отыр. Баспасөз, радио, теледидар сияқты күнделікті ақпарат тарату көздері пайда болған кезеңнен бастап алдымен түрлі қоғамдардың бір-бірімен ақпараттың байланыс жасауда, хабар-ошар алысады. Бірте-бірте ақпараттық ықпал етуге ауыса бастады. Ғылым мен техниканың бл жаңа мүмкіндіктері түрлі саяси идеялармен мақсаттардың жүзеге асуын қамтамасыз ету құралдарына айналды. Саяси лексикада «идеологиялық экспанция», «ақпараттық соғыс» сияқты жаңа терминдер қосылып жатыр. Қайсыбір қоғамда саяси ықпал ету ақпарат құралдарына өз мемлекеттерінің қарапайым артықшылықтарын насихаттаудан бастап, көрші мемлекеттің қалыптасқан өмір салты мен ішкі даму заңдылықтарын бұзуға қабілетті идеологиялық, ақпараттық араласушылыққа дейін барады. Ақпарат өнімін өндірушілер қоғамдық пікірді өздерінің идеологиясына сай өзгертуге тырысады. Дамыған елдердің экономикалық, мәдени ықпалы тәуелсіздік жолына түскен мемлекеттерге арта түседі. Бүгінде бұқаралық ақпарат құралдары арқылы қоғамдық пікірге елеулі әсер етіп отыр.

XXI ғасырдың адамзат баласы ұрпағының өміріндегі орны тым қомақты. Жаңалыққа жаны құмар пенделер адам жанына керекті дүниелерді күнделікті өмірдің бір бөлшегіне айналдыруда. Солардың бәрінен де дерлік шоқтығы биік, «ғасыр жаңалығы» болған, кезінде аталған – мерзімді баспасөз. Баспасөзде бәсекелестік ұшқындап болса да белгі беріп қалады. Бірақ біз оны әлі шын мәніндегі «бәсеке» деп айта алмаймыз. Содан кейін экономикалық реформа төңірегінде өрбіп жатқан оқиғаларға көзқарас білдіргеннен гөрі, әдеби, мәдени мәселелердің шең-

берінде қалып отырған сияқтымыз. Бұл – қазақ журналистикасының өзіндік ерекшелігі. Сондықтан қол үзуге болмайды. Қазақ баспасөзі өмірдің нақты, шынайы бетімен үйлеспей келеді дейтін сын-пікірлер бар. Бұқаралық ақпараттың дәл осы қос саласына пәлендей жаңалық, өзгеріс ене бастады деп айта қою қиын. Бәлкім, баяғыдан қалыптасқан ахуалдың оң бағытқа икемделе алмай жатқанына қаржы тапшылығы, техникалық құрал-жабдықтардың ескіріп, тозуы қолбайлау болып тұр деуге де болмайды. Теледидар да, радио да мүлдем жаңа сипаттағы көзқарас, пікір, іс-қимыл жағы жетіспейді. Білім-парасат жағынан деңгейіміз биік болса да, істі ұйымдастыра алмайтындығымыз шындық. Ең соңғы техникалық жарақпен «қаруланған» дамыған елдердің баспасөзі бізден ілгерілеп кеткен. Оның үстіне қазақ тіліндегі бұқаралық ақпарат құралдары әлі күнге жарнаманы игере алмай келеді.

Егемендік туы желбіреген күннен бастап, Президентіміз бен Үкімет басшылары «төртінші билік» өкілдерімен тығыз қарым-қатынаста жұмыс істей бастады. Өйткені баспасөз өкілдерінің қоғамдағы өзгерістерге тигізер әсері орасан зор. Журналист баспасөз бетіндегі мақалалары арқылы қоғамдық сананың қалыптасуына өзіндік үлес қосады, белгілі бір мәселеге бұқара назарын аударып, сол мәселенің төңірегінде пікір туғызады, ұсыныс айтады. Еңбекте егемен ел баспасөзінің қалыптасуындағы алғашқы қадамдар мен демократиялық қоғам әкелген түрлі өзгерістердің баспасөзге әсері, жаңа нышандар мен соңғы көріністері көрсетіледі. Қазіргі баспасөзіміздегі салалық өзгерістер ұлттық мүдде мен ел болашағына сәйкес жасалып жатқандығына назар аударылады. Ол өзгерістердің негізінен нарықтық экономика заңдылықтары мен кезеңдеріне негізделе өрбитіндігі айқындалады. Бүгінде даму жолын айқындаған егеменді мемлекет – Қазақстан Республикасының бүкіл халқы мен экономикасы реформаларды ойдағыдай жүзеге асырудың қажетті шарттары тұрақтандырылуда. Осы өтпелі кезеңде бұқаралық ақпарат құралдарының рөлі зор. БАҚ – қоғамдық санаға әсер ететін қуатты серпін. Егемен елде болып жатқан өзгерістерге бұқаралық ақпарат құралдары тікелей араласады.

«Егемен Қазақстан» – Қазақстан Республикасында жарыққа шығатын мемлекеттік ресми баспасөз құралы. Басылым негізінен ресми ақпаратты, жаңадан қабылданған құқықтық актілерді және басқа да ресми ақпаратты жариялайды. Газет 1919 жылдың 17 желтоқсанынан

бастап аптасына 5 рет шығарылады. «Егемен Қазақстанның» алғашқы саны 1919 жылдың аяғында Орынборда жарыққа шықты. Газет басына: «Қазақ жұртын билейтін өзгеріс хәм соғыс комитетінің атынан жетісіне екі рет шығатын саяси, әдеби хәм шаруашылық газет», – деп жазылған. Бұл газетте қазақ зиялы қауымының негізгі шығармашылығы жинақталған. Олар газетте алғашқы күндерден бастап-ақ жұмыс істеді: алғашқы кезде газетте қазақ зиялыларының күшті шығармашылық тобы жинақталды. Газеттің алғашқы редакторларының бірі – Сәкен Сейфуллин болды. Мұнда Мұхтар Әуезов, Бейімбет Майлин, Ғабит Мүсірепов, Ілияс Жансүгіров сияқты біртуарлар жұмыс істеді және шығармаларын жариялады.

Басылым – қазақ қоғамының шынайы шежіресі, дәлірек айтсақ, халқымыз бастан кешкен күрделі кезеңнің айнасы. Ендеше оған тыңғылықты зерттеу жүргізуге мүмкіншілік туады деген сөз. Сондай-ақ, ол арқылы сол кездегі ұлттық сананың ұйытқысы бола білген басылымның «пікір тайқазанына» әбден пісілген халқымыздың өсіп-өркендеуіне қатысты негізгі идеялар егемен еліміздің іргетасы қаланып жатқан бүгінгі күні де қоғамдық мән-маңызын жоғалта қойған жоқ. Оны зердемізге тоқып, игілігімізге жарату да – уақыт талабы. «Егемен Қазақстан» газеті халықтың түсінігінде екі түрлі ой қалыптастырады: бірі – мемлекеттің, мемлекет басшысының, мемлекеттік қызметтегі лауазымды тұлғалардың пікірі мен олардың жүріс-тұрысын баяндайын десе, екінші дегенмен қазақ халқының ұлттық мүддесі, ана тілі, ұлттық салт-дәстүрі де тақырып ретінде көтеріледі. Әрине, алғашқы күннен бастап-ақ бұл басылым мемлекет құзырында болып келеді. Дегенмен, ол уақыт өте келе «жалпақ шешейліктен» бас тарту жөнінде қорытындыға келді.

«Егемен Қазақстан» газетінің 1995 жылғы 7 қаңтар күнгі санында белгілі қоғам қайраткері М. Есенәлиевтің Қазақстандағы саяси ахуалға арналған сараптамалық мақаласы жарияланды. Тәжірибелі саясаткер М. Есенәлиевтің салиқалы тұжырымдары нақты жағдайды толық ашып көрсете алды. Оның жазуынша: Қазақстандағы орыс бауырларымыздың іс жүзіне Ресей саясатшылардың «Қазақстандағы орыстардың мүддесін қорғау туралы» жекеленген мәлімдемелеріне сыни тұрғыдан қарағаны дұрыс болар еді. Біріншіден, бұл бір саяси топтың екінші топтан өз мақсаты үшін тартып алғысы келетін көзірлік карта ретінде пайдаланылады. Екіншіден, оларға Қазақстандағы орыстар соларға деген

қамқорлықтан ғана емес, сондай-ақ тәуелсіз Қазақстанның өз бетінше даму бағытына қысым көрсететін саяси-демографиялық күш ретінде де қажет болған.

Басылымды парақтап отырсаңыз, ел қорғаны, әскер жайында жазылған, көбі проблемалық сарынды аңғартатын мақалалар көптеп басылған. Мәселен, Қалмұқан Исабаев «Тәуелсіздік талаптары» айдарымен «Әскер – әліміз, армия – айбарымыз» [1] атты материал бастырған екен. Автор Қазақстанның әскері қандай болуы керек, алдымен әскер сол мемлекетті жасайтын халық тілінде сөйлеу керек», – дейді. Тарихи шегініс жасай отырып, қазақ даласын қорғап, сақтап қалғанда оның әскері болмады дегенді ешкім айта алмас. Өзі айбынды болмаса, оны айып демеген. Қазақ тілінде дамыған әскери ғылым жоқ. Әскери өмірдің қазақша терминдері жасалуы тиіс деуі өте орынды, көпшіліктің көкейінде жүрген тілек екенін аңғару қиын емес-ақ. «Егемен Қазақстан» газеті тәртіп пен заңдылық мәселелеріне үлкен мән беріп, қоғамды толғандыратын материалды үзбей жариялап келеді. «Өзек жарды өткір сын», «Ада және заң», «Тіршілік түйткілдері», «Заман мен иман», «Табыс көзі – тәртіпте» т.б. айдарлармен елімізде болып жатқан түрлі келеңсіз оқиғалар туралы журналистер мен оқырмандардың жан айкайы, күйзелістері мен өзек жарды сырлары жариялануда.

Қазір журналистер біршама жалтақтамайтын, танымын тура айта алатын мінез тапты. Қуанарлығы – газеттер бірінің жасқаншақтап, не өрісі сылдыр сөздің уақыты озғанын ұқтық. Оқырман да зәрулік пен нақтылыққа ғана тоқтайды. Ескі қырсық, тым идеологияшылдық, партияшылдық, тақырыптың тарлығы, жазар объектінің аздығында еді. Қазіргі кемшілік – журналистер қауымының мамандық мүмкіншілігін толық пайдалана алмай жатуында. Болмаса, қазір журналиспен санаспайын шенеунік сирек.

XX ғасырдың басынан бері қазақ өмірінің айнасына айналған «Егемен Қазақстан» газеті тәуелсіздік алған жылдары қайта түлеп, жас мемлекетіміздің іргесінің берік қалануына өз үлесін қоса бастады. Жетпіс жыл бойы іште бұғып жатқан халықтың арман-аңсары, қазақ халқын талай қырғынға ұшыратқан тарихи әділетсіздіктер, жазықсыздан-жазықсыз жапа шегіп, атылған жастарымыз, осы уақыт аралығында жоғалтып алған ұлттық тарихымызды жаңа көзқарастар тұрғысынан қарастыру, тәуелсіздігімізді баянды ету жолында ұлт болып ұйысуымыз, сыртқы күштердің қауіпті әсерлеріне төтеп беру сияқты қат-қабат өзекті мәселелер күн тәртібіне

қойылды. Ең бастысы – отаршылдық құрсауда жоғалуға айналған ұлттық санамызды оятып, елдік іргемізді тіктеу керек болатын. Белгілі публицист, қоғам қайраткері Шерхан Мұртазаның бастауымен «Социалистік Қазақстан» газетінің бұрынғы аты өзгеріп, тәуелсіздігіміздің жаршысындай «Егеменді Қазақстан», кейіннен «Егемен Қазақстан» атауына ие болды. Бұрыннан-ақ еліміздің аға газетіне айналған «Егемен Қазақстанға» осы тұстар зор жауапкершіліктер жүктелді. Халықтың ұлттық санасын оятумен қатар, елдің ертеңгі күнге деген сенімін нығайту қажет болды. Тұңғыш Президентіміз Н.Ә. Назарбаевтың бастауымен Қазақстан халқын санасына орнықтыру, жаңа реформаларға жұмылдыру мәселесі алдыңғы қатарға шықты. Бұл жылдары «Егемен Қазақстан» газеті бұрыннан қатып қалған қасаң тақырыптардан, бір-бірінен аумайтын кескін-келбеттен арылып, тәуелсіз елдің жаңа мазмұндағы, жаңа сипаттағы газеті ретінде жарық көре бастады. Тәуелсіздіктің алғашқы жылдары жазылған мақалаларға батылдық, өткірлік, өзектілік тән еді. Халықтың жоғын жоқтаған қаламгеріміз – Әбіш Кекілбаев, Шерхан Мұртазаның екеуара жазысқан хаттары да елдің ертеңіне алаңдаушылықтан туған еді.

Заман талабына сай газеттің бірінші бетінде «Бір ауыз сөз» атты қоғамдағы көкейкесті мәселелерге арналған айдар ашылды. «Бір ауыз сөз» бүгінгі күннің өзекті мәселелерін көтеруімен, сонылығымен ерекшеленеді. Онда басқа елдің тарихи тұлғалармен байланысты аталған немесе ешқандай мән-мағынасы жоқ елді мекен, көше аттарын өзгерту, озық елдермен тереземіз теңесу үшін жастардың әлем тілдерін жетік меңгеруіне жол ашу, төлқұжат ауыстырудағы, қазақтың ата-тегін жазудағы бірізділік, іс тұтқасын ұстаған азаматтардың мемлекеттік тілге немісқұрайлығы, Отансүйгіштік қасиетті таңдаудағы кемшіліктер, ел байлығын шетелдіктердің талан-таражға салуынан сақтау т.б. мәселелер күн тәртібіне өткір қойылып отырды. Басылымда бұдан басқа да «Тәуелсіздік талаптары», «Ойтүрткі», «Талбесік», «Нарық және халық», «Ұлт ызбасын, ұрпақ тозбасын», «Дидарғайып», «Адам және заң», «Көкейкесті», «Өндіріссіз өмір жоқ» сынды айдарлармен бірге, «Ел» және «Сырғалым» атты газет қосымшалары жарық көріп тұрды. Газет редакциясын тың ізденістерге бастаған мұндай шығармашылық жаңалықтар газетті ерекше оқылымды етті.

Газет бетіндегі белгілі қаламгерлер мен публицистер тәуелсіз мемлекет ретіндегі ұлттық идеологиямыз, ұстанған бағыт-бағдарымыз қандай болу керек деген мәселе төңірегінде ой бөлісті.

Мұндай соқталы, ірі ой-тұжырымдар «Тәуелсіздік талаптары» айдары аясында жарияланып тұрды. «Меніңше, қазақстандық елдігін сақтап келе жатқан қайнарлар – ұлт-иман, обал-сауап, адаларамның парқын білу». Ислам дінінің жоғарыда біз түгендеп өткен бес ұстыны әрбір мұсылманға қаншалықты қасиетті болса, бұл ұғымдар әрбір қазақ баласына соншалықты киелі. Сіз бен біз мақсат тұтып алға тарта беретін «Атыраудан Алтайға дейінгі кең даланы сақтап қалған білектің күші, найзаның ұшы» айналып келіп осы ұғымдарға қызмет еткен. Қазаққа жаңа ұлттық рухани даму бағдарламаларын жасаймын деп жат-жақынға алма-кезек жауаңдатып, арбалған торғайдай шарқ ұрудың керегі жоқ. Біздің өз бағдарламамыз бар. Ғасырлар сынынан өткен сындарлы бағдарлама», – деп жазды Есенғали Раушанов «Аспанға жазам сенің есіміңді» атты мақаласында [2].

Осы айдар аясында жарияланған белгілі публицист Ержұман Смайылдың «Қазақ еліне адалдық анты қажет» деген мақаласында: «Тәуелсіздік алдық деп айдай әлемге жария етіп алып, енді біреудің әскери шылауына айналуымыз жарамас», – деп дербес өз әскерімізді құру мәселесін қозғайды. Жалпы тәуелсіздік алған жылдарда жазылған мақалалар бұрын айтуға болмайтын мәселелерге еркін қалам тербеуімен ерекшеленеді. Шын мәніндегі еркін, азат публицистика қалыптасты. «Егемен Қазақстан» газетіндегі мақалалар тақырыптық және проблемалық тұрғыдан байыды. Соған сай мазмұндық жағынан да публицистиканың өмірді шынайы қамту аясы кеңейді. Ақын-жазушылар, ғылыми, мәдени зиялылардың қалам тартуы бұрынғыдан да жиіледі [3].

Қорытындылай келсек, бүгінгі күні Елбасымыз Н.Ә. Назарбаевтың сындарлы саясатының арқасында тәуелсіздіктің алғашқы жылдары әр салада басталған реформалар жемісін бере бастады. Экономикамызда даму үрдісі байқалып, халқымыздың әл-ауқаты артып келеді. Тәуелсіздік алған алғашқы күннен бастап дер-

бес мемлекет ретінде алға қарай аттаған әрбір үлкенді-кішілі қадамдарымыз, Елбасымыздың елімізді көркейту жолындағы әрбір іс-әрекетінің «Егемен Қазақстан» газетінің бетінен орын алуы заңды. Ел газеті «Егемен Қазақстан» Елбасымыздың әр елдердегі сапарының әлемдік саясаттағы мән-маңызына, халықаралық қарым-қатынастарда алар орнына, ұлы елдермен көпшіліктің жүктейтін ұлы жауапкершіліктері туралы сараптама материалдарды да ұсынып келеді. «Егемен Қазақстан» газетіндегі әрбір мақала жастарымыздың бойында Отансүйгіштік рухын қалыптастырып, адамгершілігі зор, өткенге, ұлттық тамырына зор құрметпен қарайтын азаматтар тәрбиелеудегі маңызы зор. Кейінгі жылдарда еліміздің аға газеті 1937-1938 жылдардағы қуғын-сүргін көрген, жазықсыз жапа шеккен ерлеріміз туралы, жалпы елі үшін көзсіз ерліктерге барған асыл азаматтарымыз туралы материалдарды көптеп беруде. Қоғам өміріндегі игі өзгеріс, батыл бетбұрыстарды насихаттаумен қатар, көлеңкелі тұстарды орағытып өтпей, сын терезесіне салып отыру – газет редакциясында ежелден қалыптасқан дәстүр. Осының арқасында бүгінгі күні газеттің беделі көтеріліп, шын мәніндегі жалпыұлттық газетке айналғанын көріп отырмыз. Бұл газет тізгінін ұстанған қаламы қарымды, қайраткер қаламгерлеріміз Шерхан Мұртаза, Нұрлан Оразалин, Уәлихан Қалижан, Ержұман Смайыл, Сауытбек Абдрахмановтардың шығармашылық әрі ұйымдастырушылық қарымының мықтылығымен келген бедел екендігін айтуымыз керек.

Ғасырдан ұзақ ғұмыры бар қазақ баспасөзі тарихының әлі де болса терең зерттей түсуді қажет ететін тұстары баршылық. Әсіресе, Қазан төңкерісіне дейінгі кезеңін заман сұранысына сай қайта қарау – уақыт талабы. Өйткені, оның күні кешеге дейін ғылыми тұрғыдан бір жақты бағаланып, түрлі кедергілер салдарынан кемшін зерттеліп келгені бүгінде ешкімге де жасырын емес.

Әдебиеттер

- 1 Қожакеев Т. Жас тілшілер серігі. – Алматы: Рауан, 1991. – 224 б. – 176 б.
- 2 Раушанов Е. Аспанға жазам сенің атыңды // Егемен Қазақстан. – 1993. – 3 сәуір.
- 3 Назарбаев Н.Ә. Қазақстанның егеменді мемлекет ретінде қалыптасу мен дамуының стратегиясы. – Алматы: Дәуір, 1992. – 345 б. – 5 б.

References

- 1 Kojakeev T. 'Jas tilwiler serigi'. – Almaty: Rauan, – p.224. – p.176
- 2 Rauwanov E. 'Aspanga jazam senin atindi' // Egemen Kazakhstan. – 1993. – 3 sauir
- 3 Nazarbaev N.A. 'Kazakhstanin egemendi memleket retinde kaliptasuy men damuinin strategiasy'. – Almaty: Dauir, 1992. – p. 345- p.5

3-бөлім
КӨСЕМСӨЗ ЖӘНЕ КӨРКЕМСӨЗ

Раздел 3
ЛИТЕРАТУРА И ПУБЛИЦИСТИКА

Section 3
LITERATURE AND JOURNALISM

Медеубекұлы С.

Көсемсөз және шешенсөз: тамырластығы мен даралықтары

Бұл мақалада көсемсөз бен шешенсөздің атқаратын қызметтеріне орай өзектестігі мен айырмашылықтары және жанрлық жақындықтары мен алшақтықтары қарастырылады.

Түйін сөздер: ауызекі публицистика, шешендік өнер, бастапқы өнер.

Medeubekuly S.

Oral journalism and about the meaning of the oratory word

By comparing the differences of oral journalism with oratory and oratorical art of the word, he shares the scientific method of their identity. Defines oral journalism as the original art of a nation.

Key words: oral journalism, public speaking a word, original art.

Медеубекұлы С.

Устная публицистика: о смысле ораторского слова

Автор статьи, сопоставляя отличия устной публицистики от ораторского искусства и ораторского слова, определяет научным методом их своеобразие, а также трактует «шешенсөз» («устная публицистика») как самобытное искусство нации.

Ключевые слова: устная публицистика, ораторское искусство, самобытное искусство.

КӨСЕМСӨЗ ЖӘНЕ ШЕШЕНСӨЗ: ТАМЫРЛАСТЫҒЫ МЕН ДАРАЛЫҚТАРЫ

Тіршілік етудің айла-тәсілдерін ойлап табу қажеттілігі ақылдың да толыса түсуіне игі ықпалын жасады. Адамдардың бір-бірімен араласуы қоғамдық қатынастарды қалыптастырды. Адам санасы қоғамдық-әлеуметтік қарым-қатынастар мен бұқаралық қатысымдар кезінде туған кедергілерден өту жолдарын табу арқылы үнемі даму үстінде болды. Бірлесе жүріп тіршілік ету аясы кеңейді, қауымдасу, одақтасу, отырықтану, қала орнату, мемлекет құру немесе тайпалар мен одақтардың қарым-қатынас жасау үрдістері алға жылжыған сайын ақыл-ой дамуының келесі сатысы жалпыға түсінікті мағына беретін таңбалар мен сызба белгілерді және жеке дыбыстарды айқындайтын қаріптерді ойлап тапты. Мысалы, «суретті жазулар», «көне руникалық таңбалар», «иероглифтер», «сына жазуы», «араб жазуы», «санскрит» жазуы, «егей жазуы», «вавилон жазуы», «латын жазуы» деген аттармен белгілі жазулар ақпарат тарату қажеттілігінен туған. Яғни ең әуелі ақпарат айту, ақпарат тарату, ақпарат қалдыру, ақпарат сақтау қажеттіліктері жазу мәдениетін қалыптастырды. Қаріптердің, әліпбилердің қалыптасуы да осы қажеттіліктен туған мәдениеттің озық үлгісі. Яғни бұқараға ақпарат тарату, сол арқылы көптің санасына қозғау салу, іске бастау, жұмылдыру мақсатынан туған ойды жазу арқылы жеткізу өнері де талай даму сатысынан өтті. Ондай өнерді Ахмет Байтұрсынов “көсемсөз” деп атады. **Көсемсөз деп – қоғамдағы күрделі мәселелерді мемлекеттік, ұлттық, бұқаралық, мүдде тұрғысынан қозғау әрі оларды шешу жолдарын түсіндіру және сол іске жұмылдыру үшін әлеуметке баспасөз арқылы жарияланған көркем де пәрменді әрі деректі һәм дәйекті сөзді айтамыз.** Біздің ұғымымыздағы «сөз» деген категория нені білдіреді? Біріншіден, Сөз – дыбыстардың немесе таңбалардың белгілі бір мағына беретін көркем жиынтығы. Екіншіден, Сөз – адам санасында қорытылған мағынаның сыртқа шыққан дыбыстық-бейнелік нұсқасы. «Бейнелік» дегеннің астарына сызу, жазу, бояу, ою, кескіндеу, мүсіндеу, қимылдау арқылы ақпарат тарату амалдары кіреді. Рас, сөз адамның ойлау қабілетінің арқасында мида қорытылады да тіл арқылы сыртқа шығады. Бір қызығы ғалымдардың зерттеуі бойынша (Ж. Годфруа. Что такое психология. Издательство «Мир», Том 1, 1992, стр. 366) санамызда жинақталған ойларды түгел жеткізуге тіл мүмкінді-

гі тым шектеулі екен. Басқаша айтқанда, санада оянған пікірді толық жеткізуге лексикалық қорымыз жетпей жатады екен. Әйтсе де сөз арқылы мидың әлемді тануына ықпал жасайды екенбіз. Әр жаңа сөзді естігенде соның нақты мағынасын таппайынша мида тыным болмайды. Яғни, сөздің өзі мидың дамуына белгілі бір дәрежеде әсер етеді.

Сонымен, замансөз (публицистика) әдебиеттің тегінен шыққан деген пікірге біржақты қарауға болмайды. Замансөздің табиғатын айқындау үшін атқарар қызметін негізгі танымдық тұғыр етіп алсақ, онда бұл қызметтің тамыры тереңде екен. Адам Ата-Хауа Ана жаралғалы айналасына ақпарат тарату және ақпарат алмасу қажеттілігін өтеу амалдары қимыл-қозғалыспен де, дыбыс берумен де, бейне сызумен де, айтумен де, жазумен де жүзеге асқан болатын. Олай болса, ондай қызметті атқаратын өнер – замансөз (публицистика) бес салаға бөлінеді: а) қимылсөз; ә) дыбыссөз; б) бейнесөз; ә) **шешенсөз**; б) көсемсөз.

Біз осылардың ішіндегі әу баста Ахмет Байтұрсынов өз анықтамасында бағыт сілтеп кеткен көсемсөз бен шешенсөзді салыстырып көру арқылы қоғамдық санаға қозғау салу өнерінің ұлттық түрлерінің өзіндік ерекшеліктерін екшеп көруге тырысамыз.

Алдымен көсемсөздің ерекшеліктеріне назар аударалық. Бұл туралы алғашқы пікірлерін алға тартқан ғалым Ахмет Байтұрсынұлынан басталық. Ол кісі көсемсөздің мынадай ерекшеліктерін атап кетеді:

- а) «жазумен айтылады»;
- ә) «әлеумет ісіне басшылық пікір жүргізеді»;
- б) әлеуметке керек іске мұрындық болады»;
- в) «қоғам істерін түзеу, жаңалау, өзгерту керек болған кезінде халықты соған... ұйытып, көбінің миына қондырып, көңіліне сіңіреді»;
- г) «күндегі мәселе жайын сөйлейді»;
- ғ) «кезіндегі ... газет-журнал жүзінде шығады» яғни жарық көреді;
- д) «әлеуметке басшылық есебінде айтылатын сөз болғандықтан, жұрт ісіне мәні зор...»
- е) «...басшылығы дұрыс болса, әлеуметті түзейді, теріс басшылық қылса, әлеуметті адастырады». (...Ахмет Байтұрсынов. Шығармалары. Алматы: «Жазушы», 1989. 224-б.). Ғалым пікірінен теріп алынған көсемсөзге қатысты осы сегіз үзікте жазба публицистиканың басты қызметінің негізгі ерекшеліктері баса айтылған. Көсемсөз қоғамдық сананы оятып қана қоймайды екен, оған *басшылық жасайды* екен. «Публицистиканың функциясы, – дейді Тауман Амандо-

сов, – қоғамдық пікірді қалыптастыруға әсер ету арқылы қоғамдық сана мен қоғамдық практикаға ықпал жасау. Сонымен қатар, публицистика адамға тек логикалық жағынан ғана емес, сезім жағынан да ықпал жасауға тиіс». (Амандосов Т. Публицистика – дәуір үні. Алматы: «Қазақстан» 1979, 18-бет). Мұндағы ойдан публицистика: а) қоғамдық санаға; ә) *қоғамдық тәжірибеге*; б) адамның ойлау жүйесіне; в) *адамның сезіміне* ықпал жасау қызметін атқарады екен. Әдебиеттанушылар былай дейді: «Көсем сөз – әдебиет пен журналистиканың қоғамдағы көкейкесті, өткір мәселелерді қозғайтын саласы», (Әдебиеттану терминдерінің сөздігі/Құрастырушылар: З. Ахметов, Т. Шаңбаев. – Алматы, Ана тілі, 1996. – 245 б.) Рас, публицистика қоғамның күн тәртібіндегі кезек күттірмейтін күрделі мәселелерді шешу жолдарын қозғайды. Бірақ, біздің ойымызша ол өмірге әдебиет пен журналистикадан бұрын келген. Өйткені, әдеби көркем шығармалар мен журналистика, яғни газет, журнал, радио, телевидение пайда болмай тұрып, қоғамдық мәселелерді сөз арқылы қозғау тәжірибесі өмірде болған. Екіншіден, замансөз, яғни публицистика – әдебиет пен журналистиканың өмірге келуіне бірден бір алғы шарт болған өнер. Мәселе өнердің қашаннан, қалай аталатынында емес, қызметінің қашан, қалай басталғанында. «Публикус» деп латындар атаған заманға дейін де адамзат бір-бірімен ақпарат алмасты, қоғамдық санаға қозғау салудың неше түрлі әдіс-тәсілдерін қолданды. Демек өнердің пайда болып, қалыптасу тарихының басын ат қойып, айдар таққан дәуірден іздеу қисынға келмес еді. Сол секілді біз де «әлеуметке дегенін істету үшін айтылатын сөз өнерінің» тарихын қазақ қоғамына «публицистика» деген сөздің енген кезінен бастасақ, ақылға қонбайды. Ұлтымыздың сөз өнерінің сан ғасырлық тарихын қолмен кесіп, келте қайырғанмен бірдей болады. Айтпағымыз, публицистика – әдебиетпен тамырлас, бірақ атқаратын қызметі мен оны жүзеге асыратын әдіс-тәсілдері де бөлек және соның қалыптасуына негіз болған сөз өнерінің бір түрі. «...публицистика баспасөз, радио, теледидар арқылы халықтың ойы мен пікірін және оның күнделікті еркін білдіреді», – дейді ғалым В. Ученова. Бұл жерде халықтың еркі мен арман тілегін, мақсат-мүддесін газет, журнал, радио болмай тұрып та білдіру жолдары болғанын, оны замансөздің, яғни публицистиканың ауызша түрі атқарғанын ғалым келесі бір сөздерінде былай білдіреді: «Устная публицистика» или, иными словами, *злободневная политическая мысль* (астын сызған – біз)

обращенная к живому, непосредственному восприятию широкой аудитории, облакалась не только мастерством тщательно продуманных речей, но и мастерством импровизации фольклорных произведений...», немесе «источки, публицистики восходят к политическим насыщенным жанрам устной речевой культуры» («Публицистиканың бастау-бұлақтары ауызша сөйлеу мәдениетінің саяси толысқан жанларынан басталады»). (Ученова В. Публицистика и политика. Изд.-во полит.-ой лит.-ы, 1979, с.38, 9,41). Бұл ойлардан байқайтынымыз – ғалым ауызша публицистиканы «дәл осы күнге қажетті саяси пікір» деп түсіндіреді және көсемсөзді ауызша сөйлеу мәдениетінің саяси жанларынан басталады дейді. Көсемсөздің бәрі бірдей саяси пікір білдіре бермейді, десек те ауызша сөйлеу мәдениетіндегі саяси жанрлар деп отырғанының жаны бар. Егер қазақ ауызша сөйлеу мәдениетін алсақ, ондай жанрларға дат, ант, ұран, аттан, толғау, шешендік тақпақтар мен толғамдар кірер еді. Ғалымның пікіріне сүйенсек көсемсөз (жазба публицистика) өз тамырын шешенсөзден (ауызша публицистикадан) алады екен. Мұндай пікірді басқа ғалымдар да айтқан: «... следует назвать еще один, немаловажный для лингвистического анализа оппозиции «устная – письменная речь», параметр: это генетическая первичность устной речи по отношению к письменной как в истории каждого языка, так и в языковом развитии каждого отдельного носителя языка» (... Бубнова Г.И., Гарбовский Н.К. Письменная и устная коммуникация. Синтаксис и просодия. – М.: Изд-во МГУ, 1991. – С. 5) Бұл екі саланың алғашқы айырмашылығы осыдан басталады. Тағы бірнеше пікірге ден қоялық. «Публицистика... өмірдің әлеуметтік, саяси-экономикалық, өндірістік, ғылыми және рухани, тағы басқа құбылыстарын, өмір фактілерін байыптап, түсіндіріп береді» (... ,128) Көсемсөз байыптап, түсіндіріп қана қоймайды, «сол туралы дұрыс ұғым қалыптастыруға ықпал жасайды» (Қожакеев Т. Жас тілшілер серігі. – Алматы: Рауан, 1961. 127 б.). Көсемсөз дұрыс ұғым қалыптастыруға ықпал жасап қана қоймайды, «жұртшылықты белгілі бір оқиғаға, құбылысқа ерте, еліктіре біледі» (... Ыдырысов Т. Шеберлік бастауы. – Рауан, 1961. – 224 б.) Көсемсөз оқиғаға, құбылысқа ертіп, еліктіріп қана қоймайды, сол құбылысқа, оқиғаға байланысты туындаған мәселелерді шешудің жолын көрсетеді. «...оқырманға, көрерменге, тыңдаушыға дұрыс бағыт сілтейді» (Жақып Б. Қазақ публицистикасының қалыптасу, даму жолдары. – Алматы: «Білім», 2004, 24-б.). Мұндай қыз-

меттерді публицистиканың ауызша түрі де атқарады. Бұл жерде көсемсөз бен шешенсөз бір арнада тоғысады. Әсте шешенсөз бен көсемсөз бірі біріне қосылмайды, жеке-дара, дербес өмір сүреді деуге болмайды. Мысалы, шешенсөз айтындарын хатқа түсіріп, таспаға жазып қайта халыққа ұсынуға болады, сол секілді көсемсөз жазындарын жаттап алып, ел алдында айтуға да болады. Драматургия, киносценарий, сахнаға лайықталып жазылған шешендік толғаулар мен тақпақтар немесе өлеңдер санада жатталып қалған соң қажетті жерде ауызша айтыла береді. Әсіресе, замансөздік сарында жазылған көсемсөздік шығармалар қоғамдық санаға қозғау салу кезінде шешенсөз туындысы ретінде жиі пайдаланылады. Ал, айырылысатын жері қызметінде емес, сол қызметті атқару тетіктері мен әдіс-тәсілдерінде.

Біріншіден, «көсемсөз» деген ұғым енді жалпы публицистиканың баламасы емес, тек жазба публицистиканың ғана баламасы ролін атқарады. Ендеше көсемсөз өз қызметін жазбаша мәтін арқылы атқарады екен, ол тек газет, журнал көмегімен жүзеге асады. Шешенсөз газет, журнал арқылы тарамайды. Айтушылар, жаршылар, хабаршылар, жыраулар, ақындар, шешендер, телерадиожурналистикада айташылар, айтамандар, айтармандар айтуымен жұртқа жетеді.

Екіншіден, көсемсөз оқырман үшін жазылады, ал шешенсөз тыңдаушы және тыңдарман-көрермен үшін айтылады.

Үшіншіден, көсемсөз туындысының дүниеге келуіне және мекен атына (адрес атына) жетуіне біршама уақыт керек:

- Жазушы-журналистің тақырып таңдау уақыты;
- тақырыпқа қажетті деректер мен мәліметтерді іздеу уақыты;
- табылған затындарды (материалдарды) идеяға қатысты іріктеу, сұрыптау, саралау уақыты;
- жазу уақыты;
- газет, журналдарға басылу уақыты;
- оқырман қолына жету уақыты;
- оқырманның оқу уақыты;
- жазылған пікірлерге байланысты ой қорыту уақыты;
- оқырманның жауап қату уақыты.

Шешенсөз айтынына дәл осындай уақыттың керегі жоқ. Ол тыңдаушысына бетпе-бет тұрып айтады және сол сәтінде жауабын алады. *Төртіншіден*, көсемсөздің дүниеге келуіне арнаулы құралдар керек (мыс.: қалам, қағаз, компьютер). Ал шешенсөздің дүниеге келуіне ондай құрал-сайманның қажеті жоқ.

Бесіншіден, көсемсөз жазыны дүниеге келерде жазушының қарсы алдына қауым қажет емес. Ол өзімен өзі жеке отырып шығармашылықпен айналысады. Ал шешен сөз айтушысының алдына алқаман (аудитория) керек. Онсыз шешенсөз айтыны айтылмайды. Яғни алқаман мен айтушының арасында жансезімдік (психологиялық) байланыс қажет.

Алтыншыдан, шешен сөз айтымы – «атылған оқ» кері қайтпайды. Ал көсемсөз жазынын белгілі бір уақыттан соң бірнеше рет қайталап оқуға болады.

Жетіншіден, шешен сөзгер айту сәтінде ойды әсерлі жеткізуге қажетті ым, ишара, үнрең (тон), ұнтыным (пауза), ұнырғақ (ритм), үнекпін (интонация), ұнажар (тембр) және сол сәттегі жағдайға байланысты ілкімділік, икемделік мүмкіндіктерін пайдаланады. Ал көсемсөзгер ондай мүмкіндіктерді пайдаланбайды. Оған оңаша кеністік пен еркін уақыт керек.

Сегізіншіден, шешенсөздің ойды жеткізуге қажетті негізгі затыны (материалы) – дыбыс болса, көсемсөздің басты затыны – әріп. Шешенсөз бен көсемсөзді қатар қойып салыстырғанда мына мәселе айқын көрінеді: әлеуметтік-тілдік фактор. Қазақ қоғамында жазба мәдениет кенжелеп тұрған заманда шешенсөз

қоғамдық қатынастарда басты роль атқарған. Ал жазба мәдениет жаппай белең алып, қоғамдық қатынастардың барлық саласында үстемдік құрған кейінгі заманда көсемсөз қоғамдық сананы қозғаудың басты тегершігі болды. Бірақ бұл шешенсөздің бұқаралық және мемлекеттік қарым-қатынастардағы ролін еш бәсеңдетпейді. Шешенсөздің халықаралық қатынастарда, мемлекетаралық байланыстарда шешуші мәнге ие болатындығын келіссөз айтылғанда, жүргізілгенде анық көреміз. Мемлекет басшылары әуелі өз ара ауызша келісім жүргізіп алады да сол келісімнің мазмұнын хатқа түсіріп, тасқа басып, қол қойып бекітіп қояды. Мемлекет басшылары халыққа жолдауларында, депутаттар, сенаторлар мәжіліс, сенат отырыстарында заң талқылау кезінде, әскер басшылары жауынгерлерге тапсырма бергенде, ұстаздар шәкірттеріне білім нәрін құйғанда, діни қызметкерлер тәләбаларына, жамағатқа дін жолын түсіндіргенде, ақын халықтың алдына шыққанда шешенсөздің мүмкіндіктерін пайдаланады. Бұл үдеріс мемлекет барда, сол мемлекетте өмір сүріп жатқан ұлт барда, ол ұлттың ғасырлар бойы қалыптасқан тілі барда, ол тілмен ауызша айту әдебі мен әдеті барда шешенсөз де көсемсөзбен қатар «әлеуметке дегенін істету» қызметін атқара береді.

Әдебиеттер

- 1 Ахмет Байтұрсынов. Шығармалары. – Алматы: Жазушы, 1989.
- 2 Қалимұқашева Б. Сөйлеу мәдениеті және шешендік өнер: оқу-әдістемелік құрал. – Астана: Фолиант, 2010. – 20 б.
- 3 Сонда. 23 б.
- 4 Ахмет Байтұрсынов. Шығармалары. – Алматы: Жазушы, 1989, 263 б.
- 5 Қалимұқашева Б. Сөйлеу мәдениеті және шешендік өнер: оқу-әдістемелік құрал. – Астана: «Фолиант», 2010. – 23 б.
- 6 Ахметов З. Әдебиеттану. Терминдер сөздігі. – Алматы, 2006.
- 7 Сыздық Рәбиға. Қазақ тілінің анықтағышы. – Алматы: Елорда, 2000.
- 8 Адамбаев Б. Шешендік өнер сипаты. Кіт.: Фольклор шындығы. Алматы: «Ғылым». 1990, 130-131 б.
- 9 Сонда. 131 б.
- 10 Сейдімбек А. Қазақтың күй өнері: монография. – Астана: Күлтегін, 2002. 11-13 б.
- 11 Гумилев Л.Н. Ритмы Евразии. – М., 1993. – С.39.
- 12 Дж.В. Дрэпер. История умственного развития Европы. – Киев-Харьков, 1996. – С. 8.

References

- 1 Ahmet Bajtursynov. Shygarmalary. – Almaty: «Zhazushy», 1989.
- 2 Kalimukasheva B. Sojleu madenieti zhane sheshendik oner: oqu-adistemelik kural. – Astana: «Foliant», 2010. 20 b.
- 3 Sonda. 23 b.
- 4 Ahmet Bajtursynov. Shygarmalary. – Almaty: «Zhazushy», 1989, 263 b.
- 5 Kalimukasheva B. Sojleu madenieti zhane sheshendik oner: oqu-adistemelik kural. – Astana: «Foliant», 2010. 23 b.
- 6 Ahmetov Z. Adebiettanu. Terminder sozdigi. – Almaty, 2006.
- 7 Syzdyk Rabiga. Kazak tiliniń anyktagyshy. Almaty: Elorda, 2000.
- 8 Adambaev B. Sheshendik oner sipaty. Kit.: Fol'klor shyndygy. Almaty: «Gylym». 1990, 130-131 b.
- 9 Sonda. 131 b.
- 10 Sejdimbek A. Kazaktyn kuj oneri: monografija. – Astana: Kultegin, 2002. 11-13 b.
- 11 Gumilev L.N. Ritmy Evrazii. – M., 1993. – S.39.

Әлем әдебиетіндегі әйгілі жүз кітапты емін-еркін
бар бояуымен төгіліп түсіретін тіл – қуатты тіл, қазақ
тілі – сондай тіл.

Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев

Муканова Г.К.

**К общности методологии
редактирования национальной
периодики: «Айкап» – «Жас
Туркестан» – «Айкап»**

В статье на основе исторических материалов реконструируется траектория распространения идеи деколонизации в пределах Евразийского материка на рубеже XIX и XX веков. Автор приходит к выводу, что деколонизация как процесс зарождался изначально в сознании передовых представителей «инородцев», в частности на примере Шокана Уалиханова. На рубеже XX века рупором новой идеологии стали национальные печатные издания, сыгравшие роль аккумуляторов и катализаторов самосознания народов Востока.

Ключевые слова: Шокан Уалиханов, Потанин, Гаспринский, младотюрки, «Айкап», Сералин, Алаш, Шокай, методология, деколонизация.

Mukanova G.K.

**To common of methodology
editing national periodicals:
«Aikap» – «Zhas Turkestan»
– «Aikap»**

On the basis of historical materials reconstructed trajectory decolonization spread ideas within the Eurasian continent, at the turn of the 19th and 20th centuries. The author concludes that the process of decolonization as the originally sprang in the mind of the foremost representatives of “foreigners”, as an example of Shokan Valikhanov. At the turn of the 20th century became the mouthpiece of a new ideology of national publications, which played the role of catalysts, batteries and identity of the peoples of the East.

Key words: Shokan Ualikhanov, Potanin, Gasprinskii, Young Turks, “Aikap” Seralin, Alash, shock, methodology, decolonization.

Мұқанова Г.К.

**Ұлттық мерзімді басылымдар:
«Айкап» – «Жас Түркістан» –
«Айкап» редакциялаудың
ортақ әдістері**

Тарихи материалдар негізінде XIX және XX ғасырлар тоғысында Еуразия құрлығының ішінде деколонизация идеялар таралуы траекториясы қалпына келтіріледі. Авторы деколонизация процесі бастапқыда «шетелдіктер» ең басты өкілдерінің ақылында пайда болғанын (Шокан Уәлихановтың мысалы ретінде) қорытынды жасайды. XX ғасырдың тоғысында Шығыс халықтарының жаңа идеологиясын таратуда, ұлттық басылымдар оның мінберіне айналды.

Түйін сөздер: Шоқан Уәлиханов, Потанин, Гаспринский, жастүріктер, «Айкап», Сералин, Алаш, әдістеме.

**К ОБЩНОСТИ
МЕТОДОЛОГИИ
РЕДАКТИРОВАНИЯ
НАЦИОНАЛЬНОЙ
ПЕРИОДИКИ: «АЙКАП»
– «ЖАС ТУРКЕСТАН»
– «АЙКАП»**

В своей книге «В потоке истории» Президент Казахстана Н. Назарбаев отмечает роль светских изданий на казахском языке в выработке казахской национальной идеи, появившихся в 1911, 1913 годах. Это журнал «Айкап» и газета «Казахстан» [1, с. 156]. Первые публикации об Алаш и алашординцах, а также лидерах Кокандской автономии в Независимом Казахстане производили эффект разорвавшейся бомбы. Общество впервые получило доступ к информационным материалам, а благодаря ученым Института истории, этнологии и археологии им. Ш.Уалиханова (ныне – Институт истории и этнологии им. Ш.Уалиханова) изучались архивы, рукописи, зарубежные публикации. Свежий воздух перемен коснулся методологии гуманитарных и социальных наук: история Отечества была на слуху, о лидерах национального мнения начала XX века писала пресса, первые документальные очерки вышли на ТВ-экран, начали сниматься короткометражные публицистические фильмы.

Трагедия «Алаш» и Кокандской автономии заставила взяться за перо маститого ученого, доктора исторических наук, профессора Кенеса Нурпеисовича Нурпеисова (Нурпеис). О его вкладе в развитие исторических исследований и смену парадигм в методологии отечественных гуманитарных наук сказано в издании «Энциклопедия Алматы».

Нурпеис Кенес (1935–2007), ученый-историк, доктор исторических наук, профессор. Академик АН КазССР (1989), академик АСН РК (1996). Окончил исторический факультет КазГУ им. Кирова (1957). На протяжении почти полувека работал в Институте истории и этнологии им. Ч. Валиханова МОН РК (далее – Институт). Являясь одним из авторов концепции формирования исторического сознания и исторической науки независимого Казахстана, принимал участие в разработке ряда фундаментальных и прикладных проблем отечественной истории. Автор книг «Советы Казахстана в борьбе за упрочение власти рабочих и крестьян», «Аграрная политика – важная составная часть деятельности КПСС», «История крестьянства Советского Казахстана», соавтор 5-томной «Истории Казахстана», 20 монографий, учебников для школ, более 460 научных исследований. На протяжении ряда лет председатель правления историко-просветительского общества «Аділет».

Лауреат Государственной премии КазССР (1982), заслуженный деятель науки и техники РК, отличник образования РК, награжден орденом «Парасат» и др., удостоен звания «Алтын Адам» в номинации «Деятель науки».

Многие историки Республики Казахстан прошли школу Нурпеисова К.Н. Этот скромный человек воплощал в себе лучшие качества интеллигента. Он был участником многих научных форумов, тесно общался с представителями разных этносов республики.

Ученый-историк Кенес Нурпеис хорошо знаком зарубежным коллегам. Монографии профессора востребованы и являются примером оформления научно-справочного аппарата, аргументированности суждений. Его строго выверенные публикации воспринимаются как догмы, ряд его исследований легли в основу школьных учебников и до сих пор служат делу патриотического воспитания молодежи Независимого Казахстана.

В 1920 годы влияние Алаш на казахское общество было бесспорным. В 1925 году И.В. Сталин дал указание Ф.И. Голощекину, поставленному во главе Казахстана, устроить в республике «Малый Октябрь», отделить и изолировать от народа казахскую национальную («националистическую», как они ее называли) интеллигенцию и свести на нет ее всенародный авторитет. А в дальнейшем и репрессировать (вплоть до физического уничтожения).

Материалы и методы. Имеются архивные материалы, подтверждающие эту линию партийно-политического руководства СССР. Составители тех сборников обязаны были раскрыть контрреволюционную сущность, антинародную природу и недемократический характер движения Алаш. Доказать, что оно защищает лишь интересы байской верхушки и имущих слоев казахского общества, а не трудового народа. И тем самым развенчать Алаш и его лидеров в сознании масс.

В 1929 году вышел сборник документов и материалов «Алаш-Орда», составленный Н. Мартыненко. Введение к книге написал председатель Совнаркома КазАССР Ораз Исаев. Позже ему это припомнят. Несмотря на свои многократные покаяния и раскаяния в содеянном, О. Исаев будет подвергнут гонениям, арестован и расстрелян. (По вновь открывшимся данным, этот сборник изначально было поручено составить Сакену Сейфуллину, однако он подвергся репрессиям одним из первых, а его имя было стерто с обложки будущего издания. Этот факт установлен

автором статьи при работе в фондах Центрального государственного архива РК, г. Алматы, фонд Совнарком).

В 1935 году были изданы «Очерки истории Алаш-Орды» С. Брайнина и Ш. Шафиро – научных сотрудников Казахского филиала Института марксизма-ленинизма ЦК ВКП(б). Книга содержала две части: исследовательский очерк и подборку документальных материалов, куда были включены (для объективности) и такие новые документы, которые освещали Алаш с позитивной стороны. Тем самым публикаторы практически подписали себе приговор. Их обвинили, в частности, в том, что в книге не оказалось материалов, свидетельствующих о поддержке трудящимися Казахстана партии большевиков, например, телеграммы В.И. Ленину и И.В. Сталину, принятой девятью тысячами участников демонстрации в г. Акмолинске, вместо этого помещены документы, представляющие «Алаш» как движение общедемократическое, национально-освободительное. Не приходится удивляться тому, что «Очерки» С. Брайнина и Ш. Шафиро, так же как и сборник Н. Мартыненко, были изъяты.

С тех пор в течение многих десятилетий ученые-историки к данной тематике не обращались. Только в 1990 годах о движении «Алаш» были опубликованы три монографии – Кенеса Нурпеисова, Д. Аманжоловой и М.Койгельдиева. Сегодня публикаций достаточно много, чтобы приводить весь перечень здесь.

Кенес Нурпеисов – соратник Манаша Козыбаева, – трудились плечо к плечу много лет, изыскивая доказательства причастности номадов-казахов к всемирной истории. Труды выходили на казахском и русском языках, и в периодических изданиях, чтобы общественность могла оперативно ознакомиться с «белыми пятнами» истории Центральной Азии и ее места в мировой истории.

К 70-летию Института (2015) издана книга «Кенес Нұрпейіс. Шығармалар жинағы». В ней мы обращаем внимание на статью ученого под названием «Еңбегі ерен ұлттық интеллигенция «алаш және Түркістан (Қоқан) автономияларына – 90 жыл)». [2; 304-325] Статья эта впервые была опубликована на страницах журнала «Жұлдыз» в 2007 году, [3] но выводы автора актуальны. В особенности он одним из первых дал исторический портрет Мустафы Шокая и его политической стратегии, когда писал:

«Жоғарыда айтылғандай, Мұстафа Шоқайдың бізге жеткен еңбектерінің қатарында оның «Кеңестер қоластындағы Түркістан» шығарма-

сының орны ерекше. Мұстафа Шоқай осы шығармасы арқылы өзін саяси көсемсөздің («публицистиканың») асқан шебері, саяси айтыстың асқан майталманы екенігін паш етті. Сонымен қатар, ол Кеңес Одағында, оның құрамдас бөлігі Қазақстан мен Түркістанда, әкімшіл әміршіл тоталитарлық жүйенің қалыптасып, бел алған кезеңін тайға таңба басқандай айқындап берді» [2; 322].

Профессор Нурпеис К.Н. десять лет назад сделал осознанный четкий вывод о непреходящей роли М. Шокая в освещении истории Кокандской автономии, истории Туркестана и освободительной борьбы туркестанцев, казахов в том числе, что впервые вывело в довоенный период отечественную историографию на высоту европейского дискурса. Этот научный подвиг К. Нурпеиса ставит его, как и директора Института, академик М.К. Козыбаева, на уровень мыслителей с большим потенциалом. К сожалению, будучи в советское время зажатые в тиски партийной цензуры, многие историки не смогли своевременно выразить свои взгляды на региональную историю. Изучение истории деятельности лидеров национального движения по деколонизации Туркестана (Центральной Азии, в современном прочтении), в частности, Мустафы Шокая, предстоит новым поколениям казахстанцев.

Результаты и обсуждение. Если обратиться вспять, в историю первых казахских журналов начала XX столетия, то будет интересным узнавать, как же редакторы справлялись с задачей доставки экземпляров подписчикам и корреспондентам? В случае с «Айкапом» М. Сералина (выходили в 1911 – 1915 гг.) вернее всего он копировал опыт троицких коллег; журналы могли доставляться по железной дороге, почтой (ямщицкой службой), со случайными оказиями, например, через направлявшихся в Уфу. Казань, Петропавловск и обратно учащих-казахов. Осуществлялась обратная связь – на адрес редакции (Троицк, Российская империя) ... Пограничный с казахскими землями заштатный город оказался эпицентром, литературной Меккой для тех, кто мог донести на бумаге свои чувства, замыслы, наблюдения. Так зарождался жанр периодики, казахский учитель с большим сердцем углядел возможности в работе типографии, подружился с мастерами-книжниками и убедил-таки знакомых направить ему свои рукописи. Текстовый анализ журнала «Айкап» взяли на себя труд отечественные филологи [4].

В альманахе 1995 года (главный редактор Р. Нургали) размещены статьи М. Сералина, в ко-

торых прямо сказано о цели журнала «Айкап» – пробудить национальное самосознание. Редактор «Айкапа» в статье «Жуырда орны толмастай өлім» в журнале за 1914 год № 1 упоминает о роли И. Гаспринского в пробуждении младотурков [4, 234-235]. Эти строки проливают свет на процесс распространения (миграции) идей деколонизации в пределах Евразии на рубеже XIX и XX веков.

Много лет спустя, журналы «Жас Туркестан» и «Жана Туркестан» благодаря подвижничеству политэмигранта и патриота Мустафы Шокая переправлялись в СССР примерно также: пароходами, по железной дороге, оказиями, почтовыми бандеролями. Сеть подписчиков впечатляла, об этом мы упоминали ранее [5].

Путь доставки в первом и втором случаях был непрост, экземпляры повреждались, терялись, изымались, подвергались конфискации и цензуре: то царской охранки, то – советских НКВД-шников...

Историография темы мало акцентирует внимание на методологии и роли первых казахских журналов в формировании мировоззрения читателей. Редакторы «Айкап» и «Жас Туркестан» апеллировали к широкой общественности, во имя будущего казахов как нации, смело указывали на недостатки и приводили примеры, образцы хозяйствования и социального устройства. Особенности публицистики Казахстана начала прошлого столетия отмечают зарубежные коллеги [6].

Опыт сотрудничества с редакциями журналов первым из казахских подвижников, пожалуй, обрел чингизид, талантливый исследователь истории и культуры Центральной Азии Шокан Уалиханов. Его статьи, как известно, увидели свет – при жизни и посмертно – на страницах российской периодики, газет «Русский инвалид» (1857, 1865), «Северная пчела» (1861) и «Записок Российского географического общества» (1861, 1868, 1869, 1904, 1905). Эти сведения опубликованы в седьмом томе обновленного Собрания сочинений Валиханова [7].

Менее изучены подробности сотрудничества Шокана с герценовским «Колоколом», – этой версии придерживается известный деятель культуры Казахстана, заслуженный архитектор Ш.Е. Валиханов. Его статья под названием «Валихановские страницы «Колокола» вышла еще в 1988 году [8]. «Для нас представляет огромный интерес сотрудничество Валиханова вместе со своим другом Потаниным в журнале «Колокол» А.И. Герцена, издававшегося в Лон-

доне... Еще много белых пятен остается в его биографии, научной и общественной деятельности, на что в свое время справедливо указывал академик АН Казахской ССР А.Х. Маргулан», отмечал Ш.Е. Валиханов. Автор исследовательской статьи привел примеры, свидетельствующие об идентичности мыслей и отдельных фраз в анализируемых статьях «Колокола» и в легальных статьях Шокана. [9] Он разделяет мнение академика Н.Н. Федосеева, утверждавшего, что «Валиханов был связан с революционно настроенной частью русской интеллигенции, хорошо знаком с «Современником» Чернышевского и «Колоколом» Герцена. Это оказало сильное влияние на развитие его материалистических взглядов и освободительных идей» [10].

По воспоминаниям современников, свои демократические убеждения Ч.Ч. Валиханов высказывал довольно резко и метко. «На майском параде, – пишет Г.Н. Потанин, – стоявший возле него какой-то молодой князь, которого толкнул какой-то серый кафтан, сказал: «Что это не почистят публику?» Чокан быстро заметил ему: «А вы читали, как Разин почистил публику?» Тогда только что вышла статья Костомарова. В указанном труде Костомарова пишется, что Степан Разин заранее извещал, что «идет истребить бояр, дворян, приказных людей, искоренить всякое чиновничество и власть, установить по всей Руси так, чтоб всяк всякому был равен» [9, 404].

Эти и другие факты косвенно подтверждают гипотезу сотрудничества Шокана Уалиханова с современными ему периодическими изданиями «Современник» и «Колокол». Его передовые взгляды на современное общество получили выход на страницах столичных журналов. Дополнительные сведения об интересе Шокана к созданию передового периодического издания обнаруживаются в воспоминаниях его друга Г.Н. Потанина. Во время трехлетнего пребывания в Петербурге, пишет Потанин, «определилась наша индивидуальность, было дано направление нашим политическим взглядам, было указано нам особое место в общественной деятельности. Это был самый разгар 60-х годов, совершенно исключительное время. Новые идеи, новые течения обильно сыпались на наши головы. В это время кафедру русской истории в Петербургском университете занял федералист Костомаров. Около того же времени появился другой федералист, наш земляк Щапов. В газете «Век» Щапов печатал свои статьи, в которых также проводил федералистическую теорию. Мы поняли, что нам нужно осмотреться и обсу-

дить, пользуется ли наш край, представителями которого мы являемся, в среде столичной интеллигенции равными правами с другими областями империи; одинаково ли заботится правительство о его благосостоянии, о его просвещении и культурном прогрессе; принимаются ли правительством меры уравнивать Сибирь с другими областями империи в несении государственного бремени или правительство относится к нуждам Сибири небрежно, или, может быть, даже оно преследует такую же политику по отношению к своей колонии, как другие европейские метрополии, политику несправедливую, ко благу только метрополии и в ущерб колонии» [11, 608].

«Конечно, – отмечает Потанин, – не был забыт и вопрос о сибирских инородцах, потому что о нем напоминали нам наши товарищи из инородцев – казах Чокан Валиханов и бурят Иннокентий Пирожков, выехавшие, как и мы, учиться в Петербург» [W, С. 610]. Сибиряки увлекались чтением журналов «Современник» и «Русское слово». «За три-четыре года пребывания в Петербурге мы, молодые сибиряки, – заключает воспоминания Григорий Николаевич, – наметили некоторые пункты будущей деятельности в Сибири. Теоретической частью нашей программы на первый план поставили вопрос об отмене ссылки в Сибирь, казавшийся нам таким же основным вопросом для Сибири, каким для Европейской России был вопрос об отмене крепостного права. Важнейшим же практическим делом мы намечали основание сибирского патриотического органа печати. Как приступить к исполнению нашей заветной мечты, мы пока не знали. Обстоятельства поставили для нас задачу – ученую поездку на китайскую границу, и сибирские вопросы пришлось отложить» [11, 611].

Ныне в независимом Казахстане увидел свет второй (100-й) номер журнала «Айкап» (июнь 2016 г.), издаваемый Казахским национальным университетом им. аль-Фараби. Читатели смогут ознакомиться на его страницах с интервью с известным общественным и государственным деятелем, культурологом Муратом Ауэзовым. В частности, Мурат Мухтарович делится воспоминаниями из своей жизни: его мама Фатима прятала в сундуке экземпляры «Айкапа» от конфискации, настолько дорожила этим изданием, а также высказал пожелания историческому продолжению журнала – детищу подвижника М. Сералина. По его взвешенному мнению, не должно быть замалчиваемых тем, иначе не имеет смысла, выражаясь образно, брать в руки перо. Колонка главного редактора представлена эс-

се Галимкаира Мутанова «Служение слову» – о тюркославистике XX века и глашатае этого оригинального жанра исследований Олжасе Сулейменове («Ребята, судите по мне о казахах...»). Зодчий, архитектор, лауреат Госпремии Шота-Аман Уалиханов, профессор филологии астанинского филиала МГУ Татьяна Кривошапова, известный историк Ирина Ерофеева, краеведы Кайролла Муканов и Сауле Маликова, докторант МГУ им. М.В.Ломоносова Нурлан Аскараров делятся своим видением места и роли номадов в интеллектуальной истории мира. Профессор Болатбек Насенов, директор Архива Президента РК Борис Джаппаров и алашевед Турсын Журтбай презентовали архивные материалы о земельном вопросе на рубеже XIX и XX веков, трагедии 1916 года и массового голода в Казахстане 1930-х годов.

Журнал обрёл новое дыхание; в нем отражается палитра международных контактов казахстанской высшей школы. Интересны материалы по тюркскому культурному наследию, которые прислали в журнал ученые из Татарстана, Тувы, Якутии, Японии. Генсек ТЮРКСОЙ Дуйсен Касеинов делится информацией о проекте «Культурная столица тюркского мира». Исторические портреты Алимхана Ермекова и Жумабека Ташенева (Мауен Хамзин), обзор

национального кинопроката (Гульнар Абикеева), эссе Н.Сац о Куляш Байсеитовой и другие материалы позволяют выразить малую толику неисчерпаемого богатства палитры самовыражения тюркского духа, полиязычность и многоплановость межкультурных контактов. От «Айкап» к «Жана Туркестан» М.Шокая локализация редакций находилась вне пределов республики; ныне, в независимом Казахстане «Айкап» обрел крепкий фундамент.

Вне сомнений, сотканный трудами международного коллектива авторов, журнал «Айкап», возраст которого перешагнул столетие, занимает особое место среди любимых изданий казахстанцев и зарубежной аудитории, символизируя собой культурный код нации, в контексте реализации проекта «Мәңгілік ел». Методология редактирования национальной периодики, проверенная временем с момента издания журналов «Айкап» М. Сералина и «Жас Туркестан» М. Шокая, должна сохранять преемственность в изданиях новейшего времени, а труды У. Субханбердиной, М. Козыбаева, К. Нурпеисова – старшего поколения исследователей кануна независимости, их вклад в историографию интеллектуальной истории Центральной Азии, не должны забываться.

Литература

- 1 Назарбаев Н.А. В потоке истории. – Алматы: Атамұра, 1999. – 296 с.
- 2 Кеңес Нұрпейіс. Шығармалар жинағы. – Алматы: Елтаным баспасы, 2015. – 344 бет.
- 3 Нұрпейіс К. Еңбегі ерен ұлттық интеллигенция «Алаш және Түркістан (Қоқан) автономияларына – 90 жыл // «Жұлдыз». – 2007. – № 12. – 148-166 бб.
- 4 Субханбердина У. «Айкап». – Алматы: Рауан, 1995; У. Субханбердина, С. Дәуітов (Құраст.), Р. Н. Нұрғалиев (Бас ред.). Айкап. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 1995. – 368 бет.
- 5 Муканова Г.К. Миссия журналистики Казахстана (в соавт.). – Алматы: «Казак университети», 2014; Муканова Г.К. Социальная журналистика Казахстана, первая треть XX в. – Алматы: Казак университети. 2015. Муканова Гульнар. Центральная Азия и проблемы деколонизации, XX век. Германия: LAPLAMBERTAcademicPublishingGmbH&Co. KG, 2013.
- 6 Сидоров О. Г. Якутская интеллигенция и становление системы периодической печати // Вестник КазНУ. Серия журналистика. – № 1 (35). – 2014. – С. 112-116.
- 7 См. Валиханов Ч.Ч. Собрание сочинений в восьми томах. – Алматы: Дайк-Пресс, 2015. – Т.7. – С. 11-14.
- 8 Валиханов Ш.Е. Валихановские страницы «Колокола» // «Чокан Валиханов и современность». Сборник материалов Всесоюзной научной конференции, посвящённой 150-летию со дня рождения Ч.Ч.Валиханова. – Алма-Ата: Наука, 1988. – С. 274-279.
- 9 Подробнее см. также в кн.: Валиханов Ч.Ч. Собрание сочинений в восьми томах. – Алматы: Дайк-Пресс, 2015. – Т.8. – С. 402-406.
- 10 Федосеев Н.Н. Навеки вместе. – М., 1982. – С.9.
- 11 Потанин Г.Н. Программа Сибирского кружка. Колония и метрополия // Валиханов Ч.Ч. Собрание сочинений в восьми томах. – Алматы: Дайк-Пресс, 2013. – Т.4. – 786 с.

References

- 1 Nazarbaev N.A. V potoke istorii. – Almaty: Atamura, 1999. – 296 s.
- 2 Kenes Nurpejis. Shygarmalar zhinagy. – Almaty: Eltanym baspasy, 2015. – 344 bet.
- 3 Nurpejis K. Enbegi eren ulttyk intelligenciya «Alash zhane Turkistan (Kokan) avtonomijalaryna – 90 zhyly // «Zhuldyz». – 2007. – № 12. – 148-166 bb.

- 4 Subhanberdina U. «Айкап». – Алматы: Rauan, 1995; Y. Subhanberdina, S. Dautov (Kurast.), R. N. Nurgaliev (Bas red.). Айкап. – Алматы: Kazak jenciklopedijasy, 1995. – 368 bet.
- 5 Mukanova G.K. Missija zhurnalistiki Kazahstana (v soavt.). – Алматы: «Kazak universiteti», 2014; Mukanova G.K. Social'naja zhurnalistika Kazahstana, pervaja tret' HH v. – Алматы: Kazak universiteti. 2015. Mukanova Gjul'nar. Central'naja Azija i problemy dekolonizacii, HH vek. Germanija: LAPLAMBERT Academic Publishing GmbH & Co. KG, 2013.
- 6 Sidorov O. G. Jakutskaja intelligencija i stanovlenie sistemy periodicheskoj pechati // Vestnik KazNU. Serija zhurnalistika. – № 1 (35). – 2014. – S. 112-116.
- 7 Sm. Valihanov Ch.Ch. Sobranie sochinenij v vos'mi tomah. – Алматы: Dajk-Press, 2015. – T.7. – S. 11-14.
- 8 Valihanov Sh.E. Valihanovskie stranicy «Kolokola» // «Chokan Valihanov i sovremennost'». Sbornik materialov Vsesojuznoj nauchnoj konferencii, posvjashhjonnoj 150-letiju so dnja rozhdenija Ch.Ch.Valihanova. – Alma-Ata: Nauka, 1988. – S. 274-279.
- 9 Podrobnее sm. takzhe v kn.: Valihanov Ch.Ch. Sobranie sochinenij v vos'mi tomah. – Алматы: Dajk-Press, 2015. – T.8. – S. 402-406.
- 10 Fedoseev N.N. Naveki vmeste. – M., 1982. – S.9.
- 11 Potanin G.N. Programma Sibirskogo kruzhka. Kolonija i metropolija // Valihanov Ch.Ch. Sobranie sochinenij v vos'mi tomah. – Алматы: Dajk-Press, 2013. – T.4. – 786 s.

Душе, как и телу, присущи здоровье и болезнь. Здоровье души заключается в том, что состояния ее самой и ее частей бывают такими, благодаря которым совершаются всегда благие поступки, добрые дела и прекрасные действия.

Абу Наср аль-Фараби

Saparkhojayeva N.P.

Description of the myth and role of Judge Temple in the Pentalogy about the Leatherstocking Tales by J.F.Cooper

The paper is devoted to the description of a mythic hero in the Pentalogy about the Leathers to cking Tales by J.F. Cooper. The paper analyses the divergence in concerns and intentions between J.F.Cooper's Leatherstocking Tales and the remainder of his works. Such divergence has led many scientists to perceive "two Coopers" instead of one. By tracing the development of the hero within this novel, this article attempts to reconcile these divergencies; realize the fullness of the myth; and isolate the principal concern which informs all of J.F.Cooper's work. It is necessary to note that the works of James Fenimore Cooper have long widespread popularity. But critics are divided about the nature of J.F.Cooper's strength and achievement. This situation derives largely from the fact that different works within his corpus appear to have little in common. Much of his writing, such as "The American Democrat" and "Home as Found", has the appearance of hard-headed political and social comment. On the other hand, the Leatherstocking Tales stand out as an example of lyrical beauty which seem totally removed from his other works.

Key words: Myth, mythic hero, concern, intention, function, society, nature.

Сапарқожаева Н.П.

Дж.Ф. Купердің тері шұлық жайындағы Пенталогиясындағы Темпл төрешінің рөлі мен мифтің сипатталуы

Жұмыс Дж.Ф. Купердің тері шұлық жайындағы Пенталогиясындағы Темпл төрешінің рөлі мен мифтің сипаттамасына арналған. Жұмыс Дж.Ф. Купердің тері шұлық жайындағы Пенталогиядағы және оның басқа жұмыстарындағы ниеті мен қарым-қатынастың алшақтығын талдайды. Мұндай алшақтық көптеген ғалымдарға біреудің орнына екі Куперді ажыратуға итермеледі. Бұл романдағы кейіпкердің дамуын бақылай отырып, бұл мақала осы алшақтықты жақындатуға тырысады, мифтің толықтығын сезіндіреді; Дж.Ф. Купердің жұмыстарындағы барлық қарым-қатынастарды көрсетеді. Дж.Ф. Купердің жұмыстары кең танымалдыққа ие екенін атап айту керек-ті. Бірақ сыншылар Дж.Ф. Купердің күшінің табиғаты мен жетістіктеріне қатысты топтарға бөлінді. Мұндай жағдай көбінесе, оның корпусындағы түрлі жұмыстардың ортақ дүниесі жоқтығынан болады. «Американдық демократ» және «Ол үйден тауып алған нәрсе» сияқты романдарының басым бөлігі оның саяси және әлеуметтік ескертүлерін көрсетеді. Екінші жағынан, тері шұлық жайындағы Пенталогия басқа шығармаларында табылмайтын лирикалық әдеміліктің үлгісі болып табылады.

Түйін сөздер: миф, мифтік кейіпкер, қарым-қатынас, ой, функция, қоғам, табиғат.

Сапарходжаева Н.П.

Описание мифа и роли судьи Темпла в «Пенталогии о Кожаном чулке» Дж.Ф. Купера

Работа посвящена описанию мифа и роли судьи Темпла в «Пенталогии о Кожаном чулке» Дж.Ф. Купера. Работа анализирует расхождение в отношении и замыслах у Дж.Ф. Купера в «Пенталогии о Кожаном чулке» и в других его работах. Проследивая развитие героя в этом романе, автор статьи пытается осознать полноту мифа и выявить основное отношение, которое имеется во всех работах Дж.Ф. Купера. Работы Дж.Ф. Купера имели широкую известность, однако критики разделились во мнении по поводу природы силы и достижений Дж.Ф. Купера. Большая часть его романов демонстрируют образцы политического и социального комментария. «Пенталогия о Кожаном чулке» выделяется как пример лирической красоты, которая отсутствует в других работах Купера.

Ключевые слова: миф, мифический герой, отношение, замысел, функция, общество, природа.

**DESCRIPTION OF THE
MYTH AND ROLE OF
JUDGE TEMPLE IN THE
PENTALOGY ABOUT
THE LEATHERSTOCKING
TALES BY J.F.COOPER**

The American novel-reading public was served principally by European authors, and it was a consciousness of this fact that prompted J.F. Cooper to begin writing. When Cooper began to write, there was little native American literature. The story of J.F. Cooper's indignant resolution to emulate a European work of fiction he was currently reading seems drawn from the pages of one of his own most melodramatic stories. But it is important that the influences to which he was subject were primarily English, and even the titles of his early works are reminiscent of those of English novels then in vogue. Thus, it is not surprising that J.F. Cooper should come to be styled "The American Scott", drawing heavily as he did on the adventure story techniques of the romancer of the Scottish border country. We note that the manners of his characters are based on those of Scott and also of Jane Austen: such are the resemblances between the style and manners of Austen's *Persuasion* and Cooper's *Precaution* that L.Fiedler isn't alone in confusing the titles.

At a time when America was most self-consciously asserting its independence from English government and traditions, the American public was beguiled by the works of the contemporary English writers, and even J.F. Cooper, as whole-hearted a patriot as any, employed the device of suggesting English authorship for his first novel. Thereby, he hoped it would be received more congenially. As well as the lack of an indigenously American literary tradition, J.F. Cooper felt the need for an established American culture to provide the material for a novelist to work with. In his works he laments the lack of material available to the historian, the satirist, the romancer, or the moralist. Because of the dearth of American material and literary precedent, J.F. Cooper's writing took a direction which places him in a tradition, as L.Fiedler sees it, which includes Scott, Poe, Mrs. Radcliffe and «Monk» Lewis. For other reasons, English culture attracted J.F. Cooper: the European way-of-life squared with his social convictions, if not his democratic, political philosophy. Had Cooper been born English and not American, it wouldn't be difficult to imagine him enjoying the urbane conversation in the coffee-houses of Bath.

We know that in America, J.F. Cooper's political situation was delicate: he was a powerful land-owner whose estates were leased to farmers who had fought to overthrow the landlordship of the de-

tested English sovereign. He was accustomed to all the luxury to which the rich of that period had access. His social position was an aristocratic carry-over into a society where lives were quite literally mortgaged, under the land-lease arrangement; gain no more than a frugal sufficiency. J.F. Cooper had little trouble in justifying his social position to himself; he gave no thought to the fact that he might appear to be a representative of overthrown European culture. On the contrary, he was adamant that landed gentlemen such as he could exert a salutary influence from above, and act as a caveat against the simplistic democratic principle of the straightforward rule of the majority.

J.F. Cooper's father, William Cooper, enabled his family to enjoy a life of colonial ease and sufficiency. He owned large tracts of land in New York State which his sons inherited after his death in 1809. William Cooper had been a land speculator, a "shrewd operator". Sometimes such people, "had ideas of baronial grandeur, insisting on leases rather than sales in fee simple and reserving the choicest sites for their own use". We can note that *The Pioneers* is close in many aspects to the situation in Cooperstown in which James Fenimore Cooper grew up. The township of Templeton is reminiscent of Cooperstown; Judge William Cooper, unlike the unscrupulous dealers mentioned above, was probably quite like the beneficent Judge Temple, amiable, rich and concerned for the community.

Some critics do attempts to perceive centralizing themes to Cooper; one such is Russel Kirk, but his comments don't seem incisive: "The regular aim of his literary endeavours was to demonstrate how any society, if it would be civilized, must submit to moral discipline, permanent institutions, and the beneficent claims of property" [1]. Most other critics centralize their interest around one or other aspect, but even then don't seem to be in agreement. Samuel Clemens light-heartedly parodied the whole Pentalogy about the Leatherstocking Tales in his essay "Fenimore Cooper's Literary Offenses" [2].

R.W.B. Lewis calls the Pentalogy about the Leatherstocking Tales a beautiful "dream-legend" [3]; and D.H. Lawrence instructs his reader to read the Tales "as a lovely myth" [4]. L.Fiedler delves deeper into the substance of the series and decides that the novels contain "a secret theme" [5]. Each opinion is relevant in a different way, but the only one which sheds any substantial light is Lawrence's injunction to read the Leatherstocking Tales as myth.

We consider this is as the basis of Cooper's achievement in the Pentalogy about the Leatherstocking Tales, and by analyzing the extent and the

basis of the myth which he created, it is possible to see the Tales in the context of Cooper's thought as a whole. We can say that as a writer who is primarily a myth-maker, J.F. Cooper stands outside of the area usually of interest to the critic. J.F. Cooper is of less interest artistically than mythically. We note that the subject of the myth which J.F. Cooper gave to America was the fate of the European consciousness when transferred to America, and the ways in which this consciousness had to be modified to adapt to the American situation. The famous scientist R.Graves sees myth as a necessary aspect of any culture, incorporating a body of knowledge concerning pre-existent order "to answer the sort of awkward questions that children ask" [6]. The most important of such questions are "Who made the World? How will it end? Who was the first man?". Perceiving how "myths develop as culture spreads", R.Graves points out how they become particularized, and therefore become means "to justify an existing social system and account for traditional rites and customs". On this level, therefore, the function of myth is cultural, its basis being firmly in the society with which it is concerned. Such is the case with the myth of America which J.F. Cooper forged in the Pentalogy about the Leatherstocking Tales. R.Graves calls myth as "a dramatic shorthand record of such matters as invasions, migrations, dynastic changes, admission of foreign cults, and social reforms". J.F. Cooper's "dramatic shorthand record" of the admission of white culture into America centres around one character: the mythic hero of the Leatherstocking Tales who, for J.F. Cooper, represents the idealized prototype of the white, Christian, ex-European consciousness translated into the American wilderness. The Pentalogy about the Leatherstocking Tales has an almost super-human dimension consistent with the magnitude of his prototypal position; around him, in the Tales, a situation develops to clarify the precise nature of the position he occupies. We are sure that both in his life and in his fiction, the idea of the gentleman, the natural aristocrat, characterized by material success, sensitivity and moral integrity attracted J.F. Cooper. Such a person, he maintained, wasn't only allowable within a democratic society but desirable.

In the light of such interests, his attraction to the frontier seems unlikely, but not only was J.F. Cooper drawn creatively by the frontier situation, but this area provided him with material for the most powerful and the most lasting of his fictional production. The first book of the Tales series about the American frontier, *The Pioneers*, is much closer to a discussion of things as he knew them. It can be interpreted

as being largely biographical because of the resemblances between Judge Temple and his father, and between Templeton and Cooperstown. Formally the plot is constructed around the hero, Oliver Effingham, and the heroine, Elizabeth Temple, who eventually marry. As in so many of his novels, the plot consists only of a rehearsal of the complications which prevents the hero and heroine from marrying at the outset. During the events which precede the final union J.F. Cooper fills in much of the social background of the frontier settlement. He was interested in the frontier since this was such a tremendously important part of contemporary American life, but at this stage his interest had a distinct bent. Later he defined the frontier as “those distant and ever receding borders which mark the skirts and announce the approach of the nation, as moving mists precede the signs of day. [7, 73] But the characters of *The Pioneers* exist in a more nearly civilized environment, one with more direct relevance to the experience of the author”.

As far as Cooper was concerned, the process of settlement occurred in three distinct phases. In *Home as Found* he expounds the concept which lies beneath the whole of the construction of *The Pioneers*: the first stage was one of mutual help as the settlers established physical stability; the second was a period of competition as the greedy and the vulgar sought to outdo one another; finally virtue and merit would win through and a tangible social order would be established [8, 162-164]. Pursuing this notion of the tripartite evolution of civilization, J.F.Cooper probes the morals and manners of the frontier settlement, presenting the aristocratic, humanistic apogee of his ideals in the person of Judge Temple. In this regard, his considerations in *The Pioneers* are close to his discussion of the Effinghams in the later Littlepage Manuscripts and coincide with beliefs he espoused throughout his life.

At the beginning of *The Pioneers*, Judge Temple is seen as he who can eventually bring about a situation in which, “men and things come within the control of more general and regular laws” [8, 162], and in which, more especially; there will be a “division into castes that are more or less rigidly maintained, according to circumstances” [8, 162-164]. In *The Pioneers*, therefore, J.F.Cooper was engaging a problem with a two-fold interest for him: that of an emergent aristocratic society, and also that of dealing with a fundamentally American problem in a location drawn from his own experience. The basic premise of Judge Temple’s theory of civilized man is that “Society cannot exist without whole-some restraints” [9, 369]. These he attempts

to impose upon his fellow settlers with varying degrees of success. And, by and large, the majority of his proposals do appear as “wholesome” as he intended them to be. Although J.F.Cooper briefly undermines the structure of his own approval for Judge Temple by showing him constricted by his reliance upon trial by jury the Judge is originally conceived as the moral norm of the novel. He is generous, pleasant, considerate, and has all the other attendant virtues of the beneficent legislator. He is contrasted throughout the novel with his cousin, Squire Jones, whose character is full of antithetical faults: rashness, bad judgement and self-advertisement, which Judge Temple significantly lacks. Jones fulfils the elementary function of demonstrating how admirable his cousin is at all levels: a good father, a loyal friend, a strict legal practitioner, and an advantageous acquaintance. The point of view of the book is one which dwells on urbane forms and civilized practices. Hence, there is a long description of Squire Jones’ feats of architecture, prolific reference to legal practice, and a lengthy summary of the education, practice, merits and demerits of the local doctor. Conversely, a figure like Billy Kirby, the woodcutter, merits no investigation into the details of his trade. At one point Kirby is visited by Judge Temple, his family and friends, while they are out riding. Kirby is making maple sugar, an interesting and visually a very impressive and fascinating scene, but the episode quickly degenerates into farce as Kirby tricks the Frenchman, Monsieur le Quoi, into drinking scalding syrup in repayment for a supposed insult. Kirby’s occupation earns no further exposition: J.F.Cooper is more interested in the tension arising between these last two named than in the details of the settler’s trade.

The book is subtitled *The Sources of the Susquehanna* and the diversity in the tributary streams is meant to represent the variety of types and nationalities to be found in the single location of the book. Certainly they are various and each is made to speak in a quaint, deliberate form of speech which represents Cooper’s approximation of the phonetics of Cornish, French, German and Dutch pronunciation. It seems to have been Cooper’s intention to illustrate the pragmatic democracy which made a unified structure out of the widely differing types of people found in Templeton. As F.J.Turner puts it: “Our early history is the study of European germs developing in an American environment” [9, 3]. But it soon becomes clear that it isn’t Cooper’s intention to demonstrate a process of straight-forward homogenization: consistent with his beliefs about the developing

social stratification, he is particularly attracted to the differences between the protagonists as well as the ways in which they become a community.

Cooper's subject matter in *The Pioneers* was pre-determined because of the indigenously aristocratic qualities of the romance as he knew it. However, there do seem to be two distinct structures to the book, one containing the overt sequence of events concerning the reinstatement of Oliver Effingham to a position analogous to that of Judge Temple, and another curious, tortuous structure built around Natty Bumppo, his companion Mohegan John and the wilderness itself. The curious unevenness of the book is reflected in the fact that there are three central characters in the novel, each one a "hero" in a different way. The formal hero is Oliver Effingham who is restored to his proper station in life and wins the heroine; Judge Temple is the central character around whom all the events of the novel turn; Natty Bumppo, though not consistently presented in a sympathetic manner, is the one who excites most immediate admiration for his masculine prowess and the air of mystery which surrounds him.

But we should note that it is Judge Temple whose excellence is most frequently stressed. It is he who knows the agony of difficult decisions; he who knows sufficient about life itself to conceive a plan and to encourage others to live by it. The responsibility for the observance of the law in the settlement is certainly his, but his responsibilities extend further. Not only is he the law-giver, he is also the patron and protector of his people. In one conversation with his daughter, he reminisces upon the former hardships of the settlement and burden which fell upon him. He tells her: *"I had hundreds, at that dreadful time, daily looking up to me for bread. The sufferings of their families, and the gloomy prospect before them, had paralyzed the enterprise and efforts of my settlers. Hunger drove them to the woods for food, but despair sent them, at night, enfeebled and wan, to a sleepless pillow. It wasn't a moment for inaction. I purchased cargoes of wheat from the granaries of Pennsylvania; they were landed at Albany, and brought up the Mohawk in boats; from thence it was transported on pack-horses into the wilderness, and distributed among my people"* [11, 222].

Throughout there is the topic that Judge Temple is the guardian of these people and it becomes plain that the Judge discharged his duty with great paternal feeling and at great expense. Having brought the settlement into prosperity, it is his further duty to guarantee its welfare in every way possible. He has the vision to plan for the future; he is disgusted by

the irresponsible depredations made upon the wilderness with no regard for anything but immediate needs. He denounces the use of seine nets in the lake to catch thousands more fish than will ever be eaten. He abhors the use of a cannon to decimate the flocks of migratory pigeons, and even offers a bounty on the heads of the wounded birds so that their misery will quickly be ended. His wisdom isn't received with acclaim on all sides. Richard Jones doesn't see that the advantages of nature need to be used sparingly and intelligently in order to derive maximum benefit from them. When reprimanded for his extravagance, he replies: *"But this is always the way with you, Marmaduke; first it's the trees, then it's the deer; after that it's the maple sugar, and so on to the end of the chapter. One day you talk of canals through a country where there's a river or a lake every half-mile, just because the water won't run the way you wish it to go; and the next, you say something about mines of coal, though any man... can see more wood than would keep the city of London in fuel for fifty years"* [9, 248].

But as Cooper knew from experience, it was no easy thing to retain the respect and affection of one's neighbors and inferiors when one wished to pursue an independent policy. However, carrying Cooper's wholehearted approval, the Judge remains as the moral focus, and the cornerstone of the structure, of the novel. Standing as he does for the best aspects of civilization, the foundations of his excellence are broad-based, though they are therefore liable to be undermined. Despite being depicted, abstractly, as a potent moral force, there is one person to whom all Temple represents is distasteful. This person is Natty Bumppo, called Leatherstocking in this book, who is the eventual hero of the series, and the actual representative of the best of Cooper's art.

In *The Pioneers*, however, he is devoid of his heroic status; he is an anachronism driven into the settlement by some mysterious circumstances. And mysterious they are. J.F. Cooper required some exceptional state-of-affairs to keep Bumppo in proximity to the settlement: this turns out to be that Bumppo is hiding old Major Effingham in his shack. Effingham is the dispossessed former co-owner of the property, now decrepit and mentally deranged. Through loyalty to Effingham therefore, Bumppo is kept close to the settlement, but a strange figure he appears in this environment. At the beginning of the book, he stands out as an object of the author's disgust: his physical appearance is repellant, he is known as "the Leatherstocking" but beneath his deer-skin he wears stockings of blue, worsted wool. He is a pathetic remnant of a way of life which no

longer exists nor has any relevance to that community. His accuracy with a rifle and the mystique surrounding him earn him the ambivalent tolerance of the community at large, but when he speaks it is with bitterness and for some time he remains a morose, unpleasant figure intractable to the kindness and benevolent nature of Judge Temple. He is drawn into the affairs of the settlement only through his association with Oliver Effingham; otherwise he is content to exist, aloof and recluse, with his Indian companion on the other side of the lake. His agency in the main plot of the novel only becomes active one third of the way through the book when Elizabeth Temple enlists his help in the Christmas Day turkey-shooting match. And it is through the three major shooting incidents in the book that Bumppo becomes attractive. First, when he kills the turkey in the shooting competition; then when he shoots one specific pigeon separated from the millions in their migratory passage over the valley; finally when he shoots the panther to save the life of Judge Temple's daughter. It is because of such feats as these that he achieves his stature in the novel rather than because of the symbolic role he plays as victim of society. Throughout, he is the hunter and marksman, the man who shoots the panther rather than the man who goes to prison for slitting the throat of a deer out of season. He is the adventure-story hero displaced from centrality because Cooper's concerns were more socially oriented at this stage.

The fact that J.F.Cooper entitled the book *The Pioneers* instead of *the Pioneer* seems to reflect the bias of the author in that Judge Temple and Oliver Effingham are the most sympathetic characters, rather than the character most germane to the frontier situation, the Leatherstocking. J.F.Cooper's interest in the way civilization impinged upon the wilderness is explicit, as we know from *Home as Found*, and he declares his preoccupation with the way in which society evolves vertically rather than the way it expands horizontally. These polarized interests constitute the central confusion of the book, the way in which he attempts to advance the cause of Judge Temple over that of Bumppo. But Bumppo is a character who interests him. In spite of his old age, debilitation and surliness, he has a vigour which makes the Judge's best attributes seem sanctimonious and his worst seem like self-induced suffering. The confrontation of the two results from the deer killed out of season and Bumppo's refusal to allow his shack to be searched. There is a superstructure of secondary interests here: whether or not Natty has found a silver mine; what is the secret of his shack; and wherein lies his antipathy to Judge Temple. But the

main clash is only between two different ways of life. Temple represents the sophisticated social intelligence while Leatherstocking represents the untutored, and recalcitrant man of nature. The result is therefore inevitable and Bumppo must be punished while the Judge must be lenient to maintain the character of one exercising "wholesome restraints".

The courtroom scene was a difficult one for J.F.Cooper to portray since the verdict had to be pronounced against Natty to preserve the hypothesis of the novel. But by this time, the prowess and steadfastness of the old hunter have increased his stature. Therefore, Bumppo comes out of court a character engaging the sympathy of the reader: "Natty seemed to yield to his destiny, for he sunk his head on his chest, and followed the officer from the court-room in silence" [9, 360], and Temple becomes the impotent legislator, constricted and manipulated by the system he is meant to interpret. The Judge isn't without sympathy for the old man and feels anguish for the punishment which the hunter must receive. This clarifies one of the interesting parallels of the book in that Judge Temple becomes more of an acceptable character, the more like Natty he becomes. Among his genuinely endearing qualities are his consideration for nature and creation in general, albeit in a very utilitarian way. The Judge is in favour of a cautious exploitation of nature, which likens his position to that of the old hunter to whom nature is sacred. Bumppo shoots one pigeon, spears one fish, but he also kills one deer and is therefore persecuted by laws which are intended to safeguard the attitude of which he is the living embodiment: frugality, respect and utility. Hence the nascent ambivalent feelings towards the Judge on the part of the author, whose sympathy becomes redirected towards the hunter.

J.F.Cooper points out clearly the hunter's purity of heart during the night fishing episode on the lake. The villagers had to work hard to build a fire by which to see the fish and illuminate the scene. When built, their fire was fitful and erratic. As the villagers drag the thousands of fish to the shore they will eventually rot upon, they see the old hunter fishing on the other side of the lake. At first they see only his torch: "*Such an object, lighted as it were by magic, under the brow of the mountain, and in that retired and unfrequented place, gave double interest to the beauty and singularity of its appearance. It didn't at all resemble the large and unsteady light of their own fire, being much more clear and bright, and retaining its size and shape with perfect uniformity*" [9, 251]. And soon the old hunter becomes visible intent on catching, more correctly "spearing", the one fish which will be enough for his needs.

Unfortunately, J.F.Cooper makes the whole statement too explicit when he has the old man castigate the wanton excess of the villagers, and rescue one of their number who has fallen in the lake. But this is the aspect of the hunter's personality which prevails: the competent, self-reliant, reverent force which abhors the "wasty ways" of the settlers. At this point there begins a weakening of the primary theme of the novel, that which "centres around the Temples and Effinghams, and strengthening of sympathy for the Leatherstocking who, in this novel, appears at first as no more than the associate of the formal hero". Given J.F.Cooper's explicit interest in the developing social forms within a pioneer community, and the way in which the direction of *The Pioneers* shifts towards the old hunter, it seems Cooper didn't fulfill his original intention in the book. *The Pioneers* begins as a creative exposition of moral excellence oriented to social practices, and ends as an examination of the frontier hero. In the subsequent Tales, J.F.Cooper developed this figure

more fully, creating a situation in which the frontier hero is seen as the mythic prototype of the American consciousness.

We attempt to trace the way in which the full status of the hero becomes apparent; and to see the ways in which the underlying themes of the myth are common to the remainder of J.F.Cooper's work. On these themes, he most important are his passionate love and concern for America. We deal with the emergence of the mythic hero in *The Pioneers*, where Cooper's concerns were originally more oriented towards a literal approving exposition of social order. Also we trace the specialized distinction between America and Europe which J.F.Cooper erects, especially in *The Prairie*. Also we discuss the light in which J.F.Cooper sees the Native Americans (the Indians), the race with which white civilization must come to terms. We focus on *The Deerslayer*, the last book of the series, in which J.F.Cooper expounds most fully the white, Christian characteristics of his mythic hero.

References

- 1 Russel Kirk. *The Conservative Mind*. – London, 1954. – P. 177.
- 2 Reprinted in K.S.Lynn. *The Comic Tradition in America*. – New York, 1958.
- 3 R.W.B. Lewis. *The American Adam*. – Chicago, 1965. – P. 102.
- 4 D.H. Lawrence. *Cooper's Leatherstocking novels*. – London, 1961. – P.327.
- 5 L.Fiedler. *Love and death in the American novel*. New York, 1960. – P.172.
- 6 R.Graves. Introduction to Larousse Encyclopedia of Mythology. London, 1959. – P. v.
- 7 J.F.Cooper. *The Prairie*. – New York, 1960. – P.73.
- 8 J.F.Cooper. *Home as Found*. New York, 1961. – 329 p.
- 9 J.F.Cooper. *The Pioneers*. – New York, 1964. – P.369.
- 10 F.J.Turner. *The Frontier in American History*. –New York, 1920. – P.3.
- 11 Butterfield. *Cooper's Inheritance*. – P. 320.

Литература

- 1 Russel Kirk. *The Conservative Mind*. – London, 1954. – P. 177.
- 2 Reprinted in K.S.Lynn. *The Comic Tradition in America*. – New York, 1958.
- 3 R.W.B. Lewis. *The American Adam*. – Chicago, 1965. – P. 102.
- 4 D.H. Lawrence. *Cooper's Leatherstocking novels*. – London, 1961. – P.327.
- 5 L.Fiedler. *Love and death in the American novel*. New York, 1960. – P.172.
- 6 R.Graves. Introduction to Larousse Encyclopedia of Mythology. London, 1959. – P. v.
- 7 J.F.Cooper. *The Prairie*. – New York, 1960. – P.73.
- 8 J.F.Cooper. *Home as Found*. New York, 1961. – 329 p.
- 9 J.F.Cooper. *The Pioneers*. – New York, 1964. – P.369.
- 10 F.J.Turner. *The Frontier in American History*. –New York, 1920. – P.3.
- 11 Butterfield. *Cooper's Inheritance*. – P. 320.

Только добрые люди могут построить добрый город.

Абу Наср аль-Фараби

Чем ниже человек душой, тем выше задирает нос.
Он носом тянется туда, куда душою не дорос.

Омар Хайям

Есхуатова Н.Б.
**Обзор и его виды в
интернет-пространстве**

В этой статье автор исследует жанр «обзор» в журналистике. В Интернете обзор является одним из наиболее распространенных жанров, привлекающим читателей к аналитике, а также в масштабе, и присутствуют материалы из различных источников. В настоящее время средства массовой информации Казахстана играют важную роль в онлайн-СМИ, в том числе обзор предоставляет прекрасную возможность для пользователей быть в курсе всего, или в конкретном вопросе, в той или иной проблеме. Обзор дает объективную оценку журналиста к событию, ряду событий и, таким образом, представляет реальную картину того, что происходит.

Ключевые слова: обзор, анализ, аудитории, интернет.

Eshuatova N.B.
**Review and its kinds in the
Internet space**

In this article, the author explores the genre of “review” in journalism. On the Internet, review is one of the most common genres that attracts readers to analytics as well as at scale, and present material from different sources. Currently, the Kazakh mass media play an important role the online electronic media, among them the review provides an excellent opportunity to the users to be aware that a particular issue, in one or another problem. The review gives an objective assessment of the journalist to the event, a series of events and thus present real picture of what is happening.

Key words: review, analysis, audience, online.

Есхуатова Н.Б.
**Интернет кеңістігінде шолу
және оның түрлері**

Бұл мақалада автор журналистикадағы «шолу» жанрын зерттейді. Интернетте, сондай-ақ оқырмандардың арасында таратылады, ең танымал жанрлардың бірі болып табылады, сондай-ақ әр түрлі сілтемелерден алынған материалдар бар. Қазіргі уақытта Қазақстан БАҚ-та шолу, оның ішінде интернетте маңызды рөл атқарады, пайдаланушылар көптеген проблемаларды шолу арқылы көре алады, барлығын түсінеді немесе белгілі бір мәселе қарастыру үшін тамаша мүмкіндік береді. Шолу, бірқатар іс-шараларға журналист объективті баға береді және осылайша, не болып жатқанын нақты бейнесін білдіреді.

Түйін сөздер: шолу, талдау, аудитория, онлайн.

ОБЗОР И ЕГО ВИДЫ В ИНТЕРНЕТ- ПРОСТРАНСТВЕ

Введение

Обзор – аналитический жанр, в котором рассматриваются, анализируются события, или ситуации, случившиеся за определенный период времени.

Главным приемом обзора является анализ фактов с обязательным приведением точки зрения автора и с использованием общественного мнения.

Термины «обзор», «обозрение», «обозреватель» очень известные в журналистике. В газетах, в журналах часто встречаются рубрики «обзор писем», «обзор печати». В обзоре журналист рассматривает круг проблем, круг каких-то событий, или явлений за какой-то определенный отрезок времени.

В жанре обзора журналист не только обозревает какие-то события или явления действительности, но и дает им оценки как с позиций общественного мнения, так и с личных, собственных позиций. Поэтому специализация «обозреватель» всегда была в почете в журналистике.

Виды обзоров:

По тематике:

- обзор спортивных новостей;
- обзор культурных новостей;
- обзор студенческой жизни;
- литературный обзор и т.д.

Эти обзоры зачастую бывают связаны с какими-то мероприятиями. Например, с конкурсами, фестивалями, спартакиадами, олимпиадами и т.д. Поэтому эти обзоры передаются, как «Дневник олимпиады», «Дневник такого-то конкурса». Например, у нас в Алматы ежегодно проходит международный конкурс «Алматы – мой любимый город» по телевидению, и на страницах прессы даются материалы.

Виды обзора по направлению:

- обзор печати;
- обзор радиопередач;
- обзор ТВ-передач;
- обзор интернет-источников.

Обзор печати – это своеобразное обозрение, в котором анализируется, рассматривается, оценивается под известным углом зре-

ния постановка тех или иных проблем в газетах и журналах за какой-то период, в иных случаях – деятельность печатного органа в целом [1]. Обзор печати обычно печатается в изданиях выше статусом. Например, обзор областных изданий может печататься только в республиканской прессе.

Основная часть

В настоящее время обзор печатных органов публикуется в Интернете.

Также в газетах публикуются под специальными рубриками обзоры различных отраслей производства. Например, в таких деловых изданиях, как «Деловой Казахстан» – обзоры проблем в нефтяной отрасли, в финансовой сфере, в промышленности цветных металлов и т.д.

Обзор печати – это обычно редакционное выступление, публикуемое без подписи. Значит это редакционное мнение.

Обзор телевизионных программ и программ радио, хотя и редко, но можно встретить на страницах печатных изданий.

Также обзоры делятся:

Виды обзора по обозреваемому периоду:

- обзор событий прошедшего часа;
- обзор событий за день;
- обзор событий за сутки;
- обзор событий за неделю;
- обзор событий за полгода;
- обзор событий за прошедший год.

Главным акцентом в жанре обзора является объединение фактов в форме панорамы жизни всего общества или определенной его сферы. Значит, обзор какого-то события или мероприятия проводится в контексте всей жизни планеты, государства, региона и т.д.

Существуют обзоры:

- внутренние – о событиях внутри страны;
- международные – о событиях международной жизни.

Исследователь жанров печати А.А. Тертычный различает «обозрение» и «обзор» как два различных понятия. Он пишет, что обозрения можно найти в трудах Плутарха (I-II в.в.), позже – в дидактических обозрениях китайца Ван-Ан-Хи (XI в.), а также в «Опытах» Монтеня (XVI в.) и в «Главах» из книги «Обозрения Парижа» Луиса Себастьяна Мерсье (XVIII в.). Именно последнего считают основоположником журналистского обозрения [2].

По мнению исследователя, обзор и обозрение два различных жанра. Хотя другие исследователи придерживаются иной точки зрения.

В настоящее время деловые газеты Казахстана публикуют на своих страницах обзоры различных рынков. Вот, например, в газете «Фокус» имеются такие рубрики для обзора, как: «Обзор рынка нефти», «Обзор рынка металлов», «Цены», «Дефолт» и др. Зачастую эти рубрики ведут профессионалы той отрасли, которая обозревается. Некоторые идут без автора, от имени редакции. Такие обзоры подкрепляются диаграммами, таблицами и т.д.

Жанр «обзор» требует от журналистов широкого знания рассматриваемой темы, широкого кругозора самого автора, большой подготовки. [3] В последнее время обзор СМИ стал публиковаться в Интернете, что усилило интерактивность жанра. Тематические границы обозрения тоже расширились. Обозрения пишутся на следующие темы:

- Политика;
- Экономика;
- Культура;
- Спорт;
- Наука [4].

Пример обозрения (отрывок):

«Йеменская головоломка».

«Вот и Йемен не миновала беда. Худшие последствия «арабской весны» пришли сюда спустя четыре года; на Ливию и Сирию они обрушились давно и превратили эти страны в какие-то окровавленные обрубки. Теперь, видимо, кровопролитие в Йемене начнется уже по настоящему, не так, как это было в начале «арабской весны», когда вспыхнуло восстание против президента Али Абдаллы Салеха. Долго держался «сильный человек» Йемена, не поддаваясь давлению ни «старшего брата» – Саудовской Аравии, ни Вашингтона, стремившегося направить ситуацию по тунисско-египетскому сценарию. А когда ему все же пришлось уйти, во весь рост встала старая арабская (и далеко не только арабская) дилемма: что лучше – диктатура, задушившая свободу, но обеспечивающая порядок и стабильность, либо революция, пьянящий запах свободы, разгул всех возможных сил, правых и левых, от современной образованной молодежи, «поколения интернета», до исламистских мракобесов, и при этом – неприменный хаос и развал экономики.

Хорошо для Йемена, что там нет этнических распрей, все жители – арабы. Как и все горцы повсеместно, люди свободолюбивые и воинственные, в каждом доме винтовка. А вот нефти Аллах не дал, не то что соседям. Что касается религии, то из 26-миллионного населения страны

от 60 до 70% составляют сунниты, остальные – в основном шииты особого, зейдитского толка. Они называются так по имени жившего в VIII веке н.э. предводителя восстания против суннитского халифа. Зейдиты считаются более умеренными шиитами, чем те, которые доминируют в Иране и Ираке, и в Йемене их взаимоотношения с суннитами не доходили до кровавых междоусобиц. Но всему бывает конец. Когда на смену Салеху после длительной внутренней борьбы пришел нынешний президент Хади, не обладающий ни волей, ни харизмой своего предшественника, власть явно зашаталась, фракционная грызня достигла такого уровня, что все слои населения открыто выражали недовольство. И тут на сцену открыто вышли добивавшиеся в течение нескольких лет своего рода автономии племена северной провинции Саада, зейдиты по своей конфессии, хуситы (или хауситы) по названию, – от имени их не так давно убитого вождя Хуси.

За спиной хуситов стоит могущественная цитадель мирового шиизма – Иран. Видимо, тегеранские власти финансируют и вооружают хуситов, видя в них своего рода йеменское издание ливанской Хезболлы, орудие в борьбе против суннитских гегемонов арабского мира (из 21 арабской страны в 20 правят сунниты). Остатки прежнего режима, в котором доминировали сунниты, пользуются поддержкой Саудовской Аравии и США.

Правители Йемена, союзники саудовцев и американцев, стараясь уничтожить плацдарм исламистов в своей стране, прибегли к помощи Вашингтона. Американских войск в Йемене нет, но эффективно действуют дроны, беспилотники, наносящие наследникам бен Ладена большой ущерб.

Таким образом, власти Саудовской Аравии, а с ними и их вашингтонский протектор, оказались между двух огней: йеменские хуситы, шииты, ставленники Ирана и «Аль-Каида», пусть и суннитская организация, но непримиримый враг монархии. Сейчас, судя по всему, в Эр-Рияде и Вашингтоне приняли решение нанести удар по ближайшему, непосредственному врагу, хуситам, а уже потом искоренить и АКАП. Сформирована коалиция арабских государств, начались удары с воздуха.

Кто победит – предсказывать неразумно. Возможно, начинается не просто гражданская война, но «война по доверенности», первый акт грандиозной конфронтации двух исламских фундаментализмов, суннитского и шиитского, во главе, соответственно, с Саудовской Аравией и Ираном [5].

Вывод

Таким образом, обзор представляет собой полный, обстоятельный анализ ряда объектов или субъектов в пространстве или во времени.

Литература

- 1 По материалам интернет-ресурсов [youtube.com/watch? v=EPtCccZMKRQ](https://www.youtube.com/watch?v=EPtCccZMKRQ)
- 2 Тертычный А.А. Жанры периодической печати. – М., 2002.
- 3 Стилистика газетных жанров. – М. 1989.
- 4 Барманкулов М.К. Весь мир в твоей квартире. – Алматы, 1982.
- 5 <http://www.novayagazeta.ru/politics/67786.html>

References

- 1 Po materialam internet-resursov [youtube.com/watch? v=EPtCccZMKRQ](https://www.youtube.com/watch? v=EPtCccZMKRQ)
- 2 Tertychnyi A.A. Zhanry periodicheskoi pechati. – M., 2002.
- 3 Stilistika gazetnyh zhanrov. – M. 1989.
- 4 Barmankulov M.K. Vesj mir v tvoei kvartire. – Almaty, 1982.
- 5 <http://www.novayagazeta.ru/politics/67786.html>

4-бөлім
**ЭЛЕКТРОНДЫ АҚПАРАТ
ҚҰРАЛДАРЫ**

Раздел 4
**ЭЛЕКТРОННЫЕ СРЕДСТВА
ИНФОРМАЦИИ**

Section 4
**ELECTRONIC MASS
MEDIA**

Әбжанов Қ., Иманалиев Ж.О.

**Монтаж – кадрларды тіркеу
ғана емес**

Кино мен телевизия шығармашылығында монтаждың орны ерекше екенін көрсету мақаланың мақсаты. Мұнда экран тілінің осы тәсілінің бастауындағы теорияшылардың еңбектері мен жаңалықтары айтылып, тиісті мысалдармен түсінік беріледі. Көп жылғы тәжірибеден жинақталған монтаждың мүмкіндіктері бүгінде қажет мөлшерде, өз орнымен пайдаланылмай жүргені проблема болып көтеріледі.

Түйін сөздер: монтаж, Монтаж, телевизия, кино, сюжет, сценарий, кино тілі, телесериал.

Abzhanov K., Imanaliyev Zh.

**Installation is not just connecting
frames**

The paper examines the role and possibilities of television mounting. As part of the on-screen language, a form of visual art, installation has a huge artistic and expressive possibilities in film and on television. Unfortunately, today's directors are not sufficiently use rich creative tools methods of building plots. Especially this neglect is evident in the domestic TV series.

Key words: Mounting, television, cinema, plot, scenario, language of cinema, TV series.

Абжанов К., Иманалиев Ж.О.

**Монтаж не просто соединяет
кадры**

В статье изучаются роль и возможности монтажа на телевидении. Являясь составной частью экранного языка, формой изобразительного искусства, монтаж имеет огромные художественно-выразительные возможности и в кино, и на телевидении. К сожалению, современные режиссеры в недостаточной степени используют богатый творческий инструментарий методики построения сюжетов. Особенно такое пренебрежение заметно в отечественных телесериалах.

Ключевые слова: монтаж, телевидение, кино, сюжет, сценарий, язык кино, телесериал.

МОНТАЖ – КАДРЛАРДЫ ТІРКЕУ ҒАНА ЕМЕС

Мақалаға арқау болып отырған мәселенің тақырыбы тың дей алмаймыз. Керісінше көптен бері айтылып, жазылып келе жатса да, көпшілік біле бермейтін сырлары баршылық. Мақсат соларға тағы да назар аударту. Олай дейтініміз, бүгінде монтаждың көп жылғы ізденістерден жинақталған көркемдеу тәсілдері мен мүмкіндіктері қолданыстан қалып барады. Ал бұл аға буын киногерлеріміз бен теорияшыларымыздың асыл мұрасына деген қиянат десе болады. Мысалы кезінде ұлы кино-режиссер Сергей Эйзенштейн, монтаж это великая штука, деп ұлы қасиеті бар әрекетке теңесе, Сұлтан Қожықов («Қыз жібек» фильмінің режиссеры) монтаж сөзбен айта алмайтын ойды жеткізе алады деген пікір айтқан болатын.

Әрине бүгінгі кинематограф алғы буын ұстаздардың үлгісін ұстанып жүргенін жоққа шығара алмаймыз. Біздің көңіліміз толмайтыны телевизиялық көркем фильмдер мен сериалдардың құнарсыз болып шығып жатқаны. Нақтырақ айтқанда, мұндай шығармалардың басты кемшілігі, соларды жасайтын режиссерлардың монтажды шебер қолдануға құлықсыз болуынан. Ендеше монтаж туралы тағы да әңгімелеудің реті бар.

Жазба әдебиетіндегі сияқты кино, телешығармашылықтарда да көркемдеу тәсілдері баршылық. Солардың ішінен алғаш пайда болған оңай жасалатын қолданыс ретінде *теңеу мен метафораға* тоқталайық. Кино теорияшылар жазған әдебиеттерде кинотеңеудің классикалық үлгісі ретінде алғашқы Ресей кинематографистерінің шығармашылығынан мысалдар келтірілген.

Кесіп-жалғау тәсілінің күрделісі, қызықтысы да – көркем монтаж. Өз кезегінде көркем монтаждың бірнеше түрі болады:

- Теңеу, метафора беретін тәсіл.
- Ассоциативтік монтаж.
- Қиылыспайтын (параллельный) монтаж.
- Қыйылысатын (перекресный) монтаж.
- Пластикалық монтаж.
- Шолақ монтаж.

Ал кинометафораның классикалық мысалы ретінде Ресей режиссерларының бірі Лев Кулешовтың бір түсірілімін алған. Мұнда да қызу тартыс пен өтіп жатқан жиналыста көпшілік бір адамға қарсы шығып, оны шеттете бастайды. Осы кадрден ке-

йін далада өсіп тұрған жалғыз ағаш көрсетіледі. Жалпы орта планда соқпақ жол ағаштың екі жағына айырылып кете барады. Яғни монтаж тілі жиналыстағы мәселенің мәні екіге бөлінді, ал адам оқшау қалды дегенді айтып тұр. Бұл адамды тал ағашқа теңеу арқылы кинометафора тәсілі болып шыққан.

Осылай басталған кинодағы теңеу мен метафора күні бүгінге дейін қолданыста бар және оның көркемдік деңгейі артып келеді.

Журналистика факультетінің кезінде республикалық Қазақстан телеарнасының эфиріне шығып тұрған «Сана» телебағдарламасында аталмыш тәсіл көрініс берген. Студент шығармашылығын насихаттау мақсатында жас ақынның бір өлеңі оқылды. Өлең жауапсыз махаббат туралы. Нақты айтқанда ақын қыздың лирикалық сюжеті, троллейбуста бір жігітке сырттай ғашық болған қыз образын сомдайды. Сол қыз жігітті көрген сайын қуанып, өзінше рухани ләззат алып жүреді. Бір күні ол жігіт көрінбей кетеді де үміт үзіледі. Осы өлең оқылып жатқан кезде бір қызғалдақ гүлі (режимдітүсірілім арқылы түсірілген) өсіп шығып гүл ашады, сонан соң қайтадан басы төмен иіліп, салбырап солып қалады. Осы көрініс өлеңнің мазмұнына қарай бөлініп, үш жерден көрсетіледі. Міне бұл ақындық сезімді гүлге теңеу болып шықты.

Ассоциация – Латын тіліндегі – *associatio* (*associationem*) – Жолдас, қоғам деген мағыналарды беретін сөзден тамыр алады. Онан әрі *sequi* – ілесу деген мәнді береді деген түсініктемелер де бар екен. Бұл мәліметтер орыс тілінің түсіндірме сөздігінен алынған. Байқасаңыздар бұлардың бәрінің ортақ мағынасы – жақындасу, бірігу дегенге келетін сияқты. Енді Д. Ожеговтың сөздігіндегі тұжырымға назар аударайық. Ассоциация – бір-бірінен туындап отыратын жеке-жеке ұғымдардың арасындағы байланыс дейді. Міне, осы айтылғандарға сүйене отырып, кинематография теоретиктері *Ассоциативтік монтаж* деген мағыналары әртүрлі екі кадрды тіркегенде үшінші бір ұғым алынатын тәсіл деген тұжырымды киношығармашылықтың сөз қорына енгізген.

Енді осы тәсілді бірінші болып қолданысқа ендірген Михаил Ром деп көрсетеді теориялық әдебиеттерде (бәлкім әлгі анықтамалық тұжырымды алғаш айтқан да сол кісі болар). Атақты кинорежиссер Кеңес Үкіметінің алғашқы кезіндегі бір партия жиналысының жұмысын түсіреді. Бір бөлмеде кезекпен сөйлеп жатқан делегаттардың сөздері кезегіменен синхронды түсіріліп алынып монтаждалады. Сөйлеушілер-

дің әрқайсысы әр түрлі пікір айтып жатса да, бірсарынды сөйлеушілер суреткер режиссерді жалықтырып жіберген болса керек, ол түсірілімге тартымды бір тыныс беруді ойлайды. Сөйтіп сөзі ұғымды, мағыналы сөйлеген адамның кадрінен кейін, сұлу сазды арфада ойнап отырған өнерпаздың кадрін тіркейді. Ал шала-шарпы ой айтып, мардымсыз сөйлеген адамның синхронынан кейін балалайканы шарпу шертіп ойнаған орыс мұжығының кадрін берген. Міне, өздеріңіз байқап отырғандай, М. Ром жақсы сөзді әсем әуенге, керісінше мағынасы аз құнарсыз сөзді балалайканың даңғыр-дұңғырына теңеген.

Киношығармашылықта мұндай жаңалық ашу оңай шаруа емес. Қандай шығармашы болса да оған алдымен ой келеді, идея туындайды. Онан соң соны жүзеге асыру әрекеті басталады.

Монтаж столында отырған режиссер ой тербей отырып, әлдебір кадрді монтажға кірістіргісі келеді, бірақ ондай кадр қол астында болмай қалады, сол кезде, мүмкіндік болса, операторына тапсырма беріп жұмсайды. Ал мүмкіндік болмаса бармағын шайнап қалады. Бұл режиссер үшін – трагедия. Осы себепті де киногерлер арасында «құнды кадр» жинау үрдісі бар.

Сондай экран тілін көркемдеуге қажет болатын біршама құнды кадрларға назар аударайық:

- Жартасқа соққан толқын, – шабыт, жастық арман, шарқ ұрған қиял.
- Қураған және гүлденген ағаштар, – адам өмірі, көңіл сәттері.
- Көтеріліп ұшып кеткен аққу, – сағыныш, құлазыған көңіл.
- Қыран қалықтауы, – жеке батыр, жасампаз ой.
- Дүрілдей көтерілген құстар, – үрей, қорқыныш.
- Теңіз көкжиегінен көрінген ақжелкен, – үміт.
- Ұлып үрген ит, – жамандықтың нышаны.
- Бұлт басқан ай, – жабырқау көңіл, сәтсіздік.
- Сағымды далада жел қуып жөнкіген қаңбақ, – шарасыздық, тағдыр тәлкегіне түскен пенде.
- Қисық-қисық қиралаң өскен қураңқа ағаш, – өмір тауқыметі.
- Кесілген ағаш, – өмірдің ақыры...

Мұндай кадрларды түсіру оңайға түспейді. Оператор мен режиссер кино болсын, телешығарма болсын, түсірілім жүріп жатқанда, әлгідей құбылыстар кездесіп қалса, қалт жібермей кадрге алу керек. Мейлі бұл сценарийде болсын-болмасын, шарт емес. Кино не бейнебаян тілінің қадірін білетін режиссерлар әлгідей өмір көріністерін іздеп жүреді. Өйткені монтаж кезінде әлдебір сюжеттің мәнін ашу үшін кәдеге жарап кететініне кәміл сеніңіз.

Әдебиеттер

- 1 Барманқұлов М. Телевидение: деньги или власть. – Алматы: «Санат», 1997, 235 б.
- 2 Бейсенқұлов А. Телеконтентті дамытудағы сандық технологияның жаңа мүмкіндіктері. «Қазіргі қазақ тележурналистикасының өзекті мәселелері мен даму тенденциялары: ұлттық мүдде, ақпараттық қауіпсіздік, кәсіби ұшқырлық» атты республикалық дөңгелек үстелдің материалдары. – Алматы, 3 сәуір, 2015 жыл. 23-26 б.
- 3 Муратов С. Диалог: Телевизионное общение в кадре и за кадром. – М.: «Искусство», 1983. – С. 7-8.

References

- 1 Barmankylov M. Televidenie: dengiilivlast. – Almaty: «Sanat», 1997. – 235 b.
- 2 Beisenkulov A. Telecontenttydamytudagysandyktechnologianynzhanamumkindiktery. «Kazyrgy kazakh telejurnalistica-synynozekty maselelery men damy tendencialary: ulityk mudde, akparattyk kayipsizdik, kasibi ushkurlik» atty respublikalyk dongelek usteldin materyaldary. – Almaty 3-sauir, 2015 zh. – 23-26 b.
- 3 MuratovS. Dialog: Televisionnoeobshenie v kadreakadre izakadrom. – M.: «Iskusstvo», 1983. – С. 7-8.

Қабылғазина К., Лепесова А.

**Бала болмысының
қалыптасуына
телевизияның әсері**

Телевизиядағы озбырлық әрекет әсерлі көрінеді, әрі тілдік және мәдени айырмашылықтарға қарамастан, бәріне бірдей түсінікті болады. Отандық арналардың басым көпшілігі көрерменіне осындай дүниелерді ұсынуға құмар. Сенсацияға ұмтылған арналарда жан түршігерлік оқиғаларды ашық көрсететін кадрлар беріліп жатады. Ғалымдар дәлелдегендей, мұндай қатыгездікті үнемі көріп үйренген жастар оны сезінбейтін болып алады және шынайы өмірде қайталамасына ешкім кепілдік бермейді.

Түйін сөздер: телевизия, озбырлық, тілдік, мәдени, сенсация.

Kabylgazina K., Lepesova A.

**Influence of television shaping the
child's development**

Footage of violence on television, are understood by all despite the differences in language and culture. Almost all national channels are trying to provide such videos. Some channels that seek sensation are openly broadcasting the violent footage. As scientists argue young people who usually watch violent scenes are more likely to be cruel. The impact of TV on child psychology is one of the modern problems.

Key words: psychology, national, problems.

Қабылғазина К., Лепесова А.

**Влияние телевидения на
развитие ребенка**

Кадры насилия на телевидении, несмотря на языковые и культурные различия, к сожалению, понятны всем. Почти все отечественные каналы стараются предложить своим зрителям такие видеосюжеты. Ученые доказали, что молодые люди, постоянно наблюдающие жестокость, становятся бесчеловечными и безжалостными. Влияние телевидения на детскую психику является одной из современных проблем глобального общества.

Ключевые слова: насилие, влияние, психология, СМИ, сенсация.

**БАЛА БОЛМЫСЫНЫҢ
ҚАЛЫПТАСУЫНА
ТЕЛЕВИЗИЯНЫҢ ӘСЕРІ**

Балалар бағдарламалары негізінде тәрбиелік қызметті жүзеге асырады. Бағдарламалар бала мен қоғам арасындағы байланысты қамтамасыз етеді. Балаларға арналған бағдарламалардың тәрбиелік қызметінің қаншалықты дұрыс жүргізілгендігін анықтайтын негізгі белгілері мыналар: а) бағдарламада берілген ақпараттың толық, толыққанды қабылдау үшін қолжетімді әрі түсінікті болуы; ә) бағдарламаға қызығушылығын арттыру тәсілдерінің қолданылуы; б) бағдарламаның құрылуына белсенді түрде қатысуы керек; в) бағдарлама педагогтік ұстанымға сай болуы керек.

Бұл ретте Э.Г. Багиров ұсынған бағдарламалар типологиясына жүгінген орынды. Ғалым бағдарламалардың классификациясын оның функционалды құрылымына байланысты жасақтаған, ал дифференциация негізі бағдарламалардың қызметтік бағыты болды. Бұл классификацияда Э.Г. Багиров бағдарламаларды былай бөлген: ақпараттық-публицистикалық бағдарламалар. Олардың мақсаты қоршаған орта туралы мағлұмат беру, қоғамдық пікір қалыптастыру, әлеуметтік, саяси, өндірістік және басқа да мәселелердің шешімін табуға әсер ету. Ғылыми-танымдық бағдарламалар. Олар балалардың ғылым, білім, өнер, техника саласындағы танымдық қажеттілігін қанағаттандырады, дүниетанымының кеңеюіне әсер етеді. Ғылыми-танымдық бағдарламаларға дәріс беретін бағдарламаларды да жатқызуға болады, себебі, олар қоғамдық ортада жинақталған білімді таратады. Бірақ айырмашылығы ғылыми-танымдық бағдарламалар рекреативті функцияны алдыңғы орынға қойса, арнайы оқытуға, білім беруге маманданған бағдарламалар үшін көңіл көтеру функциясы кейінге ысырылады. Көркемфильмдер мен өскелең ұрпаққа эстетикалық тәрбие беретін бағдарламалар. Эмоционалды қуат беретін, демалуға мүмкіндік бере отырып, көңіл көтеретін бағдарламалар [1]. Құрылымдарының күрделілігіне қарай әр түрлі деңгейлерге бөлінгенімен балаларға арналған бағдарламалар түгелдей дерлік «Көңіл көтере отырып, үйрету керек» деген принципті ұстанады. Сонымен қатар, әр түрлі функцияларды атқаратынына қарамастан балалар мен жасөспірімдерге арналған бағдарламалардың бәріне ортақ бір нәрсе, олардың барлығы ойын түрінде ұйымдастырылады.

Телевизия басқа бұқаралық ақпарат құралдарына қарағанда біршама ауқымды аудиторияны қамтиды. Балаларға арналған телеарналардың айырмашылығы мақсатты аудитория сұранысының ерекшелігінде. Балалар телеарнасы ең алдымен мәдени-ағарту, білім беру және көңіл көтеру қызметтерін атқарады. Себебі, теледидар хабарлары қашанда тартымдылығы, жеңілдігі, мәтіндерінің әртүрлі сюжеттермен, әуендермен үйлесіп берілуі арқылы балалардың қызығушылығын оятып, өмірді жан-жақты қырынан көруге мүмкіндік береді. Тіпті, баланың басында болу болмауы неғайбыл оқиғалардан да сабақ алуға үйретеді. Ескеретін мәселе: тек хабар таратуға ғана жауапты телевизия белгілі бір ақпаратты бере отырып, көрерменіне таңдау ұсынады. Яғни, бала өзінің моральдік ұстанымдарына байланысты одан бас тартуы мүмкін немесе моральдық тұрғыдан орынды деп танып, қабылдауы мүмкін. Сондықтан, оқушыларды ақпарат құралдары ұсынатын бағдарламаларды талғаммен көруге үйрету керек. Психологтар баланың психологиялық және физиологиялық тұрғыда зиян шекпеуі үшін мына жайттарды есте ұстауға кеңес береді: 3 жасқа дейінгі балаларды экран алдына мүлде жақындатпаған дұрыс; 5-6 жастағы балалар теледидар алдында тәулігіне жарты сағаттан артық отырмауы тиіс; бастауыш сынып оқушылары аптасына екі-үш мәрте 1-1,5 сағат отырса жеткілікті екен. Балаларға арналған мультфильмдер мен фильмдерді алдымен ересектердің өзі тамашалуы керек. Себебі, кейбір өнімдер жарқ-жұрқ етіп көзді қызықтыратын арнайы эффектілер арқылы баланы өзіне тәуелді етеді; виртуалды кеңістік пен шынайы өмірді ажырату қабілеті 12 жастан кейін ғана толық қалыптасады. Сондықтан осы жасқа дейінгі баланы ешқашан теледидар мен компьютердің алдында жалғыз қалдыруға болмайды. Бірақ, күнделікті өмірде көптеген отбасыларда күнұзақ теледидар қосулы тұрады, ал кейде тіпті ата-ана үйде болмағандықтан балалар жалғызсырамас үшін теледидар алдында бар уақытын өткізеді. Балаларды теледидарға жолатпай, байлап ұстау мүмкін емес. Оған қоса қалалық жерлерде балалар еркін ойнайтын, қауіпсіз алаңдар да жоқ. Сондықтан ата-ана үшін баланың тыныш қана теледидар алдында отырғаны тиімдірек. Бірақ «көк жәшікте» көрсетілген ақпараттың баласының психологиясына кері әсері тие ме деп алаңдаушылық білдірген ата-аналар кейбір бағдарламаларға көңілдері толмайтындықтарын айтып жатады. Көрерменге сапалы өнім ұсыну үшін алдымен телевизияның бала

психологиясына қаншалықты әсер ететіндігін зерттеп білу қажет. Бұл мәселеге қатысты зерттеу жүргізген бірқатар ғалымдарды атап өтуге болады. Олар: Л. Мастерман, К. Метц, Ж. Гонне, Э. Харт, О. Баранов, С. Пензин, Л. Баженова, А. Шариков және т.б. Өкінішке қарай, отандық әлеуметтанушылар мен психологтардың «Теледидар және жасөспірімдер» (авт. А. Байшүкірова), «Балалар ерте есейгісі келмейді» (авт. Ж. Сәрсенов), «Теледидардың бала психикасына және тәрбиесіне кері әсері» (авт. Құсайынов А.) [2] т.б. сияқты бірқатар зерттеу мақалаларын есептемегенде, бала психологиясына телевизияның әсері жайында жазылған бірде бір оқулығы жоқ. Сондықтан, қандай да бір ғылыми дәлелдеме ұсыну үшін шетелдік зерттеушілердің еңбектеріне сүйенуге тура келеді. Д. Лемиштің «Жертвы экрана. Влияние телевидения на развитие детей» [3] атты кітабында телевизияның балалар мінез-құлқы мен жүріс-тұрысына әсері, олардың телевизиялық кейіпкерлерді шынайы қабылдауы мен олардан үлгі алуына қатысты жүргізілген сынақтар нәтижесінде қорытынды шығарады. Лемиштің айтуынша, телевизияның пайдасы мен зиянын есептемес бұрын өзімізбен қатар өмір сүріп жатқан баланың әлеуметтік өміріне үңіліп көру керек. Ол күн сайын қандай мамандық иелерін, қандай өмірлік ұстанымдағы адамдарды көреді? Әрине, көбіне балалар отбасы мүшелерімен, мұғалімдер, сатушылар, дәрігерлер, автобус және такси жүргізушілерімен, одан бөлек әртүрлі жағдайларға байланысты тағы басқа қандай да бір мамандық иелерімен байланыс орнатуы мүмкін. Алайда, ересектер әлеміндегі көптеген мамандықтар туралы олар тек теледидар арқылы ғана біле алады. Мысалы, заңгерлер, құқық қорғау орындарының қызметкерлері, медицина қызметкерлері, танымал даңқты адамдар, қылмыскерлер және студенттер туралы ақпарат алып түсініктері қалыптасады. Содан кейін бала өзін олармен салыстыра бастайды, түрлі сұрақтарға жауап іздейді, қызығушылығы оянады. Мысалы: «Мен дәл осылар сияқтымын ба, әлде өзгешемін бе? Менің солар сияқты болғым келе ме? Олар жақсы ма әлде жаман ба? Мен қандай болуым керек?» дегендей сұрақтарға жауап іздей отырып, бала өзінің қоғамдағы орнын анықтайды. Телевизия – өнегелі білімнің негізгі көзі, себебі адамдардың болмысына қатысты көптеген мысалдарды назарымызға ұсынады. Ал телевизиялық кейіпкерлерді, олардың іс-әрекетін бағалауы балалардың түсінік-танымының дамуына негіз болады. Сәби күнінен бастап ата-анасына еліктеп, үлкендерді үл-

гі тұтып өсетіндіктен балалар үшін кез келген кейіпкерге қатысты өз ортасындағы адамдардың көзқарасын білу маңызды. Сондықтан олар көбіне әлемді «жақсы» және «жаман» деп екіге бөліп алуға ұмтылады. Сонымен қатар, кішкентай бүлдіршіндер кейіпкерге мінездеме берген кезде көбіне оның сырт пішініне ерекше назар аударады да, түр әлпеті ұсқынсыз адамдарды жаман деп қабылдайды. Ал шамамен жеті-сегіз жастан асқан балалардың өзіндік пікірлері қалыптаса бастайды да қандай да бір әрекетке себебіне байланысты әртүрлі баға беруі мүмкін. Мысалы, егер телевизиялық кейіпкер біреуге көмек көрсету мақсатында өтірік айтса «жақсы», ал арам пияғылмен дәл осы әрекетті жасаса «жаман» деп бағалайды. Осы тұста «неге біз баланың телевизиялық кейіпкерді қалай қабылдайтындығына тереңірек үнілуіміз керек?» деген сұрақ туындауы мүмкін. Біріншіден, телевизиялық кейіпкерлер – идентификация нысаны, яғни үлгі тұтып, бас иетін тұлға. Екіншіден, телевизиялық кейіпкерлер жеткіншектер еліктейтін жүріс-тұрыс үлгісін қалыптастыруға қызмет етеді. Бүлдіршіндер қандай да бір телевизиялық кейіпкерге ұқсағысы келеді, оның әрекеттерін қайталайды. Өз бойынан сол кейіпкерге тән қасиеттерді көріп, ұқсастықты байқайды. Тіпті, кейде балалар идентификация нысанымен орын ауыстырып, бағдарламаны көру барысында қаһарманның басынан өткерген қызықтарын өзі жасап жатқандай сезінуі мүмкін. Сонықтан, бағдарлама кейіпкерлерінің бойында жағымды қасиеттер мейлінше көп болуы керек. Балалар еліктейтін қаһармандар жауыздықтан гөрі мейірімділікке бейім, жақсылыққа құмар, сыпайылық пен кішіпейілдікке баулып, үлкенді сыйлап, кішіге көмек қолын созатын достықты, татулықты насихаттаушылар болуы тиіс. Десек те, бүгінгі күні экранда көрсетілетін материалдар мазмұнына қарай басымдыққа ие болып отырған жауыздық пен агрессиялық мінез-құлық – балалар мен телевизияның ара қатынасындағы ең өзекті әрі кең таралған проблема. Яғни, теледидардан көргенін өмірде қайталауға бейім балалар телевизиялық қаһармандардың зұлымдық әрекеттерін де үйреніп алып, қаз қалпында қайталайды екен. Мысалы, БАҚ таратқан ақпаратқа сүйенсек Израильде жеті жасар бала: «Суперменнің қалай ұшатынын қараңдар!» – деп айғай сала терезе-

ден секіріп, омыртқасын сындырса, Норвегияда бес жасар қызды телесериалдан көргендерін қайталаған достары мазактап қорлайды. Осыған ұқсас мысалдар өз елімізде де орын алып жатады. Көптеген коммерциялық телеарналарда зорлық-зомбылық көріністері басым екеніне дауымыз жоқ. Телевизиядағы озбырлық әсерлі көрінеді, әрі тілдік және мәдени айырмашылықтарға қарамастан, бәріне бірдей түсінікті болады. Сондықтан, телевизиялық сенсациялық өнімдер жаһандық нарықта өтімді болып отыр. Шетелдік телеарналарды есептегенде отандық арналарымыздың басым көпшілігі көрерменіне осы «өтімді тауарды» ұсынуға құмар. Күннен күнге сенсацияға ұмтылған телеарналарымызда жан түршігерлік оқиғаларды ашық көрсететін кадрлар беріліп жатады. Бұл көптеген шетелдік арналардағыдай әдетке айналып барады. Ғалымдар дәлелдегендей, мұндай қатыгездікті үнемі көріп үйренген көрермен оны сезінбейтін болып алады. Экран алдында балалар отырғанда эфирдің қылмысқа бет бұруы, зорлық-зомбылықтың басты кейіпкерлерге айналуы, ашық сексуалды көріністерді көрсетуі біздің өмірімізде орын алуы әбден мүмкін жағдай болып қалды. Егер кәметке толмаған балаңыз экраннан үнемі қылмыстық істерді бүге-шігесіне дейін, тіпті практикалық нұсқауларымен қоса дерлік көретін болса, оны шынайы өмірде қайталамасына ешкім кепілдік бермейді. «Телерадиохабар тарату туралы» заң жобасының 23-бабына [4] сәйкес, шетелдік телеарналар мен радиоларда отандық авторлардың туындылары 2015 жылдың 1 қаңтарында 50 пайызын құрауы тиіс. Сонымен қатар телеарналарда шетелдік өнімдерді қазақшаға аудару экран астындағы жүгіртпе жол арқылы емес, дыбыс негізде, яғни дубляж жасау арқылы жүзеге асырылу шарт. Заң жобасында қанау, ұрып-соғу, атыс-шабыс және анайы ақпараттар ықпалынан балалар мен жасөспірімдерді қорғау мақсатында мұндай теле және радиобағдарламаларды тек сағат 22.00 мен 07.00 арасында ғана беруге рұқсат етілетіндігі айтылған. Ал күндізгі уақыттарда берілетін шетелдік өнімдерде жоғарыда аталғандай көріністер мен ақпараттар болса, телерадиохабар тарату операторлары оларды қиып тастауы шарт. Ел болып балалардың болашағына атсалысу – өмірдің өзі алға қойып отырған маңызды міндеттердің бірі.

Әдебиеттер

- 1 Багиров Э.Г. kafedramk.ru/content/

- 2 www.webirbis.ksu.kz/
- 3 Лемиш Д. <https://books.ru/author/lemish>
- 4 «Телерадиохабар тарату туралы» заң жобасы -adilet.zan.kz/

References

- 1 Bagirov E.G., kafedramk.ru/content/
- 2 www.webirbis.ksu.kz/
- 3 Lemish D., <https://books.ru/author/lemish>
- 4 «Teleradiohabar taratu turaly zan jobasy -adilet.zan.kz/

Не принимай благодарений, без которых ты можешь
обойтись.

Иммануил Кант

Единственная настоящая ошибка – не исправлять
своих прошлых ошибок

Конфуций (Кун-цзы)

Әбдіжәділқызы Ж.

Телеочерк жанрының тарихи мәні мен даму тенденциялары

Мақалада телеочерк жанрының тарихи маңызы ғылыми-теориялық тұрғыда қарастырылып, отандық телеочерктердің кәсіби деңгейіне баға беріледі және аталмыш жанрдың даму тенденцияларына шолу жасалады. Автор Ш. Уәлиханов, М. Әуезов, С. Мұқанов, Ә. Нұршайықовтардың очерктерін ұлттық көсемсөздің үздік үлгісі ретінде ұсынып, жанр аясындағы дәстүр мен жаңашылдықты салыстыра саралайды.

Түйін сөздер: оқиғаға жан бітіру әдісі, тұлғатану, интеллектуалдық деңгей, рухани өнім, фичерз.

Abdizhadilkyzy Zh.

Historic essence and tendencies of development of the genre of a tele-essay

In the article the historical significance of a tele-essay genre is examined with scientific and theoretical point of view and the professional level of domestic tele-essays is assessed and an overview of trends in the development of this genre is made.

Author examines essays of Ch. Valikhanov, M. Auezov, S. Mukanov, A. Nurshayykov as a model example of national publicism, conducts comparative analysis of traditional and innovative approaches, used in this genre.

Key words: revitalization method of events; knowledge of the person; intellectual level; spiritual product, ficherz.

Абдижадилқызы Ж.

Историческая сущность и тенденции развития жанра телеочерка

В статье рассматривается историческая значимость жанра телеочерка с научно-теоретической точки зрения, оценивается профессиональный уровень отечественных телеочерков и делается обзор тенденций развития данного жанра.

Автор изучает очерки Ч. Валиханова, М. Ауэзова, С. Муканова, А. Нуршайыкова как образцовый пример национальной публицистики, проводит сравнительный анализ традиционных и новаторских подходов, используемых в этом жанре.

Ключевые слова: метод оживления события, познание личности, интеллектуальный уровень, духовный продукт, фичерз.

**ТЕЛЕОЧЕРК
ЖАНРЫНЫҢ ТАРИХИ
МӘНІ МЕН ДАМУ
ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ**

«Сіздерді «төртінші билік» деп кездейсоқ атамайды. Қазір БАҚ адамдар үшін «қиындықты қалай еңсеруге болады, қиындыққа қалай төтеп береміз?» деген мәселелерде «кеңесші» ретінде көрінуге тиіс. Азаматтарды басқа адамдардың тәжірибесі арқылы ізгілікке баулу – парыз. Біздің ғылыми және шығармашылық интеллигенцияға да осындай роль жүктеледі. Сенімділік, жеке белсенділік, төзімділік, патриотизм, Отанға деген сүйіспеншілік тәрізді көңіл күйді орнықтыратын материалдарды жиі беруі керек» [1].

Назарбаев Н.Ә.

Қазіргі заманғы телевизия – қалың көпшілік үшін ақпарат айнасы. Әлеуметтану саласының зерттеулеріне зер салсақ, 98 пайыз телекөрермен күнделікті өмірде болып жатқан оқиғаларды тележаңалықтар топтамасынан көріп біледі екен. Әлбетте, басылым беттерінен оқып, радиодан тыңдаған ақпараттармен салыстырғанда экраннан көрген ақпаратқа деген наным-сенім, яғни, иланым әлдеқайда жоғары, мейлінше, басым болады. Мәселен, жер сілкінісі болғанын теледидардан көріп көз жеткізгенше, өзі тұрып жатқан жерде жер сілкінісінің белгілі бір мөлшердегі толқыны жүріп өткеніне сенбейді. Ал теледидардан айтылған ақпаратқа дәйекті, тексерілген анық-қанық ақпарат екеніне кәдімгідей сенеді. Сондықтан да бейнелі ақпарат жеке бір тұлғаға әсер ете отырып, оның өмірге деген көзқарасын өзгертуге елеулі ықпалын тигізеді. Күні бойы энергиясын жұмсап, еңбек етіп келген кісінің өзі секілді қарапайым жұмыстан бастап, кейіннен айрықша жетістікке жеткен адамдардың жүріп өткен жолы, табанды талпынысы, ерік-жігерге толы ерекше қадамдары, күрестері мен жеңістерін өз көздерімен көргенде ертеңгі күнге деген құлшыныстары артып, сенімдері нығая түсетіні сөзсіз. Бұл ретте, жасампаз жарқын өмір, өнегелі іс кейіпкерлері туралы телеочерктердің барша және әрбір көрермен үшін рухани негізде және психологиялық тұрғыда маңызды екені ақиқат.

«Очерк жанры – кейіпкер әңгімесі мен журналистік зерттеудің арасын жалғап тұрған аралық жанр. Очерктің негізі – өмірлік факті» [2]. Очерк жанрының әлемдік журналистикадағы атауы – фичерз. Очерк жанрында жазудың стилі әр алуан бо-

лып келеді, оның қатып қалған қағидасы немесе нақты бір белгіленген үлгісі жоқ. Себебі, очерк өз табиғатында әдебиет, өнер, ғылым үшеуін бір арнаға тоғыстыратын журналистиканың синтетикалық жанры болып табылады. Очерктегі фактілер барынша көркем сипатта баяндалады.

Телеочерк – ақпаратты, талдамалы жанрлар функциясын атқара отырып, қамтитын тақырыбының ауқымына, нысанын тереңінен дәйектеу деңгейіне және мейлінше шынайы суреттелуіне қарай деректі-көркем жанрларға келіп топтасатын сүбелі жанр. Очерктің негізгі нысанасы адам, проблема, кейде оқиға, құбылыс болып табылады. Оның ең басты ерекшелігі – кейіпкердің немесе оқиға куәгерінің шынайы деректі әңгімесі. Сондықтан да очерк дәл фактіге, нақты дерекке, толыққанды дәйекке құрылады. Өйткені, очерк кейіпкері – кәдімгі өмірдегі адамның өзі. Очеркте өмірде бар адамның өзі, шын мәнінде болған оқиға, көзге көрінген құбылыс туралы ғана баяндалады. Онда нақты бір адамның келбеті сомдалып, тағдыры сөз болады немесе өмірде орын алған оқиғаның қыр-сыры, мән-мағынасы ашылады. «Телеочерк ұзақ уақыт аясындағы өмірлік процестерді қамтиды. Дәл осы арада әдеби көркем очерк пен телеочерктің айырмашылығын айқын аңғаруға болады. Әдеби көркем очеркте бәрі сөзбен сомдалады, көркем тілмен көмкеріледі. Ал бейнелі тілде сөзбен баяндалған дүниенің өзін бейнемен қолма-қол көрсету керек. Демек, өмірде болған оқиғаны (бұрын болып кеткен), қандай да бір фактіні сол қалпында қайтадан көрсетуге тура келеді» [3]. Бұл ретте, телеочерктің шығармашылық ұжымы: сценарист пен режиссер, редактор мен оператор «оқиғаға жан бітіру әдісіне» (автор ұсынған термин) жүгінеді. Әлбетте, бейнелі журналистикадағы бұл кәсіби тәсіл өмір шындығын суреттеудің айрықша үлгісін талап етеді. Өйткені, ол жай ғана актердің ойынын қою емес, шын мәнінде, іс жүзінде болған оқиғаны көрерменнің көз алдына келтіру. Бірінші кезекте сценарист пен режиссердің ұшқыр қиялындағы дәлдік, екінші кезекте ролді атқаратын (ойнайтын емес, атқаратын) адамдар мейлінше очерк кейіпкеріне ұқсас болып, ал оқиға барынша сәйкес келіп туруы тиіс. Осы орайда, профессор М. Барманқұлов шынайы өмірдегі кейіпкер туралы әңгімені экран арқылы көрерменге ұсынудың үш тәсілін атап көрсетеді: «Біріншіден, кейіпкер әңгімесіндегі шынайы болған оқиғаны актерлер ойыны арқылы жеткізу; екіншіден, кинохрониканы және басқа да ресми құжаттарды пайдалана отырып, кейіпкердің ролін мейлін-

ше ұқсатып актер ойынымен беру; жасырын камераны қолданып, оған қоса ситуациялық ойын ойнату арқылы өмірдегі кейіпкердің өз ролін өзіне орындатады»[4]. Сол тұрғыдан алғанда, очерк – өнер туындысы, көркем шығарма болып табылады. Бейнеленетін нысанына қарай очерк портреттік, проблемалық және жолсапар болып үш топқа бөлінеді:

Портреттік очерк. Бұл – очерктің кең таралған түрі. Өйткені, ол жеке адамның тағдырына, оның өмірі мен еңбек жолына, бастан өткерген оқиғалары мен қол жеткізген табыстарына арналады. Нақты деректер мен көркем образдар негізінде жеке тұлғаның көсемсөзбен көмкерілген портреті жасалады. Портреттік очеркте қоғамдағы айрықша адамдардың асқақ бейнесі, айбарлы рухы дәріптеледі. Олардың өнегелі істері, рухани әлемі, жандүниесі, болмыс бітімі – бойындағы адамгершілік қасиеттері, әлеуметтік белсенділігі, жеке тұлғаны қалыптастырудағы қоғамның ролі, ортаның әсері мен ықпалы ашып көрсетіледі. Қазақстан Республикасының еңбек сіңірген қайраткері, режиссер Жаңабек Жетіру «Алаш айнасы» газетінде берген сұхбатында: «Өмірде бар тұлғаларды жан-жақты зерттеп, мүмкіндігінше олардың бейнесін камераға түсіріп алып, сақтап қалуға тырысып жүрміз. Соның нәтижесінде кешегі Қадыр Мырза Әлі, Тұманбай Молдағалиев, Камал Смайылов, Зейнолла Қабдолов сынды талант иелерінің өздерін түсіріп, өздерін сөйлетіп, портреттерін сомдап үлгердік. Сонымен қатар, бүгінде ортамызда жүрген Камал Ормантаев, Олжас Сүлейменов, Есмұхан Обаев, Секен Тұрысбековтер туралы да телехабарлар түсірілді» [5] деп атап айтады. Шын мәнінде, қазіргі таңда отандық телеарналарда кейіпкер келбетін танытып, тұлғалардың образын ашуда көптеген телебағдарламалар жарыққа шығуда. «Қазақстан» ұлттық арнасындағы «Жарқын бейне» және «Келбет» бағдарламалары. Екеуінің де жанры – портреттік телеочерк. «Жарқын бейне» бағдарламасының мақсаты – өмірден өткен танымал тұлғалардың шаңырағында болып, олардың ел үшін еткен ерен еңбегі, қалдырған мұрасы жайында отбасымен сыр бөлісу арқылы тұлғаның жарқын бейнесін еске алу, атқарған игі істерін, жүріп өткен жасампаз жолын, артында қалдырған өнегесін бүгінгі ұрпаққа дәріптеу. Ал «Келбет» бағдарламасы өз тақырыбына қазақ елінің мәдениеті, әдебиеті, өнері мен тарихына еңбегі сіңіп, ел құрметіне бөленген қайраткерлердің өмірі мен еңбек жолын, отбасындағы, өз ортасындағы үлгілі істерін арқау етеді. Дәл осындай танымал же-

ке тұлғалар туралы телебағдарламалар тізбегі «Хабар» телеарнасында да, «Білім және мәдениет» арналарында да кездеседі.

Проблемалық очерк. Очерктің бұл түрінде қоғамдағы саяси, экономикалық, әлеуметтік ахуал нысанаға алынады. Оған ауыл, аудан, облыс, тіпті, республика аумағындағы шешімін күткен шаруалар, ілгері басуға кедергі болған кейбір кертартпа әрекеттер негіз болады. Мұнда заман ағымындағы, күн тәртібіндегі өзекті мәселе негізгі нысанаға айналады да, журналист дәйекті фактілерге сүйене отырып, сол мәселенің шешілу жолдарын сөз етеді. Осы орайда, очеркист өзінің журналистік позициясын танытып, өз тарапынан ой толғайды. Сондықтан да, очеркке сараптау, талдау, терең толғанып, нақты пікір білдіру, ащы шындыққа сүйеніп, ашық сын айту тән. Мұхтар Әуезовтің «Түркістан солай туған», Әзілхан Нұршайықовтың «Алыстағы ауданда» деген очерктері проблемалық очерктің үздік үлгісі десе болғандай. Қазіргі заманғы электронды БАҚ-та очерктің бұл түрі журналистік зерттеу сипатында көрініс табуда.

Жолсапар очерк. Бұл жанр – очерктің ең байырғы түрі. Жолсапар очерктері Шоқан Уәлихановтың «Жоңғария очерктері», Мұхтар Әуезовтің «Индия очерктері» және «Америка сапарлары», Сәбит Мұқановтың «Халықтық Германияда» атты шығармаларынан бастау алады. Автор өзінің сапар барысында көзбен көріп, қолмен ұстап өзі куә болған оқиғаларды жаңа жерден, жаңа елден, сол елді мекендейтін адамдармен кездесу кезінде алған әсерлерін аралап ұсынады. Жолсапар очеркте автор сол туындыдағы кейіпкерлердің бірі болып табылады. Онда журналистің іс-сапар кезінде көрген-білген фактілері, құбылыстары, оқиғалары туралы адамзат тағдырындағы сан қилы сәттер жайлы алған әсері, түйген ойы баяндалады. Жолсапар очерк ел мен жер, әлем аясында жасалатын саяхат. Очерктің бұл түрі журналистің болмысты тану барысында көңіліне тоқып, көкейіне ұялатқан ойларын халыққа жеткізу әдісі ретінде жүзеге асады.

Әлбетте, очерктің осылай үш топқа бөлінуі шартты қисын екенін ескерген жөн. Өйткені, проблеманың адамға, адамның проблемаға қатысты болмауы, іс-сапар кезінде адамға проблемалық мәселелердің ұшыраспауы мүмкін емес. Очерк көсемсөзге құрылған көркем дүние болғандықтан онда айтылған ой дәуір талабына, сол заманның күн тәртібінде тұрған көкейтесті мәселелеріне бағытталады. Автор заман ағымындағы проблемаларға көпшілік назарын

аударып, соны шешу жолдарын қоғам алдына тосады. Дегенмен, кез келген тақырыптың негізгі аспектісі болады. Очерк түрлеріне тән белгілер де содан келіп шығады. Журналистикадағы очерктің әдебиеттегі очерктен айырмашылығы оның деректілігінде. Деректі-көркемжанр деп аты айтып тұрғандай очерк жазғанда автор ең алдымен, дерекке, нақты мәліметтерге сүйенеді, өмірде болған оқиға желісін өзек етеді. Бірақ, журналист сол фактілердің негізінде жан-жақты зерттеу жүргізеді. Өмірлік шындықтың қоғамдық-әлеуметтік мәнін қарастырады. Соның нәтижесінде очерктің сюжеттік-композициялық шешімін табу үшін шығармашылық ойдан қосу әдісін пайдаланады. Очерктің негізгі нысаны – адам. Кейіпкер ретінде адамның тұлғасын сомдап, образын ашу үшін көркемдік элементтерді қолданады. Бұл ретте очерк көкейдегі ойды түйіп айтуды, фактілерді жинақтай білуді талап етеді. Очерктің деректілігі мен көркемдігі осы тұста келіп ұштасады. Сондықтан да очерк деректік зерттеу мен көркем баяндау шекарасында тоғысқан жанр болып есептеледі. Негізінде очерк уақыт пен кеңістік аясындағы адам өміріне қатысты оқиғалар мен құбылыстарды қамтитын процестерді суреттейді. Демек, сол тұрғыдан келгенде очерк – өмір шежіресі. Очерктің сәтті шығуы әлбетте, журналистің шығармашылық ізденісіне, алдын ала жасалған әзірлігіне байланысты. «Қазақ тележурналистикасындағы кез келген телетуындыда ұлттық реңк болуы керек. Өйткені, ол – қазақ еліне ұсынылатын рухани өнім. Қазақ сөзінің дәнін қауызынан айыра білетін тележурналистерге ұлт көрермендері жылы қабақ танытады. Олардың сөз саптауына, үн үрдісіне ерекше сүйсінеді, бағалайды, жақын адамына балайды» [6]. Ғалым Бауыржан Омаров телешығарылымдардың ұлттық нақышы мен тележурналистердің ұлттық қолтаңбасы туралы өз ойын осылайша түйіндейді. Расында, «телевизияның тілі баспасөз тілінен өзінің уақытпен өлшенетіндігімен, яғни, хронометражымен және экрандағы бейне мен сөз үйлесімділігімен ерекшеленеді» [7].

Телевизия – тек өмірлік құбылыстар мен жасампаз жаңалықтарды паш ететін ақпараттар арнасы ғана емес, сондай-ақ, эстетикалық ләззат сыйлайтын әсемдік әлемі, әдеби туындыларды, музыкалық шығармаларды, тіпті, күллі адамзатқа тән құндылықтарды экран арқылы ел игілігіне айналдыратын өнер өрісі, тікелей эфир тұрғысынан алғанда, қоғам өміріндегі маңызды оқиғалар мен қалың көпшіліктің арасын жалғап, көрерменді сол мезетте өтіп жатқан оқиғаға айна

қатесіз, қолма-қол тәнтi ететiн таңғажайып мүмкіндіктері бар бұқаралық ақпарат құралдарының ішіндегі бірегейі. Сол ғажайып тылсым сырға толы телеақпарат кеңістігіндегі шығармашылық шеберлік пен кәсіби ұшқырлық ұлттық үрдіске ұласып, ұлт тарихын, ұлт шежіресін, ұлт

тұлғаларын дәріптейтiн телеочерктер көгiлдiр экран арқылы көрерменге жол тартса, жұртшылықтың жанын жадыратып, жақсылыққа ұмтылдырумен қатар, қазақ телевизиясының алтын қорын ұлттық төлтума телетуындылармен толықтырар еді.

Әдебиеттер

- 1 Назарбаев Н.Ә. Тарих толқынында. – Алматы, 2000. – 19 б.
- 2 Телевизионная журналистика: учебник. – М.: Высшая школа, 2002. – С. 202.
- 3 Сонда, 203 б.
- 4 Барманкулов М.К. Телевидение: деньги или власть. – Алматы: Санат, 1997. – С. 208.
- 5 Қараева Ш. Деректі фильм қазір ешқандай табыс әкелмейтін жанр болып тұр // «Алаш айнасы», 8 тамыз 2012. – 5-б.
- 6 Омаров Б. Қазақ тележурналистикасы: Кәсіби шеберлік және тіл мәдениеті. «Журналистика мен бұқаралық коммуникацияның өзекті мәселелері» атты республикалық ғылыми-тәжірибелік конференция жинағы. – Астана, 2015. – 24-25 б.
- 7 Майдурова О.Ф. Информационные жанры региональных, новостных телепрограммах: актуальные тенденции: учебно-методическое пособие. – Санкт-Петербург, 2011. – С.58.

References

- 1 Nazarbayev The flow of history. – Almaty, 2000. – 19 b.
- 2 Televizionnaya journalism (tutorial). – M: “Vysshaya School”, 2002. – S. 202.
- 3 Conda, 203 b.
- 4 Barmankwlov TV: money or vlast. – Almaty: “Category” 1997. – S.208.
- 5 Karayev- S. // Documentary is now does not lead to success in any genre “Alash mirror”, August 8, 2012. – 5 p.
- 6 lobster B. Kazakh telejwrnalistikası: Professional skills and language and culture. “The issues of journalism and mass communication” Republican Scientific-Practical Conference. – Astana, 20015j. – 24-25 b.
- 7 Maydwrova O.F. Information regionalnıx genre, novostnix teleprogrammax: Actual tendenciı. (Titled Methodological Manual) in St. Petersburg, 2011g. – 58.

Кто отказался от излишеств, тот избавился от лишений.

Иммануил Кант

Три пути ведут к знанию. Путь размышлений – самый благородный, путь подражания – самый легкий, путь опыта – самый горький.

Конфуций (Кун-цзы)

Ложникова О.П.

Телевидение и документальное кино в коммуникационном процессе

В статье рассматриваются особенности документального кино и его взаимодействия с ТВ. Автор отмечает, что документальные фильмы дают возможность познания мира, они позволяют расширить кругозор, получить знания, отвлечься от быта в пользу интересной информации. И это лишь малая часть примеров из безграничного перечня возможностей удивительного и трудоемкого, но очень интересного жанра коммуникации – документального кино.

Трансляция через телевидение при помощи новых технологий собирает большую зрительскую аудиторию и создает благоприятные условия для спроса. Однако подготовка линейки развлекательных и исторических, научно-популярных и научно-познавательных документальных фильмов требует и углубленного анализа существующей ситуации в казахстанском сегменте документалистики.

Ключевые слова: документальное кино, неигровой фильм, телевидение, коммуникационный процесс.

Lozhnykova O.P.

Television and documentary films in the communication process

The article discusses the features of the documentary film and its interaction with the TV notes. The authors of the documentary give the possibility of knowing the world, they can broaden their horizons, gain knowledge, to escape from everyday life in favor of interesting information. And this is only a small part of the list of examples of the limitless possibilities of surprise and time-consuming, but very interesting communication genre – documentary films.

Broadcast via satellite with the help of new technology gathers a large audience, and creates favorable conditions for demand. However, the preparation line of entertainment and historical, popular science, scientific and educational documentaries and requires in-depth analysis of the current situation in the Kazakh segment of documentary.

Key words: documentary, non-fiction film, television, communication process.

Ложникова О.П.

Теледидар мен деректі фильмдер байланыс процесі

Мақалада деректі киноның ерекшеліктері және оның телевидениемен өзара әрекеттестігі мәселесі қаралады. Автор деректі фильмдердің әлемді тануға мүмкіндік беретіндігін, ой-өрісті кеңейтуге, білім алуға жағдай туғызатындығын және қызықты ақпарат алу пайдасына шешілетіндей күнделікті тұрмыс күйбеңінен алаңдататындығын атап өтеді. Бұл келтірілген мысалдар ғажайып та бейнетті, бірақ өте қызықты коммуникация жанры – деректі киноның шексіз мүмкіндіктер тізбегінің тек кішкене ғана бір бөлігі болып табылады.

Жаңа технологиялардың көмегімен телевидение арқылы көрсетілім жасау негізінде, олар көпшілік көрермендер аудиториясын жинайды және сұранысқа қолайлы жағдай тудырады. Алайда ойынсауықтық, тарихи, ғылыми-көпшілік және ғылыми-танымдық деректі фильмдер жиынтығын дайындау жұмыстары қазақстандық құжаттану сегментінде бар боп табылатын ахуалды терең талдауды талап етеді.

Түйін сөздер: деректі кино, ойынсыз фильм, телевидение, коммуникациялық үдеріс.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ И ДОКУМЕНТАЛЬНОЕ КИНО В КОММУНИКАЦИОННОМ ПРОЦЕССЕ

Введение

Если обратиться к истории, то в 50-е годы XX века телевидение стало настолько сильным конкурентом кинематографа, что существенно потеснило «старшего собрата». Но кинематограф, почувствовав соперника, превратил телевидение из надоедливой конкурента в верного союзника – сначала перенимая и осваивая эстетику ТВ (съемки в замкнутом пространстве, длиннофокусными объективами, протяженными кусками и т.д.), а впоследствии заняв телевизионный контент кинопродукцией – телефильмами, полнометражным художественным кино и сериалами.

Задачей журналиста является максимально полно и ярко отображать картины реальной действительности, задавать вопросы и находить на них ответы, решать проблемы современного бытия. В этом процессе самое главное и самое сложное найти необходимую телевизионную форму и показать ее динамичность, чтобы не потерять внимание зрителя. Обычно выразительными средствами экранного воспроизведения действительности становятся следующие жанры тележурналистики: беседа, интервью-история, репортаж, комментарий. Важным элементом здесь является «эффект присутствия» и «эмоциональной вовлеченности». Тем самым автор подчеркивает актуальность проблемы, события или явления и делает свое выступление динамичным. Именно эти характеристики канадский философ, филолог, литературный критик М.Г. Маклюэн в работе «Понимание медиа: внешние расширения человека» [1] относит к документальным кинокартинам, изображая их «горячими» средствами масс-медиа, т.е. к таким, которые полностью овладевают зрительским восприятием и заставляют зрителя идентифицироваться с героями фильма, а иногда и с самой кинокамерой. Автор считает, что специфика документального жанра – в его всестороннем воздействии на глубинные пласты сознания, в прорыве к архетипам коллективного бессознательного. Собранные вместе зрители и сегодня погружаются в этот мир сновидений, апеллирующий к бездонной и древней архаике нашего сознания, затрагивающий все струны души и одновременно отражающий самые злободневные проблемы современности.

Однако следует учитывать, что одинаково полученная реакция зрителя вышла из совершенно разных принципов работы. Детально продуманные сценарии и строго отведенное время для создания телефильмов никак не вяжутся с концепцией документального кино как такового.

Основная часть

Производство документальных фильмов вынуждает подстраиваться под рейтинги, ожидания телезрителей, которые не готовы к восприятию «неформатного» документального кино. Чем же оно все-таки отличается от своего телевизионного собрата? Мнения на этот счет разнятся. Одним из формальных признаков чистоты жанра принято считать отсутствие закадрового текста. Драматургия документального фильма выстраивается из столкновения самих кадров, рождающих историю, не требующую пояснений. Зритель должен сам делать выводы. Документальное кино рассчитано на вдумчивого, умного зрителя. Телевидение же требует более упрощенных форм. В телевизионном фильме не должно быть никаких длиннот, ассоциативных рядов, чересчур сложных образов. Все должно быть предельно понятно. То, что на телевидении называют документальным кино, им, по сути, не является. Это некий отдельный жанр, лишь использующий схожие приемы в упрощенном варианте. Постоянная ориентация на зрителя – не вина ТВ, а беда. Но с этим приходится мириться: если зрителю неинтересно – не нужен и телевизионный продукт.

Отличие классического документального кино от документального кино на ТВ состоит в том, что первое – зритель смотрит избирательно. Он специально покупает билет, идет в кинозал и знает, что именно он будет смотреть. И, скорее всего, досмотрит фильм до конца. Зритель ТВ смотрит на экран в основном произвольно, как бы между другими домашними занятиями, мельком. Отсюда задача: завлечь его своим фильмом в любой момент, когда ему вздумается глянуть на экран. Не увидев ничего любопытного, зритель просто переключится на другой канал. Отсюда вытекает первое требование к документальному фильму – плотность повествования. Что это такое? В классическом документальном кино можно не спеша разворачивать свой рассказ, совершенно не заботясь о его завлекательности. А на телевизионном экране фильм должен быть насыщен информацией в каждую секунду времени. И информация эта должна быть интересной, увлекательной зрителя.

Действительно, телевидение любит порядок и «драматичность» кадра, поэтому одним из его неукоснительных правил является строгое соблюдение выверенной годами сетки вещания. Исключение могут составить лишь передачи в режиме реального времени.

Сейчас каждый канал придерживается своей точки зрения на то, из чего именно должны формироваться пакеты вещания. Зрителю должно быть предоставлено качественное документальное кино, созданное вне рамок телепроектов, поэтому каналы закупают готовые фильмы, которые были сняты за последние два-три года или по заказу на продакшн-студиях. Крупные каналы предпочитают программы собственного производства. Помимо «чистой» документалистики (с хроникой и свидетельствами очевидцев) в большинстве новых документальных телепроектов теперь часто используется прием «реконструкции ситуации». Реконструкция значительно удешевляет процесс производства документальных проектов. Одна минута хроники из киноархива стоит дорого, в то время как снять сидящего за столом актера, изображающего творческие муки известного писателя, – копейку. Основа у таких фильмов строго документальная, но многое разыгрывается актёрами. Это делается ввиду отсутствия документального видеоряда тех или иных исторических событий. Участие актёров может быть самым разным – от полного сходства с историческими персонажами до напоминания о них, но факт – этот жанр востребован зрителем. Недаром принцип реконструкции стал главной тенденцией развития и мирового документального кино.

Создатели «реальных шоу» взяли на вооружение метод наблюдения, основной в документальном кино.

Российский специалист в области телекритики, киновед, кинокритик, кинодраматург, режиссёр-документалист Муратов С.А. проводит интересную аналогию в данном аспекте: «Аудитория получает возможность встречаться с героями из месяца в месяц, из года в год. Именно телевидение открыло новые перспективы «привычной камере», о чем в эпоху Флаэрти никто не мог и мечтать. Существование постоянной телевизионной аудитории позволяет утвердить на экране фигуру постоянного персонажа, причем со временем мы начали понимать, что в этой роли могут выступать не только драматические герои (количество сериалов к удовольствию зрителей растет с угрожающей быстротой), но и реальные лица. Хроника жизни Нанука, прос-

леженная режиссером в течение полутора лет, могла бы стать телесериалом длительностью в те же полтора года» [2].

Однако и в теледокументалистике грядут перемены, связанные, в первую очередь, с техническим прогрессом. Так как процесс производства фильмов подешевел, телевизионные каналы могут произвести документальное кино в большом количестве. И есть надежда, что из этого количества людьми заинтересованными будет отобран качественный продукт. В этом заинтересовано само телевидение и первый шаг сделан – документальное кино получило постоянную прописку, пусть на первых порах и в упрощенном варианте. Увеличение конкуренции среди документального кино будет способствовать и улучшению его качества.

На сегодняшний день кинематографический рынок и сфера экранных технологий во всех странах мира занимают одни из главенствующих позиций в формировании идеологических концепций, имиджевого образа и потребительских ориентаций, имея огромное воздействие на сферы политики и экономики, культуры и образования. Современное документальное кино модифицировалось: на данном этапе оно оперирует не только хроникой, но и живой, технически продуманной и оригинальной подачей исторического, этнографического, музыкального, культурного наследия государства. Любой потенциальный инвестор, стремящийся войти на рынок Казахстана, захочет узнать как можно больше деталей о сложившихся в стране устоях, традициях и обычаях, менталитете. И самой широкодоступной и отчетливой формой презентации могла бы послужить кинокартина документального жанра, которую транслировали бы и иностранные телерадиокорпорации.

Вместе с тем, отсутствует оценочный взгляд и всесторонний анализ современного документального кино, что никак не способствует его прогрессу; отсутствует единый реестр государственных и частных коллекций со сведениями о составе и содержании кино-, фоно- и фотодокументов. Отсутствует официальный документ, регулирующий правовые отношения документалистов и архивистов, требуют пересмотра многие пункты, касающиеся норм авторского и смежных прав, себестоимости производства, ограниченного объема внешних инвестиций в кинопроизводство, в том числе отсутствие системы кредитования и возвратного финансирования кинопроектов. Теорию и методику документального кино следует избавить от идеологи-

ческих шаблонов советского периода и глубоко переосмыслить цели, задачи, принципы и критерии его организации и создания. Однако отметим, что в госпрограмме «Культурное наследие», призванной совершить прорыв в изучении, сохранении и использовании историко-культурного достояния страны, документальное кино не выделено. Но ведь именно хроника как минувших, так и нынешних дней должна храниться в анналах государства. Документальных фильмов Казахстана на просторах Интернета практически нет. Отечественные фильмы советского периода в нынешнее время сложно найти, они хранятся в закрытых архивах киностудий, кинофотодокументов, частных фондах режиссеров-документалистов. Есть сборник фильмов Казахстана советского периода на DVD-носителях, куда включены фильмы, снятые в 1970 – 1980 гг. на киностудии «Казахфильм»: «Тайна раскрытой ладони» О. Абишева, «Прикосновение к вечности» А. Машанова, «Камшат» А. Сулеевой, «Необходима фотография» Ю. Пискунова, «Интервал» С. Азимова, «Город и смог» В. Татенко, «Сцены у фонтана» И. Гонопольского, «Буду защищаться сам» В. Тюлькина, «Кумшагалская история» И. Вовнянко. Также есть сборник фильмов киностудии «Казахфильм» периода независимости: «Невада-Казахстан» (1989), «Жана-Арка» Е. Абдрахманова (1991), «Хроника необъявленной демонстрации» А. Байгожиной и Н. Чанковой (1991), «Домусульманские верования и обряды казахов» Б. Кайырбекова (1993), «Счастье» С. Дворцевого (1995). Однако с наступлением цифровой эпохи DVD-носители отошли на второй план, что позволяет утверждать их неспособность открыть документальное кино для широких масс и спасти его от статуса «музейного кино».

Выводы

Программа развития документального кино должна учитывать формирование системы контроля над отраслью, установление правомерных взаимоотношений как с субъектами государственных министерств, так и с опорными агентами отечественного и международного рынков, выработку и исполнение пакета проектных инициатив. Ключевыми точками концентрации усилий в управлении сферой документального кино являются:

- 1) продвижение и прокат казахстанских фильмов на территории Казахстана и за рубежом;
- 2) обеспечение качества кинопоказа посредством введения лицензирования кинотеатров;

3) расширение зрительской аудитории и возможностей просмотра фильмов, особенно в малых городах;

4) стимулирование частных инвестиций в кинематограф, в том числе в форме налоговых льгот;

5) стимулирование подготовки кадров высокого качества и в необходимом объеме;

6) стимулирование исследований киноаудитории и потребностей населения в области кино с обеспечением равного доступа участников рынка к результатам исследований;

7) финансирование научного освоения технических разработок в сфере кинопроизводства и кинопоказа.

Документальное кино в силу своей индивидуальности потенциально представляет один из инновационных сегментов постсоветского кинематографа. Одним из возможных направлений развития кинотеатрального, а значит экономически успешного, показа документальных лент является открытие специализированных кинотеатров или же залов в многозальных кинотеатрах для демонстрации «нишевого» кино.

В целом же, в республике ежегодно проводится международный фестиваль «Звезды Шакена» (конкурс молодых кинематографистов и дебютного кино), который в 2015 году присоединился к фестивалю «Евразия», сменив название на «Созвездие Шакена». Оба мероприятия проводятся в один и тот же период времени и содержат отдельные секции неигрового кино.

Если говорить о самостоятельных творческих единицах, развивающих документальное кино в Казахстане, то следует отметить продюсера Алию Увальжанову, которая в 2007 году

выпустила большой проект «Лики Евразии». Проект состоит из пяти документальных лент о великих сыновьях Казахской Степи: Абае Кунанбаеве, Чокане Валиханове, Мухамеджане Тынышпаеве, Каныше Сагпаеве и Олжасе Сулейменове. Премьера проекта состоялась на российском канале «Культура», затем на отечественно канале «Хабар». Сергей Джумабаевич Азимов, будучи исполнительным директором филиала «Телерадиокомплекс Президента РК» в Алматы, собрал талантливую команду и создал более ста документальных видеофильмов о культуре, обычаях, традициях казахского народа, о выдающихся общественных деятелях Казахстана, о природе, этнографии, ставших бесценным вкладом в кинолетопись независимого Казахстана. Его картины – «Жоктау» и «Жоктау спустя 20 лет» являют миру вселенскую трагедию Аральского моря – душевную боль каждого казахстанца [3].

Таким образом, особенностью настоящего положения казахстанской документалистики является ее интенсивное развитие при одновременном сохранении элементов кризисности в ключевых областях. В связи с этим для решения важнейших моментов совершенствования отрасли требуется внимание и участие широкого круга лиц и общественных институтов, а не только непосредственных участников кинопроцесса. На повестке дня стоят вопросы о целях и путях дальнейшего становления казахстанской киноотрасли, механизмах ее регулирования, возможных сценариях продвижения нынешней ситуации, способах достижения социальных, экономических и политических выгод.

Литература

- 1 Маклюэн Г. М. Понимание Медиа: Внешние расширения человека / пер. с англ. В. Николаева; закл. ст. М. Вавилова. – М.: Жуковский: «КАНОН-пресс-Ц», «Кучково поле», 2003. – 464 с.
- 2 Муратов С. Диалог: Телевизионное общение в кадре и за кадром. – М.: Искусство, 2005.
- 3 Ахметжанова А. Документальное кино Казахстана // Мысль. – 2012. – № 10.

References

- 1 Maklujen G. M. Ponimanie Media: Vneshnirasshirenija cheloveka / Per. sangl. V. Nikolaeva; Zakl. st. M. Vavilova. – М.; Zhukovskij: «KANON-press-C», «Kuchkovo pole», 2003. – 464 s.
- 2 Muratov S. Dialog: Televizionnoe obshhenie v kadre i za kadrom. М.: Iskusstvo, 2005
- 3 Ahmetzhanova A. Dokumental'noe kino Kazahstana // Mysl'. 2012. № 10

5-бөлім
БАСПА ІСІ ЖӘНЕ ДИЗАЙН

Раздел 5
ИЗДАТЕЛЬСКОЕ ДЕЛО И ДИЗАЙН

Section 5
PUBLISHING AND DESIGN

Isabek N.
**Çağdaş bilgisayar teknolojilerine
yeni bakış açısı**

The article of the «Newest View», mentioned the new technologies developing in computers and it's important position in our daily life. It also gave a lot informations to us and for students that how to use the new technologies in doing professional working and studying too. The technologies of computer can help us to do the things that we want to do more fast and more easy ways in our daily life. The President of Kazakhstan always attach great importance to the science knowledges and modern Technologies of computer too.

The Grafik knowledges we should compare our level with world's other Universities and do more researches. We try to find out what we should learn and what is our best and worth; right and wrong; weak and strong.

Key words: education, science, information sphere, digital technologies.

Исабек Н.
**Жаңаша ақпараттық
технологияларға жаңаша
көзқарас**

Мақалада адам өмірі мен кәсіби іс-әрекетіндегі жаңа компьютерлік технологиялардың дамуы мен оны қолданудың ерекшеліктері және қолдану әдіс-тәсілдері жайында айтылады. ҚР Президенті атап өткендей, компьютерлік технологияларды меңгеріп әрі іскерлікте кәсіби қолдану мен ЖОО студенттерінің жетік білулері шарт екендігін ескеріп отырады. Өз зерттеуімізде компьютерлік графика мен ақпараттық технологияларды жетік меңгерудің жолдары жайында айтылады.

Түйін сөздер: білім беру, ғылым, ақпараттық сала, сандық технологиялар.

Исабек Н.
**Новые взгляды на новые
компьютерные технологии**

В статье изучены аспекты влияния новых технологий на систему образования в Казахстане. Отмечается постоянное внимание правительства и Президента к информационной сфере, развитию технологических возможностей казахстанской науки. Автор раскрывает специфику использования новых технологий в профессиональной сфере, исследует возможности цифровых технологий в системе высшего образования. Также изучает зарубежный опыт использования IT-технологий в науке и образовании.

Ключевые слова: образование, наука, информационная сфера, цифровые технологии.

**ÇAĞDAŞ BİLGİSAYAR
TEKNOLOJİSİNE YENİ
BAKIŞ AÇISI**

XX. yüzyılın son yılları, insanoğlunun bilim ve teknolojinin en yüksek ve zor aşamasına adımını attığı bir dönemdir. Bilgisayar; bilim ve teknolojinin kaynağı ve anahtarıdır. Kimya, fizik, uzay bilimleri, biyoloji ve eğitim vb. gibi alanlardaki başarılar insanoğlunun hayatına bilgisayar girdiği andan itibaren geniş bir biçimde tanıtılmaya başlandı. Bilgisayar insanoğlunun imkanının sınırsız olduğunu kanıtladı.

Günümüzde Kazakistan'ın yükseköğretim kurumlarında öğrenci yetiştirmenin her alanında, özellikle sanat eğitiminde yapısal ve içeriksel değişim ve dönüşüm süreci yaşamaktadır. Dünyaya bakış ve eğitimle ilgili yüksek mesleki eğitimde reform yapma alanında da kavramsal/konseptüel bakış da tekrar değerlendirildi, devlet eğitim standartları uygulanarak, öğretim şartları, şekilleri ve yöntemleri geliştirildi.

İçinde bulunduğumuz küreselleşme zamanında Kazakistan'ın en başlıca hedeflerinin biri milli özellikleri göz önünde bulundurma suretiyle eğitim ve talim terbiye işini daha da geliştirme ve mükemmelleştirmedir. Toplumun gelişim ve ilerleme seviyesi eğitim konusuyla doğrudan ilgilidir. Sanayideki otomasyon devrinde bilgisayar teknolojisi uygulamalı eğitim, bilimsel ve teknolojik gelişmenin en güçlü faktörü haline gelmiştir.

Bugünlerde toplumun gelişimi ve insan faaliyetlerinin büyük çoğunluğu bilgi ve bilgisayarla doğrudan bağlantılıdır. Bu sebeple gelecekte sanat uzmanlarının faaliyet alanları genişlemekte bilgi ve enformasyon, bilgisayar teknolojilerine olan ihtiyaç mesleki faaliyetlerde artmaktadır.

Toplumsal ilerlemede elde edilen başarılar gelecek neslin eğitimi ve kültüründeki başarılarla, bu da sırasıyla sanat uzmanlarının bilgi seviyesiyle doğrudan alakalıdır. Bu yüzden geleceğin sanat uzmanlarını inovasyon taleplerine göre yetiştirme meselesi, üzerinde özenle ve dikkatle durmayı icap etmektedir. Bunun yanı sıra, öğrencilerin yaratıcılık yeteneklerini geliştirme ve onları mesleki amaçları doğrultusunda etkili bir faaliyete hazırlama konusu da çok öncelikli bir gündem halini almıştır.

Yeni yüzyılın ilk aşamalarından itibaren insanoğlu teorik ve uygulamalı problemleri çözmede hoşuna giden yolları seçme imkanı elde etmiştir.

Geldiğimiz noktada toplumun siyasi, sosyolojik ve ekonomik gelişim seviyesi insanların tüm iş ve hareket sahasında yeni bilime

dayalı teknolojiyi kullanmasını talep etmektedir. Teknolojiden istifade etmek ise, uzmanlar için hazırlanan çeşitli programlı araçların ortaya çıkmasına ilişkin olarak gündeme gelmiştir. Bunun, günümüzde bilgisayar teknolojisinin dinamik bir biçimde gelişme kaydeden alanlarından biri olan *bilgisayar grafiğiyle de* doğrudan ilgisi vardır.

Bilim literatüründe bilgisayar grafiğinin üstlendiği fonksiyonuna göre çeşitli tanımlar mevcuttur. Bilgisayar grafiği daha ziyade teknoloji alanında kullanılmaktadır. Bilim adamları bilgisayar grafiği teknolojisini, insanoğlunun her hareketinde karşılaştığı bilgiyi, günümüz teknoloji araçları ve programlarını kullanma suretiyle işlediği yöntem ve usullerin toplamı şeklinde anlatmaktadır.

Bilgisayar grafiği özel yazılım programlarıyla uzman adaylarının yaratıcılık faaliyetlerinde, ayrıca genel ve özel eğitim alanlarında özel grafik enformasyon ortamının oluşturulmasında yardımcı olmaktadır.

Öğrencileri bilgisayar grafiğini kullanmaya hazırlama onları mesleki açıdan yetiştirmenin bir parçasıdır. Bunun önemi özellikle faaliyet alanı sanat olan uzmanları (ressam– tasarımcı, ressam grafikçi, ressam –heykeltci, animatör vb) yetiştirme sürecinde artmakta, çünkü bilgisayar grafiği sanatsal ve yaratıcılık faaliyetler sürecine talep duyulan şahsın yeteneklerini geliştirmede öncü bir araç sayılmaktadır.

Eğitimde bilgisayarın kullanım alanındaki bilimsel ve yaratıcılık süreçlerini hızlandırmanın yeni yol ve yöntemlerini aramadan söz açıldığında, interaktif bilgisayar grafiği gibi çağdaş bilgilendirmenin yeni kurallarının göz ardı edilmemesi gerekir. Görsel düşünce sürecini amaçlı bir biçimde etkilemede verimli olan bu aracın olanaklarına olduğundan fazla değer vermek imkansızdır.

İlk başta bilgisayar grafiği genel olarak betimleme amacıyla (çubuk grafik, grafik, tablo vb. oluşturma) kullanılmıştır. Günümüzde ise onun bilişsel (kognitif) ve yaratıcılık fonksiyonlarından insanın içgüdüsel, tasvirli düşüncesini doğrudan etkileme yoluyla istifade etmeye ağırlık verilmektedir. Rus bilim adamı A.A. Zenkin'in hazırladığı kavramsal (kognitif) “insan –makine konuşma sistemi” bunun daha belirgin örneği olabilir. Yazarın görüşlerine göre [1], bilişsel (kognitif) sistemleri kullanma “eğitimde geniş ufuklar açıyor, çünkü bu gibi sistemler herhangi bir bilimsel sonucu gösterişli ve görsellik dışında yeni bilimsel sonuçlar elde etme ve bilimsel yaratıcılık sürecini en belirgin şekilde gösterme olanağı sağlıyor”.

Bilgisayar grafiği hem kural ve yöntem hem de sanatsal yaratıcılıkla ortaya çıkan biçimlendirme,

uygulamalı dekorasyon, tasarım ve animasyon türlerini ortaya çıkarma süreçlerinde de temel araçlardan sayılmaktadır. Bilgisayarların teknolojik imkanları, onların değerli grafik imkanlarıyla, tasvirli renkleriyle, alan şekillerini iki veya üç boyutlu görsel anlamda betimleme yeteneğiyle ve mesleki programlarıyla belirlenecektir. Yapılan ürünlerin hem mesleki hem de genel olarak eğitim sistemi açısından önemi büyüktür. Çünkü ürünler öğrencilerin yaratıcılık yeteneklerini geliştirme amaçlarıyla sıkı bir ilişkiyle gerçekleştirilecektir.

Burada bahsedilenlerin hepsi bilgisayarın, özellikle bilgisayar grafiğinin öğrencileri mesleki açıdan yetiştirmede büyük imkanlar sunduğunun bir ispatıdır. Bu konseptin doğruluğunu günümüzde yabancı öğrencilerin mesleki hazırlık alanındaki karşılaştırmalı olarak gerçekleştirilmekte olan çalışmalarının sonuçları kanıtlamaktadır.

Gelişmiş ülkelerin büyük çoğunluğunda dijital sanat uzmanı, tasarımcı, grafiker ve ressam yetiştirme, bilgisayar üzerinden yaratıcılık faaliyetlerini gerektiren yazılım programlarının yardımıyla gerçekleştirilir. Bilgisayar grafiği alanında İngiltere ekolü Batının en önde gelen ekolü sayılmaktadır[2,1]. Burada örnek vermek gerekirse, Carmarthenshire Kolejinin farklı fakültelerinde (yaratıcı ve uygulayıcı) video ve montaj işlemleri dijital yöntemlerin yanı sıra geleneksel yöntemlerle de birlikte yürütülmekte; ayrıca sanatsal fotoğrafçılık kursları için uzmanlar da yetiştirmektedir. De Montfort üniversitesinde eğitim kapsamında elektronik dizgi ve elektronik araç animasyonlarının da dahil olduğu “multimedya” kursu verilmektedir. Diyusbern kolejinde lisans seviyesinde dijital teknolojinin zorunlu olarak öğretildiği ve okutulduğu sanat öğrencileri yetiştirilmektedir. Robert Gordon üniversitesinin deneyimi ise daha da ilgi çekicidir. Burada sadece dijital teknoloji değil, aynı zamanda dünyadaki (dengi) yani benzer üniversite öğrencileriyle video konferans yöntemi sıkça uygulanmaktadır.

Avrupa'nın dijital teknoloji merkezi sayılan Salısburn kolejinde en yeni video montaj işlem yazılım programları geleneksel yöntemlerle birlikte yürütülmektedir. Ticari stüdyolar ve dijital video montaj alanında uzmanlaşan tasarım büroları tarafından oldukça rağbet gören uzman tasarımcılar Sozerlend üniversitesinde eğitilmektedir. Uzman yetiştirme belli alanlara göre gerçekleşmekte, bunlar: enformasyon ve elektronik araç tasarımı, illüstrasyon tasarımı, OTP (ilk sistem, WEB tasarımı, bilgisayar grafiğidir. İngiltere, eğitim sistemini teknolojiyle donatmaya çok önem veren bir ülkedir. Örneğin, Suonsea Institute multimedya fakültesi 60'dan fazla grafik çalışmasının gerçekleştirilebildiği bağımsız

bilgisayarlara sahiptir. Eğitimde kullanılan yazılım programları genel olarak Photo Shop, Illustrator, Premiere, 3D, studio Max'dır.

Teeside üniversitesi bilgisayar grafiği teknolojileri alanında uzman yetiştirmede en ileri deneyime sahip bir okuldur. Bu üniversitenin matematik ve hesap tekniği fakültesinde yaklaşık 10 yıldır "bilgisayar grafiği teknolojisi" dersi okutulmakta ve uzmanlar yetiştirilmektedir. Teeside üniversitesi mezunları animasyon, modelleme, televizyon, tıp ve bilimsel tasarım, oyunlar ve video montaj alanlarında çalışmalarını devam ettirmektedir. Üniversite bünyesindeki tasarım enstitüsünde özel kurslar verilmekte ve tümünde "karışık yöntem" uygulanmaktadır. Burada da geleneksel tasarım yöntemi bilgisayar teknolojisiyle birlikte kullanılmaktadır [2, 2].

ABD, Almanya ve diğer gelişmiş ülkelerdeki üniversiteler de ressam, mimar, tasarımcı yetiştirme alanında bilgisayar grafiğini hızlı bir biçimde uygulamaktadırlar. Bu bağlamda Almanya'nın Berlin kenti merkezinde bulunan Sinema Akademisinin eğitim altyapısını örnek olarak sunabiliriz. Akademinin animasyon, sinema ve dekorasyon bölümlerinde öğrenim gören her öğrencisinin son model bilgisayar teknolojisini kavradığını fark etmek mümkündür. Öğrenciler animasyon, fotoğraf sehpa, özel kalem, anyma –skanner vb. gibi diğer araçlardan istifade edebilmektedir. Konuyla ilgili engin bir deneyime sahip Akademi bilgisayar grafik teknolojilerini geniş bir biçimde uygulamaktadır. Günümüz şartlarında tasarım mutlak bir şekilde bilgisayar teknolojilerini gerektirmekte ve bu araçlar olmadan başarı elde etmek imkansızdır. Kazakistan'la komşu Rusya'da da birkaç yıldan beri kullanılmakta olan bilgisayar teknolojileri artık günümüzde yaygın bir şekilde uygulanmaktadır. Bu yüzden "0514 Dizayn" ana bilim dalında uzman yetiştirme işine bilgisayar teknoloji eğitimini dahil etme konusu, sadece büyük kentlerdeki yüksek öğretim kurumlarında uygulanan bir konu olmaktan çıkmıştır.

Tasarımcılar ile uygulamalı dijital sanat uzmanları yetiştirmede büyük rol oynayan bilgi ve teknolojiyi genişçe kullanabilmek için öncelikle şu sorunların çözüme kavuşturulması gerekmektedir: birincisi, öğretim programlarının içeriği tespit edilmeli, ikincisi bu içerik hayata geçirilmelidir. Burada sözünü ettiğimiz alanda başarı elde eden yüksek öğretim kurumlarından birisi olarak Türkiye'deki Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesini örnek gösterebiliriz. Üniversite çok yönlü ve donanımlı geleceğin sanat uzmanlarını yetiştirmede yüksek seviyedeki en iyi eğitim yöntemlerini uygulamakta. Bunun yanı sıra son teknolojiyle donatılmış ileri bir

üniversitedir. Ayrıca tasarım, dijital uygulamalı sanat, mimarlık ve animasyon gibi uzmanlık alanlarına çok büyük önem verilmektedir. Öğretim üyelerinin büyük çoğunluğu Almanya, İngiltere, ABD ve İtalya gibi ülkelerden ilim almıştır. Yeni bilgisayar teknolojisini öğretme işi, öğretim üyelerinin dikkatle üzerinde durdukları hususlardan birisidir. Örneğin, iç tasarım, endüstri ürünleri tasarımı, mimarlık ve animasyonla ilgili derslerde öğrenciler Cinema 4D, Brice gibi 4 boyutlu meslek programlarıyla çalışabilmektedirler. Gerek animasyon gerekse iç tasarım başta olmak üzere tüm alanlarda serbest olarak meslek geliştirmek konusunda öğrencilere büyük imkanlar sunulmaktadır. Söz konusu programların sunduğu olanakların yüksekliği de hayranlık uyandırmaktadır. Bu programlar kapsamında ortaya çıkan çalışmaların/ürünlerin kalitesi de yüksektir. Bilindiği üzere eğer bir ürünün kalitesi yüksekse, onun rağbet gücü de yüksek olacaktır. Bu konuya hocaların büyük önem verdiklerini fark etmek mümkündür.

Farklı yüksek öğretim kurumlarında modelleme programlarının uygulanış deneyimlerinin analizi, farklı kullanımlara yönelik yazılım ürünleri kompleksinin veya ağırlıklı olarak çok fonksiyonlu derslerin verildiği eğitim araçlarının pedagojik açıdan amaca uygun olacağı yönünde bir sonuç çıkarmamızı sağlamaktadır. Bilgisayarla modelleme çalışmalarında yaratıcılığı ortaya çıkarmak için gerekli kaynak mevcuttur. Ve bu da geleneksel laboratuvar çalışmalarında görülen ilgisizlik, isteksizlik ve tekdüzelik gibi eksikliklerin ortadan kaldırılmasına olanak sağlayacaktır.

Eğitimde bilgisayar modellemelerini uygulamayla ilgili yürütülen analiz; onları laboratuvar derslerinde kullanma aşağıdaki başarıların elde edilmesinde yararlı olabileceğini göstermiştir:

- Öğrencilerin araştırma alışkanlıkları ile entelektüel yeteneklerinin gelişmesi;
- Öğrencilerin öğretim sürecine katılımının aktif hale getirilmesi, bu da sırasıyla öğrencinin öğrenme ilgisinin artmasını sağlayacaktır.
- Araştırmalar, materyalin bilgilendirici kapasitesi ile görseelliğini arttıracaktır.
- Yaratıcılık yeteneği, araştırma alışkanlığını ve sistematik düşüncüyü geliştirecektir.
- Öğrencilerin çalışmalarının uygun bir biçimde organize etme maharetini oluşturacaktır;
- Eğitimin kontrolünün gerçekliğini arttırmaktadır.
- Öğrencilerin mesleki açıdan önemli meseleleri çözmesini, çağdaş bilgisayar teknolojilerini kullanma mahareti ve alışkanlıkları edinmesini sağlayacaktır.

Günümüzde yüksek öğretim kurumlarında uygulamalı dersler için analiz sistemleri, grafik, kontrol, modelleme ile başka da eğitim süreçleri için uyur-

lanan yazılım ürünleri hazırlanmıştır. Uygulamalı derslerin amacı: eğitim materyallerini tekrarlamak ve pekiştirmek, belirli bir konuya göre öğrencilerin kapasitesini kontrol etme, verilen ödevde göre problemleri çözmenin pratik alıştırmaları oluşturmaktır.

Yeni neslin aydınlık geleceğinin temeli sayılan milli eğitim sistemini doğru yola koymadan, dünyanın en ileri teknolojisinin öğrenilmesine ve uygulanmasına olanak sağlayan kaliteli bir eğitimi egemen kılmadan, ülkemizin dünyayla rekabet edebilme gücüne sahip bilgili uzman kadroları yetiştirmenin imkansız olduğu hepimizin malumudur. Bu amaca ulaşmak için Kazakistan Devlet Başkanının farklı zamanlara ait eserlerinde, her sene belirli aralıklarla yaptığı Ulusa Sesleniş konuşmalarında ve basın mensuplarıyla yaptığı sohbetlerde yer alan eğitimle, talim ve terbiyeyle ilgili ileri görüşlü düşünce ve fikirleri, pedagojiye ilişkin görüşleri, devlet tarafından stratejik program hazırlama esnasında daima dikkate alınma suretiyle, özenle hayata geçirilmektedir.

Devlet Başkanı N. Nazarbayev 28 Şubat 2007 tarihinde yaptığı “Yeni Dünyadaki Yeni Kazakistan” konulu Ulusa Sesleniş konuşmasında ülkemizin bugünkü eğitimcilerinin, yani bizim temel hedeflerimizi beyan etmiştir. N.Nazarbayev, söz konusu hitabında bir ülkenin rekabet edebilirlik gücünün ilk sırada halkının bilgi seviyesiyle belirlendiğini ifade etmiştir. Ve diğer hedefler olarak aşağıdakileri tespit etmiştir: dünya eğitim alanıyla tam anlamında bütünleşmek, ayrıca eğitim sistemini uluslararası seviyeye yükseltmede bilgi-enformasyon teknolojilerinin başarılarını uygulamak, elektronik ders kitapları ile multimedya programlarından verimli ve geniş bir biçimde yararlanmak, ülkedeki enformasyon alt yapısı ile dünya genelindeki eğitim sistemi arasındaki etkileşimi artırmak, öğretim kurumlarıyla ilişkilerin güçlendirmek vb. [3].

Bundan hareketle Kazakistan’da kabul edilen “Eğitime ilişkin yasada” da ülkemizin eğitim sisteminin başlıca hedefleri belirtilmiştir. Bunlardan biri eğitim sisteminde enformasyon ve yeni eğitim teknolojilerini uygulamak, dünya iletişim ağında yer almaktır. Eğitimi hızlı bir biçimde bilişim teknolojisiyle donatma ihtiyacı şu faktörlerle izah edilmektedir: 1) Öğrenciyi çağımız ihtiyacına göre hayati faaliyetlerinde kendi başına gerekli seviyede bilgisayar araçlarını kullanabilecek şekilde çok yönlü ve gelişmiş bir şahıs olarak yetiştirmek. 2). Bilgisayarı yaygın kullanma sorununu çözmek, yani lise ve üniversite öğrencilerine bilişim ve iletişim teknoloji araçlarını mesleki açıdan yararlandırma alışkanlığını kazandırma. 3). Öğrencinin yaratıcılık yeteneği ile deneyimsel becerilerini geliştirmek.

4). Eğitim sürecinin bütün aşamalarını geliştirmek, onun verimliliği ile kalitesini yükseltme amacıyla bilgisayarı bazı derslerde eğitim aracı sıfatıyla mesleki açıdan yararlanmak.

Ancak yine de Kazakistan’ın yükseköğretim kurumlarında okuyan öğrencilere bilgisayar grafiği alanında sistematik bir biçimde eğitim verme sorunu halen çözüme kavuşmuş değildir. Bunun yanı sıra, sanatağırlıklı yükseköğretim kurumlarında bilgisayar grafiği uygulamalarının mesleki faaliyetlerde uygulanışına ilişkin herhangi bir araştırma yapılmış değildir. Bazı güzel sanatlar fakültesi öğrencilerine bilgisayar grafiği teknolojisini öğretme (L.Y. Nodelman) [4], tasarım bölümü öğrencilerinin ders esnasında bilgisayar grafiği aracılığıyla yaratıcılık yeteneklerini geliştirme (V.V.Koreşkov) [5], yani eğitim meselelerini araştırılmalıdır.

Gelecek sanat uzmanlarını bilgisayar teknolojilerini kullanma suretiyle yetiştirme işi şunları gerektirmektedir. Öncelikle öğrencilerde pratik çalışma esnasında ortaya çıkacak sorunları şeklen seçme alışkanlığı, yani enformasyon ve bilgisayar teknolojilerini mesleki faaliyetlerde kullanma yöntemlerine ilişkin mesleki eğitim, yeterlilik ve alışkanlık sistemini oluşturmak lazım.

Demek, toplumun sosyal hayatının hızlı bir biçimde bilgilendirilmesi ile eğitim sisteminin kaliteli biçimde bilgilendirilmemesi arasında; bilgisayar grafiğini uzmanlık faaliyetlerde yararlanmaya öğrencileri hazırlama ihtiyacı ile bu problemi bilimsel açıdan yetersiz değerlendirip, özel yöntemle sağlanmayışı arasında bilgisayar grafiğini uzmanlık faaliyetlerde yararlanmaya öğrenciler tarafından ihtiyaç duyulması ve bu ihtiyacı karşılamaya olanak sağlayan gerekli eğitim, yeni ve ilerici bilişim teknolojisinin yokluğu, beceri kazanma seviyesi arasında zıtlıkların olduğu açıkça görülmektedir.

Bu bağlamda, Kazakistan’da yaşanan değişimler, eğitim sisteminin önüne öğrencilerin gelecekteki mesleki faaliyetlerinde bilgisayar teknolojilerini uygulama sayesinde yeterliliğini geliştirme hedefini belirlemektedir.

Yeni dönem uzmanlarının öğrenmelerini gerektiren eğitim bir yandan beceri ve yeteneğin de kapsamını genişleterek içeriği zenginleştirilmektedir. Bu, mesleki ve yeterlilik seviyesi yüksek, hızla gelişen sanayiye çabuk ayak uydurabilen, karşılaştığı problemlerin çözümünü kendi başına gerçekleştirebilen, rekabet edebilir uzman yetiştirme ihtiyacından doğmaktadır [6].

Yeni asra ancak bilgisayar teknolojisinin ehli olanlar bilgili bir uzman sıfatıyla ayak uydurabilmektedir. Çünkü toplum faaliyeti ve onun bilgilendirilmesi, bilgisayar ve ayrıca telekomünikasyon aracılığıyla edinilen bilgilerin verimli olarak işleme yeteneğine

bağlıdır. Bu, yüksek mesleki eğitim sisteminin önüne öğrencilerin bilgisayar teknolojilerinden pratik faaliyetlerde yararlanma hazırlığını oluşturma hedefini koymaktadır.

Bir ülkenin teknolojik gelişim seviyesi, sadece onun ekonomik gücünün ve halkının refahının, aynı zamanda çağdaş teknolojinin gelişmişliğinin ve kullanım

seviyesiyle, maddi altyapısının gelişmişliğiyle değil, aynı zamanda toplumu bilinçlendirme seviyesiyle ve onun yeni bilgileri ortaya çıkarışı, kavraması ve onu mesleki açıdan kullanabilme yeteneğiyle de belirlenir. Hiç şüphesiz ki bahsettiğimiz konuların hepsi ülkedeki eğitim işini geliştirme seviyesiyle ve eğitimi bilişimle donatmayla ilgilidir.

Yararlanılan Kaynaklar

- 1 Zenkyn A.A. «Corel Draw 8.0». -SPb.: «BHV-Sankt-Peterbwrq»,2008. – 705 s.
- 2 Drugye berega //Jurnal Kompyuart. – 2011. – №8. – S. 28-38.
- 3 Nazarbayev N.A. “Jana alemdegi jana Qazaqstan”, (28 aqpan, 2007, Astana) // Qazaqstan halqına joldau.
- 4 Nodelman L.Y. Psihologiya obuçenya studentov hudojestvenno-grafiçeskogo fakulteta kompywternoy grafike: diss... kand. ped. nauk. – M., 2000. – 218 s.
- 5 Koreşkov V.V. Razvitie tvorçeskikh sposobnostey studentov hudojestvennih spezialnostey v prozese zanyaty kompywternoy grafykoj: diss... kand. ped. nauk. – M., 2000. – 115 s.
- 6 Yakovleva N.M. Teorya i praktyka podgotovky buduçoego uçytelya k tvorçeskomu reşenyu vospytatelnih zadaç: diss... dokt. ped. nauk. – Çelyabynsk,2010. – 403 s.

Омарова Б.Ә.,
Мергенбаева Қ.Қ.,
Тілепберген А.М.

Полиграфия өндірісінің техникасы мен технологиясы: ерекшеліктері, мәселелері және болашағы

Қазіргі полиграфиялық өндірістерде офсеттік, флексографиялық және санды басу әдістері кеңінен қолданылатыны белгілі. Офсеттік, флексографиялық және санды басу әдістерінің техникасы мен технологиялары, олардың қазіргі полиграфиялық өндірістерде қолданылуы, офсеттік, флексографиялық және санды басу әдістерінің салыстырмалы ерекшеліктері – артықшылықтары мен кемшіліктері, өндірістік технологиялық мәселелері қарастырылды. Мақалада баспа-полиграфиялық өнімдерінің нарыққа бәсекелестік қабілетін арттыра түсу мақсатында, заманауи ғылыми жетістіктер негізінде шығып жатқан техникалар мен технологияларды зерттеп, өндірістік үдерістердің ұтымды параметрлерін таңдай білу, жұмысты ұтымды ұйымдастыру мақсатында жүргізілетін дайындық жұмыстарының әдіс-тәсілдері мен кешенді сипаттамалары, полиграфиялық кәсіпорындарда қолданылатын басу жабдықтары жайлы мәліметтер берілді. Мақала авторлары осы тақырыптағы нақты жарияланымдарды зерттей отырып, жалпы полиграфияның техника – технологиялары жайлы талдау жасаған.

Түйін сөздер: басу әдістері, басу жабдықтары, техника, технология, офсеттік басу әдісі, флексографиялық басу әдісі, санды басу әдісі, CtP–технологиялары, полиграфиялық технологиялар, фотополимерлер.

Omarova B.A.,
Mergenbaeva K.K.,
Tilepbergen A.M.

Technology of printing production: problems and prospects

In the article the technique and technology of the modern printing industry, as well as ways to offset, flexographic and digital printing. Studied the advantages, disadvantages and features of the described methods and printing equipment for each printing method, revealed methods, characteristics, stages of complex preparation of printing production and effective parameters of work organization and processes. The authors of the study examined the contemporary achievements of printing technology and printing equipment for the purpose of selecting the optimal production processes and methods of the preparatory work, we conducted a comparative analysis of the printing technology.

Key words: printing technology; equipment; flexography printing; method of offset printing; method of digital printing; printing machines; printing methods; CtR technologies; photopolymers.

Омарова Б.А.,
Мергенбаева К.К.,
Тілепберген А.М.

Техника и технологии полиграфического производства: проблемы и перспективы

В статье рассматриваются техника и технология со временной полиграфической промышленности, а также способы офсетной, флексографской и цифровой печати. Исследованы преимущества, недостатки и особенности описанных методов и печатного оборудования для каждого способа печати, выявлены методы, характеристики, этапы комплексной подготовки полиграфического производства и эффективных параметров организации труда и технологических процессов.

Авторы в рамках исследования изучили современные достижения полиграфических технологий и печатного оборудования с целью выбора оптимальных производственных процессов и методов подготовительной работы, провели сравнительный анализ технологий печати.

Ключевые слова: полиграфические технологии; техника; флексографская печать; способ офсетной печати; способ цифровой печати; печатные машины; способы печати; CtP–технологии; фотополимеры.

**ПОЛИГРАФИЯ
ӨНДІРІСІНІҢ
ТЕХНИКАСЫ МЕН
ТЕХНОЛОГИЯСЫ:
ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ,
МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ
БОЛАШАҒЫ****Кіріспе**

Жаңа техника мен технологиялардың даму барысы полиграфия саласына да түбегейлі өзгерістер енгізуде. Баспа-полиграфиялық өнімдердің нарыққа бәсекелестік қабілетін арттыра түсу мақсатында, полиграфиялық кәсіпорындарда заманауи техника мен технологиялардың қолданылуы, өндірістік үдерістердің параметрлерін ұтымды таңдай білу, жүргізілетін дайындық жұмыстарының тиімді әдіс-тәсілдері мен кешенді сипаттамаларын жобалай білу керек. Полиграфиялық кәсіпорындарда өндірістік жұмыстарды дұрыс ұйымдастыру жарыққа шығарылатын баспа өнімдерінің жоғары сапалы, қанық түсті, көлемді және әртүрлі таралымда шығарылуын қамтамасыз етеді.

Баспа өнімдеріне қойылатын талаптар, көптеген мәселелер мен кешенді жұмыстарды талап етеді. Полиграфиялық кәсіпорындардың жұмысын алға жүргізіп, шығаратын өнімдерінің нарыққа бәсекелестік қабілеттігін арттыра түсу өндіріс мамандарының міндеті. Ол үшін осы саланың заманауи ғылыми жетістіктері негізінде шығып жатқан техникалары мен технологияларын зерттеп, игеріп отыру керек.

Полиграфия саласында қолданылатын басты техникалар – басу жабдықтары. Полиграфиялық басу жабдықтарының түрлері өте көп екені де белгілі. Баспа-полиграфия өнімдерінің техникалық көрсеткіштеріне, қолдану саласына, таралымына, көлеміне, бояулығына, құрылымына, қағаз ерекшеліктеріне, басып шығаратын әдістерінің түрлеріне және тағы да басқа көптеген техникалық сипаттамалары мен көрсеткіштеріне қарай басу жабдықтарының түрлері де әртүрлі болып келеді. Ал полиграфиялық басу жабдықтары аппараттарының құрылымдық ерекшеліктеріне қарай, формат өлшеміне, бояулығына, рулонды қағазда немесе кесілген парақты қағазда баса алатын мүмкіншіліктеріне қарай бөлінеді. Басу жабдықтарындағы басу аппараттарының біліктері айналмалы, әрі дөңгеленген цилиндрлі білік түрінде болатындықтан ротациялық басу жабдықтары деп аталады (ротация – айналымды). Басу аппаратындағы барлық біліктердің айналмалы қозғалуы басу машинасының жылдамдығын арттырады, яғни, өндірістің жұмыс өнімділігін арттыра түседі. Ротациялық машиналардың басу

аппараттарындағы айналмалы дөңгеленген біліктің бірі – формалық цилиндрге басу қалыбы бекітіледі. Араларынан өтетін қағаз осы басу қалыбымен түйісіп, бояуды қабылдауын қамтамасыз ететін екінші басу цилиндрі де айналмалы дөңгеленген білігімен түйіседі. Ротациялық басу машиналарының парақты (қажетті пішімге кесілген) және рулонды қағаздармен жұмыс істейтін екі түрі белгілі. Мысалы, рулонды қағаздардан басатын ротациялық басу машиналарында рулоннан айналдырыла шығып жатқан қағаздың екі жағынан бірдей мәтін-бейне материалдары басылып шығады. Осындай мүмкіншіліктері болғандықтан, мұндай машиналарға бүктемелеу-кесу құрылымды агрегаттарын орнатуға болады. Бұл агрегаттар басу аппаратында басылып, жылдамдықпен келе жатқан қағаз рулонын екіге бүктейді де, ортасынан бөліп (қағаз табағының 1/2), бүктемелеу аппараты арқылы өнім түріне немесе тапсырыс талабына қарай кітап немесе газет өнімінің 4, 8, 16 немесе 32 беттік дәптерлерін бүктеп шығарады. Рулондық ротациялық басу машиналарының дайын өнімді немесе өнім шикізатын қабылдап алатын құрылғысында бүктелген өнімнің престеліп шығуын қамтамасыз ететін пресс құрылғылары қоса орнатылады. Қазіргі рулонды ротациялық басу машиналарының жылдамдықтары барған сайын өсе түсуіне қарай, басу үдерісі кезіндегі қағаз бен бояудың өзара түйісу сапасының арта түсуін талап етеді.

Қазіргі кезде әр түрлі басу әдістерімен басатын ротациялық машиналар ірі және орташа полиграфиялық кәсіпорындарының негізгі жабдықтары болып табылады. Ротациялық басу машиналары секциялы құрылымды болады. Бұл көп бояулы өнімдерді басу кезінде, сапаны және өнімділікті арттыруда өте қажет.

Ротациялық басу жабдықтарының кеңінен қолданылатын бір түріне парақты басу машиналары жатады. Парақты басу машиналарының рулонды басу машиналардан айырмашылығына, аты айтып тұрғандай, мұндағы қағаз беру құрылғысының тек парақты қағаздармен жұмыс істеуінде. Яғни, қағаз рулондардан таратылып кесілген немесе арнайы кесіліп дайындалған белгілі бір пішімдегі қағаздармен жұмыс істейді.

Ондаған жылдар бойы барынша кеңінен қолданылып келе жатқан офсеттік басу әдісімен басатын парақты басу машиналарының секцияларға, пішімдерге, құрылымдық ерекшеліктеріне, жылдамдығына, қағаз беру ерекшеліктеріне қарай бөлінетін көптеген түрлері бар. Сондықтан осы машиналарға арналған қажетті материалдардың да жүздеген түрлері бар.

Басу машиналарының секциялық құрылымына, пішіміне, қағазды екі жағынан баса алатын мүмкіншіліктеріне қарай басылып шығатын өнімнің көлемдік көрсеткіштері әртүрлі болады. Басу машиналарындағы негізгі құрылғылардың біріне бояуды басу қалыбына жағуға дайындайтын, диаметрлері әртүрлі резиналық біліктер мен металды цилиндрлерден тұратын – *бояу аппараты* жатады. Әртүрлі басу әдістеріндегі бояу аппараттарының құрылымдары әртүрлі болып келеді.

Соңғы жылдарда полиграфия өндірісінің жұмыс өнімділігін арттырудың, басу жабдықтарын одан әрі дамытудың басты бағыты – басу үдерісінен кейін бірден кітапшалау және түптеу операцияларының орындалуын қамтамасыз ететін агрегаттармен біріктіру мүмкіншіліктерін қолдану болып отыр. Бұл агрегаттарда басу қалыптары лента-қалып сақтағыштарға бекітіледі де, басу үдерісі орындала береді. Басылып шыққан шикізаттар бүктемеленіп, дайын дәптерлерге айналады. Дайын дәптерлер автоматты түрде әрі қарай кітап бумасына біріктіріліп, желімденіп шығады. Одан әрі бумаларды мұқабалармен қаптау жұмысы жүргізіледі. Егер жүйеге кітап бумаларын өңдеуге және оларды мұқабаға бекітуге арналған автоматтандырылған кітапшалау-түптеу ағынды желісі біріктірілсе, онда бірден, түптелген дайын кітаптарды алуға болады.

Басудың белгілі бір әдісімен басатын жабдықтар, тіпті олар бір типті болса да (мысалға парақты ротациялық машиналар) бір-бірінен айтарлықтай айырмашылықтары болады. Мысалы, қазіргі кезде кеңінен қолданылып жүрген офсеттік басу әдісін алайық. Офсеттік басу әдісі жазық басу әдісіне жатады, яғни, басу элементтері мен ашық жол элементтері бір жазықта орналасқандықтан бұл әдістің басты ерекшелігіне басу қалыптарында ылғалдың қолданылуы жатады. Сондықтан, кез келген *офсеттік басу* машинасының құрылымында, әр жұмыс циклі басталарда ашық жол элементтеріне бояу жағылмас үшін, алдымен қалыптың ылғалды болуын қамтамасыз ететін ылғалдау аппараты біріктірілген.

Ылғалдау аппараты – офсеттік басу қалыбындағы ашық жол элементтеріне, бояудың жағылмауын қамтамасыз ету үшін қолданылатын (яғни, бояудың жағылуынан сақтау үшін) офсеттік басу машинасының арнайы құрылғысы. Офсеттік басу машинасының ылғалдау құрылғысы аппаратындағы резервуарға арнайы ылғалдау ерітіндісі құйылып, жаймалау біліктері арқылы

бекітілген офсеттік басу қалыбына жағылады. Офсеттік басу әдісінің қалыптарындағы ашық жол элементтерінің гидрофильдік қабілеті болғандықтан басу қалыбының ылғалдау ерітіндісін қабылдап, майлы бояуды қабылдамайды (майлы бояу жағылмайды). Офсеттік басу қалыптары осы негізде жасалған, яғни, бұл басу қалыптарында *гидрофильді және гидрофобты* қабілеттер бар.

Гидрофильділік – жазық басу әдістерінде (офсеттік басу әдісі, литография) беріктігі жоғары ашық жол элементтерін қалыптастырады, ал гидрофобтық қабілет қалыптағы басу элементтерінің беріктігін арттырады. Яғни, гидрофобтық әсер – қалыптағы басу элементтерінің майлы бояуды қабылдап, ылғалдау ерітіндісін қабылдамайтын қабілеті. Сондықтан жазық офсеттік басу әдісі қалыптарындағы басу элементтері майлы бояуды қабылдап алады да, ылғалды қабылдамайды. Офсеттік басу қалыптары осындай ерекшеліктерге ие болғандықтан ашық жол және басу элементтері бір жазықта орналаса алады. Жазық басу әдісі деп аталатын себебі де басу қалыптарының осы ерекшеліктерінен шыққан.

Енді ойыңқы басу әдісімен басатын машиналарды алсақ, олардың да өзіндік ерекшеліктері бар. Мысалы, бұл машиналар, біріншіден, арнайы резервуардағы сұйық бояуға (ойыңқы басу әдісінде барынша сұйық бояу қолданылады) малынып шығатын басу қалыбындағы ашық жол элементтерінде жағылған артық бояуды сыдырып тастап, тазалап тұратын жұқа металл пышақ – рапельмен жабдықталады. Ойыңқы басу әдісімен басатын машиналардың жылдамдықтары өте жоғары болғандықтан, міндетті түрде кептіру құрылғыларымен жабдықталуы керек. Кейбір машиналарда арнайы ұнтақ себелегіш құрылғылар да болады. Олар жаңа басылып жатқан оттискі беттеріндегі кеппеген бояу қабаттарының – келесі оттискінің қарсы жағына жабысудан сақтайтын арнайы ұнтақ заттар сеуіп тұрады.

Жалпы басу машиналарын мысалға ала отырып, басу жабдықтарын басу үдерісіне дайындау жұмыстарының қалай орындалғанын қарастырып көрейік: басу машинасындағы өзі салғышты (самонаклад) дайындау – қағазды дайындау – қағаз жүргізіп тұратын жүйені дайындау – бояу аппаратын дайындау – бояуларды дайындау – қалыпты орнату – басылым қалыбын дайындау – бояудың берілуін ретке келтіру – қысымын реттеу (флексографияда приправка) – сәйкестендіру (приводка) – түзету-бекіту – сынама көшірме алу – басуға бекітілетін оттискі алу – себелегіш құрылғыны дайындау – таралымды басу.

Басу үдерісінде машинада орындалатын – сәйкестіру (приводка) операциясының маңызы өте зор. Ол басылымның оң жағы мен кері жағындағы мәтін және бейне материалдарының және ондағы әртүрлі бояуларды сәйкестендіру мақсатында, олардың оң жағы мен кері жағының бір-біріне дәл келуін қадағалап, орын-орнына дәлдікпен орналастыру операциясы. Мысалы тек мәтіндік ақпараттардан тұратын өнім басылғанда мәтін жолдарының қағаздың оң жағы мен кері жағында бір-бірімен дәл келуін қамтамасыз ету. Тәжірибеде бұл машинадағы қалыпты да, қағазды да (белгілі шамада) жылжыту арқылы да жасалады, ал жаңадан шығып жатқан автоматтандырылған басу машиналарында монитор арқылы сәйкестіріліп отырады.

Басу қысымын біркелкілендіру (приправка) операциясы негізінен дәстүрлі шығыңқы басу әдісіне тән – мұнда басу қалыптары мен басу машиналарының ерекшеліктеріне сәйкес басу қысымын реттеу операциялары орындалатын. Қысымды біркелкілендіру үшін, арнайы жасалатын серпінді майысқақ қабаттардан тұратын *декель* материалы қолданылатын. Флексографияға дейін көптеген жылдар қолданыста болған, металды басу қалыптарымен жұмыс істейтін шығыңқы басу әдісінде (ескірген, қазір қолданылмайды) терілген металды әріптерден тұратын қалыпқа қысымның біркелкі берілмеуінен де, басу элементтері биіктіктерінің әртүрлілігі салдарынан да, басу машинасындағы басу құрылымының кемістігі – металды өңдеу кезінде пайда болған, кедір-бұдыр кемістіктер *декель* арқылы біркелкілендірілетін. Басу қысымы жеткіліксіз болып тұрған тұсына қосымша қағаздар желімденіп, ал қысымы артық тұстағы қағаздарды ойып кесіп тастау арқылы қысымды тұрақтандыратын.

Басу қалыбына түсетін қысымды реттеу басу элементтері мен ашық жол элементтері бір жазықта орналасқан офсеттік басу әдісінде де қолданылады. Мұнда, қысымды реттеу – арнайы *декельдің* қызметін атқаратын және басу қалыбындағы бояуды өзіне қабылдап алып, сонан соң барып, оны қағазға беретін арнайы майысқақ әрі серпінді резинаматалы материал атқарады (кейде резинаматалы пластина деп аталады).

Қазіргі нарық талаптары бойынша барынша үлкен сұранысқа ие болып жүрген орап-буу материалдарына сұраныстың көбеюіне байланысты өнімділігі жоғары, бояу сіңбейтін материалдарда да баса беретін, басу қалыбын даярлау технологиясы да қарапайым, қазіргі кезде барынша үлкен қолданыстағы флексографиялық басу

әдісінің кеңінен дамуына әсер етті. Әрине, флексографиялық басу қалыбын дайындау технологиясының қарапайымдылығы ғана емес, орап-қаптау заттарына сұраныстың артуымен қатар, өнімді жоғары сапада даярлау мүмкіндігі мен экономикалық жағынан ұтымдылығының әсері мол болды.

Флексографиялық басу әдісімен тамақ, су-сын өнімдерімен қатар сыйлықтарды орап-қаптауға арналған өнімдерді бояу сіңбейтін пленка сияқты әр түрлі материалдарда майысқақ фотополимерлік басу қалыптарын қолданып, мәтінді-бейнелік ақпараттарды арнайы сұйық бояумен басып шығарады. Флексографиялық басу әдісінің құрылымы әртүрлі көптеген арнайы материалдарда (полиэтилен, полипропилен, целлофан, қағаз, гофрокартон, фольга және т.б.) баса алатын мүмкіншілігі бар, кеңінен қолданылып жүрген, болашағы зор. Бұл басу әдісінің техникасы мен технологиясын қарастыратын болсақ, флексографиялық басу әдісінің кеңінен қолданылуына майысқақ резиналы басу қалыптарының пайда болуы бірден бір себеп болды.

Флексографиялық басу әдісінің басты ерекшелігіне – майысқақ фотополимерлік қалыптан басу бояуының төмен қысыммен материалға тікелей берілуі жатады. Бұл қалыптың басқа басу әдістерінде қолданылатын басу қалыптарынан көптеген артықшылықтары бар. Мысалы, қалыпты дайындау технологиясының қарапайымдылығы, үлкен таралымға төзімділігі, шығынқы және ойынқы басу қалыптарына ғана тән таралымға төзімділігі олардан әлдеқайда жоғары. Қалыптың майысқақтығы декельдің қызметін атқарып, қысымды теңестіру операциясын (приправка) қажет етпейді. Сондай-ақ флексографиялық басу әдісімен үстіңгі беті кедір-бұдыр, дөрекі қабатты материалдарда баса беруге болады. Офсеттік басу әдісімен мұндай материалдарда басу мүмкін емес. Флексографиялық басу әдісінің басты артықшылықтарына: әртүрлі қабатты, қалың материалдарда басу мүмкіндігі; су негіздегі бояуларды қолдану мүмкіндігі; басудан кейінгі үдерістерді (ламинация, ойып-кесу, бүктемелеу, бекіту, желімдеу және т.б.) бір ағымды желіде үздіксіз бір мезетте даярлау мүмкіншіліктері; экологиялық ұтымдылығы; бір рулоннан екінші рулонға аса жоғары жылдамдықта басу мүмкіншіліктері жатады.

Флексографиялық басу үдерісінде арнайы басу машиналары мен арнайы басу қалыптары қолданылады. Флексографияда қолданылатын басу қалыбы арнайы пресстелген резинадан

немесе фотополимерлік материалдардан дайындалады. Қалыптағы басу элементтері ашық жолдардан шығынқы орналасады. Флексографиялық басу әдісі – тікелей шығынқы басу әдісіне жатады, себебі мұндағы шығынқы орналасқан басу элементтеріне жағылған бояу басу машинасындағы жүріп тұрған материалға тікелей басыла береді. Жабдықтың бояу аппаратында орналасқан «анилоксты білік» деп аталатын біліктің арнайы ұяшықтары болады. Сол ұяшықтар арқылы қалыптағы басу элементтеріне бояу беріледі. Басу қалыбындағы ұяшықтардың саны басылымның ерекшеліктері мен сапасына қойылатын талапқа қарай әртүрлі болады.

Флексографиялық басу әдісі арнайы ротациялық басу машиналарында басылады. Бұл басу әдісімен басатын машиналары негізгі үш типтен тұрады. Олар: ярусты басу машиналары, секциялардан тұратын басу машиналары және планетарлы құрылымды машиналар. Ярусты құрылымды басу машиналары – жеке басу цилиндрінен тұратын, бір-бірінің үстіне орналасқан жеке басу түйіндерінен тұрады. Бұл флексографияда қолданысқа енген алғашқы басу машинасы. Бұл машиналарда қалың қабаттан тұратын қарапайым жұмыстарды басу ыңғайлы.

Секциялы құрылымды басу машиналары да ярусты машиналар сияқты әр түске арналған жеке басу секцияларынан тұрады. Әр секциясы бір-біріне горизонтальді орналасқан. Бұл машиналарда түрлі түстердің дәлдігін, әрі сапалы түсуін қамтамасыз ететін арнайы өлшеу-қадағалау құрылғылары болады. Мұнда ірі гофрлы картондар сияқты қораптар басылады.

Флексографияда қолданылатын басу машинасының тағы бір түріне планетарлы құрылымды, көп бояулы өнімдерді басуға арналған, басу түйіндері бір-біріне тәуелсіз, бір ортақ цилиндрді айнала орналасқан арнайы біліктерден тұратын басу машинасы жатады. Бұл басу машинасында көп бояулы түрлі-түсті өнімдер басылады.

Қазіргі кезде флексографияда тез кебетін, сұйық, сумен араластырылатын бояулар қолданылады. Флексографиялық басу әдісінде қолданылатын арнайы бояулардың маңызы зор. Себебі, басу бояуларының ерекшеліктеріне қарай басылымның айқындығы, қанықтығы мен жалтырақтығы арта түседі. Оттискіде бекітілуіне қарай флексографиялық басу бояуларын бірнеше типке бөлуге болады. Олар: сіңіп, құрғап бекітілетін суда еритін, ауада ұшып кететін спиртті немесе спиртке еритін, УФ сәулесі арқылы бекітілетін бояулар. Суда еритін бояулар барынша экологиялық таза, әрі жұ-

мыста ыңғайлы деп есептеледі. Мұндағы ерітінді су немесе су менен спирттің қосындысы. Су негізді бояулар бірден сіңіріп алатын материалдарда (қағаз, картон) қолданылады. Пленкаларда нашар бекітілетіндіктен (адгезиясы төмен), бұл бояуларды синтетикалық материалдарды басуда қолдануға болмайды.

Негізі ұшпалы ерітінділерден тұратын бояулар суда еритін бояулармен салыстырғанда арзан, адгезиялық қабілеті, яғни, материалда бекітілуі мен материалдағы жалтырақтық сапасы жоғары. Бұл бояулар синтетикалық материалдарда сапалы бекітілетіндіктен, пленка типтес, майысқақ орап-буу, этикеткалық материалдарды басуда кеңінен қолданылады.

Ең сапалы өнімдер ультрафиолетті бекітілетін бояулармен басылады. Басылған нүктелі бейнематериалдардағы түстер қанық беріледі, түс балансының сәйкестігі, дәлдігі және кебу қабілеті мен таралымдағы төзімділігі жоғары. Мұнда материалға бояудың берік бекітілуін қамтамасыз ететін қоспаны – фотополимерлік композиция деп атайды. Бұл бояудың иісі мен дәмі болмағандықтан тағам және фармацевтика саласында кеңінен қолданылады.

Баспа-полиграфия саласының даму барысына кеңінен қолданылып жүрген компьютерлік санды технологиялардың әсері өте жоғары. Осы саладағы барынша кең қолданыста жүрген басу әдістерінің бір түрі – санды басу әдісі.

Санды басу әдісі (цифровая печать) – қазіргі кезде барынша кең қолданылып дамып жатқан басу әдісі. Мұнда басылатын материалдар компьютерден тікелей басу машинасына жіберіліп, басу үдерісін жалғастырып отырады. Басуға дейінгі қалып жасау үдерістерін қажет етпейтін, яғни, бұл жұмыстарды жасайтын жабдықтарды (көшіру рамасы, айқындағыш процессор, жуу, құрғату құрылғылары, монтаждау столы), материалдарды (үлбір, калька, формалық пластина, айқындағыш ерітінділер, түзеткіш қаламсаптар, т.б.), адам күші мен жабдықтарды қоятын үлкен жұмыс аудандарын да қажет етпейтін экономикалық жағынан ұтымды технология. Санды басу әдісінің үдерісі кезінде басылатын материалдың әр бетіне жүйе компьютерінен өзгерістер енгізіп, өзгертіп баса беруге болады.

Санды басу әдісімен таралымы аз өнімдер басыла береді. Басу қалыбын даярлайтын қымбат әрі көп еңбекті қажет ететін операциялардың қажеті жоқ болғандықтан, аз таралымды өнімдерді басу дәстүрлі әдістермен салыстырғанда экономикалық тұрғыдан өте ұтымды келеді. Мұнда даярланатын өнімдердің бағасы таралым

санына тәуелді емес. Полиграфия мен бизнес саласы дамыған елдерде талап бойынша, жедел басатын санды технология кеңінен дамыған. Санды басу әдісімен визиткалар, буклеттер, бірнеше қағазда бірден көшірмеленетін құжаттар, флаерлер, жарнамалық өнімдер және тағы да басқа әртүрлі өнімдер басыла береді.

Сатылып жатқан санды басу машиналарының алуан түрлері бар. Оларға санды басу машиналары, үлкен баспахана кәсіпорындарында орнатылатын басу жүйелері, көшірме аппараттары, принтерлер, ризографтар мен дубликаторлар және т.б. жабдықтар жатады. Бұл жабдықтарды DUPLO, EPSON, INDIGO, VUTEK, RISO, XEROX, HP сияқты фирмалар шығарады.

Санды басу әдістерінің артықшылықтарына жоғарыда айтылып кеткендей, қалып жасау өндірісінің жабдықтары, материалдары, адам күші мен үлкен жұмыс аудандарының қажетсіздігі, өзгерістер мен ақауларды бірден түзетіп жіберу ғана емес, компьютер түрлі-түстерді басу кезінде тонер порцияларының қажетті мөлшерін көрсете отырып, жоғары сапалы өнім баса алады. Санды басу технологиясының кемшіліктеріне басу үдерісі өнімділігінің төмендігі, тонерлер мен басатын материалдардың қымбаттылығы жатады.

Кеңінен дамып келе жатқан санды технология негізінде жұмыс істейтін СтР-технологияларында – басу қалыптары арнайы шығару құрылғылары арқылы дайындалады. Бұл жабдықтарды «СтР» жүйесі немесе «плейтсеттер» деп атайды. Лазерлі принтерлер негізінде құрылған жүйелер бұл технологияның ең қарапайым түріне жатады. Лазерлі принтерлердегі электрофотографиялық үдерістің нүктелендіру қабілетінің мүмкіншіліктеріне байланысты әртүрлі сападағы өнімдер шығарылады.

Қорытынды

Қазіргі таңда офсеттік, флексографиялық және санды басу әдістері полиграфиялық өндірістерде кеңінен қолданылуда. Заманауи полиграфиялық техника-технологиялардың күннен күнге дамып, өндірістік үдерістерге түрлі өзгерістер енгізілуі полиграфиялық өнімдерді даярлау үдерістерін жылдамдатып, тауар сапасын арттыра түсуге үлкен әсерін тигізуде. Ал баспа-полиграфия өнімдерінің нарыққа бәсекелестік қабілетін арттыра түсу қазіргі заман талабы. Сондықтан заманауи ғылыми жетістіктерді, жаңа техника мен технологияларды зерттей отырып, өндірістік үдерістерде белсене қолдануға дағдылану керек.

Әдебиеттер

- 1 <http://www.marsel.ru/articles/flexo.html>
- 2 http://www.alkor-4.ru/printoffice/ofsetnaya_pechat/rol_ofsetnoy_pechati/
- 3 <http://www.amnt.ru/services/printing/printing-types/>
- 4 <http://www.centerpack.com.ua/stat17>
- 5 <http://pechatnick.com/articles/geopressprint>
- 6 Сафонов А.Д., Могинов Р.Г. 2014 г. Проектирование полиграфического производства: учебник. Гриф МО РФ

References

- 1 <http://www.marsel.ru/articles/flexo.html>
- 2 http://www.alkor-4.ru/printoffice/ofsetnaya_pechat/rol_ofsetnoy_pechati/
- 3 <http://www.amnt.ru/services/printing/printing-types/>
- 4 <http://www.centerpack.com.ua/stat17>
- 5 <http://pechatnick.com/articles/geopressprint>
- 6 Safonov A.D., Moginov P.G. 2014 Design of printing production. Textbook. Grif MO RF
- 7 Oleg Harin. Digital printing. Key technology and equipment Publisher: Book on Demand. ISBN: 978-5-519-17031-4. 2015.

6-бөлім
ЖАС ҒАЛЫМДАР МІНБЕРІ

Раздел 6
ТРИБУНА ДЛЯ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ

Section 6
TRIBUNE FOR YOUNG SCIENTISTS

Tassilova A.A.
**«Kazakhstan background and
National Brand»**

In this year we will celebrate 25th anniversary of Independence of Kazakhstan. Located in the center of Eurasia, Kazakhstan was at the crossroads of ancient civilizations of the world, at the crossroads of transport routes, social and economic, cultural and ideological relations between East and West, North and South, between Europe and Asia. This article discusses the concept of branding and country branding. "Country branding" is largely determined by the level of investment and tourist attractiveness of countries, which is seriously affected by the popularity of the goods produced by them on the international scene, and even a place in the global division of labor. This research will study Kazakhstan's use of mediated public diplomacy to define its national identity and improve the country's image abroad. Today, having a good international reputation and a positive country brand is an integral part of a nation's image, both inside the country and abroad.

Key words: Kazakhstan, diplomacy, brand.

Тасилова А.А.
**Ұлттық бренд және
Қазақстан**

Қазақ елі тәуелсіздігін алғанына биыл 25 жыл толады. Қазақстан мемлекет болып көптеген белестерге жеткені белгілі. Сонау 1991 жылдан бастап экономикалық даму жұмысы қарқынды жүріп, парламенттік және президенттік демократиялы мемлекет болып әлемге танылды. Орталық Азия елдерімен үздік қарым-қатынас жасап, геополитикалық үрдіс қарқынды дамыды. Қазақстан Республикасының Сыртқы Істер Министрлігі 2007 жылы халықаралық ақпаратпен айналысатын комитетін құрды. Аталмыш комитет Қазақстанның брендін құру және қоғамдық дипломатия жұмысын дамыту идеясын ұсынады. Сонымен қатар ұлттық брендті көтеру үшін шетелде орналасқан елшіліктерде өтетін ұлттық мерекелік іс-шараларды жергілікті БАҚ тарқату арқылы халыққа танытса болады. Бұнымен қоса ұлттық бейнеміз шетелде орнығады. Зерттеу мақаласында сонымен қатар қоғамдық дипломатия жұмысының мәселелері қаралады.

Түйін сөздер: Қазақстан, дипломатия, бренд.

Тасилова А.А.
**Казахстан и национальный
бренд**

В этом году Казахстан отмечает 25-летие государственной независимости. Расположенный в центре Евразии Казахстан оказался на перекрестке древнейших цивилизаций мира, на пересечении транспортных артерий, социальных и экономических, культурных и идеологических связей между Востоком и Западом, Европой и Азией. В данной статье рассматриваются понятия брендинга и странового брендинга. Страновой брендинг во многом определяет уровень инвестиционной и туристической привлекательности государства, авторитет на международной арене и место в глобальном разделении труда.

Ключевые слова: Казахстан, дипломатия, бренд.

**«KAZAKHSTAN
BACKGROUND AND
NATIONAL BRAND»****Introduction**

The Republic of Kazakhstan is located in the heart of Eurasia and is the ninth largest country in the world. The economy of Kazakhstan has become one of the fastest growing in the world; the country has also established a solid political system in the face of presidential and parliamentary democracy, allowing the media and various NGOs have an increasingly important role in shaping society (UNDP, 2015) Kazakhstan achieved independence in 1991 and since then its leaders have established and maintained good international relationships with other regions such as Central Asia and Europe, as well as countries including U.S.A, Russian Federation and China. An essential aspect of building strong international relations and generating a good image of your country is public diplomacy, as it plays an important role in influencing and shaping common understanding of policy areas and geopolitical discourse. Public diplomacy is communication policy of the international actor on the citizens of foreign countries. These citizens may include representatives of civil society, non-governmental organizations, transnational corporations, journalists and media professionals in various sectors of industry, politics and culture and members of the general public.(Pamment 2013). According to Entman (2008, p. 89) who defines *mediated public diplomacy* as organized attempts by the government to provide more control over how state policy can be properly represented in the foreign media. This research will study Kazakhstan's use of mediated public diplomacy to define its national identity and improve the country's image abroad. Today, having a good international reputation and a positive country brand is an integral part of a nation's image, both inside the country and abroad. As relatively new states, the countries of Central Asia have had a unique and interesting experience as they try to establish relations with neighbors such as Russia, the Caucasus and the countries of Central and Eastern Europe. Russia, the Caucasus and Central Asian countries were all making their first attempts to form the image of the state at the dawn of independence during difficult stages of modernization and political transition. In general, state branding was established when the countries of the former Soviet Union gained independence. At that time, the political elites of the new independent

states (NIS), together with the construction of the new market economic relations, actively engaged in the creation of a national ideology that stressed independence from the Soviet legacy and an active search for the national identity of the peoples of Central Asia and Central and Eastern Europe. This marked the beginning of a competition on the subject of ethnic cultures and ancient history, rich traditions of statehood and the unique geographical location of the country. The formation of state branding in the NIS was inconsistent, non-systemic, and not of a comprehensive nature, because until recently there was no common understanding of who should create the public brand for the state. Additionally, in these newly independent states such as Tajikistan and Turkmenistan, there were no local experts in this field, which made it more difficult to create and share a unique national brand. Consequently, there was no special government institute for developing brand a country's strategy and positioning program, and to further promote the brand of the country. Kazakhstan sought to employ public diplomacy as one of the forms of traditional diplomacy to uphold the public interest and contribute to national security. The growing influence and role of public diplomacy connects the country, culture and society in a complex relationship. However, unlike traditional diplomacy, public diplomacy is carried out and based on transparent communication processes, the purpose of which is to develop relations and mutual understanding, at the level of governments, and the level of non-governmental organizations, public and creative citizens of the state. The methods of public diplomacy are the widespread use of information, cultural and educational programs. The Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Kazakhstan has a committee for international information. In line with the goal of creating a strong national brand, the Committee for International Information is entrusted with the job of promoting and strengthening the positive image of Kazakhstan abroad.

Main body

Accordingly, the purpose of committee is to bring the world comprehensive information about Kazakhstan, including information about Kazakh peoples, events taking place in our country, as well as opportunities for governmental and commercial cooperation with in various fields. The political experts in Kazakhstan assert that to create a positive image of the state the best tool is public diplomacy (Kaneshev, 2007). In this respect, important measures were implemented including the establishment

of contacts with foreign journalists who were writing about Kazakhstan, as well as foreign non-governmental organizations and friendship societies. The Committee for International Information also argued that the 'providers' of Kazakhstan's image abroad are not only our diplomats and political leaders. The country's image is influenced by all economic agents - financial institutions, national companies, representatives of the tourism industry, the hotel industry, as well as ordinary citizens of the country. They also support the active use of the tools of public diplomacy in order to enable Kazakhstan to create a strategic plan for working with the media in a regular and systematic manner to form and sustain a positive image of the country abroad (Kaneshev, 2007). It is well known that the image of the country is inextricably linked to the cultural and historical characteristics of its population (Kaneshev, 2007). Each country is unique in its history, traditions and culture and these elements are often used as part of a mediated public diplomacy strategy. For example, upon gaining independence, Uzbekistan began to restore the cultural sites related to Tamerlane, an ancient Asian conqueror, as a source of cultural and historical pride in order to establish a strong image of the country. Additionally, Armenia actively engaged in promoting the symbolism and significance of Mount Ararat, and the role of the Armenian nation as the first Christian nation. Tajikistan also mentioned that the Samanid dynasty, which existed from as early as the eighth century, marked the beginning of the Tajik statehood (Abildaev, 2010). More recently, Uzbekistan started to seriously discuss public diplomacy's role in building a strong and favorable nation image since 2011 (Author, year). National experts prepared a document as part of the second phase of a joint project of the Ministry of Foreign Affairs of Uzbekistan and the United Nations Development Program (UNDP, 2009). The aim of the project is to enhance the Ministry of Foreign Affairs' capacity to "respond effectively to the challenges of the new millennium" (UNDP, 2009, p. 1). An important element of this project is the use of mediated public diplomacy to improve Uzbekistan's political stature in the world and increase public awareness about the country's policies nationally and internationally (UNDP, 2009). This is similar to Kazakhstan's goal for the use mediated public diplomacy, which is to ensure a prominent and "sustainable international position and positive global image of" the country (Ministry of Foreign Affairs, Kazakhstan, 2015, para. 5). The same is true for other Central Asian states such as Kyrgyzstan and Turkmenistan.

Conclusion

Kyrgyzstan is located in Central Asia on the historical Silk Road; it is a mountainous country with a rich natural heritage, including high mountain peaks, glaciers, lakes, and other attractions (UNDP, 2013b). The country gained independence in 1991 after the collapse of the Soviet Union (UNDP, 2013b). Within the framework of the World Summit, the Kyrgyz Republic has reaffirmed their commitment to achieving the MDGs, maintaining an active partnership with the international community on issues of sustainable development in the long term (UNDP, 2013b). The eight goals of Millennium Development Goals aim to: eradicate extreme hunger and poverty, achieve universal primary education, promote gender equality and empower women, reduce child mortality, improve maternal health, combat HIV/AIDS, malaria and other diseases, ensure environmental sustainability, develop a global partnership for development (UNDP, 2013b). According to the United Nations Development Program (UNDP, 2013b) Kyrgyz Republic has made significant progress in achieving the MDG. Turkmenistan is located in Central Asia and borders with Afghanistan, Iran, Kazakhstan, Uzbekistan and the Caspian Sea. It is a young state. Turkmenistan achieved its independence in

October 1991 following disintegration of the former Soviet Union in March 1992 (UNDP, 2013a). Turkmenistan, as a country producing oil and gas, has experienced robust economic growth in recent years (UNDP, 2013a). Turkmenistan Golden Age (2013) explains that Turkmenistan has established diplomatic relations with 131 countries with twenty-nine diplomatic missions and consulates in foreign countries. At the same time in Turkmenistan there are diplomatic missions from thirty foreign countries, as well as the representation of fifteen international organizations (Turkmenistan Golden Age, 2013). President of Turkmenistan, Gurbanguly Berdimuhamedov stressed the need to improve other countries' understanding of Turkmenistan's culture in order to establish a strong and image and presence in the international community (Turkmenistan Golden Age, 2015). National branding abroad is very important in the process of establishing relationships between countries and improve knowledge of a country to its allies in other countries. If used correctly, mediated public diplomacy can positively impact a nation's brand and image. Since mediated public diplomacy employs media channels to reach citizens of other countries, framing theory is particularly important for identifying its influence over discourse regarding a country's image.

Әдебиеттер

- 1 Claes H. de Vreese. (2005). *News Framing: Theory and typology*. John Benjamins Publishing Company.
- 2 Edelman, M. (1988). *Constructing the political spectacle*. Illinois: The University of Chicago Press.
- 3 Entman, R.B. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*.
- 4 Goffman, E. 1974. *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*.
- 5 Hilgartner, S., & Bosk, C.L. (1988). The rise and fall of social problems: A public arenas model. *American Journal of Sociology*, 94, 53-78.
- 6 Ministry of Foreign Affairs, Kazakhstan. (2015, April 25). Foreign policy concept for 2014-2020. Retrieved from <http://mfa.gov.kz/index.php/en/foreign-policy/foreign-policy-concept-for-2014-2020-republic-of-kazakhstan>

References

- 1 Claes H. de Vreese. (2005). *News Framing: Theory and typology*. John Benjamins Publishing Company.
- 2 Edelman, M. (1988). *Constructing the political spectacle*. Illinois: The University of Chicago Press.
- 3 Entman, R.B. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*.
- 4 Goffman, E. 1974. *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*.
- 5 Hilgartner, S., & Bosk, C.L. (1988). The rise and fall of social problems: A public arenas model. *American Journal of Sociology*, 94, 53-78.
- 6 Ministry of Foreign Affairs, Kazakhstan. (2015, April 25). Foreign policy concept for 2014-2020. Retrieved from <http://mfa.gov.kz/index.php/en/foreign-policy/foreign-policy-concept-for-2014-2020-republic-of-kazakhstan>

Kalelova A., Li Ling Zhi
**Foreign trade competitiveness
analysis of Kazakhstan**

The article presents the results of research, which aims to rationale of foreign trade competitiveness indicators in Kazakhstan.

The competitiveness of foreign trade of the country determines the location and success of the national products in specific industries and locations that the country takes on the world market and depends primarily on the competitiveness of produced goods [1, 255 p.]. To address the scientific objectives of the study we demonstrated the quantitative and qualitative development of Kazakh economy sectors and their comparison with other countries, taking into account the objectives set by the state to improve the competitiveness of the country and entry into the top of 50 world countries.

The main reason for the study is that the foreign trade structure of the country is dominated by import, and export is mainly focused on commodities. Development of export potential by increasing the share of non-primary goods will increase the competitiveness of foreign trade in global markets.

Key words: competitiveness, foreign trade, export, import, primary goods, non-primary goods.

Калелова А., Ли Лин Чжи
**Қазақстанның сыртқы саудада
бәсекесіндегі қабілеттілігін
талдау**

Мақала Қазақстандағы сыртқы саудадағы бәсекелестікке қабілеттілік көрсеткіштерін талдауға негізделген.

Елдің сыртқы сауда бойынша, бәсекеге қабілеттілігін, әлемдік нарықта алатын орны және шығарылатын өнімнің бәсекеге қабілеттілігіне байланысты өлшейді. Бірінші кезекте нақты салалар мен жергілікті ұлттық өнімдердің орны және табыс көлемі анықтайды [1, 255 б.]. Зерттеудің ғылыми міндеттерін шешу үшін, біз Қазақстан экономикасының секторларына сандық және сапалық зерттеу жүргіздік. Авторлар Қазақстанның даму көрсеткіштері мен елдің бәсекеге қабілетті 50 елдің тізімінде жоғарылау үшін қойған мақсатына жету үшін атқарылған көрсеткіштерін басқа елдер көрсеткіштерімен салыстырып, талдау жасады.

Зерттеу негізгі ретінде импорт пен экспорт көлемі алынды.

Түйін сөздер: бәсекеге қабілеттілік, сыртқы сауда, экспорт, импорт, шикізат, шикізат емес.

Калелова А., Ли Лин Чжи
**Анализ конкурентоспособности
внешней торговли Казахстана**

В статье представлены результаты исследования, целью которого является обоснование показателей конкурентоспособности внешней торговли в Казахстане.

Конкурентоспособность внешней торговли страны определяет место и успех национальных продуктов в конкретных отраслях и местах, которые страна берет на мировом рынке, и зависит в первую очередь от конкурентоспособности выпускаемой продукции. Для решения научных задач исследования показаны количественное и качественное развитие отраслей экономики Казахстана и проводится сравнение их с другими странами с учетом целей, поставленных государством для повышения конкурентоспособности страны и вступления в список 30 стран мира.

Основной мыслью исследования является то, что в структуре внешней торговли страны преобладает импорт, а экспорт в основном сосредоточен на сырьевых товарах. Развитие экспортного потенциала за счет увеличения доли несырьевых товаров повысит конкурентоспособность внешней торговли на мировых рынках.

Ключевые слова: конкурентоспособность, внешняя торговля, экспорт, импорт, сырьевые товары, нессырьевые товары.

**FOREIGN TRADE
COMPETITIVENESS
ANALYSIS OF
KAZAKHSTAN****Introduction**

Kazakhstan, like any modern state, is located in the conditions of globalization and integration of world economic system that compels it to direct the efforts on the development of foreign economic cooperation with other countries. Kazakhstan participates in regional and global economic processes in order to ensure sustainable economic development of the country.

Guidelines for the development of foreign trade of Kazakhstan is the Message of President N.Nazarbayev to the people of Kazakhstan, where it was noted that one of the main strategic interests of the Republic in foreign policy is becoming one of the 50 most competitive countries of the world and strengthening the country's international competitiveness depends largely on foreign trade potential [2].

State policy in the foreign trade of the country is aimed at the liberalization of the foreign trade activity of the Republic: accession to the WTO; a member of the Customs Union of Belarus, Kazakhstan and Russia, participated in the EAEU and others.

Main body

Experimental part (materials and methods)

This study is the author's own research work and has an analytical character. It is based on official data and statistical studies on indicators of Kazakhstan's foreign trade since 1995 and for the period 2010-2015.

Let's consider the dynamics of Kazakhstan's foreign trade in accordance with Figure 1, for the period from 1995 to 2015 (period of 5 years).

There is an increase of foreign trade turnover of Kazakhstan:

in 2000 compared to 1995 - by 52.9% (export - by 67.8%);

in 2005 compared to 2000 - more than 3 times (export - by 3 times);

in 2010 compared to 2005 –by 2 times (export–more than 2 times);

in 2015 there is a decrease in comparison with 2010 by 35.5% (export - by 23.8%).

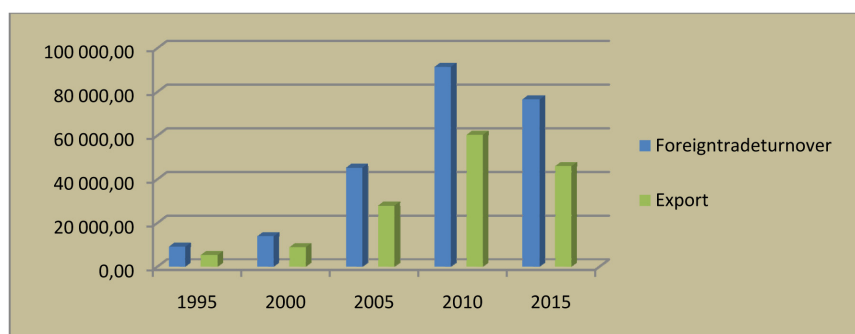

Figure 1 – Dynamics of Kazakhstan’s foreign trade, in million USD.

Note: compiled by the author according to the source [3]. More detailed analysis of foreign trade

dynamics in the past periods, 2010-2015, is conducted in accordance with Table 1.

Table 1 – Dynamics of the foreign trade Kazakhstan during 2010-2015, in millions of USD

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Foreign trade turnover	91 397,5	121 241,7	132 807,2	133 506,0	120 755,3	76 523,5
In% to previous year	127,6	132,7	109,5	100,5	90,4	63,4
Export	60 270,8	84 335,9	86 448,8	84 700,4	79 459,8	45 955,8
In% to previous year		139,9	143,4	100,4	93,8	59,8

Note: Source [2]

In general, there is a significant increase in Kazakhstan’s foreign trade in the first - three five-year plan(from 1995 to 2010). Kazakhstan came out with its goods international markets, as evidenced by the performance of exports. In the last five years there is a decrease of foreign trade turnover since 2014, 2013 is marked almost zero growth rates. Similar rates are found on exports too, which allows

us to say that the whole foreign trade of the country depends on exports.

To determine the competitiveness of foreign trade is necessary to know the structure of export and import, and indices of development of Kazakh economy branches, which products can be competitive. Dynamics of export and import is shown in Figure 2.

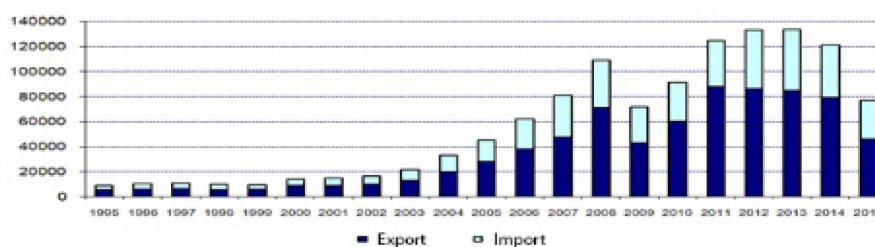
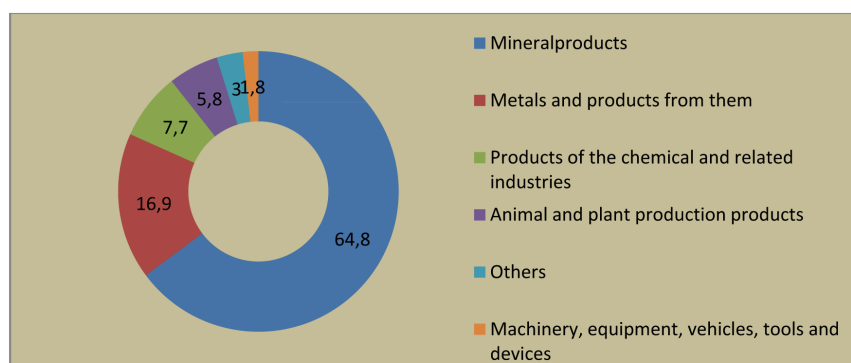

Figure 2 - Export and import of the Republic of Kazakhstan during 1995-2015, in millions USD.

Note: Source [3]

In general, there is the competitiveness of Kazakhstan's foreign trade, as we have noted a significant increase of export. However, our task is to determine the effectiveness of foreign trade

competitiveness of the country. For example of the first six months of 2016 let's show the structure of foreign trade in export and import, according to figures 3, 4:

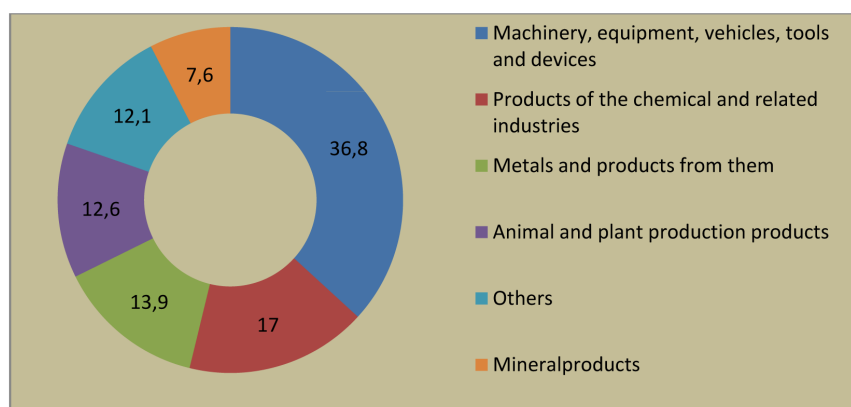

Figure 3 – Commodity structure of export in January-July 2016 as a percentage

Note: compiled by the author, according to the source [4]

In the structure of exports, we can clearly see the priority of primary goods, mineral products (oil, gas, coal, etc.) - 64%, that under current conditions is not a true indicator of the foreign trade competitiveness, as the commodities market in recent years is unstable and depends on world market prices, especially for such

goods as oil and gas, which are the main in the mineral goods structure of Kazakhstan. Especially in modern times, when the price of oil in world markets closer to the cost price of oil, which does not allow Kazakh oil to be competitive, especially with oil of Arab countries, where the cost price is of lower at times.

Figure 4 - Commodity structure of import in January-July 2016 as a percentage

Note: compiled by the author, according to the source [4]

While in the commodity structure of import, we note the mostly processed products and high-tech products. It turns out that Kazakhstan exports raw materials to other countries, where they produce a variety of products, such as chemical and petrochemical products from oil

and chemical products; food products from animal and vegetable production, and it is imported into our country.

The analysis results of the competitiveness in the volume of primary and processed goods export are shown in Table 2.

Table 2 – Dynamics of Kazakhstan’s export in the context of raw materials and processed goods during 2010-2015

	Export	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Total		60 270,8	84 335,9	86 448,8	84 700,4	79 459,8	45 955,8
Total in EAEU countries*		6 051,8	7 103,3	6 228,7	5 933,6	7 155,1	5 120,3
PRIMARY GOODS	Total	43 460,4	64 108,4	65 098,8	65 074,9	60 960,5	31 904,6
	In EAEU countries	3 113,9	3 657,6	2 822,7	2 725,4	2 874,0	2 306,0
PROCESSED GOODS	Total	16 810,4	20 227,5	21 350,1	19 625,5	18 499,3	14 051,2
	In EAEU countries	2 937,9	3 445,7	3 406,0	3 208,2	4 281,1	2 814,3
Finished goods (final product)	Total	364,9	496,3	727,1	780,5	765,6	621,5
	In EAEU countries	122,0	168,7	168,3	259,8	243,1	270,9
Semi-finished products (intermediate product)	Total	16 437,7	19 702,4	20 595,2	18 840,5	17 716,8	13 416,2
	In EAEU countries	2 811,3	3 275,5	3 237,6	2 948,0	4 036,6	2 541,4
Goods, not included in other categories	Total	7,8	28,8	27,8	4,5	17,0	13,5
	In EAEU countries	4,5	1,5	0,0	0,3	1,4	2,0

Note: Source [5]

The data in this table shows us that primary goods in the total constitute: in 2010 - 72%, 1; in 2011 - 76 %; in 2012 -75%; in 2013 -76,9%; in 2014 - 76,6%; in 2015- 69,4%. This suggests that the primary goods constitute major share in total export. In 2015, we see reduction of the share by 7.2% for a total reduction of export.

The direction of export is developed as follows: commodities are exported mainly to other countries, except for the EAEU. In EAEU countries primary goods is exported slightly, as explained by the fact that many of these countries also have the primary commodities in their external turnover.

The share of processed goods from the total export amounts: in 2010 - 27,9%; in 2011 - 24,0%; in 2012- 24,7%; in 2013 - 23,2%; in 2014 - 23,3%; in 2015- 30,6%. And the share of export in EAEU from total export of processed goods is quite high and amounts: in 2010 - 48,5%; in 2011 - 48,5%; in 2012 -54,7%; in 2013 -54,1%, in 2014 -59,8%; in 2015 - 55,0%.

Finished goods (final product) is exported slightly from Kazakhstan: in 2010 - 0,8%, and in 2015 we see growth to 1,35%. Of these, approximately, a third part is exported in EAEU countries.

Semi-finished goods (intermediate product) is export actively from Kazakhstan: from 27,2% - in

2010 to 29,1 % in 2015, mainly to far abroad countries. Approximately 17-15% is in EAEU countries from the total share.

Goods, not included in other categories, have a small share in the export structure of Kazakhstan.

Results and discussion

As a result, our analysis determines that each year the share of mining industry increased in the structure of Kazakhstan’s economy, leading to the commodity development and reduce the overall competitiveness of the Kazakh economy. World experience shows that the mining industry should serve as a basis for the development of other economy sectors and should contribute to macroeconomic stability, modernization of the economy and ensure social welfare of the people [6, 25-28 p.]. Unfortunately, the indicators characterizing the level of Kazakhstan content are still lower, as the volume of production and, consequently, domestic procurement of goods, works and services of Kazakhstan origin are insignificant compared to the imported ones. At the same time, we must recognize the existence of domestic manufacturing capacity for the saturation of the domestic market by domestic competitive products.

Thus determined that during the last “Five-Year Plan” (2010-2015) the annual growth of export and import in the structure of Kazakhstan’s foreign trade and stable trade surplus are observed up to 2015, which undoubtedly shows the positive results of economic reforms in the country. Reducing all indicators in 2015 is characterized by the influence of the economic crisis and lower oil prices. But on closer inspection, in particular, if we take the index of physical volume of foreign trade, export and import of Kazakhstan during 2010-2015, we can see that the foreign trade of Kazakhstan is subject to cyclical fluctuations (ups and downs).

The trend of increasing the share of raw material persists in the structure of Kazakhstan’s export. Specific weight of mineral products and metals in the republic’s export exceeds 64%. This suggests that the ability of the national economy is currently governed by two product groups: mineral resources and energy resources. Merchandise export concentration ratio decreased from 64% in the base period (2010) to 60% in the reporting period (2015).

However, 1,35% of domestic export is finished goods. This export item is increased due to taken by the state program on industrial-innovative development of the country.

The main volume of the commodity structure of import is machinery, equipment, vehicles, tools and devices – 36,86%. Nevertheless, in spite of the trade relations with more than 180 countries of the world, the range of the main trade partners of Kazakhstan is narrow and limited to 10 countries: Iran, Italy, China, the Netherlands, Russia, Turkey, France, Switzerland, Germany, Japan. They account for the analyzed period, on average, 70% of all commercial relations - it is basically primary goods [7]. This situation, of course, does not meet the interests of diversification of external relations of the country, i.e. any changes in commodity markets, politics and economy of these countries can have a significant impact on the competitiveness of Kazakhstan’s foreign trade.

Conclusion

Thus we confirmed the dependence of foreign trade from commodities that dominate in Kazakhstan’s export, which allows us to make conclusions about lack of competitiveness of Kazakhstan’s foreign trade.

It is recommended to increase the competitiveness to reduce raw material component of export and to expand its range of recycled and innovative, high-tech products and to establish strategic plans with other countries.

References

- 1 M.E.Porter.Konkurentsia (2005). pdf: https://vk.com/doc-69092205_285310122?hash
- 2 Poslanie Prezidenta Respubliki Kazahstan (2006) N. Nazarbaeva narodu Kazahstana. Novyy Kazahstan v novom mire: <http://www.zakon.kz/>
- 3 Eksporti i import Respubliki Kazahstanza 1995-2015 godyi (2016): <http://stat.gov.kz/>
- 4 Statistika vneshney i vzaimnoy torgovli/ Osnovnyie pokazateli za 1995-2016 (2016): <http://stat.gov.kz>
- 5 Informatsiya po ne syirevomu ryinku <http://stat.gov.kz/>
- 6 Mosey G. Protsessyi globalizatsi i iregionalizatsii v mirovoy ekonomike // Ekonomist (2006) : № 9:25-28 p.
- 7 ZhartayZh.M, .SemakYe.A. (2005) Kolichestvennyie i kachestvennyie parametryi vneshney torgovli Respubliki Kazahstan v usloviyah evraziyskoy integratsii: KarSuVestnik: (Karaganda), –<http://articlekz.com/article/11853>

Кішібаева Ғ.С.
**Конвергенция БАҚ-пен
өзара әрекеттестіктің негізгі
формасы ретінде**

Мақалада медиа конвергенцияның пайда болуы, қазіргі кезеңдегі конвергентті редакцияның қызметі, интернет пайда болған уақытқа дейінгі БАҚ-пен әрекеттесу тәжірибесі талданған. Классикалық, яғни шынайы конвергенцияға, баспа, радио және телевизияның болашағына әсер етуші факторларға авторлық көзқарас берілген.

Түйін сөздер: БАҚ, конвергенция, медиабизнес, конвергенциядағы интернет-платформа.

Kishibaeva G.S.
**Convergence as the main form of
interaction with the media**

This article analyzes the genesis of media convergence, experience of mass media interaction of the pre-internet period and the activity of convergent editorial offices at the modern stage. Presented is the author's notion of "genuine" (classical) convergence, and which the future of press, television and radio broadcasting depends on.

Key words: mass media, convergence, media business, internet as a platform for convergence.

Кишибаева Ғ.С.
**Конвергенция как основная
форма взаимодействия
со СМИ**

В статье проанализирован генезис медийной конвергенции, опыт взаимодействия СМИ в доинтернетный период и деятельность конвергентных редакций на современном этапе. Дано авторское представление об «истинной» (классической) конвергенции, – от чего в конечном счете зависит будущее печати, телевидения и радиовещания.

Ключевые слова: СМИ, конвергенция, медиабизнес, интернет-платформа конвергенции.

**КОНВЕРГЕНЦИЯ
БАҚ-ПЕН ӨЗАРА
ӘРЕКЕТТЕСТІКТІҢ
НЕГІЗГІ ФОРМАСЫ
РЕТІНДЕ**

Журналистика – жинақталған ақпаратты тарату мен өңдеуге негізделген қызметтен бөлек шығармашылық ұғымсыз әрекет ете алмайды. Автордың тікелей қатысуымен болатын ақпараттық айғақ журналистің көзқарасына, материал (тақырыптар жиыны, жанры, стилі, құрылымы, жалпы мазмұны) автордың субъективті қабылдауына байланысты.

Еліміздегі әлеуметтік-саяси жағдайдың өзгеруі, экономикалық шарттар, БАҚ саласындағы заңнамалық түзетулер мен мультимедиалық технологияның қарқынды дамуы коммуникация жүйелерінің өзгеруіне алып келді. ХХІ ғасыр массмедиясы жаңа тәжірибе арқылы журналистика туралы ғылымды, жанрлық теорияны қайта қарауды талап етуде.

Аудитория жинауда бұқаралық ақпарат құралдарының бәсекеге қабілеттілігі артып келеді. Күнделікті қолданыстағы баспа өнімдері, дәстүрлі радио және бұқаралық эфирлі телевизия өнімдері интернет арқылы таратылып отыр. Жылдамдық, тұтастық, жан-жақтылық және интерактивтілік ұғымдары бүгінгі БАҚ, заманауи медиакөңістік пен редакцияның негізгі күші болмақ. БАҚ-тың қызметі ақпарат алу, өңдеу, халыққа тарату ғана емес, жаңа техникалық мүмкіндіктердің көмегімен мәтіннің мәні мен жаңалықты түсіндіру. Сөзсіз, сандық революция дәуірі, яғни жаңашыл техникалық мүмкіндіктер – ақпаратты таратушы тарапқа (БАҚ), ақпаратты талап етуші тарапқа да тиесілі.

Соңғы жиырма жылдықта адам үшін ақпараттың рөлі сапалы түрленіп, жаңалықты мүлде басқаша талдап, өзгеше қабылдайтын болды. Қоғам ақпараттық жүктемелі шырғалаңда өмір сүруде. Дәстүрлі БАҚ және коммуникация жаңа медиа түрлерімен – блогтар, әлеуметтік желілер, ұялы телефон, т.б. толығып келеді. Ресейлік футуролог әрі медиасарапшы Андрей Мирошниченко: «адамзатты қоршаған үлкен көлемді мәтін – ақпаратты қабылдаудың мультимедиалық жаңа тәсіліне алып келеді» деп есептейді. Яғни, адамдар мәтіндік ойлау мен сөздік қабылдау түрлерінен бейнелі ойлауға ауысады. Статистика бойынша, шамамен, аудиторияның 40%-ы – көзбен, 20-30%-ы – құлақпен қабылдауға бейім [1].

Аталған қажеттіліктер ірі басылымдар (мысалы, Ұлыбританиядағы «Daily Telegraph»), ақпараттық агенттік (Ресейлік РИА «Новости») немесе телерадио арқылы хабар таратушы

компания (BBC) негізінде құрылған бұқаралық ақпарат құралдарының мультимедиялық немесе «конвергенттік» редакциясының пайда болуына алып келді.

Шетелдік медиа зерттеушілер С.Куин, Д.Фишер, А.Грант, Дж.Уилкинсон өз еңбектерінде конвергенттілік үдерісіне теориялық тұрғыдан толық сипаттама берген. Авторлар дыбыс-бейне мәтініне ерекше көңіл бөледі.

Конвергенция термині коммуникация теориясына өзге ғылыми саладан келген. Конвергенция сөзінің өзі латынша «convergo» – «жақындатамын» деген мағынаны білдіреді. «Convergence» ағылшын тілінде «бір нүктеде жинақталу» дегенді білдіреді. М. Павликова БАҚ және коммуникацияларды зерттеуші канадалық Дэнис Макуэйлаға сүйене отырып, келесі анықтама береді: «Бұл бір маңызды өнімді әртүрлі арналарға түрлі құралдармен таратуы» [2].

Алғаш рет 1977 жылы В.С. Хелемендик БАҚ қызметінің жаңа тәсілін және «бұқаралық ақпарат құралдарының жүйесі» анықтамасын енгізді. Нәтижесінде БАҚ-тың дәстүрлі жүйесі өзгерді. Қазіргі газеттер, радио, телекөрсетілім және интернет мультимедиялық ортада бір мезгілде қызмет етеді. Хелемендик бұқаралық ақпарат коммуникация координациясының негізгі принциптерін: «ерекшелік, мәтін мазмұнын жүйелі түрде өзгерту, қызметтің ортақтығы, басылым, радио және телекөрсетілімнің өзара тәуелділігімен, олардың өзара әрекеттесуін қолданысқа енгізу, ұйымдастырушылық құрылымның жалпы ақпараттық орталыққа бірігуін, олардың бұқараға әсері» деп түсіндірді [3].

Шартты түрде БАҚ-тың түрлі арналарына өнім дайындау барысында бас редакторлар мәселенің толық ашылғандығын (баспа, радио хабар тарату) – жоспарлау сатысында (шығарылымға тақырып қою, радиостанция бағдарламалары) қарастырылады. Олар өнімнің сапасы мен форматының стандартқа сай болуын қадағалайды. Соңғысы – басылған газет, радио шығарылым және интернет өнімдер.

Жаңа медианың дамуына сай конвергентті редакция келесідей түрлерге жіктеледі. Мультимедиялық редакция – баспаның технологиялық қабаттарына сай жабдықталған, арнайы редакторлар жұмыс жасайтын орын. Баспа өнімдері мен онлайн нұсқалар бір мезгілде дайындалып отырады. Жинақталған редакция – негізгі технологиялық қабаттарда дайындалған барлық ақпараттар біріктірілетін орын. Бұл редакцияда белгілі бір ақпараттық каналға жауапты редактор болмайды. Жаңалықтың баспада немесе сандық

бөлімдерде жарық көру қызметтерін тақырыптық бөлімнің редакторлары атқарады. Кросс-медиялық редакцияда – ақпараттар алмастырылады. Мұнда мәтінді табу, өңдеу және тарату қызметтері жүргізіледі. Түрлі тақырыптық бөлім қызметкерлері баспалық, онлайн нұсқалар үшін жаңалықтар дайындайды. Бұл веб-сайтты аудио және видеороликтермен қамтамасыз етеді [4]. Аталған жағдайда басылым беттерінде «мультимедиялық аңдатпа» жазу туралы ойлаудың өзі артық. Себебі, бұл – БАҚ-тағы шынайы конвергенция.

Норвегиялық ғалымдар Андерс Фагерйорд және Танья Сторсул медиа конвергенцияны бірнеше кезеңге бөліп қарастырады:

Желілік конвергенция, яғни ұқсас сигналдардың сандық желіге ауысуы;

Терминалды конвергенция (құрал-жабдық) біркелкі құрылғылардың (ұялы телефон, дербес компьютер, ТВ, ноутбук, интернеттің көмегімен ТВ көруге ыңғайлы, почтаны ТВ арқылы қолдануға арналған) бірігуі;

Қызметтер конвергенциясы – жаңа функционалды мүмкіндіктер;

Жанрлар конвергенциясы – жанрдың пайда болу жолы мен интернет-бағаналар т.б. [5].

Журналистикада (медиабизнесе емес) конвергенцияны пайдаланудың сенімді әрі әсерлі мысалдары америкалық БАҚ-та көптеп кездеседі. «Las Vegas Sun» газеті телевизиямен, интернетпен бірігіп Лас-Вегас қаласында құрылыста қаза тапқандардың өлімін зерттеген (зерттеу үшін журналистер Пулитцер сыйлығын алған). Үкімет құрылыс барысымен толық таныспаған, профсоюз өкілдері жұмысшылардың құқығын қорғамай құрылыс компаниялары басшыларының мәліметтеріне ғана сүйенген. Нәтижесінде газет (53 мақала және 21 редакциялық бағана жарияланған), телевизияның және интернеттің көмегімен бұл жағдай АҚШ Конгресінің тыңдалымына өтіп, тиісті шаралар қолданылған. Газеттердің басқа да медиаәріптестермен болған сәтті қызмет барысындағы сараптамалығы, дәйектілігі жеңіске жетті. Жоғарыдағы мысалдан «дәстүрлі» БАҚ, соның ішінде газеттің ұйымдастырушылық қызмет атқарғанын байқаймыз. «Los Angeles Times» қоғамдық-саяси газетінің бас редакторы Майкл Парке «өзіндік маңызға ие талдау-газеттің негізгі сапасын көрсетеді» деп есептейді.

Ол өз әріптестеріне Калифорния штатының оқу бағдарламасының құрылымын зерттеуді, сонымен қатар 3-сұраққа жауап беруді тапсырады: 1) бұл құрылым қаншалықты нашар? 2) Төмен

деңгейге түсуіне не себеп? 3) Оны шешу жолы қандай? Жұмыстың іске асуына жиырма журналист жарты жыл бойы қызмет еткен. Көлемі жиырма бетті құрайтын мақалалар тобы жарияланып, үкіметтік сайлауда өз нәтижесін берген. Бұл жарияланған дүниелер интернетте, ақпараттық сайттарда оқырмандар арасында көптеген пікір тудырған [6]. Демек, журналистикадағы конвергенттілік баспасөзден бастау алып, бүгінгі технологиялық жетістіктермен үйлесім тауып отырған дүние.

Түрлі медиа платформалардың көмегімен ақпарат таратуда, яғни конвергентті жұмыс жасауда интернеттің мінсіздігі ақпарат алмасу үшін қолданылатын құрылымдар мен жаңа журналистік жанрлардың пайда болу мүмкіндігін көрсетеді.

«БАҚ-тағы конвергенция», «конвергентті медиа», «мультимедиялық журналистика» терминдерінің әртүрлілігін ақпараттық капитализмнің ықпалды теориясының авторы М. Кастельс: «медиа революция – адамзаттың көз алдында өзгеріске ұшырайды, ал бөлек форматтағы басылым, радио, телевизияның жақындасуы әртүрлі жолмен жасалады» деп түсіндіреді [7].

Егер, қандай да бір оқиға барысында журналист сарапшыға қоңырау шалып, оған сұрақтар қойса, сол уақытта сұхбатты аудио-файлға сақтап отырады. Жазба интернет үшін үлкен көлемді контент болса, радио-эфирге шығарылса, газетте мақала жазылады. Демек, конвергенттілік заңы бойынша бір ақпарат үш негізде түрленеді.

Соңғы жылдарда конвергентті редакция журналистиканың дамушы әрі сұранысқа ие, ақпараттық қоғамның жаңалығына айналды. «Жаһандық ақпараттық қоғам» ең алдымен саяси, экономикалық және мәдени-әлеуметтік тұрғыдан алғанда, ақпарат пен білімнің рөлі үздіксіз артып отыруына байланысты дамитын аса ауқымды біртұтас ақпарат индустриясы деген ұғым болса, демек, конвергенттік редакция қамтитын – теле, радио, онлайн және баспа секілді біріккен революциялық технологиялар бүгінгінің талабы. Бұл – қысқалықтың, видеоның, фотоның көрінісі. Бұл редакция – мақалалар оқылып, фото мен видеоны көріп қоя салатын жер емес, оқиғалар мен идеялар талқыланатын аренаға, пікірлестердің басын қосатын форумға айналады.

Әдебиеттер

- 1 Качкаева А.Г. Журналистика и конвергенция. Почему и как традиционные СМИ превращаются в мультимедийные. – М., 2010.
- 2 Павликова М. Сетевые технологии и журналистика: Эволюция финских СМИ. – М.: РИП – холдинг, 2001. – С. 11.
- 3 <http://yvision.kz/post/227804>
- 4 Уикипедия: https://ru.wikipedia.org/wiki/конвергентная_журналистика
- 5 Вартанова Е.Л. К чему ведет конвергенция СМИ. – М.: Аспект Пресс, 1999. – С. 86.
- 6 Силантьева О. Газетно-журнальный холдинг: Как поставит традиционную редакцию на мультимедийные рельсы [3, с 79–101]. 7 «Las Vegas San»: горячие новости, «вечнозеленый контент» и премия Пулитцера [8, с. 79]. 8 Парке М. «Лос-Анджелес Таймс» и инновации ценой в две тысячи долларов» [8, с. 35].
- 7 Хелемендик В.С. Союз пера, микрофона и телекамеры. – М.: Мысль, 1977. – С. 96.

References

- 1 Қаққаева А. Г. Журналистика і конвергенция. Почему и как традиционные СМИ превращаются в мультимедийные. – М., 2010.
- 2 Pavlikova, M. Setevie texnologii i jwrnalistika: Évoluciya finskix SMĭ. – М.: RĭP – xolding, 2001. – S. 11.
- 3 <http://yvision.kz/post/227804>
- 4 Wikipediya: https://ru.wikipedia.org/wiki/konvergentnaya_jwrnalistika
- 5 Vartanova E.L. K čemw vedet konvergenciya SMĭ. – М.: Aspekt Press, 1999. – S. 86.
- 6 Silanteva O. Gazetno-jwrnalny xolding: Kak postavĭ tradicĭonnwyu redakciyu na mwlĭme- diynie relsi [3, c 79–101]. 7 «Las Vegas San»: goryačie novosti, «večnozeleniy kontent» i premiya Pwlitcera [8, c. 79]. 8 Parke M. «Los-Andjeles Tayms» i ĩnovacĭi cenoy v dve tisyaçi dollarov» [8, c. 35].
- 7 Xelemendĭk V. S. Soyuz pera, mikrofonta i telekameri. – М.: Mysl, 1977. – S. 96.

Карабалаева Д.Э.
PR этикасы мен құқықтық нормаларының өзекті мәселелері

Karabalaeva D.E.
PR standards of ethics and legal issues

Карабалаева Д.Э.
Актуальные проблемы права и этики в PR

Мақалада PR саласын қадағалаудың әлемдік тәжірибесі, Ресейдегі PR саласын бақылаудың ерекшелігі және этикалық нормаларының өзекті мәселелері қарастырылды.

Түйін сөздер: PR, халықаралық құқық, әдеп, әдеп кодексі.

In article questions of the international practice of supervision of PR and topical issues of upgrade of ethical standards in PR of Russia and Kazakhstan are considered. The author also researches world practice of regulation of activities a publicity move of specialists and aspects of international law in this sphere.

Key words: PR, international law, ethics, ethical code.

В статье рассматриваются вопросы международной практики надзора за PR и актуальные вопросы модернизации этических норм в PR России и Казахстана. Автор также исследует мировую практику регулирования деятельности пиар специалистов и аспекты международного права в этой сфере.

Ключевые слова: PR, международное право, этика, этический кодекс.

PR ЭТИКАСЫ МЕН ҚҰҚЫҚТЫҚ НОРМАЛАРЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мемлекеттің негізгі әрі маңызды міндеттерінің бірі – азаматтар мен заңды тұлғалардың іс-әрекеттерін бағыттау мен қадағалау. Қоғаммен байланыс және PR саласы да осылардың қатарына енеді. Демек мемлекет PR-шаралардың жекелеген азаматтар мен жалпы қоғамның құқықтары мен көзқарастарын қандай да бір қысым немесе кері әсерін тигізбеуі тиіс.

PR-мамандар өз кезегінде өздерінің кәсіби компетенцияларының шегі мен көлемі жайлы түсініктері мен ұғымдары айқын болғаны жөн. Сондай-ақ, құқық пен этиканың өзара байланысын ескеру қажет. Көптеген іс-әрекеттер этикаға жатпайтын және заңсыз ретінде қаралса, кейбірі әбден заңды, бірақ мүлдем этикаға қайшы болуы мүмкін. Осылайша, PR-маман шешім қабылдай отырып, іс-қимыл жоспары туралы нақты жағдайды талдауда тек құқықтық аспектілерді ғана емес, этикалық факторларды да ескеруі қажет.

Жалпы іскерлік қарым-қатынас және кәсіпкерлік жүйесінде, PR жұмысы ең алдымен, құқықтық нормалармен реттеледі. Бұл нормаларда PR-кәсіпорынның кәсіпкерлік субъектісінің басты бағыттары ретінде қарастырылады. Тұтастай алғанда, PR қызметі мынадай шарттарды айқындайды:

- талаптар жалпы заңнама субъектісіне-шаруашылық қарым-қатынастар;
- фирмалардың ережелері мен жарғылық құжаттарын; жалпы міндетті бөлімнен олар көрсетуі тиіс публік рилейшнз ерекшелігін немесе бұл сәйкестендіруге болатын қызмет түрін, сол жарнама және содан туындайтын белгілі бір қиындықтар қарым-қатынаста, айталық, салық қызметтері;
- жұмыс бөлімдерінің, басқармаларының және басқа да PR-құрылымдардың ішіндегі фирманың (ұйымның) немесе ведомстволардағы регламенттер. Мұнда негізінде PR және басқару принциптерін қарастырудың жалпы тәсілдерді керек. Фирма қызметкерлері және барлық бөлімшелердің құқықтары мен міндеттері, олардың өзара іс-қимылдары мен схемалары, жалпы жүйедегі фирманың (кәсіпорынның) орны, рөлі;
- нормативтік актілер бойынша жекелеген және аралас салалар. Мысалы, ұстамдылық, жарнама немесе баспасөздегі материалдарды білу керек, олардың құқықтық шектері және компанияның акцияларын осыны ескере отырып жоспарлау

қажет. Сонымен қатар, жұмыс барысында PR-мамандар ерекше шарттар туындайтын сипаттағы осы сала объектілерін ескеру керек және ерекше көңіл бөлгені жөн. Әрбір PR-маман өзі қызмет ететін кәсіпорын мен мекеме басшылыққа алатын негізгі заңдар мен нормативтерді жетік білуі тиіс.

Мәселен клиникада жұмыс істейтін маман денсаулық сақтау саласының заңдары мен құқықтық нормаларын білуі керек. Ал жекелеген салалар бойынша (химия немесе спорт, ақпараттық технологиялар) жұмыс істейтін маман нақты саланың заңдарын жан-жақты меңгергені абзал.

Маманға қойылатын негізгі шарттарды және кәсіпорынның шаруашылық-құқықтық формаларын анықтап алғаннан кейін ғана PR-маман өз жұмысын қолға алуына болады. Өз кезегінде бірқатар құқықтық құжаттар рәсімделуі қажет. Атап айтқанда келісімдерді, шарттарды және басқа да құжаттарды дайындау. Бұл тізбекте болашақтағы әріптестік жайлы хаттама дайындау керек. Екі тарап та бір-бірін ештеңеге міндеттемейді, тек кәсіби және іскерлік қарым-қатынас пен жұмысты жүзеге асыру шараларының заңдық негіздемесі декларация формасында көрсетеді.

Тараптардың өзара келісім-шарты заңмен қорғалып және оның орындалуы міндеттеледі. Сенімді келісім – бұл фирманың мүддесіне негізделі отырып, қолданыстағы заңнамаға сәйкес және оның қатаң орындалуын қамтамасыз ететін, тараптардың міндеттемелері айқын құжат. Бұл үшін болашақтағы келісімнің мақсаты мен маңызды аспектілерін нақты анықтап алған жөн.

Болашақта орындалатын операцияның мінсіз моделін жасап алып, сосын жалпыдан жалқыға қарай, яғни кезеңдері мен түйіні мен аражігін, қадамдарын анықтап, қауіп-қатерлер мен тәуекелдердің алдын алу қажет. Әріптестер жайлы мейлінше көп білу қажет: құрылтайшы құжаттары мен фирманың тіркеу жөніндегі куәлігімен танысып, құрылтайшылар мен акционерлердің жарғылық қорларының мөлшеріне, фирманың орналасуы мен кеңсесінің заңды мекен-жайына назар аударған жөн. Шартта әрбір әріп, әрбір үтірдің мәні бар. Екі ұшты ой беретін, айқын емес сөйлемдерге сөз тіркестеріне жол беруге болмайды.

Өйткені кәсіпкерлік тәжірибеде біржақты артықшылықтарға негізделген құжаттарды (күпиялылық туралы келісім туралы шарт, ноу-хау беру немесе пайдалану, тауар таңбасының құқығын), қасақана енгізуге жол бермеу керек.

PR үдерісінде жүзеге асатын интеллектуалды меншікті (концепциялар, зерттеулер, оқу жоспарлары, жобалар мен тың идеялар) мейлінше қорғап, бәсекелестер қолданып кетуінен сақтану керек. Ол үшін әр өнімді тіркеп, заңды лицензия алып отырған абзал. Әріптестер компаниялар келісімшарт мәтінін мейлінше қысқартуға, кейбір маңызды пункттерді көрсетпеуге тырысады. Даулы мәселе туындағанда оны шешу қиынға түседі.

Заңгердің қатысуынсыз ешқандай келісімшартқа қол қоюға болмайды. Заңгер танысып, түсіндіріп шыққасын, келісімшарт мәтінімен редакторлар жұмыс істеу қажет. Құжаттар мәтіні сауатты әрі логикалық қатесіз жасалуы қажет. Азаматтардың жеке өміріне қол сұқпаушылық жайлы құқықтық нормалардың PR-қызметінде үлкен маңызы бар. БАҚ-қа жалған ақпарат беруге қатысты заңнамалық актілер мейлінше қызығушылық тудырады. Егер қандай да бір жағымсыз ақпарат қоғамдық тұлғаға қатысты болса, іс күрделеніп кетеді. Жалпы азаматтардың жеке өміріне қол сұғушылық заңмен қорғалады.

PR-қызметі үшін маңызды заңнамалық аспектінің бірі – авторлық құқықты қорғау туралы заң. Егер автор материалы жарияланса немесе тіркелсе, авторлық құқықты қорғау туралы заң авторлар құқығын тікелей және автоматты түрде қорғайды. Авторлық құқықты қорғау туралы заң әртүрлі категориядағы шығармаларға қатысты. Олар: әдеби шығармалар, музыкалық шығармалар (ондағы мәтініне), драмалық шығармалар (ондағы музыкалық сүйемелдеулер), пантомимдер мен хореографиялық қойылымдар, көркем, графикалық және мүсін жұмыстары, кинофильмдер мен аудиовизуалды шығармалар, дыбыстық жазбалар т.б. Заң олардың иесіне эксклюзивті құқығын жаңғыртуға және өкілеттік бермеуге, басқа да шығармаларын жаңғыртуындылар дайындауға, авторлық шығармаларын көпшілікке көрсетуге, қаламақы талап етуге құқық береді.

Кейбір категориядағы материалдар авторлық құқықты сақтау туралы заңмен қорғалуға жатпайды. Олардың қатарына қысқа лозунгтар, жалпы көпшілікке ортақ ақпарат көздерінен алынған ақпараттар (күнгізбелер мен тізімдемелерден, сөйлеген сөздердің мәтіндерінен үзінділер). Сондай-ақ ескі бұрын болған идеялардың жаңғыртылып, түрлендірілуі, жаңа заманға сәйкестендіріліп өңделуіне авторлық құқық сақталмайды.

Жаңа тұрпаттағы ескі идеяға рұқсат берілген, тіпті кейде ұсынылады. Әлемде негізінде жаңа

идеялар тым аз, ескі идеялар заман талабына сай жаңа тұрпатқа енеді, ұсынылады. PR-маман компанияның концепциясын жасағанда ескі үлгілерді негізге алса, авторлық құқықты қорғау мәселесіне алаңдамауына да болады. Ғаламтор сөз бостандығына қатысты заңнамаға жаңа өлшемдер енгізді. Қазіргі заң компанияларға бұрын тіркелген сауда маркаларын дәлме-дәл қайталайтындарын тіркеуге тыйым салады. Бірақ «киберкеңістік» түрнұсқадан сәл ғана ерекшелігі бар сауда маркаларын тіркей беруге мүмкіндік беріп отыр. Кәсіпорынның сайтын ғаламтордан оның атымен іздейтіндерін біледі. Содан олар нақтыланған «есімді» сатуға кіріседі немесе сайтты компания қызметін жандандыру үшін пайдаланады. Ғаламтор заңнамалық мәселелерге толы. Ғаламтордың күн сайын өзгеруіне байланысты мәселелер күрделене түсуде. Бүгінгі заңнамалар ертең ескіріп немесе түрлі жағдайларға сәйкес қалмай қалуы әбден мүмкін.

PR саласындағы заңдық аспектілер құқықтық байланыстар арқылы да негізделуде. Мәселен агенттіктер мен тұтынушылар арасында, жұмыс берушімен қызметкерлер арасындағы құқықтық нормативтік құжаттар мен келісімшарттар тараптар арасында заңнамалық аспектілерді қалыптастыруда. XXI ғасырда PR мен құқық арасындағы байланыс үдеді.

PR секілді шығармашылық салада туындайтын мәселелерді шешуде заңнамалық нормалар жеткіліксіз болатын жағдайлар да. Біріншіден, кез келген кәсіби үдерісте кездесетін күрделі мәселелер түйінін шешуге барлық заң кепілдік бере алмайды. Екіншіден, бұл қызметке қарағанда құқықтық нормалар ертеректе туындады және қалыптасты.

Сондай-ақ PR тәжірибесінде көзделген мақсат пен этикалық құралдар арасында қарама-қайшылық жиі туындайды. Алға қойған мақсат пен адами құндылықтар мәселесінде бірқатар жағдайлар орын алады. PR құрылымдар мен жалпы PR-ға деген тұтынушылардың және қоғамның сенімнің маңызы өте зор. Сондықтан PR саласы этикалық нормаларды ескермеуіне болмайды.

С. Блэктің ойынша PR тек этикалық нормаларға негізделіп, шынайы құралдармен жүзеге асқанда ғана табысты болмақ [1]. PR мақсаты жалған немес күмәнді тәсілдерді қолданғанда ешқашан сәтті жүзеге аспайды. PR-ды көлеңкелі істі қолдау үшін пайдалануға болмайды. Қоғам жағымды қабылдайтын, шынайы ақпаратқа негізделген PR әлеуметтік үйлесімділікті қалыптастыруға және дамытуға ықпал етуі

қажет. Барлық этикалық нормалар бірқатар элементтерден тұрады. Алдымен жалпы және өркениетті ортада адамның (оның мамандығына байланысты емес) өзін-өзі ұстау жағдайы. Сосын норма шеңберіне кәсіби принциптері мен стандарттары негізіндегі кәсіпкерлік этикасымен байланыстыруға болады.

PR маманы – шындыққа негізделген, шынайы ақпаратты халыққа жеткізуші. Пиар маманының мінез-құлқы мен әдебінің жоғары дәрежеде болу маңыздылығы оның атқаратын қызметі мен үнемі қоғаммен байланыста болуымен анықталады. PR маманының атқаратын функциялары: жазу машығы, шешендік өнер, БАҚ-пен қарым-қатынас және зерттеу жүргізіп, сараптама жасай алу [2]. Этикалық нормалар шеңберінде маркетингтік қарым-қатынас орнатып, тұтынушымен, мемлекетпен, қоғаммен, инвесторлармен кәсіби білікті қарым-қатынас жасауға бейімді болғаны жөн. PR-ға қатысты заңдарды ғана емес компанияның кәсіби саласына қатысты заңдар мен қызметкерлердің корпоративтік этикасы мен құқықтарын талдап, сараптай білсе, PR шараларды жүзеге асыруда туындыға жағдаяттардан шығу жолдарын кәсіби тұрғыда жоғары деңгейде шешілуіне құзыретті бола алады. PR маманы алға қойған мақсаттарды жүзеге асыруда PR шаралар идеяларының тың әрі тартымды болуы және оны ұйымдастырудағы нәтижелерге қол жеткізе алады. Медиамен жұмыс жасау барысында БАҚ-тың бағыты, аудиториясы, қамтитын тақырыптары мен саласын ескеріп, PR жоба мақсатына жетуде тиімділігін қарастыра білген жөн. PR – жобаларды жүзеге асыру үшін жобаның фирмалық стилі, яғни логотипі, папкалар, буклеттер әзірлеу, жобаны сүйемелдеумен айналысатын журналистер «командасын» дайындау, презентациялық акцияны әзірлеп, өткізу, соның ішінде баспасөз-конференциясы, мұнда мақсатты аудитория алдында жобаны «алға жылжыту» жұмыстары жүргізу, көрмеде ақпараттық модульді әзірлеу, журналистердің жобаға қатысты өңірлерге сапарын ұйымдастыру (баспасөз-туры), «дөңгелек үстел» форматындағы кездесу ұйымдастыру (мұнда жобаның негізгі мәселелері талқыланады, оған қызығушылық танытқан тараптар мен жобаның тікелей қатысушылары, сұрақтарға жауап берушілер келеді), жобаны жүзеге асыру үшін келісімге қол қою секілді нақты жұмыстарды ұйымдастыру әдістемесін меңгеру маңызды.

Қоғаммен байланыс саласы бойынша Халықаралық Ассоциацияның кәсіби мінез-құлық Кодексі 1961 жылы Венецияда Халық-

аралық ассоциацияның бас ассамблеясында қабылданған. Бұл кодекс ассоциацияның барлық мүшелеріне міндетті болып табылады. Аталған кодекс негізгі үш бағытқа негізделді. Бірінші, **жеке және кәсіби адалдық**. Жеке бастың адалдығын жоғары адамгершілік қағидалары мен жақсы беделді сақтау деп түсінуіміз керек. Кәсіби адалдыққа конституцияны, ережелерді дәл осы кодексті сақтау жатады. Екінші, **тұтынушылар мен қызметкерлермен қарым-қатынас**. Үшінші, **қоғаммен және БАҚ-пен байланыс**. IPRA мүшесі өзінің кәсіби қызметін қоғамның мүддесімен сәйкестендіріп және тұлғалардың мәртебесіне сыйластықпен қарай отырып жүргізуі керек [3].

Ресейде PR саласына қатысты тікелей заң жоқ. Бұл дегеніміз аталған сала қадағаланбайды

деген сөз емес. «Жарнама туралы», «Ақпарат, ақпараттандыру және ақпаратты қорғау» туралы заңдарды негізге алатын ресейлік PR қоғамдық пікірге ықпал ету үшін түрлі – БАҚ-қа ақпараттық хабарламалар жіберуден бастап, жекелеген тұлғаларды сендіріп, нандырып, сұқбаттасуға шақыру секілді шараларға еркін бара алады. Оларды ешқандай шектеу қойылмаған. Тек мамандардың шығармашылық ұсынысына байланысты. PR маманның негізгі қызмет алаңы – ақпарат. Ол елдің Ата заңы азаматтары мен заңды тұлғаларының «заңды жолмен ақпаратты еркін іздеуге, алуға, беруге, таратуға» [4] кепілдік береді.

Ресейде қазіргі этика нормалары шеңберінен шықпайтын PR мамандары да, этика мен құқықтық нормаларды белшесінен басып жүре беретіндері кездеседі.

Әдебиеттер

- 1 Аги У, Кэмерон, Олт и др. Самое главное в PR – «Питер», 2004.
- 2 Василенко, Пиар крупных российских корпораций. – М., 2002.
- 3 Меркулов Г. Правовое поле Publicrelations не пахано. – Советник, 2004.
- 4 Моисеев В.А. PR: теория и практика. «Питер», 2006.

References

- 1 Agha, Cameron, Ault and others., Samoa Main PR. – «Peter», 2004.
- 2 Vasilenko, PR krwpnix rossijskix Corporation. – M., 2002.
- 3 Merkulov G. legal field Publicrelations or paxano adviser, 2004.
- 4 Moiseyev V.A. PR: Theory and Practice. «Peter», 2006.

Авторлар туралы мәлімет

Ибраева Галия – п.ғ.д., профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Шыңғысова Назгул – ф.ғ.д., профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Сұлтанбаева Гүлмира – с.ғ.д., профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Жақсылықбаева Римма – ф.ғ.к., доцент, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Ошанова Орынтай – ф.ғ.к., доцент, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Кенжегулова Нарбин – ф.ғ.к., доцент, Халықаралық Бизнес университеті
Құрманбаева Алмагул – ф.ғ.к., доцент, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Альжанова Айгерим – ф.ғ.к., доцент, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Мусинова Асел – ф.ғ.к., доцент, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Ахметова Лайла – т.ғ.д., профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Сұлтанбаева Гүлмира – с.ғ.д., профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Барлыбаева Сауле – ф.ғ.к., доцент, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Тлепбергенова Айман – ф.ғ.к., доцент, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Әлімбаева Саягул – PhD докторант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Мысаева Қарлыға – ф.ғ.к., доцент, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Дудинова Елена – ф.ғ.к., доцент, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Велитченко Светлана – ф.ғ.к., доцент, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Байгожина Дана – аға оқытушы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Медеубек Сағатбек – ф.ғ.к., доцент, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Муканова Гюльнар – т.ғ.к., доцент, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Сапарходжаева Нүргүл – аға оқытушы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Есхуатова Назым – аға оқытушы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Әбжанов Қосылған – ф.ғ.к., доцент, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Иманалиев Жалғас – ф.ғ.к. доцент, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Қабылғазина Клара – ассоциативті профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Әбдіжәділқызы Жидегул – ф.ғ.к., доцент, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Ложникова Ольга – аға оқытушы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Исабек Нұрдеулет – профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Омарова Бәтіш – аға оқытушы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Тілепберген Ақмөлдір – оқытушы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Мергенбаева Қарлығаш – аға оқытушы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Тасилова Айгерім – докторант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Кішібаева Ғазиза – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Қарабалаева Динара – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Мухамадиева Лариса – аға оқытушы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Губашева Дарига – ф.ғ.к., доцент, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Мамырова Кулайым – аға оқытушы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Жұртбай Назым – оқытушы, PhD доктор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

МАЗМҰНЫ – СОДЕРЖАНИЕ

1-бөлім   Раздел 1 Журналистика: қоғам, тіл,   Журналистика: общество, язык, тарих, саясат, заң, экономика   история, политика, закон, экономика

<i>Ibrayeva G.</i> Concepts of images “past” and identify the “real” in the perception of youth events of the twentieth century: the historical media discourse.....	4
<i>Шыңғысова Н.Т., Капарова Е.А.</i> Халықаралық журналистиканың даму тенденциялары	8
<i>Сұлтанбаева Г.С., Велитченко С.Н.</i> Общество знаний как составляющая концепции нового казахстанского патриотизма	14
<i>Жақсылықбаева Р.С.</i> Экономикалық басылымдардың өзекті мәселелері	20
<i>Ошанова О.Ж.</i> Бұқаралық ақпарат құралдары саласындағы интеллектуалдық меншікті қорғау.....	24
<i>Кенжегулова Н.С.</i> Причины возникновения Декабрьского восстания 1986 года: ретроспективный взгляд (К тридцатилетнему юбилею возникновения Декабрьского восстания).....	30
<i>Құрманбаева А.А., Балабекұлы Д.</i> «National Geographic» журналы: бренд спецификасы.....	36
<i>Альжанова А.Б.</i> СМИ о загадке сонной болезни в Акмолинской области.....	40
<i>Мусинова А.А.</i> Заемствованная лексика в русском языке казахстанцев как результат формирования общекзахстанской культуры.....	46

2-бөлім   Раздел 2 Ақпарат әлемі   Мир информации

<i>Ахметова Л.С.</i> Брестская крепость и КазГУ: связь времен	54
<i>Shyngysova N.T.</i> The base of suitable service with Mass Media	60
<i>Сұлтанбаева Г.С.</i> Мультимедиялық журналистика мүмкіндіктері	66
<i>Барлыбаева С., Тлепбергенова А.</i> Реализация программы «Информационный Казахстан-2020»	72
<i>Әлімбаева С.Қ., Мысаева Қ.Н.</i> Қазақстан – нәсілдік кемсітушілікке қарсы мемлекет.....	78
<i>Дудинова Е.И., Мухамадиева Л.И.</i> Аспекты влияния новых технологий на образовательные процессы: опыт факультета журналистики КазНУ имени аль-Фараби	86
<i>Велитченко С.Н.</i> Коммуникационная свобода деятельности журналиста: критерии и формы.....	92
<i>Жұртбай Н.Т., Мамырова К.С.</i> Статистикалық бағдарламалардың ғылыми зерттеулердегі рөлі	98

Gubasheva D.T., Baimussina Z.B.
Media Coverage of Kazakhstan and foreign problems socially vulnerable population 106

Байғожина Д.О., Мақұлбекова С.Б.
Мемлекеттік газеттегі ақпараттың трансформациялануы: әлеуметтік жауапкершілік және ұлттық идеология 112

3-бөлім   Раздел 3
Көсемсөз және Көркемсөз   Литература и публицистика

Медеубекұлы С.
Көсемсөз және шешенсөз: тамырластығы мен даралықтары.....118

Муканова Г.К.
К общности методологии редактирования национальной периодики: «Айкап» - «Жас Туркестан» - «Айкап» 124

Saparkhojayeva N.P.
Description of the myth and role of Judge Temple in the Pentalogy about the Leatherstocking Tales by J.F.Cooper 132

Есхуатова Н.Б.
Обзор и его виды в интернет-пространстве 140

4-бөлім   Раздел 4
Электронды ақпарат   Электронные средства
құралдары   информации

Әбжанов Қ., Иманалиев Ж.О.
Монтаж – кадрларды тіркеу ғана емес 146

Қабылғазина К., Лепесова А.
Бала болмысының қалыптасуына телевизияның әсері 150

Әбдіжәділқызы Ж.
Телечерк жанрының тарихи мәні мен даму тенденциялары 156

Ложникова О.П.
Телевидение и документальное кино в коммуникационном процессе 162

5-бөлім   Раздел 5
Баспа ісі және дизайн   Издательское дело и дизайн

Nurdaulet ISABEK
Сағдаш білгісайар технологиясына уені бакіш ақісі.....168

Омарова Б.Ә., Мергенбаева Қ.Қ., Тлепберген А.М.
Полиграфия өндірісінің техникасы мен технологиясы: ерекшеліктері, мәселелері және даму болашағы.....176

6-бөлім   Раздел 6
Жас ғалымдар мінбері   Трибуна для молодых ученых

Tassilova A.A.
«Kazakhstan background and National Brand».....174

Kalelova A., Li Ling Zhi
Foreign trade competitiveness analysis of Kazakhstan 182

Кішібаева Ф.С.
Конвергенция БАҚ-пен өзара әрекеттестіктің негізгі формасы ретінде 186

Қарабалаева Д.Ә.
PR этикасы мен құқықтық нормаларының өзекті мәселелері 192

Авторлар туралы мәлімет 201

CONTENTS

Section 1 Journalism: society, language, history, policy, law, economy

<i>Ibrayeva G.</i> Concepts of images “past” and identify the “real” in the perception of youth events of the twentieth century: the historical media discourse.....	4
<i>Shyngyssova N.T., Kaparova E.</i> Development tendencies of international journalism	8
<i>Sultanbaeva G.S., Velitchenko S.N.</i> Society of knowledge as making conceptions of new Kazakhstan patriotism	14
<i>Zhaxylykbaeva R.S.</i> Actual problems of economical publications.....	20
<i>Oshanova O.J.</i> Protection of intellectual rights on the media system	24
<i>Kenzhegulova N.S.</i> The causes of the December uprising in 1986: a retrospective review (By the thirty-year anniversary of the December uprising).....	30
<i>Қурманбаева А., Балабекулы Д.</i> «National Geographic» magazine: The specifics of the brand	36
<i>Alzhanova A.B.</i> Media about the mystery of sleeping sickness in akmola region.....	40
<i>Moussinova A.A.</i> The loan words in the Kazakhstani people’s Russian language, as a result of the formation of common Kazakstan culture	46

Section 2 World of information

<i>Ahmetova L.S.</i> Brest fortress and KazSU: link of times	54
<i>Shyngyssova N.T.</i> The base of suitable service with Mass Media	60
<i>Sultanbayeva G.S.</i> As part of the multimedia journalism mediacriticism.....	66
<i>Barlybayeva S., Tlepbergenova A.</i> The realization of program “Information Kazakhstan-2020”	72
<i>Alimbekova S.K., Myssayeva K.N.</i> Kazakhstan – a country against racism	78
<i>Dudinova E.I., Mukhamadiyeva L.I.</i> Aspects of influence of new technologies on educational processes: experience of faculty of the journalism of al-FarabiKazakh National University.....	86
<i>Velitchenko S.N.</i> Of communication freedom of activity of journalist : criteria and forms.....	92

Zhurtbay N.T., Mamyrova K.S.
The role of statistical programs in research 98

Gubasheva D. Baimussina Z.
Media Coverage of Kazakhstan and foreign problems socially vulnerable population 106

Baigozhina D.O., Makulbekova S.B.
The transformation of information in state newspapers: social responsibility and national idea 112

Section 3 Literature and journalism

Medeubekuly S.
Oral journalism and about the meaning of the oratory word 118

Mukanova G.K.
To common of methodology editing national periodicals: «Aikap» – «Zhas Turkestan» – «Aikap» 124

Saparkhojayeva N.P.
Description of the myth and role of Judge Temple in the Pentalogy about the Leatherstocking Tales by J.F.Cooper 132

Eshuatova N.B.
Review and its kinds in the Internet space 140

Section 4 Electronic mass media

Abzhanov K., Imanaliyev Zh.
Installation is not just connecting frames 146

Kabylgazina K., Lepesova A.
Influence of television shaping the child's development 150

Abdizhadilkyzy Zh.
Historic essence and tendencies of development of the genre of a tele-essay 156

Lozhnykova O.P.
Television and documentary films in the communication process 162

Section 5 Publishing and design

Nurdaulet İSABEK
Çağdaş bilgisayar teknolojisine yeni bakış açisi 168

Omarova B., Mergenbaeva K.K., Tlepbergen A.
Technology of printing production: problems and prospects 174

Section 6 Tribune for young scientists

Tassilova A.A.
«Kazakhstan background and National Brand» 182

Kalelova A., Li Ling Zhi
Foreign trade competitiveness analysis of Kazakhstan 186

Kishibaeva G.S.
Convergence as the main form of interaction with the media 192

Karabalaeva D.E.
PR standards of ethics and legal issues 196

Авторлар туралы мәлімет 201

УСПЕЙТЕ ПОДПИСАТЬСЯ НА СВОЙ ЖУРНАЛ

АКЦИЯ!!!

**Каждому подписчику
ПУБЛИКАЦИЯ СТАТЬИ
БЕСПЛАТНО!!!**

- Акция действительна при наличии квитанции об оплате годовой подписки.
- Статья должна соответствовать требованиям размещения публикации в журнале.
- Статья печатается в той серии журнала, на которую подписался автор.
- Все нюансы, связанные с публикацией статьи, обсуждаются с ответственным секретарем журнала.

Издательский дом
«Қазақ университеті»
г. Алматы,
пр. аль-Фараби, 71
8 (727) 377 34 11, 221 14 65

АО «КАЗПОЧТА»
г. Алматы,
ул. Богенбай батыра, 134
8 (727 2) 61 61 12

ТОО «Евразия пресс»
г. Алматы,
ул. Жибек Жолы, 6/2
8 (727) 382 25 11

ТОО «Эврика-пресс»
г. Алматы,
ул. Кожамкулова, 124, оф. 47
8 (727) 233 76 19, 233 78 50